

Narodnostno načelo in mirovna konferenca.

Prof. bog. dr. Fr. Kovačič — Maribor, bivši član delegacije kraljevine SHS pri mirovni konferenci v Parizu.

Dne 8. januarja 1918 je predsednik Wilson v svojem sporočilu na kongres določil 14 točk kot podlago miru in mednarodne pravičnosti. Med njimi sta važni za nas zlasti 9. in 10. točka. Deveta točka zahteva, naj se popravijo italijanske meje primerno »jasno spoznanim dejstvom narodnostnega načela«, deseta pa, naj se avstro-ogrskim narodom, katerim predsednik in zavezniki žele ohraniti in zagotoviti mesto med narodi, čim prej poda možnost za »avtonomni razvoj«. Takrat se je še predpostavljalo, da stara Avstro-Ogrska ostane kot velevlast v srednji Evropi, zatorej 11. točka zahteva le, naj osrednje velesile izpraznijo Romunijo, Srbijo in Črno goro; Srbiji zlasti se naj zagotovi prost dohod do morja, razmere med balkanskimi državami pa se naj določijo po prijateljskem dogovoru na podlagi zgodovinsko utemeljenih tradicionalnih in narodnostnih stikov ter zagotovi politična in gospodarska neodvisnost in teritorialna celotnost teh držav.¹ Naslednje mesece so se dogodki na bojnih poljih in v diplomaciji tako zasukali, da je moralo priti do kapitulacije osrednjih držav in do razsula habsburške monarhije. Med zadnjimi pogoji, ki jih je Wilson stavil v imenu zaveznikov za premirje Avstro-Ogrski, je bil tudi ta, da svojim tlačnim narodom prizna popolno neodvisnost. Pod strašno težo dejanskih razmer je stara država v to privolila in potem izdahnila. Zdelo se je, da se bo sedaj na podlagi narodnostnega načela in samoodločbe novo razmerje lahko pravično uredilo brez posebnih potežkoč, pomislekov in dvomov. Dolgotrajna, počasna in deloma neplodna

¹ Le Président Wilson. Paris 1918, str. 82.

pogajanja v Parizu so razočarala svet, posebej še nas južne Slovence. Izpočetka navidezno tako jasno narodnostno načelo so bolj in bolj zastirali oblaki dvomov in ugovorov; mesto pravice je odločevala sila in samovolja, tako se je vsaj dozdevalo zunaj stoječim. Zapleten narodnostni problem je mesto jasnosti in medsebojnega zaupanja prinesel le nezadovoljstvo in zmedo.

V naslednjem članku želim podati nekoliko misli, v kakem obsegu in pomenu je pri mirovni konferenci »narodnostno načelo« prišlo v poštev in pomagalo preobraževati stari Evropi njeno lice. Izčrpne razprave naj nihče ne pričakuje, ker zamočan narodnostni problem bi zahteval celo knjigo. Pred vsem želim podati sliko francoskega miselnega razpoloženja o narodnostnem principu, ker se v našem časopisju tu in tam dela krivica Francozom, češ, da so nas zapustili in prodali. Ni vsak naš neuspeh pripisovati »zli volji« zaveznikov, posebej Francozov. Tudi tu velja znani francoski pregovor: »Tout comprendre, c'est tout pardonner.« Oficielno Francijo so vezali vsakovrstni oziri in predsodki, a mnogi odlični in učenici možje med Francozi so popolnoma umevali in odobravalii naše zahteve ter nam v kritičnih trenutkih šli na roko, da smo dosegli vsaj to, kar imamo.

1. Ideologija v narodnostnem načelu.

Še preden so se diplomatje vsedli k zeleni mizi, je francoski antropolog Evgen Pittard opozoril,² kako težavno in nevhvaležno nalogo prevzamejo diplomatje, ko bodo hoteli na Balkanu potegniti nove meje po načelu narodnosti. Treba si bo oskrbeti znanstveno neovržne podatke o balkanskih rasah, preden se začnejo ustvarjati nove geografske enote, ki bodo le predmet novim zapletljajem, ako se ne bodo držale dejanske realnosti. Ne bo dovolj, določevati meje le v kabinetih v Londonu, Parizu in Rimu, marveč treba bo iti na »lice mesta« (sur la place) in dati besedo dejstvom, ne mrtvi ideologiji. Pravcato babilonsko narodnostno zmedo na Balkanu osvetljuje naslednji slučaj, ki ga pripoveduje znani francoski slavist Léger v svojem delu »Le Monde Slave«. Okoli sredine prejšnjega stoletja se je nekoč vozil na ladji po Donavi z nekim mladim Bošnjakom, ki

² Les Peuples des Balkans. Esquisses anthropologiques. Paris — Neuchâtel, str. 134.

je bil sluga turškega častnika. Razpredel se je med njima naslednji razgovor: Odkod si ti? vpraša Léger. — Iz Bosne. — Katerega naroda? — Jaz sem Turek. — Govoriš turško? — Ne. — Kako pa moreš reči, da si Turek, če ne znaš turško? — Ne vem, a rekli so mi, da sem Turek! — V katerem jeziku pa govoriš sedaj z menoj? — Ne vem. — Jaz govorim s teboj srbsko in ti mi odgovarjaš srbsko, torej sva oba Srbina. — Nikakor! Ti govoriš srbsko, jaz pa bosansko. Ti si Srbin, jaz pa Turek!³

Kakor balkanski problem odpira široko polje vsakovrstnim podmenam in subjektivnim nazorom, tako tudi »narodnostno načelo« sploh, ki se sicer zdi v Wilsonovi formuli tako jasno in samoumevno. Mesto jasnosti »mrtva ideologija«!

Ako odgrnemo zaveso in pogledamo metafizično-noetično ozadje zmedenosti in nedoslednosti v pojmih o narodnostnem načelu, samoodločbi, mednarodnih pravicah, zasledimo dvojno, celo protislovno temeljno potezo moderne miselnosti. Subjektivistično-materialistični agnosticizem je odtegnil življenjski sok višjim moralnim zakonom in jih spravil ob vso veljavo. Vrednost ima le to, kar se momentano da prijeti, tehtati in šteti, pravica se istoveti s fizično silo, kdor je močnejši, ta ima prav, slabejši ne sme imeti pravice. Ker n. pr. Italijani štejejo okoli 40 milijonov duš, mi pa samo kakih 13, je za nje vsaka zahteva »diritto sacro«, mi pa bi naj veseli bili, da nam »barbarom« večna Roma narekuje zakone. Tako je tudi znani Miles na podlagi zunanjega čutnega vtiska v svojem poročilu na ameriškansko delegacijo več ali manj odločil usodo Koroške. Primerjal je kratkomalo dobro oblečene meščane na Koroškem in revno oblečene naše kmetske ljudi in storil brezoziren sklep: nikakor ne gre, da bi kulturnejše in bogatejše (nemško) ljudstvo bilo podložno siromašnejšemu (slovenskemu). Pred materialnim čutnim vtiskom so morali umolkniti višji etični zakoni o narodnih pravicah, samoodločbi in razvoju narodov! Druga značilna poteza moderne miselnosti je tej popolnoma nasprotna. To je uprav magična sila apriorne ideologije, naravna posledica Kantovih apriornih kategorij.

Vse naše spoznavno delovanje se vrši po dveh temeljnih zakonih: po analizi in sintezi. Naše spoznanje se začenja s čuti

³ Johannet, *Le Principe des Nationalités*. Paris, 1918, str. 259.

ter gre potom indukcije in analogije od poedinosti do splošnosti, od posameznih pojavov do splošnih pojmov in zakonov, potom sinteze pa gremo od zgoraj navzdol, od splošnosti na posameznosti; občne zakone naobračamo na posamezne konkretne slučaje. To je v našo spoznavno naravo zasajen zakon.

Toda idealistično modroslovje izza Kanta je zavrnilo človeško mišljenje na popolnoma enostransko pot. Zadnjih 100 let prevladuje v uprav fatalni meri sintetična ideologija, ki je prejšnja stoletja niso poznala. Znan je Hegelov odgovor na očitek, da se dejstva ne ujemajo z njegovim špekulativnim, apriornim planetarnim sistemom: »Tem hujše za dejstva!« V glavah se je vzgnezdil celi roj Kantovih, Rousseau-ovih, Hegelovih, Marksovih itd. idejnih sil, abstrakcij, teorij, »zakonov«, principov, podmen, maksim, nazorov, »pravic«, ki nalik olimpskim bogovom obvladujejo ljudem glave, gibljejo roke in noge. Napredek, razvoj, demokracija, svoboda, pravo, koliko magičnih sil, ki obvladujejo javno in zasebno življenje! A če bi vprašali koga, kaj za pravo izražajo in obsegajo te ideje, bo marsikdo v zadregi, kakor staroindijski modrijan v vprašanju, kaj je Brahma. Pri človeški omejenosti je lahko mogoče, da tudi resnične in jasne ideje vsled enostranskega in napačnega sklepanja vodijo do napačnih dedukcij in krivih aplikacij, kaj šele, če so prekoncipirane ideje zmedene ali celo napačne. Logika narave in zgodovine se pa grozno maščuje, če se greši proti njej, četudi se ta maščevalni proces vrši mnogokrat zelo počasi. Med taka mitološko-magična bitja spada tudi ideja narodnostnega načela. Za premnože je brahmanistični »L' Inconnu«, ki je povzročil na svetu že mnogo zmed in sporov. Tudi visokim diplomatom mirovne konference ni svetila jasna narodnostna ideja kot zvezda-vodnica, zatorej ni čuda, če ž njenimi ukrepi nihče ni prav zadovoljen.

2. Nemška in francoska narodnostna teorija.

Moderna narodnostna ideja se je polagoma razvila iz Rousseau-ove filozofije — v Franciji za Ludovika XIV., v deželah nemškega cesarstva za Marije Terezije in Jožefa II. Izhodna točka je človekova svoboda po pojmih Rousseau-ove filozofije. Dasi pa ima narodnostna ideja pri Francozih in Nemcih isto izhodišče, je vendar v svojem razvoju dobila dokaj

različno lice pri prvih kakor pri drugih. Na Francoskem raste njeno živčevje iz takratnih političnih in socialnih razmer. Ako Francoz obrne svoj pogled nazaj v preteklost, mu pogled zadene v skoraj neprodorni kaos: njegovi predniki so bili Gali, Rimljani, Franki in šele potem Francozi; Barrès je imel prav, ko je vzkliknil: »Žal mi nismo ena rasa!«⁴ V svojih početkih kaže Francija tako pisano narodnostno lice kakor Avstro-Ogrska koncem 19. stoletja. Rimska civilizacija in sholastična filozofija s svojo dosledno organizacijo pojmov je vtisnila francoskemu duhu temeljno potezo: močno težnjo k centralizaciji, ki se na zunaj kaže v absolutizmu Ludovika XIV. in v koncentraciji vseh političnih in kulturnih sil v glavnem mestu Parizu celo v dobi revolucije in republike. Razen starega Rima nikjer na svetu ni glavno mesto tako merodajno, kakor Pariz za Francijo.

Tudi Nemčija kaže sicer v svoji davnini mnogovrstna plemena, toda rimska oblast ni segla preko Rena čez nemško zemljo in pri vseh teh različnih plemenih nas srečava vedno ena označba: »Germani« pri polatinjenih sosedih, »Nemci« (Deutsche) doma. Poznejše nemštvo se je sicer zredilo iz mnogoštevilnih ljudstev, a ostal jim je isti instinkt od Marboda do Bismarcka in Nemci so sami sebe vedno smatrali kot Narod v eminentnem pomenu, kakor se n. pr. sv. pismo eminentno imenuje Knjiga (Biblia). Narodnostna ideja, ki si jo je Nемец ustvaril, mu je bila zavesa, za katero je predel svojo zgodovino, ta ideja je stožer, krog katerega se suče vse njegovo delovanje, vse misli in težnje, cela nemška filozofija in nemška znanost.

Naravno je, da je na nemških tleh iz Rousseau-a povzeta narodnostna ideja dobila čisto posebno obliko. Dočim se je iz Rousseau-ove filozofije potekajoči narodni pokret na Francoskem obrnil pred vsem proti historični obliki državnega organizma, proti monarhiji, je pri Nemcih dobil ekspanzivni značaj.

a) Nemška teorija.

Rousseau je pravo oslonil na svobodo, obenem pa ga poistovetil z ekspanzijo. To idejo je pograbil Kant in jo obrnil v prid državi ter je iz države napravil kategoričen imperativ.

⁴ Johannet, Le Principe... str. 203.

kakor to dobro izraža Göthejev Faust: V začetku je bila država. Kant je opredelil pravo kot »skupino pogojev, ki omejujejo prostost poedincev, da omogočijo njih sklad«. Ta teoretična »skupina« je v praktičnem življenju država, ki je »najvišji gospod vsega, zemlje kakor njenih prebivalcev«. Kant je rodil Fichteja, velikega buditelja nemškega naroda, Fichte pa je rodil Hegela, kateremu je država »navzoče božanstvo«, za Hegelom je prišel Treitschke, ki je postavil načelo, da je država, vredna tega imena, le tista, ki ima moč in zadostno prostost, vsak čas napovedati vojno; le velika država je po njem sposobna, gojiti pravi narodni ponos, znak moralne jakosti kakega naroda.⁵

Sledila je cela vrsta slovstvenikov, filozofov, jezikoslovcev, zgodovinarjev, pravnikov, ki so obdelovali nemško narodnodržavno idejo, med njimi sta Niebuhr in Dahlmann ustanovila teorijo o primitivnih rasah, prikrojeno tako, da daje prostora za vse nemške ambicije.

Z raso je potem Fichte združil jezik, pristni, domači, ne izposojeni jezik, kakor je n. pr. francoski ali italijanski, vsled česar so po Fichte-u romanski narodi s prvotnim jezikom izgubili tudi svojo »dušo«. Že leta 1813 je Arndt proglasil Ren za nemško reko, a ne za nemško mejo in zahteval ponemčenje nenemških enklav, ki bi bile na poti nemški državi. Na podlagi celo enostranskega in subjektivističnega pojmovanja Rousseau-ove svobode in prava je Savigny opredelil pravo kot »fatalni in spontani razvoj teženj nekega naroda«. Tako izobličena subjektivistična teorija o pravu, narodnosti in državi je nujno vodila do potlačitve slabjših in maloštevilnejših ljudstev in do glorifikacije vojne.⁶ Rousseau-ov »Contrat social« v prilog svobode je postal strašno orožje za despotizem vsake vrste. Nemška teorija o rasah je neizogibno rodila znanstveno formuliran nauk o neenakosti ras, zatorej Johannet sklepa svojo kritiko nemške narodnostne teorije, da sloni na dveh temeljnih zmotah, na zmoti Rousseau-ovi o svobodi in pravu ter na etnični zmoti o rasah; ta teorija ne vodi do miru, marveč narode peha v vedno nove vojne.⁷ Nemški pokret ni šel samo za tem, da reši in ujedini, kar je res nemškega, marveč jc svojo

⁵ Johannet, n. d. str. 217.

⁶ Johannet, n. d. 215.

⁷ N. d. str. 222.

ekspanzivnost raztezal tudi na one, ki po rasi in po jeziku pripadajo tujerodnemu elementu.

Pojem rase kot prvotni element je dokaj prožen in nejasen ter zlasti v politiki dobiva pomen in veljavo, skoraj bi rekli, z nekakim mističnim ozadjem, iz pojma rase se formulira *p r a v o r a s e*, ki navdaja uprav s strahom in skrbjo. V živalskem in rastlinskem področju je rasa nekaka niansa ali inačica v rodovih in vrstah, v obsegu človeštva pa se po vsakdanjem pojmovanju pod raso umeva skupina poedincev, ki izvirajo od istih prastaršev ter so nositelji gotovih sličnosti v fizičnih osebinah, kakor je n. pr. oblika lobanje, boja las, kože, postava itd.; v psihičnem področju pa neka miselna konformacija, ki dobiva izraz v načinu mišljenja, v jeziku, v običajih, ljudskih tradicijah itd. Toda v antropologiji in etnografiji, oziroma etnologiji se pojem rase še bolj razteza ali zožuje, kakor komu prija. Prideva se ta pojem zelo različnim in neenakim skupinam po zelo različnih in nestalnih znakih; tako govorimo o črni, beli, rumeni rasi; z ozirom na obliko lobanje o dolgoglavi in kratkoglavi rasi; z ozirom na genealogijo o arijski, semitski, hamitski rasi; po prvotni zibeli o kavkaški, sredozemski, alpinski, iranski rasi itd. Pojem rase se prideva končno tudi raznim panogam istega debla ter govorimo o germanski, latinski, slovanski rasi in celo njih podvrstah: o anglosaksonski, škandinavski rasi itd.

Že iz tega je razvidno, da je zelo drzno, na to nestalno podlago zidati stavbo moralnih, juridičnih, političnih zaključkov; zmeda, samovoljnost, nasilnost je neizogibna. Pojem rase bi se mogel le takrat vzeti kot merilo pri določevanju narodnosti in narodnih pravic, ako bi res imeli pred seboj natančno ločene, čisto ohranjene, nemešane rase, a dandanes tudi najbistroumnejši antropolog ali etnograf ne bo našel naroda, plemena, da, niti poedinca, v katerem bi krožila »čista kri«
dotične rase. Barbarska kakor civilizovana ljudstva so se mnogostransko mešala in križala vsled grabeža, sovražnih navalov, zaslužjenosti in mirnega preseljevanja v starejših kakor novejših časih. Zato pravi Auerbach,⁸ da je nezmisel govoriti v etničnem oziru n. pr. o latinski rasi; v tako imenovanih latin-

⁸ Les Races et les Nationalités en Autriche - Hongrie. Paris, 1917. str. XIII.

skih narodih kroži kri vseh mogočih provenienc in morda tudi tenka nitka latinske krvi. Enotnost romanskih narodov je nastala le tako, da so razni narodi žrtvovali svojo izvirno in lastno narodnost.

Kamorkoli se obrnemo, v sedanjost ali preteklost, na sever ali na jug, na vzhod ali zahod, nikjer ne najdemo naroda, ki bi temeljil na čisti rasi; Nemci sami današnjih dni so po rasi večinoma Keltje ali Slovani. Če potegnemo ravno črto od Hamburga do Trsta, se zemlja zahodno od te črte sme imenovati keltiška, vzhodno pa, zlasti od Odre, se nemštvo izgublja v slovanskem svetu, ki je zopet pretkan v večjih ali manjših pramih z mongolsko-tatarsko raso. Po teoriji ras bi Francija bila opravičena priklopiti si tudi desno obal Rena, kjer živi v Nemcih keltiška rasa, na poti so pa »naravne meje«. Rasa ni vzrok, marveč proizvod mnogoterih činiteljev, podnebja, običajev, idej, skupnega življenja itd. Zatorej je nemogoče strogo po rasah deliti narode. Toda pod visoko zaščito gotovega slutvoznanstva je dobilo »pravo rase« lepše lice in vsaj na videz utemeljeno podlago; ideji rase se podaja pomen in veljava, ki ju mora obsojati narava in morala, po tej teoriji pristoja dolgoglavci germanski rasi neomejena pravica, iztrebiti vse kratkoglavce, oziroma žolto in črno pleme, zakaj le v germanski rasi je tip popolnega človeštva.

Potvorjeni problem rase služi potem za temelj še bolj zamotani teoriji o narodnosti. Na kaj se naj opira »pravo rase«? Pravo vendar ne more temeljiti v anatomske in fiziološkem sorodstvu, če bi tudi bila kje čista rasa brez vsake primesi. Ali naj bodo podlaga temu pravu politične in socialne tvorbe, ki jih je ustvarila kaka rasa? Tako so se n. pr. Madžari sklicavali na tisočletni obstoj svoje države. Toda zastoj iščemo državo, narod, sploh kako institucijo, ki bi slonela na zgolj etnični podlagi. Dejanski je »pravo rase« le dokaz in sredstvo v službi tistega, ki je močnejši in brutalnejši.

Tako se od dne do dne poostruje nasprotje med rasami in človeštvo se vedno bolj odmika od ideala resničnega občečloveškega pobratimstva.

Nemška narodnostna teorija na podlagi rase je bila več ali manj merodajna tudi za Angleže. Angleško stališče v narodnostnem vprašanju sploh še dandanes najbolje označujejo besede angleškega konzula Clintona Dawkinsa, s katerimi je zavrnil

diktatorja Manina v benečanski revoluciji leta 1849: »Vedite, da moja vlada ne more dopustiti prava narodnosti, ker če bi ga dopustila, bi s tem pozakonila upore svojih podložnikov v Indiji, na jonskih otokih, v vseh kolonijah in celo na Irskem.«⁹ Glede znanstvene raziskave narodnostnega načela je angleško slovstvo več ali manj brez pomena. Lahko si predstavljamo, s kakimi čuvstvi je angleška diplomacija sprejela Wilsonovo načelo o samoodločbi narodov; v kritični uri je seveda bilo modro molčati, s simpatijo za narodno samoodločbo se pa angleški državniki niso vsedli za zeleno mizo mirovne konference. Neenakost ras je tudi Angležem teoretično in še bolj praktično zelo priljubljena.

Pod dojmom staroklasičnih spominov so pač Angleži začetkom 19. stoletja simpatično podpirali in pozdravljali osvoboditev grškega naroda. Prav ta visoka protekcija je Grkom dala podnet k ekspanzivni politiki; osvobojena Grčija je zasanjala obnovitev nekdanjega mogočnega grškega (bizantinskega) cesarstva. Bizantinski spomini so stopili v ospredje; hipno ugoden položaj je trebalo izkoristiti, dokler je sijalo solnce angleške milosti in pomoči, ki bi utegnilo nekega dne obrniti svoje žarke kam drugam.

Glede Amerikancev ni dvomiti, da je Wilson s svojimi ožjimi svetovalci in somišljeniki mislil iskreno in pošteno, ko je vrgel v svet svoja načela o samoodločbi in zvezi narodov, toda pokazalo se je, da je mož pač plemenito misleč teoretik, o tem pa, kako se naj praktično in dosledno izvede ta samoodločba in mednarodna zveza, ni imel jasnih in podrobno izdelanih načrtov in vsemogočen tudi ni bil, kakor se je sam izrazil, da bi mogel v celem obsegu uveljaviti svoje ideje. Sicer so pa Amerikanci naše narodnostne zadeve razmotrivali skozi svoje velike ameriške očale in se niso lahko vglobili v naše čisto posebne razmere. Miles je n. pr. hvalil Avstrijo, da je dala svojim narodom priložnost, naučiti se nemškega jezika. Njih razmerje do »žolte rase« jim je motilo pogled v naše zadeve ter so več ali manj stali na nemškem stališču o neenakosti ras.

b) Francoska teorija.

V nasprotju z nemško teorijo narodnosti na podlagi rase in državnega absolutizma se je na Francoskem v 19. stoletju

⁹ Johannet, n. d. str. 224.

razvila takoimenovana elektivna teorija narodnosti, ki jo je leta 1891 Emil de Laveleye v svojem delu »Le Gouvernement et la Démocratie« takole označil: »Čim bolj se dviga omika nekega naroda, tem manj moči ima nad njim istost rase in krvi; večji vpliv pa dobivajo moralne simpatije in historični spomini. Nad etnografičnimi narodnostmi so politične narodnosti, lahko bi rekli, elektivne, ki imajo svoje korenine v ljubezni do svobode, v kultu slavne preteklosti, v skupnosti svojih koristi in potreb (dans l'accord des intérêts), v sličnosti običajev, idej in vsega, kar tvori vsebino intelektualnega življenja.«¹⁰

Sicer pa je ta teorija dobila različne oblike. Kozmopolitično bojo ji je dal Emil Ollivier leta 1895, držeč se Renana in Constituante: »Narodnostna politika ne pozna naravnih mej. Prave meje so le one, ki jih postavi volja ljudstev, vse druge so jetniški zidovi, ki se smejo vsak čas podreti. Narodnostna teorija ne dopušča kake plemenske predprave, ki se očituje po jeziku ali historični tradiciji. Ideja rase je barbarska, ozkosrčna (exclusive), nazadnjaška ideja, ki nima nič skupnega s široko, posvečeno, civilizujočo idejo domovine. Rasa ima svoje meje, ki se ne morejo prestopiti, domovina nima nobenih; domovina lahko postane celo človeštvo, kakor je bilo za rimskega cesarstva... Volja narodov je gospodujoč, najvišji, edini, absolutni princip, iz katerega mora izhajati vsako moderno mednarodno pravo... To je princip svobode v mednarodnih odnosih, postavljen na mesto geografske in historične fatalnosti. Kratko: narod je skupina ljudi, ki vsled stare sprejete navade ali vsled izrecne volje žive pod istim zakonom.«

Pripomniti je, da je Ollivier osebno nasprotnik Balkancev in tudi Poljakov, italijanske sanje o obnovitvi rimskega imperija na Balkanu, v Aziji in Afriki se čudovito ujemajo s to teorijo, vpoštevajoč seveda le »voljo« italijanskega naroda, drugih ne.

Povsem umljivo je, da narodnostna teorija rase ni dobila tal na Francoskem, dasi ji ni manjkalo zagovornikov, ker bi s to teorijo spravili v nevarnost enotnost francoskega naroda; nasprotno je elektivna teorija volje bila nekak lek po porazih leta 1815 in 1871 ter je varovala s silo odtrgane francoske držav-

¹⁰ Cit. Johannet, Le Principe... str. 233—234.

ljane pred raznarodovanjem. Zlasti je bila Alzacija-Lorena skeleča rana francoskega naroda; tu pa ni bila umestna teorija rase, marveč le teorija volje, zakaj Alzacija je po rasi in jeziku nemška, po narodnosti in domovinskem čutu francoska. Ni je storil francoske Ludovik XIV. z orožjem, marveč v francoski revoluciji leta 1789 se je sama prostovoljno proglasila edino s francoskim narodom in je odslej delila žalost in veselje s Francijo. Za alzaško ljudstvo je Francija domovina, Nemčija tujina, je poudarjal Fustel že leta 1870, odgovarjajoč Mommsenu na njegova italijanska pisma, s katerimi je hotel pred Italijani opravičiti nemško osvojitve Alzacije-Lorene.

Služila je tudi dobro ta teorija za revindikacijo nekaterih pofrancozenih pokrajin. Nekateri so elektivno teorijo razširili in podprli zlasti z ozirom na Alzacijo-Loreno s teorijo naravnih državnih mej, katere je zopet zavrnil Renan, ne skrivajoč svojega germanofilstva glede Alzacije-Lorene.

Elektivna teorija je pa zadela med Francozi tudi na odpor, zlasti jo je izpostavil ostri kritiki Johannet, ki jo imenuje za Francoze naravnost škodljivo, ker zmanjšuje podjetno moč in pasivno čaka, da se stvari same tako razvijejo, da pride »prosta volja« do veljave. Ta teorija da je posvetila francoske poraze. »Volja« ni nobeno objektivno merilo v spornem vprašanju narodnosti kakšnega ljudstva, ker volja stoji pod vplivom mnogoterih činiteljev in je nestalna. Ironično pripominja, kako se je »narodnost« Porenčanov spreminjala: leta 1815 so bili dobri Francozi, leta 1917 ravno tako dobri Nemci. Njih »volja« se ni nagibala sem ali tja sama od sebe, marveč smer so ji določevali uspehi na bojnem polju in smotrena javna vzgoja. »Volja« Alzacianov-Lorencev je bila v roki Focha, Pétaina, Ludendorfa in Hindenburga. Celó čisto materialni interesi vplivajo na voljo. In če se celih polkov na bojnem polju polasti »volja«, položiti orožje in prestopiti k sovražniku, imajo po tej teoriji prav in noben dezertar se ne more kaznovati, ker je z ubegom storil le to, za kar se je odločila njegova »volja«. Elektivna teorija mora dosledno voditi do anarhizma, tem bolj, ker tudi manjšina lahko nasilnim potom uveljavi svojo voljo in jo vrine večini, kakor so storili boljševiki v Rusiji in kako: so poskusili komunisti v Franciji in pri nas. Po tej teoriji je v gotovih okoliščinah, pri katerih volja ni vzrok, marveč učinek, raznarodovanje ne samo lahko, temveč celo postavno, n. pr. v naši Ko-

roški! To teorijo je že leta 1882 neki francoski diplomat označil kot »najvišji izraz modernega egoizma«. ¹¹ Narodnostno načelo izključno na podlagi volje brez ozira na rojstvo, raso, zemljo, običaje nas stavlja v prvotno stanje človeštva.

Na voljo oprta narodnostna teorija, združena z naravnimi zemljepisnimi mejami, je bila bolj simpatična Francozom, ker jim je bila v prilog: nasproti Španski ima Francija zelo naravne meje Pireneje, nasproti Nemčiji pa bi naj mejo delal Ren. Reka Ren kot državna meja jim je tako stopila v glavo, da so tudi nam nekaj časa priporočali Dravo kot mejo, češ: »Zakaj se vendar branite tako lepe naravne meje?« Trebalo je trdnih narodopisnih in gospodarskih dokazov, da se je spodbila ta misel. Italijani so celo Karavanke priporočali kot naravno mejo! Teorija volje in naravnih mej je dala peruti visokoletečim aspiracijam italijanskim ob Jadranu. Reka po londonskem paktu ne bi pripadla Italiji, toda Italijani so se sklicevali na »voljo« Reke, ki hoče biti priklopljena Italiji, in ker se Reka sama ne more odtrgati od zemlje, so Reki za »voljo« zahtevali tudi primerno ozadje. »Naravne meje« Italije so pa zistematično že šolarčkom vtepli v glave, da gredo ob razvodju med Jadranskim in Črnim morjem ter po vrhu Dinarskih planin med Bosno in Dalmacijo. Italijanska »volja« se je še potencirala s spomini na rimsko cesarstvo in na serenissimo Venecijo. ¹²

Francoski »diplomat« je torej imel čisto prav, da je teorija volje najvišji izraz modernega egoizma. Tu imamo zgled strašne sile abstruzne ideologije napram živi realnosti.

V naših političnih listih in raznih brošurah se je opetovano poudarjala analogija med Alzacijo-Loreno pa našimi »neodrešenimi« zemljami (pred vsem Primorjem). Z ozirom na miselnost v ententnih krogih je za našo delegacijo ta argument bil docela neraben in celo nevaren. Francozi sploh niso radi videli, da bi kdo njihovo Alzacijo-Loreno izrabljaj za utemeljitev svojih aspiracij. Nalika tudi stvarno precej šepa. Alzacije-Lorene Francija ne zahteva za sebe radi enotnosti jezika, marveč radi historične pravice, ker ji je bila leta 1870 nasilno ugrabljena, potem radi »volje« Alzačanov, ki niso marali pruskega jarma, in končno radi naravnih mej, ker so Francozi stali pred alter-

¹¹ Cit. Johannet, n. d. str. 266.

¹² Obširno govori o tem Jules Chopin v knjigi *L' Unité de la politique italienne*. Paris 1919.

nativo: ali potegniti mejo ob Renu ali pa prestolnico Francije prestaviti iz Pariza v Bordeaux. Nam je kajpada v prilog enotnost jezika v Primorju, toda s tem tudi odpade nalika z Alzacijo-Loreno, nasprotno je pa zgled Alzacije-Lorene Italijanom dajal pogum, da različnost jezika ni ovira za priklopitev drugojezične dežele, kjer to zahtevajo »višji oziri«. Italijani so vrh tega vrgli v svet trditev, kako jih je Avstrija zatirala, da so primorske dežele le slavizirane romanske zemlje, katerim sta že stari Rim in Benečija podala latinsko civilizacijo. V dokaz so jim služila vsa resnična in neresnična grozodejstva, ki jih je nekdanja Avstrija zakrivila v Lombardiji in Benečiji po svoji upravi in vojaštvu, potem korekture pri ljudskem štetju v Gorici v prid Slovincem, vseučiliščna afera v Inomostu, izgoni italijanskih irredentarjev v Trstu (za časa Hohenlohe-a) itd. Strategične razloge jim je utrjevala ljutost soških bitk in so tako analogijo z Alzacijo-Loreno obračali sebi v prid. Vsi ti »dokazi« so kajpada nični, toda analogija z Alzacijo-Loreno je vendar za nas izgubila dokazno moč.

Oblika in zemljepisna lega zemlje brezdvomno mogočno vpliva na usodo narodnosti, toda za narodnost odločilen faktor tudi to ni. Narodna zavest preskoči včasih tudi najvišje gore, prodre v najskrivnejše doline, prebrede globoke reke in široko morje. Zgled nam je Grška s svojim gorovjem in otoki, gorata Švica, Združene države v Severni Ameriki; nasprotno pa Češka in (stara) Ogrska tvorita res geografsko enoto, pa sta vendar domovina različnih narodnosti.

V francoskem pojmovanju narodnosti pada tudi močan poudarek na državnost, da, po izjavah francoskih pisateljev je narodnost brez državnosti nepopolna.¹³ Vsled tega so Francozi večkrat govorili o »avstrijski narodnosti«, kar pri nas ni bilo običajno, ter o Čehih, Hrvatih, Slovencih itd. avstrijske narodnosti, kakor o Nemcih in Romanih švicarske, o Flamcih in Valonih belgijske, o Bolgarih, Grkih, Armencih otomanske, o Poljakih in Rusinih ruske narodnosti itd.

V ozki zvezi s francoskim narodnostnim pojmovanjem in za nas velike važnosti je bilo tudi francosko stališče napram »latinski zvezi« in »avstrijskemu vprašanju«.

¹³ Auerbach, Les Races et Nationalités, str. XXIII.

3. Latinska zveza. Avstrijsko vprašanje.

V »latinski zvezi« je dobilo narodnostno načelo čisto posebno formulo, pred katero so obledele vse narodne pravice onih, ki niso tako srečni, da bi pripadali k »latinski rasi«, pa jih je usoda postavila v napotje latinskemu pobratimstvu. V poštev so prišle pred vsem Italija, Francija in Romunija, na Španijo in Portugalsko se niso veliko ozirali. Seveda, kri ni voda, to latinsko zavezništvo je bilo Francozom zelo simpatično; saj bi jih čuvalo pred maščevalno Nemčijo.

Duševno ozračje latinskih ligašev kaj dobro osvetljuje uvodnik glasila pariške visoke finance »L'Information« z dne 17. februarja 1919. V ganljivih ditirambih zagotavlja Jugoslovence »vseh svojih simpatij«, toda pomislijo naj, da je Evropa žrtvovala za njih neodvisnost (!) devet milijonov ljudi, zlasti Italija in Romunija sta imeli ogromne žrtve. Italija je podpisala en pakt v Londonu z Anglijo in Francijo, drugi pakt (?) z Romunijo. Jugoslovenov ni treba biti sram, če se uklonijo tema paktoma. Nimajo prav, če kažejo nezaupanje sinovom Bruta in Trajana, popolnoma smejo zaupati oni civilizaciji, ki je dala svetu Julija Cezarja in Leonarda da Vinci, Seneka in Justinija (po rodu Slovana!). Že starorimsko cesarstvo je uresničilo idejo zveze narodov; to treba le obnoviti. Italijansko-francoska zveza naj postane središče evropske pravičnosti!

Strašna je moč fraze in ideoloških malikov!

Ta platonška ljubezen »latinske rase« pa ni ovirala Italije, da je za hrbtom Francije začela ljubkovati z Nemčijo, Avstrijo in z Madžari.

Skrb za lasten obstanek, strah pred Nemčijo in njenimi morebitnimi zvezami nam pojasni nekam čudno vedenje oficijelne Francije v avstrijskem vprašanju. Že leta 1902 je Francoz Chéradame v svoji knjigi »L'Allemagne, la France et la question d'Autriche« odločno zastopal misel, da se Avstro-Ogrska mora na vsak način ohraniti, treba jo le preosnovati in odtegniti od Nemčije.

Kot glasnik francoskega mišljenja neposredno pred sestankom mirovne konference se lahko smatra Johannet, ki piše na str. XLVIII svoje knjige »Le Principe des Nationalités«: »Evropa je Avstro-Ogrska v velikem. Ustanovimo danes toliko držav, kolikor je narodnosti v Evropi, pa imamo jutri ravno

toliko ali še več irredent. Ta irredentovski spor bo izrabila Nemčija, stroške pa plačala Francija.« Strah, da Nemčija potegne k sebi avstrijske Nemce in Madžare ter nastane devetdesetmilijonska prusko-nemško-madžarska država, je spremljal vse korake francoske diplomacije pri sklepanju miru.

Razrušitev avstro-ogrske monarhije ententi nikakor ni bila simpatična. Proti koncu leta 1916 in začetkom leta 1917 ob nastopu cesarja Karla I. se je laskala Avstro-Ogrski, hoteč jo pridobiti za kompromisni mir in odtegniti od Nemčije. Še 5. januarja 1918 je Lloyd George izjavil, da ententa nikakor ne namerava uničiti Avstro-Ogrske, marveč ji hoče dati le priložnost, da se demokratizira in osamosvoji svoje narode, kajpada le v zmislu narodne avtonomije v okviru monarhije. Tri dni pozneje je Wilson v svojem poročilu na kongres poudarjal avtonomni razvoj avstro-ogrskih narodov. Pa le to, nič več. Dne 21. februarja 1918 je Orlando v italijanskem parlamentu izrazil simpatije tlačenim avstro-ogrskim narodom in naglašal, da italijanske teritorialne zahteve hočejo le zasigurati mejo proti staremu sovražniku. Natihoma se je še predpostavljalo, da Avstro-Ogrska ostane.

K naši sreči so bili avstro-ogrski vodilni krogi slepi in gluhi. Ko bi bilo takrat prišlo do miru, bi morda dobili na papirju kako novo izdajo slovitega § 19, dejanski bi pa bilo ostalo vse pri starem, zlasti nemško-madžarska nadvlada, katero bi bila že dinastija vzdrževala. Jugoslovenske težnje bi bile pokopane morda za vselej.

Jugoslovene je — s sodelovanjem carske Rusije — že leta 1915 tajni londonski pakt pritisnil ob steno. Poldrugo leto po londonskem paktu je sicer takratni francoski minister Briand izjavil, da ententini vojni cilji slone na principu narodnosti. Ako bi ta izjava imela kaj stvarne vsebine, bi bil že s tem preklican londonski pakt. O »narodnostnem principu« pač ententini politični krogi niso imeli nobenega jasnega pojma, zlasti ne v prilog Jugoslovenom. Meseca oktobra je Bissolati v nekem govoru v Cremoni napovedal ustanovitev samostojne češko-slovaške države, o Jugoslovenih ni črnil besede, ker ti so bili v »sibilinskih knjigah« že odločeni na žrtvenik italijanskega svetega egoizma; kar bi od nas preostalo, bi pa dobili Nemci in Madžari.

Mesto »narodne avtonomije«, za katero je ententa hotela dati priliko Avstro-Ogrski, da jo izvede, je spomladi leta 1918 sledil »nemški kurz«, potem znana afëra s cesarjevimi pismi, nato preobrat na bojnem polju. Šele sedaj je ententa prepustila svoji usodi habsburško monarhijo, ki je »inseparabiliter et indivisibiliter« drla z Nemčijo v prepad. Nikdar se morda v zgodovini ni kaka država tako jasno izneverila svoji historični misiji kakor Avstro-Ogrska. Njena propast je postala postulat svetovnozgodovinske logike. Na razvalinah Avstro-Ogrske se je pojavil otrok — Jugoslavija — in ententini diplomatje so se osupli vpraševali: kaj s tem otrokom?

Za Nemčijo in njene zaveznice je bila vojna izgubljena, ostalo je pa dvoje: pohlep italijanskega svetega egoizma po naših deželah in francoski strah pred združitvijo avstrijskih Nemcev z Nemčijo. Med ta dva kamena je bila potisnjena naša mlada država in njena diplomacija; »narodnostno načelo« je stopilo celo v ozadje, vsaj kolikor bi bilo nam v prid.

Novejša francoska narodnostna teorija skuša zbližati elektivno teorijo s teorijo rase ter vpoštevata tudi druge činitelje, sploh priznava, da se narodnost ne dá izvajati le iz enega ali drugega činitelja, marveč je posledek mnogoterih činiteljev. V obče pa je med francoskimi pisatelji mnogo narodnostnih teorij, ki druga drugo pobijajo in Johannet ima prav, ko piše: »Raziskava narodnostnega načela pomenja za mnoge skok v neznano deželo.«¹⁴

V teoriji torej glede narodnostnega načela ni bilo nobene jasnosti, edinosti in doslednosti; kako naj bo potem narodnostno načelo objektivno ravnilo diplomatom, katerim vsakovrstni oziri na politični, vojaški in gospodarski položaj še bolj zastirajo pogled? Ko bi mi imeli krepko, več milijonov broječo vojsko, razvito gospodarstvo, urejene gospodarske razmere, bi se seveda narodnostno načelo z ozirom na nas precej drugače tolmačilo. Manjkalo je pa tudi velikopotezne res slovanske politike. Sodelovanje carske Rusije pri londonskem paktu, odpad Rusije od entente, češko-poljski spor, sovraštvo med Bolgari in Srbi, ljubkovanje Čehov z Italijani, hladni odnošaji do nas, vse to pač ni koristilo slovanskj politiki.

¹⁴ O. c. str. 25.

4. Narodnostno načelo pri nas.

Devetnajsto stoletje je videlo vznikati kakor iz tal nove narodnosti, katerih stara politična Evropa ni poznavala, ki so zahtevale svojo pravico do obstoja — včasih prav glasno — ter si obnovile ali celo ustvarile svoj jezik, slovstvo, tradicijo, skupno narodno zavest, a vendar niso ustvarile avtonomnih skupin; za njih je narodnostna ideja bila uprav znak odrešenja. Ideje francoske revolucije so v habsburški monarhiji imele deloma nasproten učinek kakor v Franciji; tam se je po revoluciji močno dvignila zavest enotnosti in skupnosti, v Avstriji pa je nastal pokret v regresivni smeri; načelo svobode in enakosti je obudilo prvotne historične enote, iz katerih je nastala monarhija. Po letu 1848 je postalo narodnostno načelo dogma naravnega in javnega prava ter se je vrnilo celo v pisarne državnih kancelarjev in prevrglo stare pojme o politiki in zgodovini. Ni se pa uveljavilo povsod enako; politično in državno enoto je prineslo narodnostno načelo le v Italiji; v Nemčiji so politično enotnost dosegli le Nemci; Poljaki in Danci niso bili tega deležni, še manj avstrijski narodi, ki so, izvzemši Madžare, izrecno odklanjali ustanovitev samosvojih držav in svojo voljo, živeti v skupni državi, očitovali v znanih besedah Palackega: Če bi Avstrije ne bilo, bi jo mi ustanovili.

Ako se vprašamo, katero specifično nijanso je sprejelo narodnostno načelo pri nas na jugu, pri Slovencih in Srbo-Hrvatih v bivši monarhiji, nam zgodovina od leta 1848 kaže, da se je v Avstro-Ogrski formiralo pred vsem v modelu tlačanih in gospodujočih narodov, zatorej je dobilo precej omejeno obliko. Pri Čehih, Hrvatih in Poljaki je vsaj nekoliko odsvitala iz njega tudi ideja »državnega prava«, pri nas je le rahlo stopila na dan ideja upravno zedinjene Slovenije za časa ljudskih taborov, zadnja desetletja pa (zlasti po dr. Kreku) v obliki trializma, t. j. v združitvi Hrvatov in Slovencev; neki medli sij slovenske državnopravnosti je buknil na dan ob spominu na ustoličenje koroških vojvodov. Misel samostojne državnosti ni mogla in ni smela na dan v našem narodnostnem programu. Naše narodnostno načelo se je osredotočilo skoraj izključno na jezik, druge tudi bitne sestavine narodnostnega načela so stopile v ozadje ali se celo pozabile, vsled česar nas je kulturni kozmopolitizem morda le preveč obliznil; izgubile so se nam

narodne šege in noše, ljudske tradicije, smisel za domačo umetnost in lepočutje; tudi večkrat strasten boj za »svetovno nazi-ranje«, ki nam je absorbiral toliko moči, je posledek kozmo-političnih vplivov, v praktičnem življenju se je naše narodnostno načelo pogostoma izgubilo v banalnem, buržoazijskem, vese-liškem narodnjaštvu.

Določno in znanstveno formuliranega narodnostnega načela tudi ob prevratu ni bilo, v patriotiški sentimentalnosti smo bolj č u t i l i kakor z razumom spoznavali vsebino in obseg narodnostnega načela; opojil nas je neki optimizem, ki nam je zastrl pogled v dejanske razmere.

V novih razmerah je treba vsekako v našem narodnostnem načelu revizije, nove orientacije, večje jasnosti, obzornega razširjenja. Partikularistična megalomanija samoslovenstva, samohrvatstva ali samosrbstva, dediščina našega dosedanjega žitja in bitja, bi nam bila le v kvar. Naš politični položaj pri mirovni konferenci nam je jasno pokazal, da sami zase v veliki družini mnogomilijonskih narodov nismo nič, vsi skupaj pa pomenimo mnogo ter pri pametni in smotreni uporabi svojih fizičnih in duševnih sil lahko pridemo še do večje veljave. Naše narodnostno načelo se mora raztegniti čez okvir jezikovne pravde. Čudno je, da gospodje, ki so v prejšnjih razmerah brez pomiselka rabili »skupni« nemški jezik v uradih, v šolah, pri vojski in v parlamentu, sedaj naenkrat kažejo strah pred srbohrvaškim jezikom, ki je vendar jezik naše krvi. Nobena samoljubna sentimentalnost ne ovrže besed, ki jih je zapisal francoski učenjak A. Meillet v svoji knjigi »Les Langues dans l'Europe nouvelle« (Paris, 1918, str. 332): »Jeziki malih skupin bodo ostali omejeni na narode, za katere so ustvarjeni, in njih raba bo dotičnim narodom vzrok njih slabosti.«

Narodnostno načelo bo v bodoče pri nas zahtevalo veliko pozornosti. Nasproti takozvani tretji internacionali bo treba poudarjati njega etično vrednoto, v obmejnih in narodno mešanih krajih še bo treba buditi narodno zavest, ozirati se bo treba na sorojake pod tujim jarmom, pred vsem pa čaka rešitve macedonski in bolgarski problem. Ta sicer kočljiv problem je dokaj preprost pod vidikom znanstvenih posledkov jezikoslovja in narodopisja, ki jasno uči, da smo današnji Bolgari, Srbi, Hrvati in Slovenci potomci onih Slovenov, ki so se naselili od Črnega morja gori do Alp. Narečja in plemenske razlike pre-

hajajo polagoma druga v drugo, da se natančne meje sploh ne dajo določiti. V antropološkem oziru so sicer Bolgari dokaj različni, ker je v njih veliko turanskega elementa, a slične pojave nahajamo tudi drugod in Bolgari stoje napram ostalim južnim Slovenom v bližnjem odnosu kakor n. pr. Romuni napram Latincem.

* * *

K sklepu se ozrimo še enkrat na Wilsonove štirinajstere točke, ki so bile izhodišče naši razpravi. Za nas so bile važne zlasti tri: 1. Italijanske meje se naj popravijo primerno »jasno spoznanim dejstvom narodnostnega načela«; 2. Srbiji se naj zagotovi prost dohod do morja; 3. balkanskim državam se naj zagotovi politična in gospodarska neodvisnost in teritorialna celotnost.

Niti ene izmed teh točk ni izpolnila mirovna konferenca, ker je niso vodila »jasno spoznana dejstva« narodnostnega načela, marveč pusta, v duhu materialističnega agnosticizma in samovoljnega subjektivizma koncipirana ideologija. Enostransko razvita nemška teorija rase in ravno tako enostransko potvorjena francoska teorija »volje« je služila kot smernica Italijanom in ti so v razbrzdanem subjektivizmu svojega nemoralnega egoizma prevrgli najjasnejša geografska in etnografska dejstva. Značilno je, kako sta se Anglija in Francija krčevito držali v čisto drugih okoliščinah in tajno sklenjenega londonškega pakta, brez vsake skrupuloznosti pa sta snedli besedo, ki sta jo dali s slovesno pritrditvijo k Wilsonovim točkam.

Narodnostno teorijo ljudske »volje« je tudi naša delegacija dovolj vpoštevala s svojim stališčem napram plebiscitu. Ko je plebiscit pri mirovni konferenci stopil v ospredje, je naša delegacija zavzela povsem pravilno stališče, da načeloma pripoznava plebiscit, a ta se naj uporabi tam, kjer gre za sporna vprašanja med zavezniki (Italija, Romunija in mi), ne pa nasproti sovražniku. Pod pritiskom Italije se je zgodilo ravno nasprotno.

Kako je torej z vsebino narodnostne ideje? Nemška teorija kakor tudi francoska se ne dasta vzdržati, ker sta preenostranski. Narodnost vključuje oboje, a to ni vse. S pojmom narodnosti je nekako tako kakor s pojmom »življenja«. Krivo bi bilo, kdor bi pojmlil življenje le kot gibanje, ali čutenje ali delovanje. Vse to je sicer vključeno v »življenju«, a ni edini

sestavni element. Tudi samosvest je vključena, a ne tvorna narodnosti, temveč narodna zavest že predpostavlja narodnost. Če ima' kako ljudstvo manj razvito narodno zavest, še s tem ni izgubilo svojih naravnih narodnih pravic. Tudi pri posamezniku ne tvori osebnosti in naravnih pravic, marveč jih že predpostavlja. Otrok ali starec z manj razvito samosvestjo nima manj naravnih pravic kakor možak v polnosti svoje samosvesti.

Državnost in narodnostno načelo se tudi nikakor ne krijeta in narodnostni princip ni edini in brezpogojni državotvorni činitelj. Francozom in Nemcem v Švici gotovo ne bo nihče odrekal narodne zavesti, dasi kot Francozi in Nemci ne tvorijo države, temveč švicarska državnost je nekaj drugega kakor francoska ali nemška narodnost v Švici.

Pri nas je narodnostno načelo doseglo svoj vrhunec v narodnem ujedinjenju in samolastni državi. V smeri enotne državnosti se mora tudi naprej gojiti in razvijati narodna zavest, vsako partikularistično stremljenje mora stopiti v ozadje. Vse eno je, je li kdo Hrvat, Srbin ali Slovenec ali po rodu celo Nemec ali Madžar, da ima le zavest jugoslovanske državnosti. V velikem svetovnem metežu je v državnem ujedinjenju spas tudi naše partikularne individualnosti; če hočeš ohraniti in zavarovati svoje hrvatstvo, slovenstvo ali srbstvo, bodi zaveden Jugosloven.

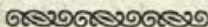
Drugojezičnim državljanom pa jugoslovenska državna zavest tudi ne bo ovira, da varujejo svojo individualnost. Živa zavest enotne državnosti bo najboljšo jamstvo, da se radi svojega rodu in materinega jezika ne bo nihče zatiral.

V obsegu narodnostnega načela pride v poštev tudi samorodnost (avtohtonost) ljudstva, zlasti pri določevanju narodnih pravic tam, kjer se križajo razne narodnosti. Ako n. pr. Slovenec pride v Ameriko, si lahko ohrani svojo narodno zavest, ne more se pa pritoževati; če v javnem življenju njegov jezik nima takih pravic kakor angleški jezik domačega ameriškega ljudstva. Po pravici je Wilson vrgel Italijanom v obraz očitek, da nekega dne lahko zahtevajo za sebe tudi New York kot »neodrešeno« zemljo, ker je tam več tisoč Italijanov. To je zelo važno za naše obmejne kraje napram Italiji in Avstriji, deloma tudi Romuniji. Na umeten način se je pospeševalo priseljevanje Italijanov v Trst in na Reko, Nemcev na Spodnje Štajersko in Južno Koroško, potem so pa ti doseljeni elementi

hoteli odločevati o državni in narodni pripadnosti domačega prebivalstva. »Samoodločba« narodov ima smisel le, če se ozira na domačo, z zemljo zrastle prebivalstvo, ki v večji masi in dalj časa živi na svoji grudi, drugače pride ad absurdum, če bo vsak priseljensec smel odločevati o usodi zemlje, kamor je prišel iskat kruha. Na to se opirajo italijanske aspiracije. Recimo, da sedaj Italijani dosežejo vse, kar zahtevajo. Ko nastopi med nami prijateljsko razmerje, se bo po dosedanji taktiki italijanski živelj pomnožil v Ljubljani, v Karlovcu, v Zagrebu in smatrali bodo to za neodrešeno zemljo in jo ob prvi priliki proglasili za »novo Italijo«.

Končno se v narodnostni ideji ne sme prezreti socialni moment, gmotna in duševna blagobit vseh slojev ljudstva. Nesocialna je n. pr. narodnostna ideja italijanskega imperiazizma, ki sega po tuji zemlji, pa svoje ne more prav obdelovati, ki si podjarmlja tuja ljudstva, ne more pa nasititi lastnih praznih želodcev. Nesocialna je bila tudi narodnostna ideja carske Rusije s svojo ekspanzivnostjo in pravoslavno propagando, dočim je doma pustila ljudi gladu umirati in tičati v nevednosti in sektarstvu.

Kot apriorna, prekoncepirana ideja nalik Kantovim kategorijam je narodnostno načelo megleno, prazno, večkrat nasilno in brutalno; kot analitično ustvarjena kolektivna ideja je to načelo zelo plodovito, računa z dejansko realnostjo, a je mogoče le na predpostavki metafizične veljave moralnih zakonov, brez teh je narodnostno načelo prazna fraza ali izraz najbrutalnejšega egoizma. Etične principe pač materialistični egoizem začasno lahko v tla potiska, končno je vendar zmaga na njihovi strani. Etično stoji više tisti, ki krivico trpi, kakor tisti, ki jo dela. Velika je sila resnice in zmagala bo.

Cerkev in pojavi narodnih cerkvá.

Univ. prof. dr. Jos. Srebrnič — Ljubljana.

Še vedno se ponavljajo klici in gesla: Narodna cerkev. Poznavatelju zgodovine pomenjajo sredi današnjega osredja pravi anahronizem. Za stvarjanje narodnih cerkvá dandanes ni pogojev ne v verskem razpoloženju ljudskih množic ne v državni oblasti ne v narodih samih. Ni pogojev v verskem razpoloženju ljudskih množic, kajti to se dandanes cepi le na dve smeri: prva izraža odločno poudarjeno versko misel v katoličanstvu, druga pa združuje materialistični indiferentizem ter vse Kristusovi cerkvi odtujene in nji sovražne sile. Kake tretje ali celo četrte oblike verskega razpoloženja dandanes ne rastejo nikjer. Ni pogojev v državni oblasti, kajti ona se splošno na svetu vedno bolj preobrazuje v demokratizem, ki izključuje koncentracijo vse, torej tudi verske oblasti v eni sami osebi. Poleg tega se na tem mestu rajši poudarja svobodna cerkev v svobodni državi oz. ločitev od vere in cerkve ter njuno iztrebljenje, kakor pa pohlep po nadvladi nad njima. Ni pogojev končno v narodih samih, kajti daleč so časi za nami, kjer so narodi v religioznem dejstvom in v religioznih običajih gledali bistveni del svojega nacionalnega življenja. Tu je bil oz. se je dostikrat vsaj zdel boj za religijo boj za obstanek lastne narodnosti in obratno. Narodnosti daje svet dandanes drugo vsebino kakor nekdanj. Boji za brambo in razvoj nacionalnega življenja se odigravajo ne na religioznem, ampak na kulturnem in pred vsem na političnem polju. Zato so klici po narodni cerkvi, pa naj se dvigajo kjerkoli, v resnici velika kurioznost.

Pojem narodne cerkve stoji v ostrem nasprotju s pojmom katoliške cerkve. Prvi odkazuje vsakemu narodu oz. vsaki državi posebno religijo ali vsaj posebno versko organizacijo; če se država menja, se menja tudi religija; da, kjer je absolutizem, se menja religija celò v isti državi, ako so nositelji državne oblasti sedaj ene veroizpovedi, sedaj druge. Zgodovina protestantizma in zgodovina pravoslavja v Rusiji nam to dokazuje. Katoliška vera je vesoljna, je ena za vse človeštvo in za vse čase. Tu se religija ne menja ne po narodih, ne po državnih mejah. Kjer je ljudstvo katoliško in pri vladi so-

odločuje, tam so pri spremembah političnih mej nasilne spremembe v religiji izključene.

Kako je treba motriti katoliško cerkev in pojave narodnih cerkvá gledé njih resničnosti in legitimnosti v nastopu ter gledé kulturnih posledic, ki jih imajo za človeštvo in narode?

Za izhodišče vzemimo trdno od vseh priznано dejstvo, da eksistirajo katoliška cerkev in pravtako v okviru krščanstva razne narodne cerkvene organizacije. Katoliška cerkev uči, da jo je Kristus ustanovil, da ji je dal Petra in njegove naslednike v Rimu kot vrhovne oblastvene glavarje, da je ona edina nositeljica polne verske resnice, da se le po njej dejstvuje tista religija, ki jo Bog kot pogoj za zveličanje hoče od vsakega človeka imeti. Vsi priznavajo, da ona res tako uči.

Ni težko dokazati, da Bog biva in da je radi tega religija nekaj objektivno danega. Religija ni plod subjektivnih doživljanj, kakor so hoteli modernisti, češ, religioznost je kakor estetsko ugodje ali razni nagoni le svoje vrste vitalen pojav v človeku, ki se imanentno vzpenja iz podzavesti ter človeka nagiba k mislim, čuvstvom, naukom, dejanjem in ustanovam, ki tvorijo vsebino religioznega življenja. Po teh nazorih bi bila vsaka religija enako upravičena, a nobena absolutno veljavna, kajti kot vitalen pojav bi se prilagajala raznim stopnjam kulture, bi se torej razlikovala po raznih dobah in raznih narodih. V človeku bi bil edini in zadnji razlog vsake religije. V luči teh nazorov je vse relativno, kar se tiče verske vsebine; absolutne resnice ni; vseeno je, če se javlja kot fetišizem ali animizem, kot politeizem ali monoteizem, kot budizem ali katolicizem; če se javlja v samo eni obliki ali vseh mogočih nasprotujočih si variacijah, če se javlja organizirana kot cerkev ali ne. V vseh slučajih bi bila religija plod istega vitalnega pojava, zato kot vitalen pojav enako resnična, četudi gledé vsebiné ne enako popolna.

Ta nauk je zmoten in nemogoč, ker suponira nemožnost spoznanja katerihkoli nadčutnih resnic.

Religija je torej nekaj objektivno danega. Bistveno je mogoča le ena sama religija, ker je Bog le en, človeška narava s svojim odnosom do Boga povsod ista in zato razmerje med Bogom in človekom povsod enako. Pozitivno je Kristus dal religiji vidno organizirano obliko, cerkev. Tu pri-

demo na vprašanje legitimnosti raznih cerkvá v okviru krščanstva.

Ozrimo se za skoraj 1700 let nazaj in skušajmo doznati ideologijo, ki so jo tedanji krščanski pisatelji glede cerkve imeli.

1. Legitimna cerkev.

Thascius Caecilius Cyprianus († 258) je napisal l. 251 o priliki razkolniške propagande v Kartagini in Rimu posebno razpravo: *De catholicae ecclesiae unitate*. On pozna eno samo cerkev: »En Bog je in en Kristus in ena njegova cerkev in ena vera.«¹ »Nauk so nam izročili, da je en Bog in en Kristus in eno upanje in ena vera in ena cerkev in en, samo v eni cerkvi ustanovljeni krst.«² »Na to eno cerkev opozarja v imenu Gospoda Sveti Duh tudi v visoki pesmi, ko govori: Ena je golobica moja, moja vseskozi popolna, ena, ki jo mati za svojo ima, izvoljenka svojih roditeljici.«³ »Ena je in ne more se deliti.«⁴

Dobro; toda kje je kriterij, po katerem moremo to eno in edino Kristusovo cerkev spoznati, ko je vendar toliko verskih ločin, ki se imenujejo krščanske in hočejo vse istega Kristusa imeti za svojega početnika? Ne smemo misliti, da je njih število samo dandanes veliko. Tudi v III. stoletju jih je bila cela vrsta: »Patripassiani, Anthropiani, Valentiniani, Appellatiani, Ophitae, Marcionitae et ceterae haereticorum partes,« kakor jih Ciprijan našteva;⁵ poleg njih še montanisti; pristaši razkolniških glav Felicissima v Kartagini, Novatiana v Rimu itd.

Ciprijan ima kriterij jasno pred seboj: Apostol Peter je s to eno in edino Kristusovo cerkvijo nerazdružljivo spojen!

¹ »Deus unus est, et Christus unus et una ecclesia ejus et fides una et plebs in solidam corporis unitatem concordiae glutino copulata,« *De cath. eccl. un. c. 23*.

² »Traditum est enim nobis, quod sit unus Deus et Christus unus et una spes et fides una et una ecclesia et baptisma unum non nisi in una ecclesia constitutam,« *Ep. 74, 11*.

³ »Quam unam ecclesiam etiam in Cantico canticorum Spiritus Sanctus ex persona Domini designat et dicit: Una est columba mea, perfecta mea, una est matri suae, electa genitrici suae,« *De eccl. cath. unitate c. 4*.

⁴ »Una est et dividi non potest,« *Ep. 74, 4*.

⁵ *Ep. 73, 4*.

»Peter je tisti, ki ga je Gospod pred vsemi izbral in na katerega je svojo cerkev sezidal.«⁶ »Na Petra je Gospod sezidal cerkev; tu postavil in pokazal vir, ki jo dela eno in edino; njemu dal oblast, da se razveže v nebesih, kar bi on razvezal na zemlji.«⁷ Kam naj gre tisti, ki ga žeja, vpraša Ciprijan, če ne »K cerkvi, ki je ena edina, po Gospodovi besedi postavljena na enega, ki je od Gospoda tudi ključe dobil? Ta je ena edina, ki drži in ima vso oblast svojega ženina in Gospoda.«⁸

Iz vsega sledi: prava edina Kristusova cerkev je s Petrom nerazdružljivo spojena. Petrova stolica pa je v Rimu. Tako se Ciprijan izraža v pismu do rimskega škofa Kornelija (251—253), imenujoč njegovo cerkev: »Stolico Petra in prvo najvišjo cerkev, iz katere izvira enotnost v svečenstvu.«⁹ V drugem pismu na istega škofa imenuje rimsko cerkev »Korenino in matico katoliške cerkve«,¹⁰ mu je torej srce in ognjišče prave cerkve. V istem pismu poudarja še izrecno, da je zveza ž njim, s Kornelijem, istovetna zvezi z eno edino katoliško cerkvijo.¹¹

⁶ »Petrus, quem primum Dominus elegit et super quem aedificavit ecclesiam suam,« Ep. 71, 2. — Beseda »primum« se tu ne more časovno (= najprej) prevesti, ker Peter ni bil prvi, ki ga je Gospod izbral; prvi je bil brat njegov Andrej.

⁷ »Nam Petro Dominus, super quem aedificavit ecclesiam et unde unitatis originem instituit et ostendit, potestatem istam dedit, ut id solveretur in coelis, quod ille solvisset in terris,« Ep. 73, 7. — Takih mest ima Ciprijan v svojih pismih še drugod, n. pr.: »Deus unus est et una ecclesia et cathedra una super petram Domini voce fundata,« Ep. 43, 5. — »Una ecclesia a Christo Domino super Petrum origine unitatis et ratione fundata,« Ep. 70, 3. — Itd.

⁸ »Quo venturus est, qui sitit... an ad ecclesiam, quae una est et super unum, qui et claves ejus accepit, Domini voce fundata est? Haec est una, quae tenet et possidet omnem sponsi sui et domini potestatem,« Ep. 73, 11.

⁹ »Petri cathedra atque ecclesia principalis, unde unitas sacerdotalis orta est,« Ep. 59, 19.

¹⁰ »Ecclesiae catholicae radicem et matricem,« Ep. 48, 2.

¹¹ Piše namreč Korneliju, kako si v Afriki prizadeva. »Ut te universi collegae nostri et communicationem tuam id est catholicae ecclesiae unitatem pariter et caritatem probarent firmiter ac tenerent,« Ep. 48, 2. — Isti nauk poudarja v pismu do škofa Antonijana: »Cum Cornelio communicare hoc est cum catholica ecclesia communicare,« Ep. 55, 1.

Mesto Fabijana (236—250), Kornelijevega neposrednega prednika, imenuje kar naravnost mesto Petra.¹²

Nauk Ciprijanov je jasen kot solnce: Prava Kristusova cerkev je ena edina, je ona, v kateri se nahaja rimski škof kot naslednik apostola Petra. Ta cerkev je Ciprijanu cerkev kat' eksohén. Nobena druga cerkev ni Kristusova. Iz tega izvaja zase in za druge zadnje konsekvence:

Za-se: »Za njeno proslavo in njeno edinost se borimo, z zvesto vdanostjo branimo na enak način i njeno lepoto i njeno čast.«¹³ Divna konsekvence, ki nam čudovito odvarja vso idealnost Ciprijanove duše in tako lepo ožarja mučeniški zaključek njegovega življenja.

Za druge: »Ni zveličanja zunaj cerkve!«¹⁴

In še enkrat: »Kdorkoli se loči od cerkve in se priklopi prešestnici (razkolniški ali krivoverski sekti), ta se loči od obljub, ki jih cerkev ima; in nikakor ne pride do plačila pri Kristusu, kdor Kristusovo cerkev zapusti. Tujec je, izobčen, sovražnik! Kajti Boga ne more imeti za očeta, kdor cerkve nima za mater.«¹⁵

* * *

Utegne kdo ugovarjati: Iz Ciprijanovega stališča ne sledi, da ima rimska stolica tudi centralistično mišljeno oblastveno vodstvo v verski organizaciji, ki jo je Kristus ustanovil. Njegovo stališče ne izključuje federativne zveze raznih pokrajinskih cerkvá, n. pr. rimske, kartaginske, aleksandrijske, jeruzalemske, antiohijske, cezarejske, korintske itd. Vse imajo isto vero, isti nauk, isto daritev, iste zakramente; so raditega v eni in isti duhovni zvezi med seboj, po svoje organizirane, a drugače avtonomne. Kontrolo nad enotnostjo v veri, nauku, daritvi, zakramentih pa lahko izvajajo predstojniki od časa do časa na skupnih sestankih, ki avtonomiji posameznih cerkvá ne nasprotujejo.

¹² »Cum Fabiani locus id est cum locus Petri... vacaret«, Ep. 55, 7.

¹³ »Pro honore ejus atque unitate pugnamus, hujus et gratiam pariter et gloriam fideli devotione defendimus.« Ep. 73, 11.

¹⁴ »Salus extra ecclesiam non est.« Ep. 73, 21. — »Nemini salus esse nisi in ecclesia potest.« Ep. 4, 4.

¹⁵ »Quisquis ab ecclesia segregatus adulterae jungitur, a promissis ecclesiae separatur, nec perveniet ad Christi praemia qui relinquit ecclesiam Christi. Alienus est, profanus est, hostis est. Habere jam non potest Deum patrem, qui ecclesiam non habet matrem.« De cath. eccl. unit. c. 6.

Resen ugovor. Toda iz Ciprijana se da posneti: Naj gre za centralistično izpeljano versko organizacijo s sedežem v Rimu ali le za federativno zvezo raznih cerkvá, gotovo je to, da mora biti v obojih slučajih rimska cerkev bistveno zraven, kajti kriterij prave Kristusove cerkve je zveza s stolico v Rimu. To velja najprej za zadeve glede nauka.

Če bi katera cerkev ali sploh katera verska družba drugače učila kakor rimska stolica uči, bi že bila ločena od nje in bi ne bila več Kristusova cerkev. Rimska stolica je torej merilo vse pravovernosti ter nje centralno žarišče. Z navadno federativnostjo tu ne izhajamo.

Toda Ciprijan je poudarjal eno cerkev tudi proti razkolniški stranki v Kartagini, ki se v nauku ni ločila od njega; on je torej zahteval za eno cerkev ne samo enotnost v nauku, ki ga Rim zastopa, ampak tudi enotnost v organizaciji, tudi na zunaj izpeljano zvezo z rimsko stolico. Samo tista cerkev bo torej del od Kristusa ustanovljene verske družbe, ki ni samo po nauku v harmoniji z Rimom, ampak tudi po zunanji organizaciji zvezana ž njim.

Kako je sodobje Ciprijanovo tolmačilo vlogo, ki naj ga v ti organizaciji stolica v Rimu zavzema? Mu je odkazalo le neko častno prvenstvo ali mu je morda priznavalo najvišjo oblastveno vodstvo?

Naj govore zgodovinska dejstva. V zadnjih letih Ciprijana se je pojavil spor radi veljavnosti krsta, ki ga je kdo od heretika dobil. Sv. Ciprijan v Afriki, sv. Firmilijan v Cezareji v Mali Aziji († 264) in prav mnogo drugih je bilo proti veljavnosti takega krsta. Toda v zadevo je posegel rimski škof Štefan (254—257) ter avtoritavno razsodil, da je tak krst veljaven. Njegov odlok je obveljal, dasi sta Štefana osebno, to je po svoji učenosti in po svojem ugledu druga dva sveta škofa daleč nadkriljevala. Sv. Dionizij, škof v Aleksandriji († 264), poleg Ciprijana in Firmilijana tretja najbolj ugledna osebnost v krščanski družbi tedanje dobe, je bil l. 262 v Rimu pri istoimenskem škofu Dioniziju (259—268) zatožen, da raznaša Sabellijeve zmote. Takoj je pisal v Rim, da tukaj izpriča svojo pravovernost.

Isti škof se je že prej prav tja h Kristusu (257—258) zatekel v zadevi nekega krsta in mu pisal: »Brat, jaz v resnici nujno potrebujem tvojega sveta in želim zvedeti tvoje

mnenje, da v ti važni zadevi, ki so jo meni predložili, sam ne zabredem v zмотe.«¹⁶

V Rim sta se l. 252 obrnila razkolniška agitatorja Novatus in Felicissimus, da bi protiškofu Fortunatu v Kartagini proti legitimnemu, a tačas odsotnemu Ciprijanu izposlovala priznanje; seveda nista uspela. Za krutega preganjanja ob času Decija (249—251) je mnogo kristjanov iz groze pred mukami od cerkve odpadlo; med temi sta bila tudi dva škofa Basilides in Martialis na Španskem, radi česar so jih drugi škofje odstavili (l. 251), na njih mesto pa izvolili Sabina in Feliksa. Ne Ciprijana, ampak Štefana v Rimu sta hotela prva dva zvijačno o svoji nedolžnosti prepričati, da bi še nadalje na svojem mestu ostala, in pri Štefanu v Rimu sta Sabinus in Feliks iskala svoje pravice ter jih dobila.¹⁷ Prav tako se je v dobi Ciprijanovi zatekel škof Privatus iz kolonije Sambeze v Afriki, ki so ga drugi škofje radi njegovih verskih zmot obsodili in odstavili, v Rim, da bi na sleparski način od tam dobil aprobacijo. Toda Rim je bil pravočasno obveščen in zavrnil ga je.¹⁸

Sodobnik Ciprijana je bil veliki Origenes († 254), dolgoletni rektor krščanske visoke šole v Aleksandriji, največji učenjak svojega časa ter kot tak v največjem ugledu pvsod. Tožili so ga, da uči zmotne nauke. Tudi on je pisal škofu Fabijanu (236—250) v Rim, da bi se opravičil ter pokoro delal.¹⁹ Za karakteristiko nazora, ki ga je krščanstvo imelo ob početku III. stol. glede škofa v Rimu, daje važno svedočbo tudi Tertulijan, drugi učenjak, doma iz Kartagine v Afriki. Radi svojega rigorizma je v poznejših letih odpadel ter prešel med montaniste — nasprotnike rimske cerkve. Tedaj je rimski škof Kalist (217—222) ali po drugih njegov neposredni prednik Cefirin (199—217) obsodil montanistično zмотo, da cerkev grehov ne more odpuščati, ter odredil, naj se celo veliki greh, n. pr. prešuštvo, odpušča tistim, ki opravijo primerno pokoro. Tertulijan se je ti odredbi uprl; navaja jo ter imenuje pri tem ironično škofa v Rimu: »pontifex maximus«, »episcopus episcoporum«, njegov odlok pa »edictum peremptorium«,²⁰ kar jasno priča,

¹⁶ Eusebius, H. E. VII. 9.

¹⁷ Prim. Cypr. Ep. 67, 5.

¹⁸ Cypr. Ep. 36, 4; 59, 13.

¹⁹ Hieronymus, Ep. 84, 10; Eusebius, H. E. VI, 36.

²⁰ Tertul., De pudicitia, c. 1; latinski izrazi pomenjajo »najvišji duhovnik«, »škof škofov«, »odlok, veljaven za vedno«.

kako visoko dostojanstvo so imeli škofje v Rimu in kako dalekosežni, da, definitivni so bili njih odloki.

Torej Rim povsod. Kot najvišja instanca v zadevah discipline, npravnosti in vere se mu klanjajo ne samo pravoverni, temveč tudi krivoverci in razkolniki. To stališče, ki ga rimska stolica v prvi polovici in v sredi tretjega stoletja ima, nam pa zgodovinski podatki izkazujejo tudi že za drugo stoletje, v katerem so živeli in delovali neposredni ali posredni učenci apostolov samih. Proti koncu tega stoletja so nastala nesoglasja, kdaj naj se velika noč praznuje. Zadevo je skušal okoli l. 190 rimski škof Viktor urediti (188—199); on je škofom ukazal, naj se v ta namen zberejo pri sinodah in izjavijo; in izjavljali so se v Galiji, Egiptu, Palestini in Ahaji za rimsko prakso; proti Polykratu v Efezu pa, ki je bil drugega mnenja, je hotel nastopiti s kaznijo izobčenja.²¹ Isti Viktor je iz cerkve izobčil Teodata, ki je raznašal v Rimu zmotne nauke o presveti Trojici.²² V Rim je prišel svéta iskat sv. Polikarp († 156), širom znani škof v Smirni in neposredni učenec sv. Janeza Evangelista, da bi se tam s škofom Anicetom (154—165) zedinil glede časa za obhajanje velikonočnega praznika.²³ Nauk pa, ki ga je tedaj krščanski svet glede Rima imel, nam lugdunski škof in cerkveni pisatelj Irenej († 202) okoli l. 185 jasno in določno podaja: »S to cerkvijo mora radi njene višje avtoritete soglašati vsaka druga cerkev, to je verniki vseh krajev; v njej se je vedno po vernikih vseh krajev ohranilo apostolsko izročilo.«²⁴ To je njegov nauk: vera rimske cerkve je merilo za vero vsake druge cerkve ter vsakega vernika in vesoljne cerkve sploh; ona ohranja apostolsko izročilo neokrnjeno in nekaljeno; prav tako je ohranjajo verniki, a lé oni, ki so v zvezi z njo. Isti nauk torej, kakor ga je sv. Ciprijan 65 let pozneje razvijal. Od kod ima rimska cerkev to predpravico? »Ona je največja, najvišja, vsem poznana, od preslavnih dveh apostolov Petra in Pavla v Rimu ustanovljena in urejena.«²⁵

²¹ Eusebius, H. E. V. 23, 24.

²² Ibidem, V. 28.

²³ Ib., V. 24.

²⁴ »Ad hanc enim ecclesiam propter potiore[m] (potentio[re]m) principialem necesse est omnem convenire ecclesiam, hoc est eos qui sunt undique fideles, in qua semper ab his qui sunt undique conservata est ea, quae est ab apostolis traditio.« Iren. Adv. haereses III. 3, 2.

Tu je razlog. Od Petra je ustanovljena, njeni škofje so njegovi nasledniki, njih stolica je stolica sv. Petra! Tu je razlog, zakaj je Viktor tako avtoritativno mogel nastopiti, ne da bi mu drugi te oblasti oporekali; zakaj je prišel Polikarp v Rim; zakaj se je kmalu za njim okoli l. 160 Hegezip iz Azije v istem mestu hotel prepričati, če je njegova vera prava.²⁶ Irenej sam je v smislu svojega nauka delal prav tako: bil je osebno v verskih zadevah v Rimu in s škofom v Rimu je urejeval spore radi velikonočnih praznikov.

Tako stoji rimska cerkev v krščanski zavesti II. stoletja. V luči teh dejstev bomo razumeli, zakaj ob početku istega stoletja Ignacij, učenec par let popreje umrlega apostola Janeza, baš to cerkev tako proslavlja.²⁷ Pisal je r a z n i m cerkvam več pisem, toda le r i m s k o cerkev obsipa z epiteti, kakor jih ne pozna za nobeno drugo. Ona mu je: »Cerkev, ki je v veličastnosti najvišjega Očeta in edinega Sina Jezusa Kristusa usmiljenje dosegla, ki je odlikovana z ljubeznijo in razsvetljenjem v volji onega, ki hoče vse, kar je, po ljubezni Jezusa Kristusa našega Boga; cerkev, ki načeluje na mestu o z e m l j a R i m l j a n o v; cerkev vredna Boga, vredna dike, vredna blagovanja, vredna proslave, vredna da procvita, vredna biti brez madeža; cerkev, ki načeluje z vezi l j u b a v i, ki tvori postavo Kristusa, ki nosi ime Očeta.«²⁸ Iz teh mnogih poveljujočih pridevkov se lepo odsvita veliko spoštovanje do Rima, njegovo prvenstvo in višja avtoriteta v cerkvi. Dvakrat poudarja, da rimska cerkev načeluje; ona

²⁵ »Maximae et antiquissimae et omnibus cognitae, a gloriosissimis duobis apostolis Petro et Paulo Romae fundatae et constituae ecclesiae.« Ib.

²⁶ Eusebius, H. E. IV. 22, 1 ss.

²⁷ Sv. Ignacij je bil škof v Antiohiji. Za časa Trajana (98—117) je bil obsojen na smrt pred divjimi zverinami v Flavijevem amfiteatru v Rimu. Na potu v Rim je poslal raznim krščanskim občinam iz Smirne in Troade sedem še ohranjenih pisem, ki so radi duha, ki veje iz njih in radi svoje vsebine kar neprecenljive vrednosti. Umrli je mučeniške smrti okoli leta 106.

²⁸ „Ἰγνάτιος, ὁ καὶ Θεόφορος, τῆ ἡλεμένη ἐν μεγαλειότητι πατρὸς ὕψιστου καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μόνου υἱοῦ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ, ἡγαπημένη καὶ πεφωτισμένη ἐν θελήματι τοῦ θελήσαντος τὰ πάντα ἃ εἰσιν κατὰ ἀγάπην Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν, ἥτις καὶ προκαθῆται ἐν τόπῳ χωρίου Ῥωμαίων, ἀξιόθεος, ἀξιοπρεπής, ἀξιωμακρίστος, ἀξιώκαινος, ἀξιοεπίστυπος. ἀξιοάγνος καὶ προκαθῆμένη τῆς ἀγάπης, χριστόνομος, πατρώνυμος, ἣν καὶ ἀπαύξομαι ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ πατρὸς.“ Patres apostolici, ed. Funk, Tübingen 1901², I. p. 252.

načeluje zvezi ljubezni, to je vesoljni cerkvi; ona načeluje kristjanom na ozemlju Rimljanov. O nobeni drugi cerkvi se sv. Ignacij na podoben način ne izraža.

A še pred njegovo smrtjo nam avtoriteto rimske cerkve drug dogodek odkriva. Leta 96 se je v Korintu pojavila razdvojenost med kristjani, upornost proti legitimnim predstojnikom, celo razkolniška agitacija. Nastala je nevarna kriza za vse življenje korintske cerkve. Toda ni posegel vanjo pravkar omenjeni Ignacij v Antiohiji, niti sv. Janez Evangelist, ki ie takrat še vedno živel razmeroma blizu Korinta, namreč onstran Egejskega morja v Efezu, ampak Klemen, škof iz precej oddaljenega Rima, je nastopil, nepozvan, iz lastne iniciative in s polnim uspehom. Milo a odločno zveni njegova beseda: »Če bi pa kateri ne hoteli biti temu pokorni, kar je troedini Bog po nas povedal, naj vedo, da se zapletejo v nemalo krivdo in nevarnost; mi pa bomo pri tem grehu nedolžni.«²⁹ Korinčani so ga ubogali, njih cerkev se je zopet pomirila. Pismo rimskega škofa pa je ostalo pri njih in tudi drugod v taki časti, da so ga čitali javno pri službi božji še stoletja.³⁰

Slika, ki jo iz historičnih dokumentov imamo o vlogi in pomenu rimske cerkve v krščanstvu neposredno v dobi za apostoli, je veličastna. Tu ni mogoče nobeno solidno ugovarjanje in nobeno prerekanje več. Rimska cerkev je v resnici merilo vse pravovernosti; zveza ž njo je kriterij prave Kristusove cerkve; ona uživa najvišje spoštovanje, izvaja najvišjo oblast na polju vere, nravnosti in discipline. Te vloge pa nima radi tega, ker so njeni škofje morda učenjaki ali veliki sodločujoči činitelji v razvoju javnega življenja — škofje v Rimu niso v tej dobi ne eno ne drugo; tudi radi tega je nima, ker stolujejo v mogočnem središču velike rimske vlasti — nikdar sodobne listine ne poudarjajo te okolnosti kot razlog za vrhovno oblastveno prvenstvo rimske stolice. To prvenstvo ji po Ciprijanu pripada zato, ker je stolica Petrova, ker je Gospod svojo cerkev na Petra sezidal, ker so rimski škofje Petrovi nasledniki. Da je Gospod res to napravil, uči Ciprijan, se lahko dokaže iz »knjige resnice«,³¹ ter

²⁹ Clemens Romanus Ep. I. ad Cor. 59, 1.

³⁰ Prim. Eus. H. E. III, 16; IV., 23.

³¹ »Compendium veritatis« = evangelij; cfr. Cypr., De cath. eccl. unitate, 4.

doslovno navaja znane besede, ki jih je Kristus Petru govoril, ko je bil ta svojo vero v njegovo božanstvo izpovedal: »In jaz rečem tebi; Ti si Peter (skala), in na to skalo bom zidal svojo cerkev in peklena vrata je ne bodo premagala. In tebi bom dal ključne nebeškega kraljestva, in karkoli boš zavezal na zemlji, bo zavezano tudi v nebesih; in karkoli boš razvezal na zemlji, bo razvezano tudi v nebesih« (Mat. 16, 18. 19). »In prav istemu« — tako tam nadaljuje — »je po vstajenju zopet rekel: Pasi moje ovce« (Jan. 21, 15).

Upostavitev Kristusove cerkve na Petra kot središče ene prave cerkve, kot temelj edinosti v veri, npravnosti in disciplini je torej po Ciprijanu b o ž j i z a k o n. Tudi Origenes isto uči,³² in isto poudarja glede Petra tudi Tertulijan.³³ Vloga rimske cerkve in njen pomen imata torej v tem zakonu svoj izvor. Nikjer drugod. Zgodovinska dejstva iz prvega, drugega in prve polovice tretjega stoletja, ki jih nihče ne zanika in ki vodijo skupno vzeta ne v Aleksandrijo ali Antiohijo ali Cezarejo ali kam drugam, ampak mogočno in neodoljivo le v Rim kot »matrix et radix« prave Kristusove cerkve, »extra quam non est solus«, imajo svoj sedanj razlog, svoj zadnji komentar v pozitivni odredbi Boga samega, ki nam je doslovno ohranjena v evangeliju, tem »compendium veritatis«.

Prava Kristusova verska organizacija je torej le ena, je tista, v kateri se kot nje b i s t v e n i del nahaja rimska cerkev. Rimska stolica je v ti organizaciji vrhovna učiteljica, najvišja avtoritativna inštanca, najvišje razsodišče na polju vere, npravnosti in discipline.

2. Pojavi narodnih cerkvá.

Namenoma smo se za ugotovitev tega dejstva mudili v dobi, ki je apostolom najbližja. Tedaj namreč ni bilo še nobenih cerkvá, ki jih dandanes označujemo kot narodne. Šele dvesto let po Ciprijanu pričenjajo take cerkve nastopati med Armenci, Sirci, v Egiptu, v Perziji. Pa tudi početniki tistih cerkvá, n. pr. Eutyches, so se zavedali vloge, ki jo v Kristusovi cerkvi Rim ima, in so rimsko stolico skušali za-se pridobiti. Bili so obsojeni. Ločili so se od Rima. Njih cerkve so sicer postale na-

³² T. 5. in Joannem: »Petrus, cui tamquam fundamento superstructa est Ecclesia Christi«, Migne P L 11, 99; hom. 5. in Ex. Migne, ib. 9, 260.

³³ De praescr. haeret. C. 22. — Scorpisce, c. 10.

rodne cerkve in hočejo biti krščanske, a Kristusove v luči zgodovine niso ter nikakor ne nudijo tistega kompendija verskih resnic ter ž njimi združenih нравnih postav in disciplinarno-ustavnih odredb, ki ga Bog hoče imeti za dejstvovanje religije v sedanjem svetovnem redu. »Ena je cerkev in ne more se deliti.«³⁴

To je neizmerne važnosti tudi sedaj. Verste v cerkvá, ki hoče vsaka imeti Kristusa za ustanovitelja, je tudi dandanes vse polno. Ni pa mogoče, da bi vsaka bila enako resnična, kajti Ciprijanov nauk velja še vedno. Dejstvo pa je, da je od vseh krščanskih verstev in cerkvá, ki dandanes obstojajo, le ena sama cerkev, v kateri se nahaja rimski škof in v kateri ima rimska stolica vrhovno jurisdikcionalno oblast. Imenuje se katoliška. Zgodovina nam svedoči, da je identična z ono, za katere lepoto in enoto se je Ciprijan boril; da jo nasledstvena vrsta njenih glavarjev neposredno spaja s Petrom, s skalo, na katero je Kristus svojo cerkev sezidal. Le katoliška cerkev uči torej resnično religijo, le v njej je vsa resnica, drugod nikjer. Vsako drugo verstvo in vsaka druga cerkev, kolikor se imenuje krščanska, je nastala pozneje. Že Tertulijan jim je radi tega odrekal pravico, da si prilaščajo religijo, ki jo je Kristus ustanovil ter Petrovi cerkvi izročil.³⁵ Zmotno je torej trditi, da se morda ta ali ona od rimske stolice ločenih cerkva dopolnjuje s katoliško cerkvijo ali pa da tvorita katoliška cerkev in ena ali druga izvenrimskih dve krščanski polovici. Polovici suponirata, da ni nikjer celote; v našem slučaju pa je popolna celota že v rimski ozir. katoliški cerkvi, ker je Kristusova cerkev izključno le ona.

To v luči zgodovine, temeljem objektivno danih dejstev.

Z dogmatičnega stališča, ki ga tukaj nismo natanje motrili, je vsaka izvenrimska cerkev ali razkolniška ali heretična, zmotna torej in kot taka sama na sebi nesposobna, človeka voditi k zveličanju.³⁶

³⁴ Cypr. Ep. 74. 4.

³⁵ V svojem znamenitem delu »De praescriptionibus haereticorum«.

³⁶ Seveda drugo je vprašanje, kako Bog presoja človeka, ki je v zmoti rojen in vzgojen. Gotovo je, da je vsak dolžan, iskati resnico o pravem razmerju med Bogom in človekom. Toda subjektivna krivda in subjektivna dobra vera, ki tudi tukaj človeku določata usodo po smrti, sta činitelja vesti ter v ti razpravi ne prideta v poštev, kjer se oziramo le na zunanja objektivno dana dejstva.

Trikrat so se na krščanskih tleh narodne cerkve cepile od Rima. Prvikrat v dobi velikih dogmatskih bojov, ko so se Armenci, Sirci in Kopti oklenili monofizitizma ter si iz nacionalnega nasprotstva proti Grkom ustanovili lastne cerkve, ki še vedno obstojajo kot armenska, sirska, kaldejska, koptska, abesinska cerkev. Drugikrat v XI. stoletju, ko se je grški vztok vsled več stoletij trajajočega in vedno bolj naraščajočega od- tujevanja končno ločil od Rima. Žal, da je radi zveze s Cari- gradom polagoma bila odtrgana od Rima tudi pretežna večina Slovanov: Rusi, Bolgari, Srbi, ki so — lahko se reče — ne- h o t e sčasom prešli v isto mrznjo in iste predsodke proti Rimu, kakor so bili v Grkih nastali. Tretjikrat za časa tako- zvane reformacije, kjer je najhujši knežji absolutizem v obliki gesla »cujus regio ejus et religio« stvarjal nacionalne ozir. državne cerkve na Nemškem, na Holandskem, v Švici, na Angleškem, Danskem, Švedskem in Norveškem.

Tudi pri drugih prilikah so skušali ustanoviti narodne, od Rima neodvisne cerkve, n. pr. Jan Hus na Češkem početkom XV. stoletja; pristaši galikanizma na Francoskem posebno v prvi polovici XVIII. stoletja; Napoleon I. početkom XIX. sto- letja; Jožef II. v Avstriji itd. Poskusov tudi drugače ni manj- kalo, vendar niso uspeli. Gonilne sile, ki so vodile do takih poskusov ali celo do ločitve proč od Rima ter do nacionaliza- cije religije in cerkve, niso bile nikdar mirna razsodnost, raz- logi objektivne in znanstveno ugotovljene resnice, ampak vedno ali nacionalna strastvenost ali pa kruto nasilje od zgoraj. Nacionalna strastvenost je prevladovala na vztoku; na- silje v osrednji in severni Evropi. Strastvenost in nasilje sta po svoji naravi nedostopna hladnim dokazom in razlogom uma ter resnici.

Da se je mogla tedaj navzlic odpadu od prave cerkve reli- gija še ohranjati, čeravno le v obliki narodnih cerkvá, nam dokazuje globoko versko zavest zadevnih časov. Potrebo reli- gije so čutili še vedno, kjer so od Rima odpadali, tam, kjer je (genj sovraštva proti Latincem razvnel do skrajnosti vse ljudske plasti kakor pri Grkih, in tam, kjer je nasilje tudi na verskem polju zaslužnjevalo svoje podanike; zato so religijo skrbno, da, celo fanatično varovali, posebno v prvem slučaju, kjer so obredi in molitve in liturgični jezik že od nekdanj tvorili bistven del nacionalnega izraza. Nacionalizacija religije ni po-

menjala nikjer odpor proti religiji kot taki, ampak le nasprotstvo oz. sovrašтво proti Latincem oz. proti Rimu. Ne smemo pa misliti, da je bilo to sovrašтво v resnici zavestno sovrašтво proti Kristusovi cerkvi, kakor smo jo iz ust Ciprijana in iz zgodovinskih podatkov spoznali kot edino pravo Kristusovo cerkev. Tako zavestno sovrašтво suponira zavestno znanje, zavestno »mala fides«, da je katoliška cerkev z rimskim škofom na čelu v resnici prava Kristusova cerkev. Kdo pa more tako zavestno znanje v zadevnih činiteljih sploh dokazati, dokazati še posebej sredi ognja razpaljenih strasti? Pretresljiva je tragika, ki jo vidimo kot katoličani v pojavih nacionalizacije religije: narodi se oddaljujejo in končno ločijo od resnice, pa ne moremo reči, kje krivda pričenja in koga v narodu najbolj zadene. To velja posebno za slovanske narode: Ruse, Bolgare in Srbe, ki nimajo ne Eutycha, ne Nestorija, ne Photija, ne Kaerularija, ne Lutra, ne Kalvina, ne Henrika, a so vendar zunaj ene edine Kristusove cerkve. Kaj so zakrivili, da se je to zgodilo?

Dandanes ni več v množicah tiste verske zavesti, ki bi hotela tudi pri odpadu Rima na vsak način še nadalje dejstvovanje religije, četudi v nacionalni obliki. Znak naše dobe je vera ali nevera, ne odpad od cerkve, ampak odpad od Boga. Zato uspevajo poskusi ustanavljanja narodnih cerkvá le klaverno ali sploh ne uspevajo: Janzenistična cerkev iz l. 1723 v Utrechtu na Holandskem šteje le 6000 pristašev; kostniški generalni vikar Ignacij Wessenberg je s svojim delom od l. 1800 dalje popolnoma pogorel; prav tako Ferd. Fr. Chatel l. 1830 v Parizu; prav tako Ivan Ronge l. 1844 in dalje s svojo »nemško«-katoliško cerkvijo; »staro«-katoliška cerkev Ignacija Döllingerja in tovarišev od l. 1871 naprej je že davno izgubila vso aktualnost; Bismarck sam pa je moral svoj »Kulturkampf« ukiniti ter skleniti premirje s tisto cerkvijo, katero je hotel pomandрати.

Navzlic temu se klici po narodnih cerkvah še vedno pojavljajo. Ne pomenjajo pa ničesar drugega kakor agitacijo proti eni cerkvi, proti katoliški rimski cerkvi, agitacijo torej za odpad od vere in cerkve. Tako jih moramo kot katoličani preso-jati. Nikjer ne izhajajo tudi iz velikih idej ali globokih reformnih potreb. Kako naj bi tudi izhajali, saj je katoliška

cerkev šele pred dvema letoma izdala svoj zakonik, plod devetnajststoletnihkušenj, združenih s posveti vesoljnega episkopata in najboljših juristov katoliške cerkve ter poznavateljev modernih razmer! Dejanskih uspehov taki klici za-se ne morejo doseči, ker izvirajo iz popolnega nepoznanja cerkvene zgodovine ter čisto nič ne vpoštevajo verskega razpoloženja ljudskih množic sedanjega časa. Njih delo je torej le okrepitev raznih kulturnobojnih struj; tu dobivajo materialno in moralno oporo; ne verska preroditev, ampak verska odtujitev in nevera je končni rezultat modernih agitacij za narodne cerkve.

Narodom take agitacije tudi v nacionalnem oziru ničesar ne morejo pridobiti, ne narodnih šol, ne vseučilišč, ne pravic po uradih, ne svobode kulturnega razvoja. Vse to je narodom dandanes brez narodnih cerkev zajamčeno; če pa kateri narod vsega tega še nima, si je mora v drugi areni in z drugimi sredstvi izvojevati, a ne s klici po narodni cerkvi.

Agitacije za narodne cerkve pomenjajo tudi kulturno degeneracijo. Prava civilizacija stremi za tem, da narode na svetu drugega drugemu približuje, da blaži nasprotstva med njimi in budi med njimi činitelje, ki so jim skupni. Nič pa narodov ne more bolj družiti kakor ista religija, ki jo zahteva že naravno spoznanje samo in ki jo je Kristus s katoliško cerkvijo v popolni definitivni obliki človeštvu izročil. »Učite vse narode!« je rekel in s tem za vedno prepovedal nacionalizacijo cerkve kakor religije sploh. Razločkov med narodi je že brez religije nebroj; a stopnjujejo se, če se narodi razlikujejo tudi po religiji, po narodnih cerkvah. Grkom so bili vsi drugi narodi barbari, sovražniki, ki jih je treba iztrebiti ali pa zaslužniti. Pojem družine narodov jim je bil neznan. Prav tako Rimljanom. Na vztoku so nastale narodne cerkve. Toda narodno sovraštvo je navzlic temu ali bolje vsled tega tako zaplamtelo, da so Armenci, Sirci, Egipčani takoj odpadli od bizantinske države, ko so se l. 637 ob njenih mejah pojavili Arabci z zastavo proroka. In nikjer v Evropi ni narodno sovraštvo tako kipelo kakor tam, kjer je ena cerkev bila zatrta in so nastajale narodne cerkve: na Balkanu med Bizantinci in Latinci; med Bizantinci, Bolgari in Srbi; med Rusi in Poljaki; med Čehi in Nemci; med Nemci samimi za tridesetletne vojske; med Francozi za časa hugenotskih bojev; med Turki, Grki, Armenci itd. Agitacija za nacionalizacijo cerkve nujno uvaja razlike med

narodi barbari in narodi nebarbari, med »Herrenvölker« in »Herdenvölker«, pomnožuje in širi torej difference v človeški družbi in pripravlja neizbežno nje degeneracijo.

Ista agitacija odpira dalje pota najhujši samovolji. Kakor da bi se že vnaprej zavedala, da moč resnice ni na njeni strani, kliče ali državno silo na pomoč ali pa skuša sama priti do oblasti v državi. Posledica je vedno fanatično preganjanje vseh drugovercev, posebno katoličanov. Prežalostne zglede za to nam nudijo na Angleškem in Irskem Henrik VIII. (1509—1537), Elizabeta (1558—1603), Jakob I. (1603—1625) in Karol I. (1625 do 1649); na Ruskem Katarina II. (1762—1796), Nikolaj I. (1826—1856) in Aleksander I. (1856—1881). Sploh je državni absolutizem in družabni bojkot najhujši, ko se začenja odevati v versko in kulturnobojno haljo. Vsa stoletja od Kristusa dalje do danes so nam priča za to, Kristus je človeški družbi napravil največjo uslugo radi tega, ker je zadeve verstva in nravnosti strogo ločil od državnih poslov ter oboje podredil posebnim različnim oblastem, ki naj bi vsaka v svoji kompetenci a složno delovale za blagor človeštva. Stremljenje po narodnih državnih cerkvah vse to preprečuje; iz cerkve se tukaj ustvarja politicum, ki se menja po vsakokratnih državnih mejah, ki je na milost in nemilost izročen državi ali celo političnim strankam v njej, oropan svobodnega razvoja ter trajen povod verskim konfliktom in težkim notranjim bojem.

* * *

Tako stremljenje se je od prevrata koncem leta 1918 pojavilo na Češkem ter pri nas med Hrvati. Vzroki segajo v desetletje pred vojsko. Dne 8. januarja 1920 je med Čehi »Klub reformního duchovenstva« priredil ustanovno zborovanje za češko-slovaško cerkev (»Církev československá«) v Narodnem domu na Smíchovem v Pragi.³⁷ Navzočih je bilo poleg drugega občinstva 211 duhovnikov, članov kluba. Tudi tačasna ministra dr. Staněk in dr. Zahradník-Brodsky sta bila pri zborovanju. Na dnevnem redu je bila ločitev od rimsko-katoliške cerkve in ustanovitev nove narodne cerkve. Za ločitev in ustanovitev se je izjavilo 140 duhovnikov, 66 jih je bilo proti, 5 se jih je glasovanja vzdržalo. Izvolil se je odbor, obstoječ iz 12 članov: 6 lajkov in 6 duhovnikov. Dva dni potem so glavni predstavitelji nove cerkve izdali razglas »Národu československému«, ki je bil priobčen v časopisju.³⁸ Kot temeljna načela svoje cerkve navajajo svobodo

³⁷ Prim. poročilo o poteku zborovanja v reformno-svečenskem organu »Právo národa« z dne 15. januarja 1920, číslo 2.

³⁸ Pravtam na prvi strani ter komentar na strani 6.

vesti, svobodo verskega prepričanja, prostovoljno obiskovanje službe božje, češki liturgični jezik, demokrasko izpeljano notranjo ustavo, odpravo celibata. Torej cerkev, oziroma religija brez obveznega nauka in brez obveznega bogoslužja! Že novega leta dan 1920 so v cerkvi sv. Nikolaja v Pragi imeli prvo službo božjo v češkem jeziku. Dne 24. januarja so objavili novi cerkveni red, ki obsega 32 členov. Sv. Stolica je obsodila razkolniško cerkev takoj po zborovanju dne 15. januarja 1920; duhovnike samo, ki so odpadli, je iz katoliške cerkve izobčila.

Resna javnost je novo cerkveno gibanje precej hladno sprejela. Socialistična glasila so mu iskala korenine v lokalnih čeških razmerah ter ga prezirljivo nazvala »rimsko-katoličká bouře ve sklenici vody«. Oficiozni listi so ga označili v luči državnih interesov, ki zahtevajo kolikor možno sporazumno koncentracijo vseh notranjih sil v državi posebno sedaj v prehodni dobi, za najmilejšimi izrazi kot neoportuno in neprikladno. Katoliško ljudstvo ga je seveda obsodilo. Pozdravilo ga je le svobodomiseltvo ter mu obljubilo svojo pomoč, in to je najlepši dokaz, da tudi tukaj končno ne gré za resnično religiozno reformo, ampak bistveno za odpad od cerkve in od Boga.

Značilno je, da to agitacijo za češko-slovaško cerkev odklanjajo tudi resni znanstveniki, ki drugače ne stojé ob strani katoličanstva. Prof. zgodovine na češki univerzi v Pragi dr. Pekař je že sredi januarja 1920 v »Narodni Politiki« priobčil članek, kjer to gibanje obsoja iz narodnih in državnih ozirav, kajti po svojih temeljnih načelih — to so njegove misli — ne more donesti ljudstvu nikakega nrvnega preporeda, sovražnikom podaja le orožje proti novi republiki, lahko zruši verski mir v čeških zemljah, ki je eden izmed stebrov narodne sile. »Kot češki zgodovinar vem, kaj se je godilo v preteklosti, vem pa tudi, kako grozne rane nam je zasekal verski razpor.«³⁹ Mislil je pri tem gotovo na husitske boje in tridesetletno vojsko. Profesor dr. Šusta z istega vseučilišča pa prerokuje v svojem članku »Nová Církev« v agrarnem glasilu »Venkov« z dne 11. januarja 1920 novemu gibanju podobno usodo, kakor je zadela nemško-katoliško cerkev proti koncu prve polovice prejšnjega stoletja, ter poudarja ob analizi njegovega gesla »svoboda vesti«, da lahko najde vse skupaj svoj konec v modernem boljševismu.

Med tem pa je šla razkolniška propaganda strastno svojo pot naprej. »Česky zápas« je postal nje organ. Mnogi duhovniki-odpadniki so načelo o odpravi celibata praktično izvedli na lastnih osebah ter »se poročili«. Spoved odpravljajo; izjavljajo, da ne verujejo večnega življenja, kakor je katoliška cerkev uči itd.⁴⁰ Njim pomaga nemški protestantizem, ki vidi v nastopu nove cerkve »zmago evangelija«.⁴¹ Pomaga jim češko in nemško svobodomiseltvo, ki po raznih svojih

³⁹ Prim. »Kath. Kirchenzeitung« št. 3 z dne 22. januarja 1920 in »Slovenec« št. 18 z dne 23. januarja 1920.

⁴⁰ Prim. »Lid« št. 129.

⁴¹ Prim. »Der deutsche Glaube«, Heft 2, Februar 1920.

pristaših in društvih z vso vehemenco deluje za odpad od cerkve in Boga. Verski boji, ki razvzemajo duhove do skrajnosti, zajemljejo na Češkem vedno resnejše oblike. Češkoslovaška cerkev si sredi njih ne bo glave s slavo ovenčala. »Kulturkampf« v češkoslovaški republiki ima že sedaj v nji svojo oporo.

Podobno gibanje, kakor na Češkem, se je pojavilo tudi med Hrvati. Vendar pa nima pri njih tiste strastnosti in tistega skrajnega radikalizma, kakor pri bratih na severu. Povod so mu dale tudi tukaj potrebe raznih reform.⁴² Nekateri njegovi zastopniki agitirajo v posebnih brošurah odkrito za ustanovitev »Narodne crkve«;⁴³ drugi izdajajo svoje glasilo »Preporod«⁴⁴ ter razširjajo tem potom svoje nazore. Prvi so po svojih idejah že čisto ločeni od katoliške cerkve. Takò-le se n. pr. izjavljajo:⁴⁵ »Dolje s neprirodnim sa-izvještačenim, protudruštvenim gomilanjem crkvenih zakona, a živio na vijeke samo prirodni čisti i istinski Kristov moral!« — »Hoćemo od danas unaprijed, da budemo svi mi i katolici i pravoslavni jedno... Svakomu onom, koji nas razdvaja, nema mjesta kod nas. Nema mjesta kod nas ni Rimu ni Carigradu, ni zapadu ni istoku.« — »Mi hoćemo i zahtjevamò živi narodni jezik u službi Božjoj.« — »Hoćemo od danas unaprijed da narod bira župnike i biskupe... Kakove će pako škole u budućnosti imati pravi duhovni učitelji, o tomu će u svoje doba odlučiti narod sam... Narodu je da odluči, tko će mu u crkvi riječ Kristovu držati, tko će mu duhovnu hranu dijeliti.« — »Posve je prirodno, da, kako liječnik, sudac, seljak i radnik, tako isto i svećenik Narodne crkve uživa potpunu slobodu za brak, za slobodan rad i za privatna, državna i javna toliko prava toliko dužnosti.« — Narodna cerkev hoće širiti »onu svetu ljubav i sveopće bratstvo, što im dosadašnje službene crkve ni rimska ni grčko-istočna — budućí sašle sa pravog Kristovog puta — nijesu mogle dati.« — »Hoćemo od danas unaprijed sve na stranu a vjeru na stranu. Vjera u Boga, u vječnu ljubav, u velikog Krista nima ništa zajedničkoga s vjerom praznoj- vjerja i bajoslovja. Dalje od nas svaka vjera zagluplivanja i straha!«

Če sodimo, da se zadnja točka namenoma poudarja ter pregledamo še druge v luči tistih načel, ki so jih sprejeli ustanovitelji češkoslovaške cerkve, bi bil zaključek: cerkev brez Rima, brez zakonov,

⁴² Prim. »Vzajemnost« 1920, št. 1, str. 3—6; »Katolički list«, 15. travnja 1920, br. 11, str. 81 s. i 2. lipnja 1920, br. 18, str. 141 s. — Daljši članek o postanku in razvoju reformnega gibanja pi Hrvatih nam je iz hrvatske roke za »Čas« obljubljen. — Tu opozarjamo na članek P. dr. Grabića, ki nas seznanja za sedaj z dogmatično-usodno vsebino tega gibanja in ki ga na drugem mestu priobčujemo.

⁴³ Prim. »Knjižnica Narodne crkve«, urednik Božo Milošević; svezak 1. »Glas naroda — glas Boga«, Zagreb, 1920.

⁴⁴ Izhajalo je najprej pod naslovom »Reforma«, ko je bila od cerkvene oblasti prepovedana, je nastala »Nova reforma«, po prepovedi le-te pa sedanji »Preporod«.

⁴⁵ »Glas naroda — glas Boga«, str. 10 ss.

brez dogem, brez zakramentov, svoboda nauka, »čista prirodna morala«, skratka kakor na severu tudi tukaj kaos, iz katerega se sliši pri »službi božji« le živi narodni jezik pa vidi oženjeno svečeništvo. Ne tukaj ne tam ni velikih idej, ne pogojev za ljudske množice pre-
 rajajoči heroizem in mučeništvo.

Vsaj na videz mnogo bolj zmerna je tista skupina 83 duhovnikov, ki je početkom februarja 1920 predložila memorandum svojih zahtev zagrebškemu nadškofu. Bivši koprivniški župnik Stjepan Zagorac, voditelj cele skupine, izjavlja v pripisu⁴⁶ izrecno: »Mi svi smo vjerni katolici i takovima hoćemo da ostanemo-; v spomenici sami pa podpisani ugotavljajo, »da čitav naš pokret stavimo na legalnu bazu«. Vendar se v pripisu poudarja: »Bio konačni odgovor iz Rima kakav mu drago, mi već sada izjavljujemo, da ćemo — debita cum reverentia — nastaviti naš rad oko konačnoga, makar i postepenoga oživotvorenja naših zahtjeva.« —

Zahtevajo pa: »Sjedinjenje svih kršćanskih crkvi. Samostalnu crkvenu pokrajinu sa primasom za Jugoslaviju na čelu. Autonomiju crkve na demokratskim načelima, ali uz priuzdržanje njezine monarhijsko-hijerarhične konstitucije. Narodni živi jezik u sv. misi, sakramentima i svim obredima. Fakultativno molenje brevijara. Reformu teoloških studija. Ukinuće obvezatnog celibata. Materijalno obezbjeđenje klera.«

Gotovo, da so marsikatero točke uvaževanja vredne, n. pr. pravična ureditev materielnega položaja duhovnikov, reforma bogoslovskega študija, posebna (ne samostalna, t. j. neodvisna) cerkvena pokrajina za Jugoslavijo, delo za zjedinjenje. Toda mnoge točke so proti duhu katoliške cerkve, n. pr. demokratizacija v cerkvi, odprava obveznega celibata, fakultativna molitev brevirja, narodni živi jezik v liturgiji. Raditega je jugoslovanski katoliški episkopat posegel vmes, kakor je bila to njegova dolžnost, in zagrebški nadškof je vsem duhovnikom, ki so zgoraj navedeni memorandum izdali, poslal neko izjavo v podpis, s katero naj bi dejansko izpričali, da stavijo ves reformni pokret »na legalnu bazu«. Sklicevanje »na legalnu bazu« pa se ni izkazalo. Stj. Zagorac je podpis odklonil ter bil suspendiran. Zgodilo se je sedaj isto kar na Češkem. »Ne samo 'Obzor', poroča dr. Jos. Lončarić,⁴⁷ »sve naše liberalno i slobodnozidarsko novinstvo od 'Hrvata' pa do 'Riječi SHS' brani Zagorca i drugove mu, veseli se njihovu odporu protiv zakonite crkvene vlasti in bodri ih, neka samo ustraju na svom putu«. Sovražniki cerkve ne vidijo v tem gibanju nevarnosti zase, ne vidijo v njem reformnih idej, kakor so nekdanj blestele iz mož Clugny-ške kongregacije, reda sv. Frančiška ali reda sv. Ignacija, zato je pozdravljajo. Prepričani smo, da imajo morda marsikateri, ki stojé za reformnim pokretom med Hrvati, dobre namene, toda d e j a n s k o deluje gibanje samo centrifugalno od cerkve proč. To pa znači, kakor ono pod geslom »Narodne crkve«, pot k

⁴⁶ Prim. »Preporod«, broj 1, 1920, str. 4.

⁴⁷ »Katolički list«, 2. lipnja 1920, br. 18.

razkolu in k odpadu od Boga, ki ga svobodomiselnost propagira. To nas boli.

Zanimivo je, da se dobé tudi pri Hrvatih mo¿je izven katoliških strank, ki vse reformno gibanje, posebno kolikor ima za cilj »Narodnu crkvu«, prav tako obsojajo kakor pri Čehih, seveda iz nacionalnih in državnih oziróv. Dr. Ivan Majstrovic poudarja n. pr. k tej točki najprej:⁴⁸ »Danas je već politički aksijom, da niti je crkva nad državom, niti država nad crkvom, već slobodna crkva u slobodnoj državi, uz potpunu ravnopravnost svih vjeroispovijesti i skrajnu, zakonom upepljenu i garantovanu snošljivost medju pripadnicima raznih vjera u jednoj te istoj državi.« Potem izvaja: »Već s tog općeg gledišta u nastojanju za jedinstvenom narodnom crkvom, sve kad bi ono bilo ostvarivo — a povjest nas uči da nije — mi ne nalazimo ništa korisna, ni praktična, ni savremena, niti u jedinstvenoj narodnoj crkvi možemo da uočimo ikakav postulat našeg državnog života, dosljedno zaključujemo, da takav postulat ne može da dodje u program nijedne kulturne, ni vjerske, ni političke stranke u našoj državi. Do tog zaključka dolazimo i sa specijalnog gledišta interesa i uredjenja vjerskog pitanja u našoj domovini. Ako igdje, to pogotovo u našoj državi ostvarenje narodne crkve našlo bi na neprebrdive zapreke ne same vjerskog, već kulturnog i plemenskog karaktera, koje počivaju na stoljetnim historičnim tradicijama, a ove sačinjavaju skoro jedini duševni kapital pojedinih plemena. Pri našim specijalnim prilikama izazivanje kakove god vjerske borbe bio bi zločin na samom narodu i na njegovom državnom jedinstvu.«

To so besede mo¿a, ki pozna zgodovino, ki trezno sodi in resno motri položaj. —

Res je, da nastajajo v cerkvi dostikrat potrebe po reformah. Reforme, izvedene o pravem času, označujejo početek cvetočih dob v življenju cerkve, kakor n. pr. one, ki so združene z imenom Gregorija VII. (1073—1085); usodno je bilo za cerkev, ako se je s potrebnimi reformami odlašalo, kakor nas uče dogodki 14. do 16. stoletja. Toda aksiom je, če so reforme potrebne, se izvajajo vedno le z vednostjo in voljo cerkvene avtoritete. Moč za življenje izhaja v katoliški cerkvi vedno iz središča, tudi tedaj, ko prihaja pobuda za to od periferije. Tisti, ki hočejo reformam svoje delo resno posvetiti, dobijo vedno legitimne načine in legitimna pota. Ne bodo mislili ne na razkol ne na obnovo vere in morale, pač pa bodo pripravljeni, celó s heroičnim delom in heroičnim zapostavljenjem vseh osebnih »naravnih« pravic dokazati najprej resnično potrebo reform ter se zanje pod vodstvom

⁴⁸ »Novo doba«, Split, 9. siječnja 1920, br. 6.

cerkve do konca žrtvovati. Cerkev je bila in bo takim reformatorjem vedno hvaležna. Koliko jih je, ki jih časti kot svetnike na svojih oltarjih!⁴⁹

Imamo torej narodne cerkve, katerih početek je že daleč za nami v zgodovini. Take so pri Grkih, Bolgarih, Srbih, Rumunih, Rusih.

Zelo pogrješeno bi bilo, če bi tem narodom kateri to očital, češ, niso v tisti cerkvi, katero je pred 1700 leti Ciprijan kot pravo Kristusovo cerkev označeval. Oni vsi bodo znali povedati, koliko dobrega jim je tudi njih cerkev tekom stoletij posebno v narodnem in kulturnem oziru podala. In sploh, so li zakrivile sedanje generacije, da niso v pravi Kristusovi cerkvi? In katerim generacijam se more zavestna krivda sploh dokazati? Nekaj čisto drugega pa je ugotavljati objektivno stanje. Tu se pota odpirajo dokazovanju. To delo pa je odkazano ne dnevnemu časopisju, še manj političnim in kulturnobojnim strankam, ampak znanstvenikom, ki tudi v zgodovini iščejo

⁴⁹ Vse reformno gibanje pri Čehih in Hrvatih zahteva, kakor smo videli, poleg drugih točk tudi odpravo celibata pri duhovnikih. Celibat je devištvo telesa in devištvo srca. Kristus sam je to devištvo posvetil in proslavil in za njim nepregledna vrsta njegovih posnemovateljev. Cerkev je na tridentinskem cerkvenem zboru slovesno definirala, da je stan devištva popolnejši in boljši kot zakonski stan, ki je naravno tudi svet stan, saj je zakon zakrament (Sess. XXIV. Can. 10). Toda stan devištva je popolnejši in boljši. Že to je za reformno gibanje značilno: s svojo zahtevo po odpravi devištva v duhovništvu ne gre v smeri na boljše, ampak na slabše! To pač ne pomenja reformirati, ampak deformirati. — V vsi svoji skoraj dvatisočletni zgodovini je cerkev vedno stremila za tem, da bi bilo njeno svečeništvo neoženjeno, deviško. Dovoljevala je sicer, posebno v prvih časih, izjeme, da je v duhovniški stan sprejemala oženjene moške, ker je drugih primanjkovalo, toda splošno je zahtevala, da žive ločeno od svojih soprog; osebe pa, ki se njenim zadevnim odredbam niso pokorile, je kaznovala z izločitvijo iz duhovniškega stanu. Deviško svečeništvo je bilo cerkvi vedno ideal, četudi je imela dostikrat težke boje radi tega. Tudi sedaj je Sveta Stolica v tem zmislu nastopila, ko je v januariju 1920 v točki celibata češkim in hrvatskim reformistom odgovorila: »Sveto in neokrnjeno se mora ohraniti zakon gledé cerkvenega celibata, ki je poglavitna dika katoliškega svečeništva ter vir najlepših čednosti zanj, in nikdar se ne bo zgodilo, da bi ga Sveta Stolica hotela odpraviti ali olajšati.«

Saj vendar ni nobeden prisiljen, da ga sprejme!

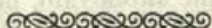
Cerkev ima najvažnejše razloge, da hoče svoje svečeništvo imeti deviško. Duhovnik bôdi voditelj ne samo navadnega krščanskega življenja, ampak voditelj tudi k p o p o l n e j š e m u; bôdi oče, ki obsega z e n a k o

ne svojih morebitnih nazorov, ampak dokazanim dejstvom odgovarjajoče objektivno stanje, resnico. Mi kot člani katoliške cerkve vemo, da se nahajamo v isti verski organizaciji, kakor nekđaj Ciprijan, Origenes, Irenej, Polikarp, Ignacij iz Antiohije. To lahko vsekdar dokažemo in nasprotnih resnih znanstvenih raziskavanj se ne bojimo, temveč jih iz srca pozdravljamo. Ritualistično gibanje, ki se je pričelo leta 1833 z velikim znanstvenim delom na univerzi v Oxfordu, da bi dokazalo identiteto anglikanske cerkve s cerkvijo prvih stoletij, ni katoliški cerkvi prav nič škodovalo, obratno dalo je pobudo za razvoj katolicizma na Angleškem. Znanstveno delo je po svoji naravi mirno delo; osebe tu ne pridejo v poštev, ampak le razlogi in njih dokazna moč; zato je najbolj sposobno, da se pripadniki i katoliške cerkve pa tudi drugih narodnih cerkvá dobé na istem polju pri istih smotrih celó tam, kjer se to na prvi pogled kočljivo zdi: na verskem polju. Ljubezen do resnega znanstvenega dela pri iskanju resnice jih tu edini.

ljubeznijo vse, ki so njemu v vodstvo izročeni; bōdi pripravljen, žrtvovati se zanje ob vsakem času, pri vsaki priliki, tudi ob času kužnih nalezljivih bolezní. Kako naj bi te naloge vršil, če je vezan na lastno soprogo in lastne otroke v družini? — Cerkev je dobila povelje: Učíte vse narode! Kako naj bi misijonarje pošiljala v pragozde, v puščave, v smrtonosne tropične in arktične pokrajine, med ljudožrce, med barbarska plemena, če bi oni bili oženjeni? — Cerkev hoče biti in mora biti svobodna pri vršitvi svojega zvanja tu na zemlji. Kako naj bi bila svobodna, če je njeno svečeništvo priklenjeno na družino in po družini na vse mogoče druge ljudi? Če oženjeno in z otroki obdarjeno svečeništvo naravno ustvarja nepotizem in dedovanje cerkvenih dostojanstev? Kako naj bi bila svobodna nasproti državi, v dobi preganjanj? Oženjeno svečeništvo mora cerkev nujno prej ali slej pripeljati v popolno državno podrejenost. Že v sedanjih razmerah mora cerkev toliko škode na svoji svobodi trpeti od države; kaj bi pa šele bilo, če bi svečeništvo bilo oženjeno! — Poleg vseh teh je še krasna vrsta svetih idealnih asketsko-mističnih razlogov, da hoče katoliška cerkev svoje svečeništvo imeti neoženjeno, deviško.

Da pa je celibat breme in da breme vedno ostane, to je jasno. Od posameznika je odvisno, če hoče sploh to breme sprejeti; prav tako, če ga sprejme z dovoljno rabsodnostjo, ko ga sprejme. Nekđaj so cerkveni zbori zahtevali polno moško dobo, najmanj 30 let starosti ob času odločitve (n. pr. concil. agathense iz l. 506, can. 17). Vsak pa to breme lahko nosi, če se drži navodil, ki mu jih cerkev daje. Posameznika, ne cerkve, zadene torej krivda, če se ideal devištva stemni pred njim. Cerkev in verno katoliško ljudstvo bo v devištvu svojega svečeništva vedno gledalo dragocen prekrasen biser.

Drugo sodbo pa zaslužijo stremjenja po narodnih cerkvah sedaj s poskusi, ki potom dnevne propagande na shodih in v časopisju tako lahkomišselno rujejo proti cerkvi, ki ima tisočletja za seboj, ki tudi dandanes po svojem glavarju Benediktu XV. najplemeniteje blaži nasprotstva med narodi ter se že s tem izkazuje kot zastopnica pravice in resnice. Taki poskusi pomenjajo vsaj objektivno zločin proti Kristusu, ki hoče le eno edino cerkev, pomenjajo degeneracijo religije in kulture ter globoko oškodovanje narodnih in mednarodnih dobrin.

Naša dosedanja devizna politika.

Ravnatelj Gospodarske banke v Ljubljani dr. Ivan Slokar.

I.

Pred svetovno vojsko je bilo zanimanje širših slojev za valuto in valutno politiko minimalno, o devizni politiki pa se je razmišljalo samo v najožjih finančnih krogih. Zaupanje v denarne sisteme vseh konsolidiranih držav je bilo splošno in neomejeno, ter so bile sorazmerno tudi kurzne razlike med raznimi valutami tako nizke, da so prihajale samo pri velikih zneskih v poštev. Samo močni denarni zavodi, pri katerih je bil koncentriran mednarodni denarni promet, so pazljivo zasledovali gibanje cen tujega denarja in njegovih nadomestnih sredstev tako na domačih kakor na tujih borzah ter na ta način urejevali svoje poslovanje.

To idilo je popolnoma porušila svetovna vojska kakor drugje tako tudi pri nas. Če razmotrivamo razmere v bivši Avstriji, nudi se nam sledeča slika. Omejitev in postopno padanje produktivnega dela vsled pomanjkanja delavnih moči in sirovin, preosnova vsega proizvodstva, ki je moralo služiti izključno vojnim potrebam, poslabšanje in neizmerna obraba vseh prometnih sredstev, vedno večja omejitev notranje in skoro popolno nehanje zunanje trgovine, vsi ti pojavi so bili sicer neizprosne posledice dolgotrajne vojske, a nosili so sebi kali gospodarske katastrofe. Na eni strani padanje produkcije in vseh pogojev za razvoj narodnega gospodarstva, na drugi strani pa ogromne finančne potrebe za vojsko na fronti ter v ozadju. Ker država ni mogla črpati zadostnih sredstev

iz normalnih finančnih virov, morala se je zatekati k raznovrstnim kreditnim operacijam, ki so se skoraj vse vsled lombardiranja in drugih finančnih transakcij osredotočile pri Emisijski banki. Banka se ni več držala svojih pravil, ki natančno določajo način emisije in podlago novčanic. Vsled tega smo doživeli ogromno inflacijo papirnih denarnih sredstev, ki niso odgovarjala zakonitim zahtevam.

Dokler je bila Avstrija kakor oblegana trdnjava skoro hermetično nasproti inozemstvu zaprta, se niso mogle pojaviti posledice tega nevarnega sistema, tem manj, ker je Avstrija plačevala svoje neznatne nabave iz nevtralnega inozemstva potom kompenzacije.

Pred povsem novo situacijo so bile stavljene dežele bivše Avstrije po prevratu, ker so se razmere naenkrat popolnoma spremenile in ker so z razpadom bivše monarhije odpadle tudi vse druge okolnosti, ki so držale vrednost avstrijske valute nad stvarno utemeljeno tržno ceno.

Novе države, ki so nastale na ruševinah izkervavele in gospodarsko izčrpane habsburške monarhije, so stale pred problemi, kakršnih zgodovina ne pozna. Na tako slabem temelju morali smo tudi v kraljestvu SHS zidati novo valutno poslopje, iz katerega naj bi izviral oni gospodarski predpogoji, ki so absolutno potrebni za okrepitev in razvoj velikega bogastva naše nove obširne domovine.

Za časa ujedinjenja Srbov, Hrvatov in Slovencev so bile v tej državi v prometu sledeče vrste denarja: 1. v Srbiji srbski dinarji in krone Avstro-ogrske banke, 2. v južni Srbiji, stari Srbiji in Macedoniji srbski dinarji in bolgarski levi, v zapadnem delu tudi krone, 3. v Črni gori krone in perperi, in 4. v vseh ostalih pokrajinah krone. Krona, ki je bila v največjih množinah v cirkulaciji, je predstavljala denar razpadle države in na kronskih bankovcih tiskana obveza Avstro-ogrske banke je bila z ozirom na pomanjkanje skoro vsakega pokritja le gola fraza. V enakem položaju se je nahajal perper. Lev je denar tuje države, ki ima svojo kurzno vrednost. Od vseh vrst denarja, ki so bile takrat v prometu kot domači denar, je bil edini dinar, ki je predstavljal valuto v pravem smislu, dasi je tudi on glede na pokritje in vrednost delil kolikortoliko usodo valut od vojske največ prizadetih, četudi zmagovitih držav.

II.

Prvi korak, ki je imel namen ugotoviti množino kronskih bankovcev v naši državi ter onemogočiti njihov daljnji dotok iz inozemstva, je bilo žigosanje teh bankovcev, ki se je vršilo začetkom leta 1919. Ta korak je bil sicer zelo primitivno izveden ter je bil vsled tega predmet splošnega zabavljanja doma in v inozemstvu. Če se pa upoštevajo vse okoliščine, v prvi vrsti nemožnost boljših tehničnih priprav v tako kratkem času ter slabe izkušnje s poznejšim mnogo popolnejšim kolkovanjem v češkoslovaški republiki kakor tudi pri nas, moramo priznati, da je žigosanje izpolnilo svojo nalogo. Pravega interesa za ponarejanje žigov ni imel takrat pravzaprav nihče, ker ni bilo tedaj skoro nobene kurzne razlike med žigosanimi ter nežigosanimi kronami. Dotok kron s ponarejenimi žigi je bil pa že vsled tega zelo omejen, ker je bil trgovski promet z ozemljem, ki ga je Italija zasedla, kakor tudi z Mažarsko, Poljsko in Rumunijo (Transilvanijo), kjer je še dolgo časa krožila nežigosana krona, popolnoma ukinjen in se je trgovina z Avstrijo vršila le na podlagi kompenzacijskih pogodb, tako da so bila plačila iz ene države v drugo izključena. Trgovski krogi, ki so bili z malimi izjemami hudi nasprotniki kompenzacijske trgovine, so sicer neprenehoma trdili, da se iz sosednih držav utihotapljuje ogromne vsote kron s ponarejenimi žigi, toda statistika dejanske množine kron o priliki poznejšega kolkovanja, oziroma zamenjave kronskih novčanic je dokazala neutemeljenost teh napadov.

Za časa žigosanja kron je vlada naročila v Parizu, Pragi ter Zagrebu tisk novih državnih samo na dinarje se glasečih bankovcev, ki bi imeli služiti za zamenjavo kronskega papirnatega denarja.

Vrednost denarja v vsaki državi se ne določa na notranjem trgu, ampak samo po svoji kupni moči napram tujim denarjem, oziroma v inozemstvu. Žigosana krona ni imela v prvi polovici leta 1919 na tujih trgih skoraj nobenega zaupanja in njena vrednost je na tujih borzah neprenehoma rapidno padala. Radi tega je bilo skoraj popolnoma nemogoče kupovati blago v inozemstvu za krone. Trgovci, ki so nabavljali blago v inozemstvu, so si morali najprej preskrbeti potrebna tuja plačilna sredstva, in sicer takozvano zdravo valuto. Kot zdrava valuta se je

smatral denar, čigar vrednost nasproti pariteti v zlatu ni padla pod 30% in je imel kolikortoliko stalno vrednost ali tendenco à la hausse. Tudi v slučaju, da bi se moglo nabaviti blago za eno ali drugo vrsto nezdrave valute, kakor n. pr. za nemške marke, bolgarske leve ali pa rumunske leje, bi se ne upal noben trgovec priskrbeti si za plačanje kupljenega blaga nezdravo valuto, ker bi mu vsled naglega padanja vrednosti teh valut pretila nevarnost, da ima kupljeni znesek za nabavljeno blago v trenutku poravnave fakture mnogo manjšo vrednost in da vsled tega ne bi zadostoval za omenjeno svrho. Potemtakem je razumljivo, da so vsi uvozniki kakor tudi vsi drugi, ki so imeli dolgove v inozemstvu, nakupovali zdravo valuto in s tem dvigali kurz iste napram naši kroni in dinarju. Avstrija je dovoljevala izvoz samo za zdravo valuto ali pa za kompenzacije v blagu. Z Madžarsko, v kateri je vladal od marca 1919 do jeseni istega leta boljševiski režim, ni bilo nikakega blagovnega prometa. Tudi z Bolgarijo, katera ima za izvoz samo predmete, ki jih mi sami imamo v izobilju, je bil vsak promet povsem prekinjen. Rumunija nam je bila radi teritorialnih sporov v Banatu sovražna, kar je onemogočalo zamenjavo blaga s to državo. Z Grško je bil promet popolnoma nemogoč, ker je bila železniška proga od Beograda do južne meje vsa porušena in ker je bil most čez Savo komaj meseca oktobra dokončan. Z Italijo je bil dolgo časa vsled političnih nasprotstev in D' Annunzijeve pustolovščine vsak, celo tranzitni promet otežkočen. Edinole v Švici in preko Švice v Franciji so začetkoma kupovali naši trgovci nam potrebno blago, predvsem manufakturne izdelke, in šele pozneje, ko se je napetost z Italijo nekoliko ublažila, nakupovalo se je blago tudi v Italiji. Žalostne prometne razmere so dopuščale samo neznatno zamenjavo blaga s češkoslovaško in poljsko republiko, z Nemčijo pa nismo imeli nikakih zvez.

Iz vsega je razvidno, da je bil naš trgovski promet od prevrata približno do maja meseca 1919 zelo omejen, in sicer tako, da smo imeli neposredno prometno zvezo le z Avstrijo.

O trgovinski politiki v naši državi dolgo časa ni moglo biti govora, ker se je februarja meseca 1919 trgovsko ministrstvo šele začelo organizirati. Izvoz, in sicer proti kompenzaciji za blago, ki se ne izdeluje v naši državi, je dovoljevalo trgovsko ministrstvo, toda brez vsake kontrole, kako se vrši.

Poleg ministrstva so dovoljevale izvoz skoraj vse pokrajinske vlade, katere so pri tem vpoštevale samo razmere dotične pokrajine brez ozira na potrebe celokupne države. Da bi se izvoz prilagodil potrebam vseh pokrajin in tako mogla pripravljati enotna trgovinska politika, se je ustanovila marca 1919 pri trgovskem ministrstvu centralna uprava za trgovski promet z inozemstvom, ki je imela kot namen koncentracijo izvoznih dovoljenj za promet z državami z nezdravo valuto. Centralna uprava je v imenu države same sklepala kompenzacijske pogodbe ter nadzorovala njihovo izvršitev. Posebne privatne kompenzacijske pogodbe so se dovoljevale le v izrednih slučajih, ako so to zahtevali splošni interesi.

III.

Istočasno je mislila centralna vlada v Beogradu tudi na ureditev trgovskega prometa z zapadno Evropo, t. j. z državami s takozvano zdravo valuto. V to svrhu je bila podpisana 30. marca 1919 od ministrskega sveta »Uredba Centrale za plačanja u inostranstvu«, t. j. naredba za organizacijo devizne centrale. O delokrogu in namenu devizne centrale navaja naredba med drugim sledeče: »Radi održanja našeg državnog novca na povoljnoj međjunarodnoj visini i radi pomaganja trgovačkog saobraćaja, ustanovljava se za vreme vanrednih, ratom stvorenih prilika državna Centrala za plačanja u inostranstvu, koja će postizavati povereni joj zadatak prikupljanjem u svoje ruke svekolike strane valute, koja putem izvozne trgovine ili inače bude priticala u našu zemlju i pravilnom reparticijom prikupljenih deviza za potrebe uvoza.« Ta centrala je imela torej namen, da prepreči neizmerno špekulacijo s tujimi valutami in devizami na ta način, da sme samo ona razpolagati z vsemi plačilnimi sredstvi te vrste in da bi v prvi vrsti vsi izvozniki bili primorani odstopiti tujo zdravo valuto tej centrali po uradno določenem kurzu.

Ta naredba se takrat še ni objavila in je ostala dolgo časa neizvršena v arhivu finančnega ministrstva.

Ko se je maja mes. 1919 začel promet z Italijo in čez Italijo s Francijo, so se izvozniki takoj zanimali za izvoz lesa in živil proti plačilu v takozvani zdravi valuti v zapadne države. Devizne centrale še ni bilo. Zaradi tega je izdajala Centralna

uprava za trgovski promet z inozemstvom izvozna dovoljenja za države z zdravo valuto le izvoznikom, ki so položili primerno varščino, da bodo v gotovem roku odstopili dotične devize finančnemu ministrstvu proti izplačilu kurzne vrednosti v domačem denarju. Tako je nekoliko časa fungirala Centralna uprava kot devizna centrala. Šele 24. junija 1919 je bila objavljena v »Službenih novinah« naredba o devizni centrali, katera je začela 1. julija poslovati. Ta centrala je imela dvojni delokrog, in sicer 1. da sprejme vse na zdravi denar se glaseče devize od izvoznikov, ki so bili obvezani odstopiti iste tej centrali, in 2. da repartira kupljene devize na uvoznike, ki uvažajo potrebno blago, oziroma tudi na druge osebe, ki bi dokazale upravičeno potrebo zdrave valute za izplačila v inozemstvu. Kurz, po katerem je devizna centrala kupovala oziroma prodajala devize, je določala sama. Ker je bil kurz, po katerem je centrala kupovala devize od izvoznikov, nižji nego dnevni kurz na borzi, je odredilo finančno ministrstvo brez ozira na protivne določbe v naredbi o devizni centrali, da sme centrala zahtevati od izvoznikov samo eno tretjino zdrave valute, ki so jo dobili za izvoženo blago. Ostali dve tretjini so mogli prodati sami drugemu uvozniku, ki bi se pa zavezal, da bode za ta znesek uvozil iz inozemstva potrebno blago, ki se v naši državi sploh ne izdeluje ali pa ne v zadostnih množinah.

Kot garancijo za odstop deviz je moral izvoznik položiti 20% cenjene vrednosti blaga, ki ga je nameraval izvoziti.

Devizna centrala je morala pri svojem poslovanju premagati ogromne težave, ki so bile posledice pomanjkljivosti organizacije državnih trgovskih zastopnikov v inozemstvu in popolne dezorganizacije denarnega prometa v državi sami.

Pri poslovanju devizne centrale prihajajo sledeče točke v poštev: 1. cene izvoznega blaga v državi, za katero je namenjeno, kakor tudi svetovne tržne cene tega blaga; 2. določitev varščine, ki jo je moral položiti izvoznik kot poroštvo, da bo tujo valuto odstopil devizni centrali; 3. določitev roka, do katerega je moral izvoznik odstopiti devize oziroma valute; 4. ustanovitev kvotel, da ne bi izvoznik kupil dotične devize oziroma valute v naši državi; 5. ustanovitev kurza za obračun z izvoznikom; 6. določitev dneva za obračun; 7. mesto obračuna; 8. valuta, v kateri bi se izplačala protivrednost (dinar ali krona).

Glede cen izvoznega blaga v inozemstvu je bila devizna centrala navezana na poročila konzulatov in pooblaščenih trgovskih agencij. Ta poročila so prihajala zelo neredno in so bila v vsakem oziru nepopolna ter nezanesljiva. Za celo vrsto izvoznih predmetov sploh ni bilo mogoče dognati cene v inozemstvu, tako da je devizna centrala v takih slučajih bila primorana upoštevati cene, ki jih je navajal izvoznik sam. Izvoznik pa je bil zelo interesiran na tem, da določi devizna centrala čim nižjo ceno in da na ta način omeji svojo obveznost odstopa tuje valute samo na en del vsote, za katero je prodal blago.

Z ozirom na varščino, katero je moral izvoznik položiti kot garancijo, je določeno v naredbi o organizaciji devizne centrale, da mora v ta namen izročiti 20% cenjene vrednosti izvoznega blaga, toda ta določba je zelo nejasna, ker ni razvidno, na katero ceno se je treba ozirati, na domačo ali na ono svetovnega trga. Med cenami v naši državi in onimi v zapadni Evropi za glavne izvozne predmete (žito, meso, mast) pa je bila leta 1919 velikanska razlika, ker so zunanje cene prekašale domače za 100 do 200% in še več. Izvozniku je bilo prepuščeno, da položi varščino v gotovem denarju ali pa v obliki garantnega pisma kakega denarnega zavoda. Centrala za devize je stala na stališču, da se ima kavcija v znesku 20% računati po vrednosti izvoznega blaga na svetovnem trgu in je tako dosledno postopala. Tudi pri tej praksi ta varščina ni nikakor zadostovala, ker so bile kurzne razlike za tuje valute ob času prodaje izvoznega blaga nasproti kurzu pri poznejšem obračunu z devizno centralo o priliki odstopa tuje valute dostikrat tako velike, da se je izvozniku izplačalo žrtvovati varščino ter svobodno razpolagati s tujimi valutami. V takih slučajih seveda devizna centrala ni dosegla svojega namena. Vsled tega se devizna centrala kmalu po začetku poslovanja ni več držala določil naredbe ter je zahtevala od izvoznika 100% prodajne cene kot varščino.

Pri določitvi roka, do katerega je moral izvoznik odstopiti devize oziroma valute, se je morala devizna centrala ozirati v prvi vrsti na ogromne prometne težave doma in v inozemstvu. Na drugi strani je pa morala določiti kolikor mogoče kratek rok, da bi na ta način onemogočila izvozniku špekulacijo z dotičnimi valutami, ker bi si drugače izvoznik med

tem časom izbral za prepustitev valute najugodnejši trenotek, namreč tisti, kjer bi bil kurz dotične valute najvišji, torej za devizno centralo najneugodnejši.

Izvoznik je mogel izpolniti svojo obveznost napram devizni centrali na dvojen način. Mogel je odstopiti devizni centrali svojo terjatev v dotični tuji državi pri enem denarnem zavodu, ki je korespondent finančnega ministrstva ali Narodne banke v Beogradu, ali pa na ta način, da je uvozil dotično valuto efektivno v našo državo in jo predal devizni centrali. Če se je izvoznik izjavil za prvi način, mu je devizna centrala vnaprej naznanila tuji denarni zavod, pri katerem naj bi položil tujo valuto na njen račun. Izvoznik, ki je pa efektivno želel uvoziti tujo valuto, je moral obenem prinesiti potrdilo obmejne carinarne, da je dotično vsoto tuje valute resnično prinesel iz inozemstva. Ta preventivna določila so neobhodno potrebna, da ne bi izvozniki kupovali tujih deviz in valut v naši državi in s tem dvigali kurz tujega denarja ter preprečili namen devizne centrale in njene valutne politike.

Glede kurza, po katerem bi se imel vršiti obračun med izvoznikom in devizno centralo, je v naredbi o organizaciji devizne centrale določeno, da se mora izročena zdrava valuta obračunati po uradnem kurzu devizne centrale, ki je bil znatno nižji kot dnevni kurz na borzi. Dokler je devizna centrala zahtevala od izvoznika samo eno tretjino tuje valute, t. j. do oktobra 1919, in mu prepuščala, da proda ostali dve tretjini sam kakemu uvozniku, je mogel izvoznik to izgubo utrpeti, ker jo je kompenziral pri prodaji ostalih dveh tretjin. Odkar pa je devizna centrala zahtevala celo vsoto, ki jo je izvoznik dobil za prodano blago, je bila ta praksa neopravičena, ter je devizna centrala začela računati tuje devize in valute po svojem takozvanem vezanem kurzu, ki je bil le malo nižji kot prosti dnevni kurz na beograjski borzi.

Sporno je tudi vprašanje, kateri dan naj se upošteva pri obračunu. Če je izvoznik položil dotično valuto pri korespondentu finančnega ministrstva ali Narodne banke v inozemstvu, je nastalo vprašanje, ali naj se napravi obračun po kurzu dneva, ko je denar bil položen, ali pa po kurzu dneva, ko je prejela devizna centrala dotično obvestilo. Poštni promet je bil leta 1919 še tako slab, da je večkrat nastala med obema dnevoma precejšnja razlika, katero bi lahko izvoznik izkoristil v škodo

devizne centrale na ta način, da bi prevzel sam prenos dotičnega obvestila in da bi ga predložil devizni centrali v trenutku, ko bi bil kurz dotične valute za njega najugodnejši. Če bi se pa devizna centrala ozirala samo na dan, ko je bila valuta položena pri korespondentu, je mogel izvoznik špekulirati na ta način, da je zasledoval gibanje kurzov in odredil položitev v trenutku, ko je dosegel kurz ugodno stopnjo. Radi tega se devizna centrala v načelu ni odločila ni za eno ni za drugo varijanto, ampak je postopala v vsakem slučaju, kakor je bilo za njo ugodnejše.

Pri uvozu efektivne valute je mogla dotična stranka v okviru roka, določenega za odstopitev te valute, špekulirati s tem denarjem poljubno, to je, mogla ga je prodati v trenutku visokega kurza ter kupiti isto vsoto za devizno centralo po nižjem tečaju. Iz tega razloga je morala devizna centrala kontrolirati po potrdilu obmejne carinarne, kdaj se je izvršil uvoz dotične valute. Če stranka ni mogla opravičiti večjega razdobja med uvozom ter izročitvijo valute, je bila devizna centrala, če je medtem kurz znatno poskočil, opravičena obračunati po kurzu dneva, ko bi bila stranka že mogla položiti denar, če bi namenoma ne bila odlagala položitve.

Točka, ki je dvignila največ nezadovoljstva nasproti devizni centrali, se tiče mesta, v katerem naj bi se obračun izvršil. Devizna centrala je imela sicer svoje podružnice v Zagrebu, Ljubljani, Sarajevu, Splitu, Novem Sadu in Skoplju; kot podružnice so fungirale delegacije finančnega ministrstva, v Skoplju trgovinski inšpektorat. Delokrog teh podružnic je bil omejen na takozvano zavarovanje valute: določale so ter sprejemale od izvoznikov potrebne garancije v gotovem denarju ali pa v obliki poroštvenega pisma kakega denarnega zavoda, izdajale so tudi potrdila (»uverjenja«), ki so služila kot legitimacije pri obmejnih carinskih uradih, da je stranka glede izvoza dotičnega blaga izpolnila valutne pogoje. Podružnice pa niso bile upravičene sprejemati tujih valut in obračunati z izvoznikom; izvoznik je moral v vsakem slučaju odstopiti valuto devizni centrali v Beogradu. Izvoznik je bil torej primoran v ta namen na svoje stroške potovati v Beograd, ker je bil obračun potom korespondence radi že omenjenih raznovrstnih težav skoro nemogoč. Že to dejstvo bi opravičilo nezadovoljstvo trgovskih krogov s poslovanjem devizne centrale,

neglede na še večjo pomanjkljivost, ki se je pokazala v organizaciji izplačevanja protivrednosti za položeno tujo valuto. Pravzaprav je postopanje pri izplačevanju protivrednosti povzročilo ogorčenje izvoznikov proti devizni centrali, čeprav je bila devizna centrala pri tem povsem nedolžna in je morala molče prenesti vsa očitanja o nesposobnosti in nedelavnosti. Devizna centrala v Beogradu nima namreč nobenih lastnih denarnih sredstev, katere bi mogla porabiti za nakup deviz in valut, ampak kupuje tuje valute za finančno ministrstvo, katero ji mora v vsakem posameznem slučaju nakazati protivrednost v domači valuti. Stalna suša v državnih blagajnah je imela za posledico, da je morala devizna centrala in vsled tega tudi prizadeta stranka dostikrat čakati po en mesec in več, preden je prišla do svojega denarja. Finančno ministrstvo je sicer moglo sprejete tuje valute prodati uvoznikom in na ta način priti do potrebnih vsot za izplačilo protivrednosti; s tem bi pa dalo te tuje valute iz svojih rok ter bi samo moralo nakupovati na prostem trgu velike zneske tuje valute, ki jih potrebuje za izplačila v inozemstvu (za obresti državnih dolgov, za poravnavo računov za državne nabave, za vzdrževanje svojih misij, za štipendije dijakom v inozemstvu itd.). Vsote, ki jih finančno ministrstvo potrebuje v te svrhe, so tako visoke, da niso zadostovale za kritje teh potreb niti vse valute skupaj, ki jih je prejela devizna centrala. Drugi nedostatek, za katerega devizna centrala tudi ni nikakor odgovorna, je pomanjkanje žiroprometa emisijske banke, oziroma poštnega čekovnega in žiroprometa za celo državo.

Narodna banka v Beogradu, ki fungira kot denarna poslovavnica devizne centrale, nima v deželah bivše avstro-ogrske monarhije nobene podružnice in zato tudi nobene organizacije za izplačila izven Srbije. Vsa izplačila se vrše izključno v Beogradu in ogromne vsote denarja potujejo neprenehoma v torbah državnih in bančnih kurirjev ter trgovcev po železnicah; te vsote bi znatno ublažile pomanjkanje gotovine, če bi Narodna banka organizirala podružnice in žiropromet. Ustanovitev poštnočekovnega prometa in žiroprometa, kakor ga sedaj imamo samo v Bosni in v Sloveniji, za celo državo bi istotako odpomogla neproduktivnemu potovanju zelo velikih vsot gotovine iz enega kraja v drug kraj naše Jugoslavije.

Do februarja 1920, t. j. do začetka zamenjave kron za kronsko-dinarske bankovce, ki je imela za posledico ustanovitve stalnega kurza med dinarjem in krono, je prihajalo pri obračunu z devizno centralo v poštev tudi vprašanje, ali naj izplača devizna centrala protivrednost v dinarjih ali pa v kronah. Tuje valute so notirale na beograjski borzi samo v dinarjih in če je devizna centrala izplačevala protivrednost v kronah, je preračunala dinarje v krone po uradnem kurzu, ki je bil vedno nižji od tržne cene. Dokler je bil n. pr. uradni kurz dinarja proti kroni 100 : 300, je bila borzna cena dinarja višja, n. pr. 100 : 320 ali celo 100 : 350. Izvoznik, kateremu je devizna centrala izplačala protivrednost za položene valute v kronah, je dobil torej za 100 dinarjev odgovarjajočo vsoto v kronah po uradnem kurzu v gornjem primeru 300 kron, a izvoznik, ki je dobil dinarje, je mogel iste prodati po borznem kurzu, torej v omenjenem slučaju po 320 kron in več.

Ker je bil v Srbiji samo dinar uradno plačilno sredstvo, je izplačevala devizna centrala srbskim izvoznikom protivrednost v dinarjih, izvoznikom iz novih dežel pa v kronah. To postopanje je značilo neopravičeno favoriziranje srbskih trgovcev, ker so tudi oni kupovali izvozno blago skoro izključno v deželah s kronsko veljavo. Pravilno bi bilo, če bi devizna centrala ugotovila v vsakem posameznem slučaju, v katerem kraju je dotično blago kupljeno, in izplačala protivrednost v dinarjih samo za blago, ki je bilo kupljeno v krajih, kjer se krone niso sprejemale. Sedaj, ko je razlika med uradnim in borznim kurzom dinarja in krone nemogoča in ko je borzno notiranje vrednosti dinarja proti kroni prepovedano, je odpadlo to vprašanje.

Vse te težave je imela devizna centrala pri zavarovanju valute in pri obračunu ter izplačilu protivrednosti. Če se vpoštevajo še do skrajnosti slabo funkcioniranje poštnega in železniškega prometa ter silno pomanjkanje izurjenih in strokovnih uradnikov, se bo o delovanju te institucije gotovo drugače sodilo kakor doslej. Težave, s katerimi se je devizna centrala morala neprenehoma boriti, so širši javnosti popolnoma neznanе, ker je ta bila informirana samo od strani trgovcev-izvoznikov, ki so s svojega stališča imeli gotovo dovolj povoda za nezadovoljstvo in kritiko. Za izvoznika pomeni pravzaprav že sam obstoj devizne centrale veliko oviro. Ne glede na formal-

nosti zavarovanja valute, pomeni devizna centrala za izvoznika tudi finančni riziko, ker je za prepustitev valute določen rok, in izvoznik, če je medtem kurz dotične valute znatno padel, ne more počakati, da se kurz zboljša, ampak mora odstopiti valuto tudi po neugodnem kurzu. Varščina, katero je moral položiti v ta namen, ga prisili, da se točno drži svojih obveznosti. Tudi polaganje varščine povzročuje izvozniku denarne žrtve, ker mora, če položi denar, žrtvovati obresti, za poroštveno pismo kakega denarnega zavoda pa plačati veliko provizijo.

Na drugi strani treba pa pomisliti, da je bila določena vsota zdrave valute, vsled pomanjkljivosti informativne organizacije, navadno znatno prenizka, ker se samo tako morejo razlagati velike množine tujih deviz in valut, s katerimi so razpolagali denarni zavodi in menjalnice kljub poslovanju devizne centrale. Izvoznik, ki je prodal v inozemstvu blago za višjo vsoto, kakor jo je določila devizna centrala, je namreč odstopil devizni centrali le znesek, na katerega se je glasila njegova obveznost, s prebitkom pa je špekuliral ter ga prodal v prostem prometu po najugodnejši ceni. Drugi način zavarovanja proti izgubi je obstojal v tem, da je trgovec položil kavcijo pri devizni centrali šele tedaj, ko je bilo za izvoz namenjeno blago že na poti, in sicer ne daleč od državne meje. On je torej mogel, če je kmalu končal celo trgovsko in plačilno transakcijo v inozemstvu, porabiti ves rok do odstopa valute v svrhu špekulacije ter položiti valuto v trenutku najugodnejšega kurza. V ostalem so kazale cene tuje zdrave valute od prevrata do marca 1920, izvzemši redke slučaje kratko trajajočega padanja, splošno tendenco à la hausse, tako da je izvoznik redkokdaj imel izgubo, večkrat pa znaten dobiček od kurzne razlike. Trgovec, ki je imel slučajno izgubo, se je seveda takoj oglasil ter trobil na vse smeri, kako nevaren in škodljiv je obstoječi sistem, dočim so vsi tisti, katerim je bilo skakanje kurzov v prid, naravno previdno molčali. Kričači vplivajo iz umljivih razlogov gotovo v večji meri na javno mnenje kakor tisti, ki molče uživajo plod dobičkonosnih kupčij. Vsled tega je javnost navadno enostransko in napačno informirana ter obsoja kratkomalo delovanje tudi dobrih ustanov, ne da bi se preje na merodajnem mestu prepričala o utemeljenosti dotičnih pritožb.

IV.

Devizna centrala je imela, kakor omenjeno, poleg nabiranja tujih valut, ki prihajajo potom izvozne trgovine ali iz drugih virov v državo, tudi namen, da pravilno repartira skupljene devize za potrebe uvozne trgovine. Upravni odbor devizne centrale, ki so ga tvorili delegat finančnega ministrstva, delegat ministrstva trgovine in industrije, po eden zastopnik vsake trgovske in obrtniške zbornice ter zastopnik Narodne banke, je v začetku sam vršil to reparticijo na uvoznike. Takrat je šlo le za male vsote, ker je devizna centrala zahtevala od izvoznika odstop samo ene tretjine zdrave valute. Kmalu je pa finančno ministrstvo reklamiralo zase celokupno zdravo valuto, nakar se je ta odbor razšel. Devizna centrala je funkcionirala naprej kakor navaden državni zavod; odločilno besedo je imel njen vodja pod kontrolo komisarja finančnega ministrstva. Navodila je sprejemala od generalnega inšpektorata v finančnem ministrstvu.

Finančno ministrstvo je prodajalo semtertja manjše množine od devizne centrale sprejetih deviz na beograjski borzi, in sicer večinoma v obliki takozvanih vezanih deviz, t. j. prodaja se je vršila samo proti garantirani zavezi od strani kupca, da bo v izvestnem roku uvozil iz inozemstva za dotično tujo valuto nam potrebno blago. Devize, ki so se prodajale proti taki obveznosti, so notirale znatno nižje od takozvanih prostih deviz. Za časa te prodaje vezanih čekov na inozemstvo je notirala borza kurz za vezane in višji kurz za proste devize. Namen teh prodaj je bil pobijanje kurza deviz, da bi se tem potom omogočila trgovcem cenejša nabava deviz za nakup blaga v inozemstvu. Ker pa finančno ministrstvo ni razpolagalo z zadostnimi sredstvi, je trajala taka prodaja vsakikrat samo nekoliko dni, nakar so kurzi začeli znova skakati. Tako vplivanje na borzne kurze je zahtevalo žrtve tudi od državnih financ, ker se je morala prodaja vsled namena finančnega ministrstva in vsled razmeroma velike ponudbe vršiti od dneva do dneva po nižjem kurzu. Take operacije finančnega ministrstva niso sicer imele nikdar zaželjenega uspeha, niso namreč mogle trajno znižati kurzov tujih valut in s tem uplivati na cene pri blagu, ki se je uvažalo iz inozemstva; imele so celo drugo zelo nesimpatično posledico: vzbujale in gojile so radi začas-

nega občutnega padanja ter poznejšega zopetnega dviganja kurzov nezaslišano privatno špekulacijo z devizami in valutami.

V.

Tako ni devizna centrala nikakor izpolnila svojega namena, »da bi držala naš državni denar na ugodni mednarodni višini« in ga niti ni mogla doseči, ker je bila njena organizacija v eni res odločilni točki nepopolna. Obstojala je obveznost, da se morajo odstopiti devizni centrali vse tuje valute, ki prihajajo iz inozemstva, toda kontrolna jamstva so se tikala, kolikor so bila sploh mogoča, le deviz, ki so izvirale iz izvoza domačega blaga. Vlada se ni hotela odločiti v tem oziru za najradikalnejše sredstvo, namreč za absolutni monopol celokupnega prometa z devizami in tujimi valutami v prid devizne centrale. To je bilo še razumljivo; devizna centrala bi bila morala razpolagati z ogromnim upravnim aparatom, da bi tako nalogo zmogla. Nerazumljivo je pa, da se niso merodajni činitelji prav nič brigali za tako obsežno privatno špekulacijo s tujimi denarnimi sredstvi na borzah v Beogradu in Zagrebu, kakor tudi zakotno izven borz. Ta špekulacija je razpolagala z mnogo večjimi zalogami tujih deviz in valut kot devizna centrala, kajti ona se je polastila vsega tujega denarja, izvirajočega iz izvoza, kolikor je presegal znesek, na katerega se je glasila obveznost napram devizni centrali; dalje vseh deviz in valut, ki so bazirale na tujskem prometu, na pošiljativah izseljencev in ostalih raznovrstnih virih. Tako je privatna špekulacija zamogla popolnoma paralizirati vpliv devizne centrale.

Od decembra 1919 so mislili merodajni činitelji v finančnem ministrstvu na reformo devizne centrale, ampak do tega takrat še ni prišlo, ker se je moralo finančno ministrstvo pečati z drugimi važnimi vprašanji, ki so bila velikega pomena za devizno politiko. Ta vprašanja so bila: 1. kolkovanje kron, 2. zakon o Narodni banki in 3. zamenjava kron.

Septembra meseca leta 1919 je začelo naglo padanje avstrijske in nežigosane krone, tako da je znašala vrednost 100 avstrijskih 55—80 naših kron. Vsled tega je nastala nevarnost, da se utihotapijo iz inozemstva manj vredne nežigosane krone in da se s ponarejenimi žigi spravijo v promet. Finančno ministrstvo je torej sklenilo opremiti žigosane krone s posebnimi

kolki, ki bi se ne dali tako lahko ponarediti kakor žigi. Kolkovanje se je izvršilo v mesecih novembru ter decembru leta 1919. Toda to se ni obneslo, ker so kmalu začeli na Dunaju in Budimpešti v velikih množinah izdelovati ponarejene kolke za tisočake ter spravljati iste v promet, kar je povzročilo narodu pri zamenjavi kolkovanih kron za kronsko-dinarske novčаницe občutno škodo.

Drugo vprašanje, s katerim se je takrat pečalo finančno ministrstvo, je bil preustroj Emisijske banke kraljevine Srbije v Narodno banko kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev, s čimer je bil ustvarjen pogoj za končno veljavno rešitev valutnega vprašanja. Zadevna pogodba med Narodno banko in vlado je bila sklenjena 26. januarja leta 1920 in objavljena skupaj s takozvanim zakonom o Narodni banki v »Službenih novinah« 31. januarja 1920.

Medtem je bila zadostna množina novih na dinarje se gla-sečih bankovcev izgotovljena, na kar je vlada sklenila pre-natisniti na te bankovce štirikrat večje število kron. S tem korakom je bil kurz med dinarjem in krono ustaljen na raz-merje 1:4. Po zakonu o Narodni banki se morajo zamenjati krone kakor tudi dinarji kraljevine Srbije za ta novi kronsko-dinarski denar, tako da bode kurzirala po dokončani zamenjavi le ena vrsta denarja v celi državi. Zamenjava kron se je začela meseca februarja 1920 in se je končala 15. maja istega leta. Le bankovci po 10 K, 2 K in 1 K so ostali še v prometu in bodo naknadno zamenjani. Z zamenjavo kron je bil napravljen važen korak za konsolidacijo valute.

Šele ko je meseca marca 1920 privatna špekulacija z devi-zami ter valutami presegala vse mere in dvignila kurze tujega denarja na neverjetno višino, je poseglo finančno ministrstvo energično vmes ter provociralo sklep ministrskega sveta 19. marca, ki natančno ureja privatni promet z devizami. Motivacija te naredbe poudarja potrebo te regulacije »do definitivnega preustroja devizne centrale, ki naj se čim preje izvrši na ta način, da se uvede kontrola nad celokupnim pro-metom tujih valut in deviz in da se prepreči špekulacija z devizami, ki jih mnogi nabavljajo ne radi uvoza potrebnega blaga iz inozemstva, temveč v svrhu tezauriranja ali uvoza nezdrave valute ali v svrhu nadaljnje prodaje in zaslужka iz kurzne difference.« Po tem sklepu ministrskega sveta je do-

voljena prodaja deviz samo tistim denarnim zavodom, ki imajo najmanj 1 milijon dinarjev (v Srbiji ter Črni gori), oziroma 1 milijon kron (v drugih deželah) vplačanega kapitala in ki imajo posebno dovoljenje finančnega ministrstva, da se smejo pečati s prodajo in z nakupom sredstev za izplačila v inozemstvu. Denarni zavodi, ki imajo za to načelno dovoljenje, smejo prodajati devize do vrednosti 100.000 francoskih frankov za uvoz potrebnega blaga. Glede večjih zneskov pa se morajo uvozniki obrniti na finančno ministrstvo za dovoljenje nakupa deviz. Prodaja deviz je dovoljena le za blago, čigar uvoz ni prepovedan. Vsi denarni zavodi morajo voditi natančno evidenco o celokupnem prometu z devizami ter pošiljati vsako soboto en prepis tega registra finančnemu ministrstvu. Stroge kazenske določbe jamčijo, da se bodo denarni zavodi kakor tudi uvozniki natančno držali teh predpisov.

V zvezi s to naredbo je drugi sklep ministrskega sveta 19. marca 1920, ki vsebuje prepoved uvoza luksuznega in nepotrebne blaga v svrhu izboljšanja domače valute. Namen je razviden iz sledečega pojasnila k naredbi sami:

»Za popravku naše valutne situacije, koliko je važno putem izvoza unositi zdravu stranu monetu, u toliko je, još u večoj meri, važno ograničiti uvoz iz inostranstva na najophodnije potrebe svakidanjeg života i na potrebe za privrednu i kulturnu obnovu zemlje. Ako se u ovom pogledu ne bude išlo ovim putem, onda nema granica našem zaduživanju u inostranstvu. Medjutim naša zaduženost prema inostranstvu ima, kao što se zna, vrlo veliki uticaj na valutne odnose. Ona utiče u prvom redu, usled traženja strane valute za plaćanja ili kupovine u inostranstvu, da naš novac pada u vrednosti, što predstavlja ogromne gubitke u svakom pogledu. Da se održi ravnoteža u kurzu našeg novca prema inostranom, da se uravnoteži bilans našeg plaćanja, potrebno je, da to naše zaduženje prema inostranstvu bude što manje, upravo da bude ograničeno na nepohodne potrebe naše zemlje, kako za svoj opstanak i održanje, tako i za svoj zdrav razvitak.«

Ta prepoved uvoza luksuznega in nepotrebne blaga je izpopolnila omenjeno naredbo o nakupu in prodaji deviz, ker je špekulacija z devizami bazirala večinoma na uvozu popolnoma nepotrebne predmetov. Trgovine po mestih so bile prepolne dišav, luksuznega mila in vseh mogočih nepotrebne reči,

katere so vojni dobičkarji in drugi lahkomišlenci kupovali brez ozira na neverjetno visoke cene.

Istočasno izvedena reforma izvoznega režima, ki je pridržal izvoz najvažnejših predmetov »Središnji zadrugi za snabdevanje i izvoz« ter obremenil izvoz vsakega drugega blaga s primerno izvozno carino, je hudo zadel izvozno špekulacijo in s tem mnogo pomagal, da se omeji špekulativna trgovina z valutami in devizami. Dolgo je trajalo, preden je vlada imela vendar enkrat pogum, da centralizira izvoz najvažnejšega blaga. Ta korak mora vsakdo popolnoma odobravati in le škoda je, da niso našli enaki predlogi že pred enim letom pri vladi odmeva in razumevanja.

VI.

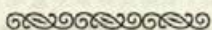
Devizna centrala je imela sicer dober namen, ampak napravila zaboljšanje naše valute ni skoraj ničesar. Šele omejnjeni dopolnilni koraki in naredbe so povzročile najprej stabiliziranje ter nato postopno izboljšanje naše valute napram takozvanemu zdravemu inozemskemu denarju. Najvažnejši koraki v tej smeri so bili: 1. Zamenjava kron za nove kronsko-dinarske bankovce, 2. regulacija prometa z devizami, 3. prepoved nepotrebne uvoza in 4. popolno prenehanje izvozne špekulacije. Vsled teh važnih korakov padajo cene tujega denarja od marca meseca 1920 neprenehoma. Izvoz za tujo valuto je postal radi tega zelo riskanten; v špekulativne namene kupljeni tuji denar prihaja v velikih količinah na trg; v krogih špekulantov vlada neizmerna panika; za velike zaloge blaga se iščejo kupci, ki se pa pri današnji tendenci tržnih cen ne marajo oglasiti. Cena našega denarja se dviga, cene vseh predmetov padajo, mi se bližamo stabilizaciji in prehodu k normalnim razmeram.

Prišel je trenotek, v katerem moramo misliti na reformo devizne politike v eni točki, in sicer glede takozvanega zavarovanja zdrave valute. »Središnja zadruga«, pri kateri participira država, naj prodaja za katerokoli valuto, kajti ona ima za najvažnejše predmete izvozni monopol; ona se radi tega lahko zavaruje proti morebitni izgubi, če prodaja za dolarje, angleške funte ali pa franke. Ona naj odstopi državi zneske, ki jih ta potrebuje za izplačila dolgov v inozemstvu, da ne bi država bila prisiljena kupovati velikanske vsote tuje valute na borzi

in s tem popravljati kurze v našo škodo. Za celokupni ostali, t. j. prosti izvoz je pa treba dekretirati izplačevanje v naši valuti, ker le na ta način se omogoči našemu trgovcu kalkulacija ter se tako prenese riziko kurzne razlike na kupca v inozemstvu.

V členu 2 zakona o Narodni banki je označena naloga Narodne banke: »da reguliše novčani opticaj i da se stara svim načinima za što boljše zaščito i jačanje zemaljske valute«. Najpravičnejše bi seveda bilo, če bi Narodna banka prevzela v tem zmislu devizno centralo in celokupno kontrolo prometa z devizami in valutami. V ta namen bi pa morala čim prej dokončati svojo notranjo organizacijo ter ustanoviti po celi državi svoje podružnice, da bi omogočila moderni denarni promet, ki ga toliko pogrešamo.

V Ljubljani, dne 8. junija 1920.

Socializem in solidarizem.¹

Dr. A. Gosar, poverjenik za socialno skrbstvo pri deželni vladi za Slovenijo v Ljubljani.

Dr. Ušeničnik se nasplošno strinja z mojim izvajanjem o socializmu, meni pa, da se v nekaterih točkah morda vendarle ločimo in zlasti trdi, da je moje pojmovanje solidarizma pogrešeno. Ker menim, da njegovih pomislov in ugovorov ne morem priznati, je potrebno, da se razprava nadaljuje, dokler ne pridemo do popolne jasnosti.

Najprej naj ponovim najvažnejše svoje trditve o razmerju krščanskega socializma do krščanskega solidarizma! »Jedro obeh je in ostane isto: temeljna krščanska načela pravičnosti in ljubezni. Razlika obstoji le v tem, da je solidarizem — ako rabim Plengejev izraz — »moralična«, socializem pa »socialna« formula. Solidarizem zida na moralo, pravičnost in ljubezen... Socializem pa se sicer opira tudi na človekovo notranjost, toda po svojem bistvu pripada »pozemeljskemu kraljestvu«... Moralčna formula človeškega notranjega živ-

¹ Popravek: V razpravi »Socializem« se ima na strani 32 peta vrsta od spodaj glasiti mesto podržavljenje — podružabljenje.

ljenja mora ostati v krščanstvu vedno ista. Določena formula zunanjega družabnega ustroja pa se mora uveljaviti edinole na gotovi višini socialnega razvoja.«²

Sodim, da je v navedenih besedah razmerje krščanskega socializma in solidarizma precej določno izraženo. Krščanski solidarizem pomeni moralična in zato trajno veljavna načela, ki tvorijo podlago vsakršni pravični uredbi družabnega ustroja, socializem pa je le konkretna družabna oblika, ki se more uveljaviti edino le na gotovi višini socialnega razvoja. Solidarizem je edini možni temelj, na katerem se da v poljubni dobi in na poljubni stopinji socialnega razvoja ustvariti tak družaben red, ki odgovarja načelu pravičnosti ter zabranjuje vsakršno socialno krivico. Socializem pa ne znači samo takega načelu pravičnosti odgovarjajočega družabnega reda, marveč pomeni tudi sicer povsem določeno obliko družabnega ustroja. Krščanski solidarizem se udejestvuje kot krščanski socializem, toda ne vedno in povsod, marveč edino le v določeni dobi in na določeni stopinji socialnega razvoja.

Dr. Ušeničnik ugovarja: »Ni resnično, da pomeni solidarizem le notranjega duha. Solidarizem, kakor ga umevajo krščanski sociologi, pomeni načelo skupnosti in odgovornosti socialno uveljavljeno in ostvarjeno ... Solidarizem se dosledno bori proti vsem socialnim krivicam, v prvi vrsti proti največji socialni krivici naše dobe, proti kapitalizmu. Solidarizem ne pomeni le duha, temveč pomeni, pravitako kakor socializem in morda bolje, socialno formulo.«³

Trditve, da solidarizem ne pomeni le notranjega duha, je resnična. Kaj drugega tudi nisem hotel trditi in, kolikor morem sam presoditi, tudi nisem trdil. Izraz, da je solidarizem »moralična formula«, po mojem mnenju ne vsebuje trditve, da pomeni solidarizem le notranjega duha, kajti tudi moralična formula se more, mnogokrat tudi mora, udejestvovati v zunanjem življenju. Krščanstvo n. pr. je tudi »moralična formula«, pa se kljub temu uveljavlja ne le v notranjem, marveč tudi v zunanjem človeškem življenju. Enako se mora uveljaviti v zunanjem življenju sploh vsaka moralična formula, ki ima namen podrediti tudi človeško zunanje življenje moraličnim zakonom. Naravno

² Str. 39.

³ Str. 42, 43.

je vsled tega, da solidarizem ne more značiti samo notranjega duha, marveč mora pomeniti tudi temu notranjemu duhu odgovarjajočo socialno formulo. T o d a t a f o r m u l a j e z g o l i s p l o š n a. Po svojem bistvu se pač protivi sleherni socialni krivici ter jo izključuje, manjka pa ji specifičnih potez, ki dajejo posameznim dobam socialnega razvoja posebno, dejanskim potrebam in razmeram odgovarjajoče lice. To bi bilo tudi popolnoma nemogoče, kajti kot moralična formula človeškega življenja ostane solidarizem vedno isti, pa tudi kot socialna formula se ne more spreminjati, ker znači v tem oziru zgolj negacijo sleherne socialne krivice.

Krščanski solidarizem ni navezan na kakršnokoli določeno socialno obliko. Kriterij, po katerem presoja posamezne družabne oblike, je s o c i a l n a p r a v i č n o s t. Ako je v danih obstoječih razmerah, ki so same po sebi morda celo posledica starih socialnih krivic, dana možnost, da se tej zadosti, tedaj ne vidi nujnega razloga za izpremembo že obstoječega družabnega reda. Zato se krščanski solidarizem ni direktno uprl družabnemu redu l a t i f u n d i j i n s u Ź e n j s t v a v d o b i r i m s k i h c e s a r j e v. Nasprotno pravi sv. Pavel: »Sužnji, ubogajte v vseh rečeh svoje telesne gospodarje...⁴ in sv. Peter piše v svojem prvem pismu: »Sužnji, bodite v strahu podložni gospodarjem nele dobrim in krotkim, marveč tudi osornim.«⁵ Pač je krščanstvo suženjstvo premagalo in polagoma zatrla, toda le kot socialno krivično institucijo, ne pa radi tega, da bi na ta način hotelo rušiti temelje takratnemu družabnemu redu. Krščanski solidarizem tudi ni nasprotoval srednjeveškemu f e v d a l n e m u družabnemu redu, nasprotno je ravno Cerkev igrala v njegovem razvoju važno vlogo. Podobno je bilo tudi razmerje krščanskega solidarizma do srednjeveškega c e h o v s k e g a družabnega ustroja po mestih in trgih in končno se tudi i n -

⁴ K o l. 3, 22: »Naenkrat se suženjstvo ni dalo odpraviti; pregloboko je bilo zvezano z vsem družabnim življenjem. Vsa obrt, poljedelstvo in trgovina bi morala silno trpeti, ko bi suženjstvo na mah odpadlo. Zato tudi apostol Pavel niti od krščanskih gospodarjev ne zahteva, naj oprostite svoje sužnje, marveč priznava takorekoč pravico, ki jo imajo do suženjskega dela, toda ne več kot do dela.« (Dr. J. Ev. Krek, Zgodbe sv. pisma, II. del. Družba sv. Mohorja, 1903, št. 989/90.)

⁵ I. P e t. 2, 18: »Gospodarskega reda, ki je takrat zahteval suženjski stan, krščanstvo na prvi mah ne izpreminja.« (Dr. J. Ev. Krek, I. c. str. 1093). Prim. tudi: I. Tim. 6, 1.; Ef. 6, 9; Tit. 2, 9.

dividualističnemu družabnemu redu samemu na sebi, kojega naravna posledica je moderni kapitalizem,⁶ ne upira, marveč se bori le proti socialnim krivicam, ki so ž njim združene. Načelno prepad med obema ni nepremostljiv, kajti tudi individualistični družabni red je lahko pravičen ter kot tak odgovarja solidarističnim načelom.

Dr. Ušeničnik ima popolnoma prav, ako trdi: »Solidarizem je torej čisto pravi socializem, ako socializem ne pomeni drugega kakor družabni red socialne pravičnosti.«⁷ Ravno zato gre. Socializem ni in ne sme biti samo »družabni red socialne pravičnosti«, marveč mora biti poleg tega tudi sicer tako določen, gotovi razvojni stopinji in gotovim razmeram tako odgovarjajoč družabni red, da je ravno vsled te svoje skladnosti z razvojem in razmerami posebno primeren, da uveljavi socialno pravičnost v zunanjem človeškem življenju.

Osnovne ideje, glavna načela so pri krščanskem socializmu sicer ista kot pri krščanskem solidarizmu, toda tu ne gre več za načela, marveč za obliko, v kateri naj se praktično uveljavijo. Ta pa se s časom spreminja in menjava.

Zagovarjati krščanski solidarizem, čigar načela imajo trajno vrednost, je gotovo lažje in bolj varno kot pa zavzemati se za

⁶ Tudi kapitalizem sam na sebi ne nasprotuje nujno krščanskemu solidarizmu, ker ne znači neizogibne socialne krivice, marveč le posebno gospodarsko obliko, ki jo *Sombart* takole označuje: »es ist eine verkehrswirtschaftliche Organisation, bei der regelmäßig zwei verschiedene Bevölkerungsgruppen: die Inhaber der Produktionsmittel, die gleichzeitig die Leitung haben, Wirtschaftssubjekte sind und besitzlose Nurarbeiter (als Wirtschaftsobjekte), durch den Markt verbunden, zusammenwirken und die von dem Erwerbsprinzip und dem ökonomischen Rationalismus beherrscht wird.« (Der moderne Kapitalismus, 2. Aufl. München u. Leipzig 1916, I. Bd., S. 319.) Tudi tak gospodarski red je — vsaj teoretično — lahko pravičen, kajti socialna pravičnost nikakor ne zahteva, da bi moral biti vsak človek lastnik ali vsaj posestnik produktivnih sredstev, marveč zadostuje, če so mu v zadostni meri zagotovljene vse potrebščine, ki jih rabi za človeka vredno življenje. Navadno se seveda razume pod kapitalizmom krivičen gospodarski red, v katerem obvladuje neomejen in neoviran pohlep po dobičku vse narodno gospodarstvo. (Prim. *Pesch* pri *Lechtape*, Der christliche Sozialismus, Freiburg i. B. 1919, str. 3.) Ta gospodarski red se naravno tudi s solidarizmom ne dá spraviti v sklad.

⁷ Str. 43; istega mnenja kot dr. Ušeničnik je tudi *Pesch* (*Lechtape*, l. c.). Tudi njemu pomeni krščanski socializem isto kot solidarizem (str. 15). Seveda potem ne more biti jasno, zakaj rabi ravno tisti avtor, ki je sam

krščanski socializem, ki pomeni nekaj zunanjega, nestalnega ter spremenljivega, kar se bo preživelo, kakor se je dosedaj preživel še vsak družabni red. Kljub temu pa se mi zdi izrednega pomena, da se ravno v sedanjih razmerah jasno in določno izrazimo, nele da hočemo pravičen družabni red, marveč da hočemo povsem določen, recimo socialističen družabni red, ki nam bo ravno vsled te svoje bistvene lastnosti jamčil za socialno pravičnost v vsem družabnem življenju. Poudarjanje solidarizma ali socialne pravičnosti samo na sebi ne zadošča, ker se mnogi za to ne zmenijo, treba je takega zunanjega družabnega ustroja, da se tudi tisti, ki bi radi šli preko meja socialne pravičnosti, prisilijo, da jo vpoštevajo ter se po nji ravnajo. To hoče krščanski socializem in po tem se loči od krščanskega solidarizma.

Krščanski solidarizem in krščanski socializem se torej ločita in dr. Ušeničnik je uganil, ko pravi: »Dr. Gosar misli morda s socializmom prav konkretno obliko socialne preuredbe.«⁵ Da! Ako ne bi razumel pod socializmom res povsem določene in konkretne oblike družabnega ustroja, potem bi poudarjanje socializma nasproti solidarizmu ne imelo pravega smisla, kajti,

uvedel izraz solidarizem, naenkrat zopet besedo krščanski socializem, katero se je prej branil. Izraz sam vendar ne more biti vzrok, da krščanski solidarizem ni dosegel zaželjenega uspeha in nemogoče je, da bi se to moglo s samo besedo popraviti. Očividno gre tu za stvar in ne samo za besedo, t. j. za to, da krščanski socializem ni in ne sme biti isto kot solidarizem. -- Na drugi strani istoveti dr. Ušeničnik socializem s komunizmom. (Uvod v krščansko sociologijo, Naša pota II. Ljubljana 1920, pogl. III./2.) Seveda ima pri tem v mislih le materialistično marksistični socializem in na prvi videz se zdi, da je njegova trditev s to omejitvijo pravilna. Res je tudi, da se je dosedaj v znanstvu skoro dosledno tajila vsaka bistvena razlika med socializmom in komunizmom. (Prim. zlasti Grünberg: Sozialismus und Kommunismus v Wörterbuch der Völker, Jena 1911.) Toda nasproti temu se dá upravičeno trditi, da opažamo celo v okviru socialne demokracije že od nekaj poleg ortodoksnega marksističnega socializma, ki je v resnici komunističen, še drug socializem, ki se od komunizma bistveno razlikuje. To se je po prevratu tudi na zunaj pokazalo s tem, da so se komunisti ločili od drugih samo po imenu marksističnih socialistov. Krščanski socializem stoji v isti vrsti z materialističnim socializmom ter se kot tak loči od komunizma.

kakor dr. Ušeničnik sam pravi, gre nazadnje le za stvar in ne za izraz.⁹

Kakšna bodi konkretna socialna oblika, ki naj nam v naši dobi in v naših razmerah zajamči socialno pravičnost in katero naj bi nazvali socializem, to se ne da nakratko povedati. Verjetno, če ne gotovo, je tudi, da tu ne bomo takoj edini in da bo glede nekaterih točk treba temeljitega razgovora, preden se bomo sporazumeli. Toda trenutno to še ni najvažnejše, marveč moramo najprej uvideti, da vodi krščanski solidarizem samo na pol poti. Načela imamo, nimamo pa naši dobi in našim razmeram odgovarjajoče konkretne socialne oblike, za katero bi mogli ljudi pridobivati, za katero bi mogli smotreno delovati. Zato se ljudske mase, zlasti one iz delavskih vrst, zbirajo pod zastavami tistih, ki jim stavijo pred oči konkreten cilj, četudi morda ni dosegljiv, vsaj po poti, po kateri hodijo, ne. Družabno življenje se razvija in družabne oblike se izpreminjajo. Zato je povsem naravno, ako upirajo vsi tlačeni in izkoriščani svoj pogled v prihodnost, ki naj tudi njim pomore do njihovih pravic, zato je samoobsebi umljivo, ako se oklepajo tistih, ki jim v konkretnih potezah rišejo in v najbližji bodočnosti obetajo nov družabni red, v katerem ne bo več zlih stanovskih in premoženjskih razlik in prepričav.

Napačno bi bilo misliti, da smo s tem zašli na polje dnevne politike, ki mnogokrat nima z objektivno znanostjo nikake zveze. Solidaristična načela, ki se vsled svoje splošnosti lahko prilagodijo vsaki dobi in vsaki razvojni stopinji socialnega ustroja, tudi najbolj objektivnemu opazovalcu ne morejo zadoščati, da si ustvari jasen in določen praktičen program. Za tak program je treba konkretnjših in jasnejših določb, kot so medsebojna pravičnost in ljubezen. Tu ne gre samo za načelno priznanje ali odklonitev zasebne lasti, marveč je treba čisto jasno izraziti meje, do katerih meja je zasebna last morda upravičena, ali celo nedotakljiva, in preko katerih mora služiti predvsem splošnim namenom; tu ne gre samo za akademično razmotrivanje, ali so dohodki iz premoženja na splošno upra-

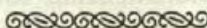
⁹ Pripomnim, da se tudi jaz ne potegujem za izraz »krščanski socialist«, mesto »krščanski socialec«, dasi se mu tudi ne bi tako protivil, kot se mu upira dr. Ušeničnik, kajti tu bi šlo v resnici samo za izraz in ne za stvar.

vičeni ali ne, temveč je treba določiti mejo, preko katere se ti dohodki ne smejo stekati v zasebnikov žep itd. Takih vprašanj, ki zahtevajo povsem konkretno in določno rešitev, za katero pa načela pravičnosti in ljubezni sama na sebi še ne zadoščajo, je cela vrsta. In predvsem za ta vprašanja gre, kadar se mase odločajo, v kateri tabor bodo vstopile. Zato je nadvse važno, da reši ta vprašanja krščanski socializem, ter ne prepušča tega materialističnemu socializmu, ki ne sloni na temelju pravičnosti in medsebojne ljubezni. Kdor bo prvi to storil, tisti bo potegnil za seboj večino ljudi, tisti bo odločil, na kakšnem temelju bo slonel družabni red prihodnje dobe. Zato se mi taktika čakanja in naknadnega ugotavljanja, katere pridobitve modernega socialnega razvoja se dajo spraviti v sklad s krščanskim solidarizmom, ne zdi prava. Ta taktika je ne samo pri nas, marveč tudi v drugih državah le prepogosto vzbujala sum, da krščanstvo oziroma Cerkev nima pravega smisla za uboge in zatirane, ter da ščiti redno le tiste, ki imajo v rokah moč in oblast.¹⁰

Gotovo je treba v vprašanih, ki se tičejo preuredbe socialnega ustroja, velike opreznosti in previdnosti, toda toliko je pa vendarle tudi popolnoma jasno, da odloča v socialnem razvoju

¹⁰ Da ni to samo moje osebno mnenje, naj potrdi naslednji citat: »Von ihren ersten Führern hat die Sozialdemokratie eine scharfe Gegnerschaft gegen die Kirche geerbt, die mit dem Socialismus zusammen den Massen des Proletariats eingepflichtet worden ist. Wer wie ich wiederholt mit führenden Sozialdemokraten und Kommunisten zu verhandeln Gelegenheit hatte, der kann sich des Eindrucks nicht entschlagen, daß diese Religions- und Kirchenfeindlichkeit nicht zum Wesen des Socialismus gehört, sondern vielfach ihren Grund hatte in Akzidentien. Die Kirche ist ihrem Wesen nach Hüterin der Ordnung und zumal eine Feindin gewaltsamen Umsturzes. Wenn auch die gegenwärtige »Ordnung« des Hauptmerkmals der Ordnung, der Gerechtigkeit, entbehrt, so fühlt sich die Kirche doch verpflichtet, gewaltsamer Revolution entgegenzutreten, die erfahrungsgemäß Recht und Gerechtigkeit in erhöhtem Maße mißachtet. Dieses Eintreten für »Thron und Altar« von seiten der kirchlichen Funktionäre, das freilich infolge des verhängnisvollen Staatskirchentums und vielfach mangelnden Verständnisses für die sozialen Probleme unserer Zeit zu einem bedingungslosen und kritiklosen Eintreten für die bestehenden Gewalten zu führen schien, hat die Kirche beim Proletariat in den Verdacht gebracht, daß sie nicht mehr Anwalt der »Armen und Elenden«, sondern in erster Linie Anwalt der besitzenden Klasse sei und deren rücksichtslosen und tatsächlich unchristlichen Machtgebrauch verteidige. Als vermeintliche Stütze

edino tisti, ki si je v svoj praktični program postavil take zahteve, ki pomenijo korak naprej, ne pa stagnacijo ali morda celo reakcijo. Edino tedaj, če pojdemo s svojimi programatičnimi zahtevami vsaj korak p r e d dejanskim razvojem, ga bomo mogli naravnati vedno v pravo smer, ako pa tega ne storimo, nas bo val socialnega razvoja potegnil seboj v neznano stran.

Crkva i reformni pokret u Hrvatskoj.

Prof. bogosl. P. dr. Grabić, franjevac — Makarska u Dalmaciji.

Reformni svećenici čude se, što su napadnuti »kao rušitelji vjere i crkve Kristove«. ¹ Oni izričito kažu, da ih na reformni rad sile najsvetiji motivi: »ljubav prema Bogu i crkvi«. ² Dapače drže, da će se svećenstvo u reformiranoj crkvi sve većim žarom posvetiti radu oko napretka i procvata crkve. ³ Kud ćete očitije izjave od one dr. Jurja Cenkića: »Kao odani sinovi svoje crkve ne ćemo se povesti za braćom Česima, pa se ne ćemo udaljiti od crkvenog svojega glavaru, jer vjerujemo: Ubi Petrus, ibi ecclesia.« ⁴ Isti ovaj auktor veli u svom programatičnom članku »Naša taktika i naš program«: »Nema sumnje, da je pokret u „Reformi“ bio u bitnim točkama opravdan, ali način i forma istupa nijesu bili podesni. Zato mi oko „Preporoda“ uzimljemo bitno od „Reforme“ u svoj program, a mijenjamo taktiku.« ⁵

Koliko mi je poznato, još se nitko u našoj javnosti nije opširnije pozabavio s dogmatičkim pitanjem: da li su zbilja

des kapitalistischen und autokratischen Gesellschaftssystems der Vergangenheit ist die Kirche dem Proletariat in ungezählten Agitationsreden hingestellt worden, als solche ist sie dem Proletariat fremd, ja verhaßt geworden. Das ist der tiefste Grund der Entfremdung zwischen dem Proletariat und der Kirche (podčrtal jaz), einer der betrüblichsten Erscheinungen vom Standpunkt der Seelsorge. (Dr. Max Joseph Metzger: »Der Sozialismus und die Kirche«, Kath. Kirchenzeitung, Salzburg, 22./IV. 1920.)

¹ Preporod, svez. I., god. I., str. 1 (Koprivnica, siječanj-veljača 1920).

² Ib., str. 3.

³ Ib., str. 2.

⁴ Ib., str. 8.

⁵ Ib., str. 6.

naši reformni svećenici rušitelji vjere i crkve ili ih se samo nedostojno i nepravedno napada. Ja sam se odlučio s ovim pitanjem pozabaviti. Gradivo za moje tvrdnje crpati ću iz autentičnih vrela: svekoliko pisanje »Reforme« u bitnosti i današnji pokretači priznaju svojim.⁶ Mene u ovaj čas pitanje taktike malo zanima. Ono, što budem rekao, ne odnosi se na nikakva reformnog svećenika lično. Ja ću paziti samo na ovo, kako se ima njihovo mišljenje u duhu vjere i crkve objektivno da shvati. Ne namjeravam iznijeti sve, što bi se moglo inkriminirati u »Reformi« i reformnom pokretu. Ne će prema tome ova rasprava izcrpiti reformni pokret u Hrvatskoj.

Prateći pisanje reformnog svećenstva, opazio sam, da se mi načelno razilazimo u pojmu same crkvene vrhovne oblasti. Katoliku je jasno, da se vlast sv. oca pape ne smije nikako stezati. Ne samo u naučavanju stvari, koje se odnose na vjeru i kršćansko ćudoređe, nego također i u onim stvarima, koje se odnose na praktični disciplinarni život u crkvi, njegova je vlast neograničena i nezavisna bilo od koga na ovom svijetu. Tko bi protivno učio, taj bi prestao biti članom svete crkve.

Posebno pak o njegovoj nepogrešivosti, svakomu je vjerniku katoliku poznato: da je rimski papa u svojstvu vrhovne glave svete crkve, kad uči kakve vjerske ili moralne istine uz Božju pomoć, koja mu je obećana preko sv. Petra, nepogrešiv baš onako, kako je to htio naš božanski Otkupitelj pri zasnovanju svete crkve. I ovakove se papine odluke ne dadu mijenjati. Ovo je katoličko stanovište.

Reformni pokret ne stoji na ovim načelima. Evo dokaza. U »Novoj Reformi« čitamo: »Montalembert, Lacordaire i Lamennais su zajednički pozvali francuske katolike u savez sa savremenom demokracijom, braneći slobodu kulta, štampe, obuke i organizacije... Lamennais je označio političku i socijalnu revoluciju neizbježivim spasonosnim sredstvom, da svane nova kršćanska era javnog života. Ljudi, koji su u katoličkoj crkvi monopolizirali ortodoksnu teologiju i preuzeli ulogu sumljivenja i doušivanja proti protivnicim kod crkvene hierarhije, uspjeli su, da je intelektualno-socijalna akcija ovih velikana bila osuđena u Rimu.«⁷

⁶ Ib., str. 1.

⁷ Nova Reforma, god. I. (Zagreb, rujan-prosinac 1919), svez. 2., str. 5.

Nek čitaoci prosude, može li ovako pisati katolik-svećenik, koji vjeruje: da je Bog ustanovio crkvu svetu; da se ona njegovom pomoću ravna; a da je to sve osjegurano pod vrhovnom, zakonitom, nepogrešivom upravom sv. oca pape!

Poput naših modernih mislioca je i Lamenaus, inače revni svećenik, zapao u mnoge moderne zablude: Vječni spas mogao je po njem svaki vjernik osigurati bez obzira na crkvu, samo ako je tobože vršio ono, što je pravedno i pošteno. Proglasio je i slobodu savjesti, kao da čovjek nije obvezan da vrši volju Božju i u vjeri i moralu, kako to Bog hoće.

Proglasujući neograničenu slobodu misli, vjere i savjesti, još je i to tvrdio, da će vjera i crkva odtale samo korist crpati.

Što papa na ovo?

Vrlo je žalosno, kaže papa, što neki sustavno, gonjeni neobuzdanom težnjom za novotarijama, i u stvarima vjerskih istina, traže je izvan katoličke crkve, u kojoj se istina bez pogreške nalazi, jer je crkva columna et firmamentum veritatis, zabacuju apostolske i svete tradicije, a hvataju se ispraznih, nestalnih, neosnovanih nauka i još k tomu ludo misle, da istini služe.⁸

Reformni pokret unatoč toga odobrava te Lamenausove zablude.

U »Novoj Reformi« čitamo o amerikanizmu slijedeće:⁹

»Začetnik mu je bio P. Haecker, uz kojega je pristajao veći dio katoličkog svećenstva, pa i sam kardinal Gibbons i nadbiskup Ireland. Glavni uzrok i svrha ovom vjerskom pokretu bila je želja za sjedinjenjem svih kršćanskih crkava.

Već godine 1892 prigodom 4 stoobljetnice otkrića Amerike držao se je u Čikagu veliki vjerski kongres u svrhu sjedinjenja kršćanskih crkava. Tome kongresu prisustvovali su svi izaslanici i poglavice kršćanskih crkava u Sjedinjenim Državama. Tu su pokušali, da nađu jednu zajedničku bazu, zajednički sporazum i neutralno polje, na kojem bi se mogle sjединiti zavedene kršćanske crkve. I zbilja njihov rad i nastojanje nađe i odziva, jer su svi bili spremni, da se slože i izmire. Trebalo je samo da rimska crkva na to pristane. Rim ipak na to nije pristao, jer u sjedinjenju kršćanskih crkava on se isključivo držao stanovišta, prema kojem sve kršćanske crkve treba da se pod-

⁸ Denzinger-Bannwart, Enchiridion. Herder 1911, nris 1613—1617.

⁹ Nova Reforma, god. I, (srpanj-kolovoz 1919), svez. 2., str. 18.

lože katoličkoj crkvi. Na ovaj način plemenite i uzvišene želje čikaškog kongresa nijesu bile oživotvorene.¹⁰

»Ta i današnji vjerski pokret među evropejskim katoličkim nižim svećenstvom nije ništa drugo nego amerikanizam. U Americi se je pojavio nazad 30 godina, jer je tamo svećenstvo bilo kulturnije i naprednije. Zatim je zahvatio Englesku i Njemačku, a sada se je počeo razvijati na ruševinama katoličke Austrije i pravoslavne Rusije.«¹¹

Da se je amerikanizam vrlo dojmio naših reformnih svećenika, to se očituje i u razlaganju uglednog njihovog člana, koji se krije pod pseudonimom Abbé Stambulov.¹²

Ovako eto pišu naši reformatori, ma da znadu, ili bi barem morali znati, za pismo Leona XIII. od 22. siječnja god. 1899, upravljena za kardinala Gibbonsa; onako pišu, ma da znadu, da je t. z. amerikanizam osuđen, te da je sveta crkva i u pitanju sjedinjenja kršćanskih crkava pošla, što se tiče taktike, ususret tamošnjim potrebama, koliko joj je to moguće, ostajući naravski na nužnoj bazi objektivne istine božanskog poklada objave, koja joj je predana na čuvanje i naviještanje.

No reformatorima eto nije pravo, što sveta crkva ostaje na bazi objektivne istine povjerenog joj objavljenog nauka. Oni se i dalje pozivlja na kulturnije Amerikance. Međutim, što je na stvari?

Američki katolici, povadajući se za strujom vremena u najplemenitijoj namjeri, da kršćanskoj i katoličkoj stvari koriste, zanosili su se za idejama, koje su bile štetne za katoličko ustrojstvo crkve; zagrijavali su se za jedinstvom svih kršćanskih konfesija, da pri tome i nijesu bili svjesni, da napuštaju one božanske osnove svoje crkve. Čim su čuli glas namjesnika Isusova, velikog Leona XIII., i episkopat i svećenstvo i vjernici poslušali su glas vrhovnog natpastira, pak su se rado odrekli svojih ličnih vidika iz ljubavi k pravom katoličkom jedinstvu.¹³ Tako su se ponijeli kulturni Amerikanci.

Našem reformnom svećenstvu čini se čudnim, kako to da rimska crkva ne ide u susret kršćanskom interkonfesionalnom pokretu, koji hoće da pomiri na jednoj zajedničkoj bazi sve

¹⁰ Ib., str. 18.

¹¹ Ib., str. 19.

¹² Ib., str. 6—7.

¹³ Angelo Ferrari, Rassegna del modernismo, Roma 1908, str. 306—316.

kršćanske konfesije. Dočim promotrivši stvar s dogmatičkog stanovišta, koja je ipak osnovno u katoličkoj crkvi, nema ništa naravnijeg, negoli su odgovori današnjeg papina državnog tajnika kardinala Gasparria raznim vođama ovog kršćanskog saveza. Zamjeraju mu reformni svećenici, što bi bio odgovorio da je stanovište rimske kurije: »Ut omnes homines, quos Dominus a peccati servitute liberavit supremi animarum pastoris vocem exaudiant... ut instituta per Christum et aedificata super Petrum fidei et communionis unitas redintegretur.«¹⁴ Ne znači li to biti rušiteljem vjere i crkve?

Kad bi braća imala pred očima jednodušno dogmatičko stanovište svih svetih otaca na saboru vatikanskom, tad bi im bilo jasno, da je odgovor državnog tajnika bio u skladu sa gledištem vjere, prihvaćenim na saboru vatikanskom.

Savremena unionistička akcija pretpostavlja nekakvu nagodbu, pri kojoj bi se pojedine crkve imale odricati nekih vjerskih istina iz ljubavi prema jedinstvu crkava; a to je baš ono, što u katoličkoj crkvi ni pojedini vjernici, ni svi skupa ni sami sveti otac papa ne mogu da učine.

Neka su oni vrhovni pastiri crkve svete, ali ni njima nije obećan Duh Sveti, da oni kakvu novu objavu stvaraju, nego im je ta pomoć za to obećana, da čitavu apoštolsku objavu sveto čuvaju i vjerno tumače.

Baš u pitanju unije naše se reformno svećenstvo vrlo razilazi sa uputama Lava XIII.¹⁵ Ne samo naši narodni ljudi Rački, Strossmayer, Pavlinović, nego i isti veliki poglavice, da spomenem samo trojicu posljednjih: Pija IX., Lava XIII. i Benedikta XV. svakom su prilikom radili za uniju istoka i zapada. I mi svi to danas bez razlike svim srcem želimo i od Boga prosimo; ali je baš u interesu same naše svete stvari, da u ova pitanja svak ne zalazi. Za američanske je prilike ove upute dao Leon XIII.: Dužnost je svakog kršćanina, da se zalaže i za duševni spas svojih bližnjih, pa i inovjerca. Prosti će vjernici — laici — to najbolje postići, ako sami budu živjeli neporočnim kršćanskim životom; ako se budu isticali sa svoje djelovotvorne ljubavi prema inovjernoj braći; i ako se budu Bogu molili za njihovo obraćenje. Svećenstvo pak istoj svrhi najbolje poslužiti će, ako bude propovijedalo Isusovo evanđelje; točno izvršivalo

¹⁴ Nova Reforma, l. c., str. 19.

¹⁵ Ferrari, l. c., str. 315.

svoje crkvene propise i držalo se onih svetih naputaka, koje je dao sv. Pavao svojim ljubljenim učenicima Titu i Timoteju. Iznesu li pak prilike, da se baš o vjerskim razlikama rasprave i povedu, tad će se to samo tako moći izvesti, da episkopat za taj posao i učne i svete ljude izabere. Ovo je katoličko stano- vište. Odstupi li crkva u pitanju sjedinjenja od ovih načela, pokopala je sama sebe.

Koliko mi je poznato, još lanjske godine u svibnju¹⁶ stvorio je neki dio dalmatinskog svećenstva rezoluciju o uniji crkava, koja glasi: »U narodu nam je zvanje isto: odgoj puka na evan- deoskim načelima, pa stoga smatramo svojom dužnošću odale- čiti sve opreke i utirati put uzajamnoj ljubavi i snošljivosti među svećenstvom i vjernicim.« U dalmatinskom se je novin- stvu s punim pravom prigovorilo ovoj rezoluciji.¹⁷ Sa strane pozitivne vjere katolika i pravoslavni ne može se kazati, da je jednom i drugom svećenstvu zvanje isto. Baš pri tumačenju evanđelja: Tu es Petrus mora da nastanu razlike između jednog i drugog svećenstva. Smatra li sve to sitnicama, kao što to urednik »Reforme« čini, pozivljući i pravoslavnu braću, da se »otresu kojekakvih teoloških finesa«,¹⁸ tad je mnogo dosljed- nije, da se čisto i bistro izraze, da oni kao svećenici praktično ništa ne drže do dogmatičke nauke svoje crkve.

Baš ova pitanja imala bi se većom ozbiljnošću pretresati sa strane jednog i drugog svećenstva, i sa strane jedne i druge laičke inteligencije: »Katoliški Slovani naj z bogoslovsko in svetno znanostjo, z ljudsko izobrazbo, s požrtvovalnostjo in molitvijo pospešujejo krščansko asimilacijo med Vzhodom in Za- padom v duhu krščanske ljubezni in edinosti, v duhu miru in sprave med narodi. To je naše veliko versko in kulturno po- slanstvo.«¹⁹

Ustanovivši ovakovo nerazumijevanje naših reformatora i kod samih osnovnih stanovišta, ne će čitatelji iznenaditi, nave- dem li nekoliko citata iz njihove štampe, u kojima se očituje mentalitet reformnog svećenstva prema zakonitoj crkvenoj vlasti: »Ako nam ne će biti moguće sa biskupom raditi, a mi

¹⁶ Novo Dobro (Split, 17. V. 1919) br. 111.

¹⁷ Jadran (Split, 29. V. 1919): »Nekoliko refleksija povodom izjave nekih cetinskih svećenika.«

¹⁸ Reforma, l. c., str. 10.

¹⁹ Dr. Fran Grivec, Pravoslavje, Ljubljana 1918, str. 115—116.

ćemo mimo biskupa. Neka nam se ne dokazuje s pomoću svetih otaca, da onaj nije s crkvom, koji nije s biskupom. Qui bene distinguit, bene docet. Mi držimo s biskupom zajedno u stvarima vjere i čudoreda. Mi priznajemo i njegovu disciplinarnu vlast. Ali biskupi, a i papa, nijesu nepogrešivi u upravi sa crkvom. (Dakle ih možeš i ne slušati!? Opas. pišč.)²⁰ Mi znademo, da su biskupi autokrati, da će nas oni svojom velikom vlasti htjeti silom ili milom ušutkati, ali mi toj vlasti suprotstavljamo drugu (Lijepo li priznaju disciplinarnu vlast u crkvi!? Opas. pišč.) vlast, koja se zove staleška organizacija i pravo.²¹ Tacit im je uzor u odnošaju s biskupom: »Sapiens nunquam provocabit iram potentis, immo declinabit non aliter quam in navigando nauta procellam.«²²

»Mi smo vidjeli, da je natražni mentalitet u crkvi vazda popratio sa anatemom onoga, koji je išao, da očisti iz crkve nesavremene i preživjele i crkvi štetne otribine« . . . Ti elementi u svojoj tjesnogrudnosti dolaze redovito do toga, da zapuštaju unutrašnju sadržinu i gledaju spasiti samo formu. To se opaža navlastito kod viših crkvenih krugova.«²³ Vrlo im je simpatična od crkve toliko puta osuđena nauka:²⁴ »Moral je Evanđelja najizvršniji i jedino plodan; treba ga dakle braniti i širiti. Ali crkva njegova dosadašnja pokroviteljica, nije se pokazala na visini svoje zadaće, jer je bila robinja dogme i svojih institucija, koje se nijesu mogle složiti sa modernim napretkom. Zato je nužno, da bude upotpunjena u svojoj misiji. Jer u njenim slabim rukama pravo kršćanstvo se nalazi u teškoj pogibelji: u najboljem slučaju prijete pogibelj, da kršćanstvo sudjeluje u pogriješcima njenim i postane nepopularno kao i ona.«²⁵ »Ako bi se to ipak dogodilo — da bi ih se progonilo — ma i jednom članu našeg pokreta, izjavljujemo, da ostajemo solidarni, a takav bi postupak morali smatrati nepravednim i nezakonitim.«²⁶

²⁰ Reforma, I. c., str. 1.

²¹ Reforma, I. c., str. 2.

²² Reforma, I. c., str. 2.

²³ Nova Reforma, I. c., str. 5.

²⁴ Denzinger-Bannwart, I. c., n. 2064. I u posljednje je vrijeme ova nauka od crkve dogmatski zabačena: »Ecclesia sese praebet imparem ethicae evangelicae efficaciter tuendae, quia obstinate adhaeret immutabilibus doctrinis, quae cum hodiernis progressibus componi nequeunt.«

²⁵ Nova Reforma, I. c., str. 6.

²⁶ Preporod, I. c., str. 3.

U ostalom, neki se već tako i u praksi ponašaju. Pošto ih je episkopat sa zajedničke svoje konferencije pozvao, da potpišu izjavu, kojom osuđuju ovaj svoj pokret, pozvali su vode sve one, koji se radi povoljnog materijalnog položaja ne boje progona, da uskrate potpis, a ostale, neka samo izjave, da istupaju iz udruženja hrv. kat. klera. (Vidi Kat. list br. 19.) Voda pokreta Zagorac zahvalio se na župi, da ne bude suspendiran. Međutim pozvan od gradskog zastupstva, da ostane župnikom, on je unatoč toga, što je Ordinarij primio zahvalu, izjavio, da ostaje župnikom. Poradi toga župnik je Zagorac suspendiran a divinis.

Slično se vladaju i nekolicina kćupcina na Rijeci. Zatražili su od sv. Stolice, da ili reformira samostanski život prema njihovom predlogu, ili neka ih oslobodi svih obveza. Sv. Stolica degradirala ih je ad statum laicalem pridržavši im obvezu celibata. Sada pišu pamflete protiv Rima. To je eto legalna baza naših reformatora!

Ni najmanje ne ću da krećem u subjektivnu krivnju reformnog svećenstva, jer je sam Bog: scrutator cordium. Ja samo kažem to, da se ovako stanovište nikako ne da u sklad dovesti sa načelima dogmatike, po kojoj znamo, da je sam Isus odredio današnje ustrojstvo svete crkve. Vjera nas uči, da je njezin vrhovni glavar u stvarima vjere, morala i discipline sv. otac rimski papa. Bog je sam postavio zakonite pastire biskupe,²⁷ da upravljaju svojim stadom: vjernicima in svećenicima. A da se njihova teoretična i praktična načela ne dadu nikako dovesti u sklad sa dogmatičkim stanovištem, mislim, da sam to dovoljno dokazao.

Stavljati na katoličku crkvu zahtjeve, što ih stavljaju reformatori, znači katoličku crkvu htjeti uništiti.

²⁷ Denzinger-Bannwart, l. c., n. 1828.

O postanku življenja na zemlji.

Dr. Angela Piskernikova, asistentka dež. muzeja v Ljubljani.

Kako sta odgovarjali filozofija in religija na težko vprašanje o postanku življenja, s katerim se je kakor naivni tako tudi kritični razum pečal v vsej zgodovini človeštva, v tej razpravi ne bom govorila. V njiju nauk, nauk o stvarjenju, veruje še dandanes večina ljudi, tudi mnogi strokovnjaki naravoslovne vede. Ta nauk pravi, da so morali nastati prvi organizmi pod vplivom nadnaravne sile, ker je le tako mogoče doumeti postanek življenja. O tem nauku torej tu ne govorim, kajti podati hočem le bistvene miselne motive tistih splošno znanih teorij, ki skušajo razložiti postanek življenja z zgolj naravoslovno metodo ali metodo, ki hoče biti zgolj naravoslovna. Hoče biti, pravim, zakaj zaradi izredno pomanjkljivega znanja sodobne vede o ustroju življenja, zaradi pomanjkanja dokazov o načinu, kako bi se izven žive stanice po fizikalčno-kemični poti spremenila anorganična materija v organično plasmu in kako bi se izvršil oni silni skok, ki bi ga morala storiti mrtva organična snov, da postane živa substanca, potrebuje tudi ona najekstremnejša smer, ki hoče rešiti vprašanje o postanku in bistvu življenja samo z eksperimenti, danes še vedno pripomočkov, ki se ne opirajo na zgolj eksperiment, ampak tudi na spekulacijo in ki jih nekateri imenujejo logično posledico, drugi pa izrodke živahne domišljije. Kar tu podajam, ni nič novega, marveč so le zapiski in kritične misli iz naravoslovskih razmotrivanj o postanku življenja, s katerim vprašanjem se peča obširna biološka literatura.¹

Skoraj vsi moderni biologi so povzeli iz mešanice nastajajočih in medsebojno se pobijajočih teorij posebno dve, med katerima se prva v svoji najnovejši obliki med vsemi drugimi

¹ Hertwig Oskar, Allgemeine Biologie, Jena, 1912. — Isti avtor, Das Werden der Organismen, Jena, 1916. — Wiesner Julius, Erschaffung, Entwicklung, Entstehung und über die Grenzen der Berechtigung des Entwicklungsgedankens, Berlin, 1916. — Loeb Jacques, Vorlesungen über die Dynamik der Lebenserscheinungen, Leipzig, 1906. — Verworn M., Allgemeine Physiologie, Jena, 1909. — Wasmann Erich S. J., Die moderne Biologie und die Entwicklungslehre, Freiburg i. B., 1904.

odlikuje po smotrni težnji, da pride do gotovosti po eksperimentalni, povsem naravoslovni metodi, kakor tudi druge ni mogoče pobiti s sredstvi, ki jih imajo fizika, kemija in fiziologija danes na razpolago. To sta teoriji o praploditvi (abiogenesis, generatio aequivoca, generatio spontanea) in kozmozojska teorija.

Praploditev.

Pod praploditvijo razumemo nastajanje živih bitij iz anorganične materije. Da se težkoče te teorije razumejo in da jo moremo slediti, je treba poudariti one značilne lastnosti, po katerih se organska bitja razlikujejo od anorganičnih. Če se hočemo zavedeti razmaka med anorganično in živo organsko snovjo, se ne moremo pečati z očitnimi razlikami med najviše razvitimi živalmi in rastlinami ter mrtvo naravo, ki se nam vedno vsiljujejo, tako da jih ni mogoče prezreti ali podcenjevati, temveč z življenjskimi pojavi najnižjih organizmov.

Vsa živa bitja in tudi tista, kar jih poznamo kot najnižje organizirana, so zgrajena iz stanic, ki vsebujejo plasmu. Plasma, živa substanca, je kompleks različnih raztopljenih in nabreklih snovi, na katerih razmerje in skupno delovanje so navezani življenjski pojavi.² Na zunaj se pojavlja življenje — če se oziramo tudi na posebnosti, ki so sicer očitne pa ne bistvene — zlasti po gibanju, ki ga laiki mnogokrat smatrajo za poglobitni življenjski znak; a ker poznamo tudi umetne anorganične produkte, ki se prav tako samostojno gibljejo, ter so nasprotno na svetu rastline in živali, na katerih ne opazamo nobenega gibanja, moramo smatrati kot za življenje edino odločilne znake individualiteto bitja, izmenjavo snovi organizma, dražljivost in zmožnost razmnoževanja. Živo bitje je v svoji rasti vrstno omejena, enotna celota, individuuum; je nedeljiva enota, ki more le kot taka obstojati in reagira na vsako nasilno delitev svojega telesa ali s smrtjo ali z regeneracijo odločenih organov ali vsaj z zacelitvijo, to je bitja individualiteta. Zelo določno ugotavlja razliko med živo in neživo materijo presnavljanje, zakaj le živa bitja so zmožna asimilacije in disimilacije; ti procesi obstajajo v tem, da spreminjajo organizmi hrano, ki so jo sprejeli vase, v telesno substanco in da se ta substanca pri življenjskih funkcijah razkrajaja in izločuje; vsako najmanjše gibanje izzove razkroj

² Pauli W., Zeitschrift für die Kolloidchemie I., 1906, Heft IV.

mišične substance, vsaka misel razdeva možgane. Tretji bistveni znak živih organizmov je razmnoževanje, to je zmožnost, da ustvarjajo iz lastne sile in materije, iz »nekega preostanka asimilirane substance« (Klaus-Grobben, Lehrbuch der Zoologie, Marburg, 1910, p. 6) nove individue, ki se v svojih vrstnih lastnostih skladajo z roditeljskimi individui. Kot zadnji znak je treba omeniti dražljivost, pod katero razumemo zmožnost plasme, da na zunanje in notranje dražljaje kakorkoli reagira, razvezavši v sebi potencialno energijo. Po tej oznaki onih lastnosti, ki jih naravoslovje imenuje življenjske funkcije in ki so lastne le organizmom, moremo govoriti o praploiditvi sami.

Praploiditvena teorija bo toliko stara kakor vprašanje o postanku življenja. Vsaj o Grkih vemo, da so si že prizadevali rešiti življenjski problem; esperimentirali niso, pa mislili so mnogo. Aristoteles in Theophrast sta menila, da nastajajo živa bitja iz mrtve materije, žuželke iz gnijočih snovi, druge niže organizirane živali, med katere so prištevali celo ribe in dvoživke, iz blata v vodi. Wasmann poroča³ o receptu, ki ga je sprejel Virgil v svoja Georgica in po katerem se izdelujejo čebele na naslednji način: »Izpostavi mrtvo goved, jo dobro pretolci in jo pusti v koži, da segnije, dokler se ne razvijejo v nje telesu čebele.« Srednji vek se je držal istega nazora in še sredi novega veka so n. pr. menili, da se iz jedil in smeti razvijajo miši, kakor je mnogokje še danes med ljudstvom razširjeno mnenje, da nastajajo iz prahu bolhe in iz moke mokaerji. V drugi polovici 17. stoletja je Holanec Leeuwenhoek z mikroskopom, ki si ga je bil sam sestavil, raziskoval deževnico, ki je dalj časa stala na prostem; v svoje veliko začudenje je opazil v vodi majhne živali, ki so se zelo naglo gibale. Bile so infusorije, ki jih je Leeuwenhoek prvi videl, a si jih še ni znal razložiti. Ko je kasneje raziskoval, zakaj ima poper svoj žgoči okus, in je v ta namen opazoval drobno stolčeni poper v vodi, so se zopet pojavile majhne živalce in zopet se je razširilo napačno mnenje, da morejo nastati iz vode in poprovega prahu živa bitja. Tako je praploiditev pridobivala vedno novih navideznih dokazov, dokler se ni šele naravoslovcema Swammerdamu in Rediju posrečilo omajati vero vanjo. Harvey (»De generatione animalium«, 1651) je bil že prepričan, da se morejo

³ L. c. p. 161.

živa bitja razviti le iz klic in je zato postavil aksiom »*omne vivum ex ovo*«, kar so pozneje spremenili v pravilo »*omne vivum ex vivo*«. Koncem 18. in začetkom 19. stoletja je z mnogimi drugimi branil praplooditev tudi naravoslovski filozof Oken, ki je oznanjal, da se razvijajo iz onih produktov, ki so nastali vsled bolezenskega razkrajanja, v mišičju ikre, v jetrih *echinokokki* in v črevesju trakulje. Tega zmotnega prepričanja so se držali, dokler ga niso ovrgle raziskave Sieboldove, Küchenmeistrove in Leukartove.⁴

Tudi še v drugi polovici 18. stoletja je trdil angleški naravoslovec Needham, kateri je pri svojih poskusih poparke razgreval do nad 100° in ki so se mu kljub temu pojavila v tekočini živa bitja, da nastajajo infusorije, pojavljajoče se v takih okoliščinah, iz razkrojenih snovi rastlinskih in živalskih delov. Nasprotni dokaz, da morejo nastati živa bitja le tam, kamor pridejo klice od zunaj, je podal že leta 1777 opat Spallanzani po svojih odličnih poskusih, ki so Needhamove v eksaktnosti daleč presegle. Tudi on se je poslužil razgrevalne metode, a je po zavretju vročo infuso hermetično zaprl, tako da ni mogla priti od zunaj nobena živa klica vanjo; pri preiskavi se je potem pokazalo, da v poparku ni nobenih infusorij.

Druga polovica 19. veka se je živo pečala z vprašanjem o postanku bakterij. Pouchet je skušal dokazati, da se dado v ugodnih pogojih iz mrtve substance v primernih hranilnih raztopinah bakterije umetno napraviti. Večkrat je prekuhal pest sena in ga potem postavil v termostat; a dasi je delal previdno in natančno, je vendar vedno našel potem v posodi seneneĝa bacila (*bacillus subtilis*), tako da se je zdelo, kakor da je nastal iz sena. Tako se je vprašanje o praplooditvi rodilo znova in pariška akademija je pozvala vse raziskovalce, naj ga skušajo rešiti. Znanemu fiziologu in kemiku Pasteurju se je posrečilo s steriliziranjem hranilne raztopine dokazati, da se iz anorganične materije ne razvijajo v njej nobene življenjske klice, nobene bakterije. Ponesrečili so se sicer tudi njegovi prvi poskusi, ko je v vodi namoĝeno seno enostavno zavrel, ga torej razgrel do 100°; s časom pa se je pokazalo, da tvori *bacillus subtilis* v neugodnih pogojih trajne trose, ki v razgrevanju do 100° vsled svoje krepko odporne membrane ne zamro, paĝ pa poginejo, ĝe se temperatura zviša vsaj do 150°. Po vseh teh

⁴ Hertwig, l. c. p. 262.

poskusih je Pasteur praploiditev bakterij iz mrtve substance zanikal.

Vzporedno z dozdevno praploiditvijo infusorij in bakterij iz mrtve substance je nastala v drugi polovici 19. stoletja Haeckelova hipoteza, po kateri so se razvili prvi organizmi iz neke prasnovi,⁵ in ki spominja na Schleidenovo⁶ in Schwannovo⁷ teorijo o postanku stanice iz neke prasnovi brez oblike in strukture. Haeckel je imenoval svojo domnevno, iz razredčene beljakovine obstoječo prasnov *autoplasson* (*Selbstbildungsstoff*) in je menil, da morejo iz nje nastati — kakor kristali iz raztopine — najenostavnejša živa bitja, popolnoma homogene protoplasmatične kepice brez strukture, ki jih je on nazval *monere*. *Monere* so po Haeckelu organizmi brez organov in so vez med anorganično naravo in med enostaničnimi organizmi, ki jih že poznamo; slučaj je hotel, da so baš tedaj dvignili iz najglobljih prepadov morja neki glên, ki so ga smatrali za protoplasmatično snov, za prasnov. Huxley je nazval ta *autoplasson bathybius Haeckelii*, ki pa se je kmalu izkazal kot navadna mavčna gošča, kar je bilo za Haeckelovo teorijo dovolj neprijetno odkritje.

V najnovejšem času je trdil Nägeli,⁸ da se je praploiditev izvršila in da se še dandanes vrši na raznih krajih. Iz praploiditve ne morejo nastati bakterije, ki so po svoji sestavi komplicirane, marveč samo neznatni drobcji beljakovine, hipotetične *probije*. Če te *probije* obstoje, tedaj jih bo moral moderni ultramikroskop, s katerim že skoraj molekule vidimo, kateri pa doslej *probij* ni pokazal, le-te odkriti; Nägeli sam jih tudi ni videl, a zaradi tega misli na praploiditev ni opustil, zakaj »tajiti praploiditev pomeni oznanjati čudež«.⁹

Naravoslovci so se vedno nanovo bavili z mislijo praploiditve in kljub aksiomom, postavljenim na temelju poskusov: »*omnis cellula ex cellula*« (Virchow 1858) ter »*omnis nucleus ex nucleo*« (Straßburger 1897) se jim *generatio aequivoca* tudi

⁵ Haeckel E., *Generelle Morphologie der Organismen*. 1866.

⁶ Schleiden M., *Beiträge zur Phytogenesis*. 1838.

⁷ Schwann Th., *Mikroskopische Untersuchungen über die Übereinstimmung in der Struktur und dem Wachstum der Tiere und Pflanzen*. 1839.

⁸ Nägeli C., *Mechanisch-physiologische Theorie der Abstammungslehre*. Leipzig, 1884.

⁹ Ta »čudež« bi bil stvarjenje.

danes ne zdi končnoveljavno obsojena. Dejstvo, da živa bitja bodisi neposredno (rastline) bodisi posredno (živali) povzemajo svojo telesno substanco anorganičnim snovem in da se le-ta po smrti slednjič vendarle zopet razkraja v pepelne substance in nekatere anorganične pline, dalje vpliv descendenčne teorije ter razni poskusi, s katerimi se je posrečilo s popolnoma mrtvo materijo posnemati pojave življenja, so ustvarili teoretike, ki bi si očitali nedoslednost, če bi ne sprejeli praploiditve. To stališče zavzema n. pr. Loeb, čigar naravoslovsko veroizpoved hočem dobesedno navesti, ker se zdi, da v njegovi oznaki te najnovejše raziskovalne smeri ni ne jota premalo ne jota preveč: »Jaz ne uvidevam nobenega razloga za pesimistično domnevo, da bi se umetna sprememba mrtve materije v živo ne mogla posrečiti. Nasprotno, jaz mislim, da ne more znanosti nič škodovati in nič koristiti, če se mlajšemu biologu rešitev tega vprašanja kaže kot idealni problem biologije. Konservativni člani znanstvene družbe bi morda hoteli tudi tu, kakor običajno, svariti, da čas za tak problem še ni prišel. Jaz pa menim, da je čas za rešitev katerega problema tedaj prišel, če nastopi raziskovalec, ki ima poguma, da išče rešitve, ter razuma in znanja (in morda tudi sreče), da jo uspešno doseže.«¹⁰

Ta teorija namreč takole modruje: Da rešimo problem, je treba samo dokazati, da je življenje funkcija istih sil, ki delujejo tudi v mrtvi materiji, in ne izraz kake skrivnostne sile. Ker je energija vezana na materijo, je treba predvsem ugotoviti, da sestoji snov, ki tvori živa bitja, iz istih elementov kakor anorganska in da osnovni zakon o ohranitvi materije in energije velja tudi za organizme. V resnici se je raziskovalcem posrečila n. pr. analiza beljakovine in danes vemo, da je zgrajena iz najnavadnejših elementov, kakor C, O, H, N, S (nekateri tudi iz P), in Emil Fischer¹¹ je po sintetični poti dosegel substance, ki so najenakostavnejšim beljakovinom zelo podobne. Kakor je dalje Lavoisier s tehtnico določil aksiom o ohranitvi nežive snovi in Robert Mayer z računi aksiom o ohranitvi energije, tako se je istemu Lavoisieru in Laplaceju posrečilo dokazati, da so kemične reakcije v živih organizmih sicer bolj zamotane kakor v anorganični snovi, da se pa ravna po istih

¹⁰ Citira Hertwig, Allg. Biologie, pag. 265.

¹¹ Fischer Emil, Untersuchungen über Amniosäuren, Peptide und Proteine. Berlin, 1906.

zakonih in da se množina materije ne spreminja, medtem ko sta Rubner¹² in Atwater¹³ s svojimi mojstrskimi poskusi, ki sta jih napravila z živalmi in ljudmi, ter mnogi drugi raziskovalci potrdili postulat o ohranitvi energije tudi tukaj.

V plasmu se prav tako kakor v stroju spreminjajo energije, ki izvirajo vse, kar jih živo bitje ima (toplota, svetloba, elektrika), iz one energije, ki nastaja v stanici vsled kemičnih procesov. Da življenje spoznamo in razumemo, je po tej teoriji dovolj, če jasno uvidimo, kako snuje ta mikroskopično majhni in nežni plasmatični stroj. Ker pa doslej niti sestave beljakovine ne poznamo, si seveda tudi kemičnih dogodkov v njej ne moremo razložiti, čeprav doumevajo raziskovalci s precejšnjo gotovostjo, da igrajo v njih katalizatorji (encimi) veliko vlogo.

Vitalisti pobijajo to mehanično-kemično pojmovanje življenja z razlogi smotrnosti, ki se v živih bitjih kaže s tem, da se morejo sama iz sebe vzdrževati in braniti ter se prilagoditi danim pogojem, katere sposobnosti mrtva snov nima. Nasprotniki vitalizma ne pripisujejo smotrnosti v organskem svetu nobenega pomena, češ, da n. pr. umetno izdelane amebe očitno kažejo isto smotrno ravnanje. Kakor znano, se premikajo amebe z iztezanjem in skrčevanjem svojih pseudopodij; umetno izdelane se premikajo prav tako in tudi pri njih povzroča višja temperatura hitrejšo premikanje. Kakor jemljejo prave amebe hrano vase s tem, da hranilno snov obkrožijo, prav tako ravna umetne s tujimi telesi. Po mnenju teh raziskovalcev je zato zmotno, če govorimo o smotrnosti, razen pri človeku in pri najvišje organiziranih živalih.

Naj tu še omenim, da mineralogi odklanjajo individualiteto kot značajko živih bitij v primeri z anorganičnimi. Po njihovem tudi kristal ni slučajen kup mnogih delov, kakor so prej mnogi biologi trdili, marveč po določenih zakonih pravilno zgrajena tvorba, anorganičen individuum; kakor je rast živih bitij omejena, tako je omejena tudi rast kristala; kadar je, iz svoje materine raztopine rastoč, dosegel gotovo velikost, tedaj apozicija molekulov preneha in tvoriti se prično novi kristali. Če kristalove ogle odbijemo ali če ga obrusimo v kroglo, si pri-

¹² Rubner M., Die Gesetze des Energieverbrauches bei der Ernährung. Leipzig und Wien, 1902.

¹³ Atwater W. O., Neue Versuche über Stoff- und Kraftwechsel im menschlichen Körper. 1904.

zadeva, postavljen v materino raztopino, da izpopolni svojo prejšnjo obliko z ogli in robovi; izgubljeni deli se dopolnjujejo, torej se pojavlja nekaj tistemu podobnega, kar imenujemo pri organizmih regeneracijo. To so znamenite analogije med organskimi bitji in anorgansko snovjo, katerih število se je pomnožilo, ko je Lehmann¹⁴ dosegel svoje tekoče kristale, ki rastejo po intususcepciji, in sicer le podolgem kakor bakterije ter se, zopet kakor bakterije, množijo po prečni delitvi in ki se pri njih opazajo celo kopolacijski pojavi. Pristaši eksperimentalno dokazljive praploditvene teorije teh zunanjih analogij sicer ne preceňujejo, pa vendar opirajo nanje domnevo, da se bodo slednjič vendarle vsi življenjski pojavi dali razložiti na mehanično-kemični način.

Zastopniki te teorije menijo, da so se začetki organskega življenja pojavili v oni dobi, ko se je zemlja že toliko ohladila, da nastajajoče ogljikove spojine niso več izgorevale, ko so atomi in molekuli bili prepuščeni slučaju in ko se je moglo primeriti, da se jih je ravno toliko in ravno tistih zbralo v one spojine, iz katerih kasnejšega grupiranja je nastala beljakovina. Za eno teh prvih spojin smatrajo cian (CN), kateri je po Pflügerju potreboval še visoke temperature ohlajajoče se zemlje, če naj nastane iz ogljika in dušika. (Cf. Zarnik, O bistvu življenja. Gorica. 1913. p. 45.) Tako nastale cianove spojine naj bi se bile potem združile z ogljikovimi spojinami v beljakovino, v živo beljakovino, ki se je že hranila in se množila. Tako naj bi se bila praploditev izvršila s pomočjo onih sil, ki še danes delujejo v naravi; da so k temu pripomogli tudi radioaktivni žarki in da se je ta čudežno-naravni proces izvršil vsled tedaj še mnogo silnejšega aktivnega žarenja, je zadnja hipoteza, ki jo je bilo treba postaviti, ko so odkrili v čudežnem elementu radiju nakopičene energije.

Kakor sem omenila že v uvodu, si morajo pristaši mehanično-kemičnega naravnega nazora pomagati s spekulacijo, ker se jim doslej še ni posrečilo napraviti beljakovine in ker se bo, kadar bi beljakovina že bila gotova, pojavila velika težava, kako to beljakovino oživiti. Gotovo pa pričuje o samozavesti in pogumu, če skuša naravoslovje, sklicujoč se na svoje dosedanje res velikanske pridobitve, rešiti tudi problem živ-

¹⁴ Lehmann O., *Flüssige Kristalle*. Leipzig, 1904. — *Flüssige Kristalle und die Theorien des Lebens*. Leipzig, 1908.

ljenja izključno v svojem področju, dasi pri vseh svojih poskusih in preiskavah bolešno čuti nemoč človeškega razuma ter jo priznava in poudarja zlasti spričo zagonetnih, mistično temnih prepadov, v katerih je naravoslovcu skrit odgovor na vprašanje o postanku življenja.

Kosmozojska teorija.

Kosmozojska teorija še je rodila iz podstave, da nima smisla, povpraševati po postanku življenja, češ, saj je življenje lahko prav tako večno kakor materija in se more mrtva snov le pod vplivom žive substance spremeniti v živo materijo. Duševni oče te teorije je H. E. Richter, čigar naziranju so se kmalu pridružili William Thomson (Lord Kelvin), Helmholtz in Arrhenius.

Lord Kelvin in Helmholtz sta zagovarjala takozvano starejšo kosmozojsko teorijo, po kateri so meteoriti nosilci enostaničnih življenjskih klic (kosmozojev); s padajočimi meteoriti je po teh kosmozojih prišlo življenje na našo zemljo v tistem stanju njenega razvoja, ko je že bila sposobna, sprejeti organsko življenje in mu dati pogoje, ki so potrebni, da se ohrani. Po Berwerthu pade vsako leto okrog 900 meteoritov na zemljo¹⁵ in dejstvo, da se je v teh izgubljenih drobcih svetovja našel ogljik — kar so dolgo časa smatrali kot dokaz za obstoj organskega življenja na dotičnih planetih — je pričalo, da je taka presaditev življenja na naš planet vsaj mogoča. S hipotezo, da je naša zemlja nastala iz meteoritov, ki so se na svojih potih križali in trčili skupaj, ter da torej ni nastala neposredno iz razdrtega obroča žarečega solnčnega plina, bi kosmozojska teorija pridobila zopet več verjetnosti, ko bi se ne bilo posrečilo dokazati, da na meteoritih se nahajajoči ogljik nikakor ne mora biti organskega razvoja.¹⁶ A če tudi priznamo organski izvor ogljika, bi vendar morali dvomiti o kalilni zmožnosti kosmozojev, ker tiči ogljik, kakor kažejo raziskave, v vulkanični kameniti snovi, ki se ob erupcijah segreje najmanj

¹⁵ Kayser Emanuel, Allgemeine Geologie². Stuttgart, 1905, p. 30.

¹⁶ Ceylonski grafit, ki je čisti ogljik, nastaja na neorganičen način in v vulkanični magmi se morejo najbrže iz ogljikovih vodikov tvoriti karbidi, iz katerih se moreta zopet razviti grafit in diamant; potemtakem je domneva, da nastaja ogljik le iz žive snovi, zmotna. (Doelter C., Aus dem Grenzgebiete des Organischen und Anorganischen. Graz, 1906, p. 7.)

do 1500°; te vročine ne prenese nobeno živo bitje in celo tisti kosmozoji, ki bi ležali na površju meteorita, bi morali spričo silnega naraščanja temperature med potjo skozi zemeljsko atmosfero ali v trenutku, ko bi meteorit trčil ob druge, zamreti.¹⁷ Ta oblika kosmozojske teorije ima malo pristašev.

Novo obliko je temu nazoru dal Svante Arrhenius¹⁸ v svoji teoriji panspermov. Ta trdi, da so v kosmosu vsepovsod majhne življenjske klice, katere Arrhenius imenuje sperme, ki so okrogle in merijo v premeru morda kakih 0.16 μ (1 μ = 0.001 mm). Teh spermov ni doslej še nihče videl, a ker so trajni trosi mnogih bakterij veliki tudi le 0.3 μ do 0.2 μ , je mogoče predpostaviti, da so še manjše življenjske klice, še manjše bakterije, s katerih trajnimi trosi ta teorija računi; z izboljšanjem ultramikroskopa bi se moralo kmalu posrečiti, te sperme odkriti, če v resnici obstoje.

Po Arrheniju plovejo te domnevne klice vso večnost po svetovju vsled solčnega žarnega pritiska,¹⁹ čigar vpliv je navadno ravno na telesca teh najmanjših dimenzij največji, z neznanško hitrostjo do posameznih planetov istega solčnega sistema, pa tudi — seveda tekom velikanskih dob — od enega solčnega sistema do drugega. Tako tvori ta mali trajni tros, ta življenjska klica, začetek bogatega življenjskega razvoja na planetu. Ker je treba predpostaviti, da so te življenjske klice enostanični organizmi, katerih plasma je sestavljena iz C-, O-, H- in N-spojnin, sklepa teorija dalje, da so organska bitja vseh planetov, če se morda na njih nahajajo, medseboj sorodna in da se njih nadaljnji razvoj vrši po istih zakonih. Ker pa morejo življenjske klice naše zemlje po zračnih tokovih prispeti do meje atmosfere in ker jih morejo morda žarki polarne svetlobe, katerih sila prevladuje privlačno silo zemlje, iztisniti v svetovni prostor, si lahko predstavljamo, kako bi prišle življenjske klice tudi z našega planeta na druge. — Kakorkoli je zgradba teorije panspermov drzna in se zdijo nje zaključki pretirani, je znanstveno vendar ni mogoče popolnoma ovreči.

¹⁷ Doelter, l. c. p. 7.

¹⁸ Arrhenius Svante, *Das Werden der Welten*. Leipzig, 1907.

¹⁹ Da svetloba resnično pritiska, se prepričamo, če spustimo v popolnoma temnem prostoru gobne trose ali cvetni prašek skozi brezračno, zgoraj in spodaj zaprto cev, katere srednji del je z ene same strani obsvetljen z žarko svetlobo; na mestu, kjer svetloba zadene cev, spremenijo trosi svojo navpično padajočo smer in se umaknejo proti nasprotni neobsvetljeni strani.

Arrhenius trdi, da je hitrost, s katero plovejo sperme v svetovju, vsled solnčnega žarnega pritiska tako velika, da pridejo v 20 dneh od zemlje do Marta, v 80 dneh do Jupitra in 14 mesecih do Neptuna; do najbližje nepremičnice (v drugi solnčni sistem) bi seveda potrebovali že 9000 let. Spričo tega nastaja vprašanje, ali so bakterije v obliki trajnih trosov po tako dolgem času suhote še žive, ali morejo prenesti mrzlo temperaturo v svetovju in ondi močno koncentrirano ultravioleto svetlobo? — Na prvi dve vprašanji je pozitivno odgovoril Arrhenius sam in na podlagi mnogoštevilnih poskusov, ki so jih vsepovsod delali s trajnimi trosi, smemo sklepati, da se more ta vrsta življenjskih klic ohraniti tudi v najneugodnejših pogojih dolgo vrsto let.²⁰ Mogoče je, da ostanejo stanice s posebno prilagodljivostjo za suhoto, kakršni so trajni trosi s svojimi odebelelimi odpornimi membranami, dolgo časa sposobni za kalenje. Arrhenius je tudi dokazal, da nam znane najmanjše bakterije prenašajo več mesecev — 100° do skoraj — 300° mraza, iz česar je sklepal, da morejo sperme živeti tudi v nizki temperaturi svetovja (pač pod — 200°).

Mnogi naravoslovci, med njimi tudi Becquerel, so panspermijo odklonili, sklicujoč se na številne poskuse, ki so dokazali, da svetloba, zlasti ultravioleto, bakterije po kratki obsevitvi zamori. Ker more ultravioleto svetloba že na naši zemlji, kjer so iz solнца izhajajoči žarki podvrženi filtraciji v atmosferi, povzročiti intenzivno reakcijo in silne fiziološke učinke (ledeniški pik), je vpliv ultravioleto svetlobe v vse-miru, kjer žari neovirana s svojo prvotno silo, seveda tem močnejši, tako da bi se ji tudi najbolje zavarovani trajni trosi ne mogli ustavljati. Seveda so najnovejše raziskave fiziologov, zlasti H. Molischa²¹, nekoliko omajale Becquerelovo dokazo-

²⁰ V egiptovskih in drugih mumijah so se našla žitna zrna, ki so vzkli in rasla, ko so jih posejali; mislili so, da so ta zrna prav tako stara kakor mumije same, torej 3000—5000 let. Vendar je ta domneva napačna, zakaj zrna so lahko prišla tudi kasneje v ovoj mumij. Fiziolog Jost (Jost, *Vorlesungen über Pflanzenphysiologie*. Jena, 1908) trdi, da si ohranijo semena graminej kalilnost le nekaj let, medtem ko spadajo one, ki kalijo še po 50 do 100 letih, k izjemam. O nelumboidejnih semenih trdi, da ohranjajo zelo dolgo (150 let in več) svoje latentno življenje.

²¹ Molisch Hans, *Die Purpurbakterien nach neuen Untersuchungen. Eine mikrobiologische Studie*. Wien, 1907.

vanje, zakaj sedaj že poznamo nekatere bakterije, ki so fotofilne, t. j. svetlobi prilagodene. Mogoče je torej, da so tudi v kosmosu drobne življenjske klice, katerih plasmatična konstitucija je taka, da si ohranijo življenje tudi v ultraviolelnih žarkih.

Če jo gledamo s fizikalničnega stališča, je na panspermiji marsikaj, vendar je že s fizikalnega stališča malo upanja, da bi jo bilo kdaj mogoče eksperimentalno ugotoviti. Ker bi bilo po Arrheniju število spermov, ki bi v teku enega leta prišli iz svetovja na zemljo, silno majhno, in bi bilo tudi po tehnični izpopolnitvi mikroskopa, če bi se res kdaj posrečilo z njim odkriti ta bitja, vedno dvomno, ali prihajajo z zemlje ali vse-mira, je tej teoriji izrabljanje kasnejših naravoslovnih pridobitev skoraj a priori nemogoče.

Komunizam u Jugoslaviji.

Prof. dr. Dragutin K n i e w a l d — Zagreb.

»Zlatno je tele idol, komu se klanja naše materijalističko doba. Pohlepa za bogatstvom i uživanjem urodila je nesmiljenim isisavanjem i zatiranjem velikih masâ po Židovima i kapitalistima. Odatle onaj nepremostivi jaz između nekolicine kapitalista i neizmjernom množinom ubogih i bijednih šužanja. Obožavatelji su zlatnoga teleta skrivili socijalno pitanje. I Bog će ih suditi, a bojimo se, da će izvršitelji ove osude ustati upravo iz ugnjetavane množine. Osuda će se izvršiti u obliku socijalne crvene revolucije... Iza grijeha dolazi kazna. Javni grijesi zaslužuju javnu kaznu. Grijesi su socijalno-političkoga značaja — kazna će biti: socijalno-politična revolucija.

Kakov će biti politički izgled Evrope, kakove će biti socijalne prilike u našem društvu nakon toga kad se razbjesni ovaj strahovit vihor?... Na to bi mogao odgovoriti samo Bog.«¹

Danas doživljavamo ispunjenje ovih proročanskih riječi velikog našeg vođe i preporoditelja Mahnića. Ono, što se odavna već pripravljalo kao reakcija na nasilja grube sile i puke novčane premoći; ono, što svjetski mogućnici i posjednici milijuna nijesu nikad držali mogućim i pred čime i danas još zatvaraju oči, misleći ludo da nema onoga, što oni ne vide ili ne će da vide — to je na pohodu i već je na vratima... I možda će ih razbiti jednim silnim udarcem.

¹ Več luči! 275.

Čini se, da se nalazimo u predvečerje crvene noći ili u praskozorje crvenoga jutra, što ga pripravlja komunizam.

Što hoće komunizam? Komunizam hoće trostruku revoluciju: ekonomsko-socijalnu, političku i kulturnu.

Najnutarnija je bit komunizma težnja za posvemašnjom promjenom sadanjeg ekonomskog i privrednog stanja. Socijalni demokrati (kod nas Bukšeg-Koraćeva grupa) traže u glavnom promjenu sadanjeg načina produkcije na kapitalističkom temelju. No oni nijesu osjećali snage, a valjda ni sposobnosti, da i ove svoje zahtjeve dosljedno provadaju, pa su što više i sjedili na ministarskim foteljama zajedno s najvećim kapitalistima i eksploaterima proletarijata. I zato ih komuniste porugljivo nazvaše »socijal-patriotima« — i pregaziše ih. Danas više nemamo da računamo sa socijalno-demokratskim desničarima, nego samo s krajnim ljevičarima: komunistima. Ovi traže ne samo potpuno ukinuće kapitalističkog načina proizvodnje, nego i potpunu podjelu dobara na kolektivnom temelju.² I to je posve dosljedno. Jer ako je rad kolektivan, tada mora biti i podjela dobara kolektivna, tada se mora provesti potpuno zajedništvo svih potrebština za život, tada se mora ukiniti svaka privatna svojina. Svoj su socijalno-ekonomski cilj jasno izrekli komuniste ovim riječima: »Socijalnim oslobođenjem čovječanstva — ukidanjem privatne svojine — nestat će vlasti čovjeka nad čovjekom — kapitalista nad proleterom. Nestat će klasnooga gospodarstva, a dosljedno tome i podčinjenosti žene naspram muškarca — i nestat će novca.³

»Novac ima neko značenje, ako nije produkcija organizovana. Čim je produkcija organizovana, biva uloga novca slabija i dosljedno iščezava njegova potreba. Postoji još samo pravilna izmjena potrebitih sredstava produkcije. A radnička plaća? Ta se ne isplaćuje u novcu, nego in natura, t. j. u produktima. Naravno, da se to ne može najednom uvesti... Ali novac će malo po malo iščezavati... i tako počinje izmjena među gradom i selom... I poreznog sistema nestaje u budućnosti (jer nema više nikakove privatne svojine). Nestaje i financijalnoga gospodarstva.«⁴

Komunizam ide i za — političkom revolucijom. Oni hoće — kako su komunisti vođe svečano naglasili na dan općinskih izbora u Zagrebu — da čitavu državnu političku vlast preuzme u svoje ruke. Za njih je »politička vlast organizovana sila jedne klase sa svrhom podjarmljivanja druge klase. Kadar se proletarijat u svojoj borbi protiv buržoazije pretvara u gospodareću klasu, tada on uništjuje i bitne uslove opstanka razrednih suprotnosti...«⁵ Ovdje dakako dolazi komunizam sâm sa sobom u oprečnost. Jer ako je proletarijat »gospodareća klasa«, tada ipak postoje razredne suprotnosti. A ako

² K. socijalnoj revoluciji. — »Crvena Zastava«, 1920, 67.

³ Almanah soc. oml. 1913, 33.

⁴ Kraj vladavine novca. — »Crvena Zastava« 1919, 20.

⁵ Ib. 38.

nema razrednih suprotnosti, tada ne može biti ni »gospodareće klase«. Gdje je naime gospodar, tamo je i sluga... No komuniste znadu samo kritikovati i rušiti. Graditi ne znaju i ne mogu. Oni sami nemaju nikakvih jasnijih obrisa, kako bi ta nova komunistička država izgledala u potankostima. Oni znadu samo to, da bi svu političku vlast imali preuzeti đački, radnički, vojnički i seljački »sovjeti« ili vijeća. Ovi sovjeti preuzimlju diktaturu proletarijata nad sveukupnom buržoazijom, koja je potpuno bespravna.

»Razumijete li? Dioniz protiv Razapetoga! — Ovako svršava veliki Nietzsche svoje zadnje djelo... Socijalna revolucija postavlja prvu stepenicu do Nietzscheova ideala...«⁶

Socijalna komunistička revolucija proizvodi kulturnu revoluciju. »Zakoni, moral, religija, samo su buržoaske predrasude...«⁷ Pri ruci nam je poziv gospićkih komunista »na sve radnike, obrtnike i seljake bez razlike staleža i vjere«, da glasuju za komuniste. Tu se veli među ostalim: »Seljače! Ne daj se zavaravati od naših lažnih neprijatelja, da komunista radi proti vjeri i proti Bogu — to su ti sve puste laži...« Naravski, seljak lički ne čita njihovih »učeničkih« edicija, gdje sve kipi mržnjom protiv Raspetoga i njegove Crkve... Neka nam bude dosta samo jedno takvo mjesto: »Odstupaj, lažno kršćanstvo (govori o kat. Crkvi) sa svim svojim crkvama, besramnim službenicima i farizejstvom! Ti si doigralo svoju ulogu!«⁸

»Komunizam kao sistem i znanstvena filozofija naravno stoji uz najnovija otkrića u nauci, pak radi toga sljedbenici komunizma nikako ne mogu odobriti predrasude i zablude, na kojima se temelji kršćanska crkva. Eto, oko toga se obično sukobljuje komunizam sa kršćanstvom. Pristaše kršćanstva nastoje svim silama, da održe na sva vremena današnje uredjenje, oni su agenti kapitalizma, kao što su prije bili agenti i pristaše svake vladajuće klase. Kršćani i vodje kršćana nemaju toliko kuraže, da se stave protiv tiranije, pošto se boje progona, a oni više volespokojan život nazemljunadi, da će bogsirotinju nagraditi poslije smrti. No među vodjama kršćanstva ima i pokvarenih individua, koji namjerno služe lošoj stvari — za materijalnu nagradu, a gotovo svi svećenici, kaludjери, biskupi i kardinali nisu u tom pogledu ništa bolji od najgorih materijalista na svijetu. Crkva je ustanova, koja pojedinim pojedincima pruža priliku, da zgrnu što više novaca, tako da okuplja u svojim redovima čitavu četvu društvenih parazita.« »Nova Iстина« 14. V. 1920.

Zanimljivo je, kako komuniste sebi zamišljaju odnošaj žene prema muškarcu u svojoj komuni: »Da, drugarice, jedino komuna

⁶ »Crv. Zastava« 1919, 19.

⁷ Soc. alm. 1919, 44.

⁸ Ib.

donosi ženi slobodu. Ne će više biti žena, koje će se udavati iz ekonomske nužde. Ne će više biti žena, koje će prodavati svoje tijelo iz ekonomske nužde. Ne će više biti popravilišta za djecu. Laž današnjega buržoaskog braka bit će srušena. Između muškarca i žene zavladat će veza slobodne ljubavi, koja ne će imati nikakove crkvene ni birokratske prosvete, već samo imprimatur najviših čovječanskih ideala.« (Alm. soc. oml. 1919, 33.)

I sav taj ekonomsko-socijalni, politički i kulturni preokret hoće komunisti da proizvedu ne postepenim reformama — evolucijom, nego nasiljem — revolucijom.⁹ Socijalna revolucija se nameće radničkoj klasi kao jedino pametno i radikalno sredstvo, da se nasilnim putem otme vlast iz ruku kapitalističke klase.¹⁰ Za ovu se »odlučnu bitku budućnosti« pripravlja komunistička omladina demonstracijama, protestnim zborovima, radničkim i studentskim štrajkovima... i uopće svime, što ima karakter revolucionarne klasne borbe.« (Alm. soc. oml. 61.)

Komuniste organizuju manuelno i intelektualno radništvo, seljake, invalide i uopće sve nezadovoljnike. Osobitu su pažnju posvetili omladini. Stvaranjem omladinskih grupa hoće komuniste da »pripomognu podizanju socijalistički svjesnog i revolucionarnog podmlatka, koji će raskidajući potpuno s buržoaskom ideologijom pouzdano raditi na socijalističkom i revolucionarnom buđenju narodnih masa. Ovakvim radom S. K. O. J. računa, da će se odužiti svojoj socijalističkoj dužnosti, koja se u glavnom svodi na pripremu socijalne revolucije i zavođenju komunističkog društvenog uređenja.«¹¹

Savez komunističke omladine Jugoslavije (S. K. O. J.) je dakle jedna posve stranačka grupacija omladine s izrazitim političkim, ekonomskim i kulturnim revolucionarnim programom.

Komunistička stranka »smatra, da nije potrebno, da postoje naročite organizacije socijalističkih intelektualnih omladinaca. Savjesni revolucionari u studentskoj omladini treba da postanu članovi proletarskih omladinskih organizacija kao jednaki među jednakima.«¹² Unutar zajedničke oml. radn. org. mogu postojati intelektualne grupe. (U Zagrebu i u Ljubljani postoji takova sekcija pod imenom: Klub Studenata Komunističke.) Između oml. pokreta i komunističke stranke postoji tijesna veza i uzajamna pomoć. Razumije se samo po sebi, da je u ovoj zajedničkoj organizaciji učlanjena i proletarska intelektualna kao i manuelna ženska omladina, kojoj ove organizacije namijenjuju

⁹ »Crv. Zastava« 1919, 21. Evolucija ili revolucija.

¹⁰ »Crv. Zastava« 1920, 67. (Podcrtano u originalu.) Međutim je vođa komunista u Hrvatskoj počeo objelodanjivati niz članaka u »Novoj Istini«, gdje zastupa novu i umjereniju taktiku. Budući da ti članci još nijesu dovršeni, osvrnut ćemo se na njih drugi put.

¹¹ Program S. K. O. J. — »Crv. Zastava« 1920, 34.

¹² Nova Istina 2, III. 1920.

osobito široko polje rada.¹³ Kod nas se ove komunističke oml. organizacije pune većim dijelom intelektualnom omladinom, dok je u njima još vrlo slabo zastupana manuelna omladina.¹⁴

Izvršni je odbor S. K. O. J. izradio nacrt o zadacima i vođenju ovih komunističkih oml. organizacija. Prema ovom nacrtu u komunističkim se oml. organizacijama:

1. Omladina obrazuje u komunističkom duhu. Osobita se pažnja posvećuje učenju u prvom redu političke ekonomije, opće povijesti radničkog pokreta u marksističkom duhu... U drugom redu dolaze prirodne nauke, socijalna higijena, objašnjenja o seksualnim problemima i alkoholizmu.

2. Goje se i jačaju borbene klasne osobine: solidarnost itd.

3. Njeguje se osjećaj međunarodne solidarnosti širenjem obavijesti o svjetskom oml. pokretu i ličnim odnosima među omladinom sviju zemalja.

4. Obrazuje se duh i tijelo omladinaca priređivanjem športova, izleta, gimnastičkih klubova, naučnih kurzova, koncerata, literarnih zabava, igara itd.¹⁵

Danas je utvrđeno i posve jasno, da su lani potaknuta i od vlade pogodovana »đačka vijeća« na našim srednjim školama djelo komunista i odjek komunističkog pokreta. To nije bila nikakva đačka samouprava po američkom ili Foersterovom uzoru, nego jednostavni đački revolucionarni sovjet, koji je u zgodnom času trebao da preuzme svu vlast na školama u svoje ruke — po ruskom receptu. Da se to nije dosad dogodilo, zasluga je naših kat. organizacija i njihove — prema mjesnim prilikama različite taktike. Uza to je i prelaz bio prenaog — ta mi još nijesmo zreli ni za američki »Self government«, a kamo li za đačke sovjete! Realni rezultat ove akcije nije odgovarao prvom sjajnom uspjehu. Poučeni iskustvom ne forsiraju za ovu godinu đačka vijeća, nego rade u svojim organizacijama i učvršćuju svoje jedinice u komunističkoj ideologiji i borbenoj solidarnosti.

Zanimljiv je nastavni program komunističke omladine. Tu se zahtijeva »ukidanje razreda u osnovnim i srednjim školama. Uređenje jedinstvene radioničke škole. Raspuštanje univerziteta u njihovu današnjem obliku i njihova preobrazba u proleterske visoke škole. O svim pitanjima, koja se tiču omladine, ima jedino ona sama da odlučuje, isto i da nadzire starije, koji s njome saraduju. Postavljanje đačkih vijeća u svim osnovnim, srednjim i visokim školama, koja će imati najvišu kontrolu nad školskim radom...¹⁶

To su »najnužnije potrebe naše omladine, za koje se odmah moramo svom energijom da založimo.«¹⁷ U Rusiji je to već provedeno. Očevidac crta školske prilike u boljševičkoj Rusiji ovako:

¹³ Ženskoj proleterskoj omladini. — Alm. soc. oml. 1919, 33.

¹⁴ »Crv. Zastava« 1920, 105.

¹⁵ Nova Istina 3. III. 1920.

¹⁶ Alm. soc. oml. 62.

¹⁷ Ib.

»U komunističkoj su školi svi jednaki, od maloga prvoškolca do osmoškolca (ukidanje razreda!), a ovi vrijeđe isto toliko, kao profesor ili podvornik. Svi imaju ista prava... Svaki razred ima svoj odbor... koji se brine u prvom redu za nadzor nad obučavanjem profesora. Profesor je radnik, koji ima da izvršuje zahtjeve društva, a ovo mu daje propise preko svoga odbora. Odbor pazi na red, kažnjava, odlučuje, da li je čak sposoban... skida i namiješta profesore. Učitelj nema prava da pita člaka. Ispita nema. Nadzor vrše radnička i vojnička vijeća...¹⁸ Svakako idealno za neidealnog studenta!

U Bosni organizuju komuniste i pučkoškolsku djecu u društvo »Budućnost«. Struktura nam zasad još nije poznata.

»Kuca dvanaesti čas! Diže se crveni barjak i tko ne će za njim, bit će pogažen! Ove riječi velikoga češkoga pjesnika trebalo bi za-
trubiti i inteligenciji na milijun truba, da progleda i sazna.«¹⁹

Da progleda i sazna! O koliko još ljudi kod nas — većinom debelih i ugojenih, bezbrižnih i »plemenitih«... — ne vidi još i ne zna ništa! Oni ne vide — ili ne će da vide — da je kraj gospodstvu novca i »plave krvi«... Oni ne vide — ili ne će da vide — da nije pošteno živjeti od tuđega rada, ako sam možeš raditi... Oni ne vide — ili ne će da vide — da nitko nije rođen, da bude »velemožni«, ili »presvijetli« i da se kreće po salonima, ali da nitko nije ni za to rođen, da bude ugnjetavani i iscrpljivani rob, pa ni za to, da čitav svoj život sprovede u tvorničkom radu, kojim obogaćuje — drugoga... Oni ne vide ili ne će da vide da i u komunizmu imađe nešto dobroga — ako to i nije originalno — a to je ideja kršćanskog bratstva, kršćanske jednakosti, kršćanske ljubavi i kršćanske slobode sviju ljudi i sviju klasa...!

»Bog će kazniti državne i narodne političare i kaznit će obožavatelje mamona, jer su se zaratili protiv Gospoda Isukrsta, jer su zabacili evanđelje iz svoje politike i narodne ekonomije! — kaznit će ih socijalnom crvenom revolucijom!«²⁰

Kuca dvanaesti čas! Diže se crveni barjak i bit će pogažen svaki pojedinac i svaki narod — koji još u zadnji hip ne prekine s kapitalizmom i ne krene za barjakom kršćanskog solidarizma.

Svaki pojedinac i svaki narod ima da još bira jedino između socijalne crvene revolucije i socijalne reformne evolucije na kršćanskom temelju. Mi možemo s ponosom konstatovati, da se čitav naš mladi pokret stavio na princip socijalne reforme u smislu kršćanskog solidarizma — i to davno prije, negoli je komunistička pogibao postala aktuelnom.

I ovdje je Mahnić — i mi po njemu — ne samo reakcija, nego akcija!

¹⁸ Bišćan: Pod vlašću crvenoga terora. »N. P.« 1919, 9. II. S ovim se prikazom potpuno slažu izvodi u članku: »Škola rada u sovjetskoj Rusiji«. — »Crv. Zastava« 1920, 39.

¹⁹ »Crv. Zastava« 1919, 19.

²⁰ Mahnić, Već luči! 275.

Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku.¹

Poroča kustos dr. J. Mal.

Devetnajsto stoletje bi mogli zvati tudi stoletje poživiljenega in poglobljenega zgodovinskega študija. Razrušen je bil stari družabni red in omajana vera v stabilnost javnopravnih ustanov. Izginili so osebni in stanovski privilegiji, odprla so se vrata dotlej varno zaklepanih arhivov, ki so skrbno in čuječe hranili dokaze prisvojenih ali podedovanih predprav. Teh novi čas ni pripoznaval, posledica je bila, da je bil sedaj omogočen zgodovinarjem študij v pravnem oziru razveljavljenih prič prošlega življenja.

Šele sedaj je bilo mogoče objaviti in kritično predelati historično gradivo vsake vrste, od listin, kronik in letopisov pa doli do na prvi pogled manj važnih nekrologijev. Izboljšana prometna sredstva so omogočala v vedno naraščajočem obsegu pregled, primerjavo in s tem tudi možnost kritičnega obvladanja zbranega materiala.

Na drugi strani pa tudi ne smemo pozabiti, da je bil to čas romantike, ki je v svojem nasprotju s prozaičnim naturalizmom prosvitljenosti in v opreki s površnim posnemanjem antike z ljubeznipolnim umevanjem gojila in pospeševala vsestransko proučevanje lastnega naroda, zlasti še njegove preteklosti. Intenziven zgodovinski študij starejših dob je bil tako v splošno vladajočem duhu časa utemeljen ter je našel v njem tudi primerne vpoštevanja, močno oporo in jako spodbudo. Vpliv romanticizma je bil tako silen in trajen, da se po vseučiliščih še danes s posebno skrbjo in pažnjo neguje uprav zgodovina takozvanega srednjega veka.

Vse to je n. pr. Nemcem omogočilo ustvariti impozantno, tudi z ozirom na principe edicije vzorno delo »Monumenta Germaniae historica« in še vrsto drugih obsežnih zbirk zgodovinskega gradiva. Našim hrvatskim sosedom je izdala Jugoslovanska akademija že dosedaj silno množino virov in tvarine, ki jo rabi znanstvenik pri proučevanju hrvatske politične, pravne, socialne in kulturne zgodovine. Vsled pomanjkanja gmotnih sredstev jim Slovenci nismo mogli slediti, da bi izdajali posebej (in vrh tega v celoti) listine, posebej druge zgodovinske vire, posebej pravnozgodovinske spomenike, zopet zase v narodnem jeziku pisane starine in vse to še z raznimi časovno in stvarno omejenimi pododdelki.

Prilagoditi smo se morali trdim razmeram in omejiti svoje zahteve in želje na najnujnejše: pri objavi zgodovinskih prič iz minulosti našega naroda smo se odločili za način registrov, katerega se tudi drugi večji narodi s pridom in v popolno zadovoljnost zgodovino-piscev poslužujejo. Vsled vojnih dogodkov za par let zakašnjen, leži sedaj pred nami že IV. zvezek Kosovega »Gradiva«, obsegajoč XII. stoletje z nekaterimi dostavki k dosedanjim prvim trem knjigam.

Kar tiče izbora in načel, ki se jih je doslej držal pisatelj pri objavi, se je tudi v pričujočem zvezku posluževal dosedanjega preizkušenega načina: pripovedujoče zgodovinske vire nam je podal, kolikor tičejo nas, neokrnjene v celoti, iz listin pa, ki imajo dosti formalnega, stereotipnega in za pravo zgodovino brezpomembnega, je napravil stvari primerne, vsebinsko izčrpne izvlečke, regeste. Raz stališče diplomatike je zavzel dr. Kos popolnoma pravilno stališče, da je treba v regestu omeniti, če se nahaja tudi v formalnih delih listine kaj važnega ali nenavadnega. Glede navedbe prič se mi zdi, da jih je povzel iz listin, ki so se napravile na neslovenski zemlji, le tedaj, ako se je dalo po imenu sklepati, da so verjetno slovenskega pokolenja, ali pa ako je bil za to kak drug poseben razlog.

Tukaj menim, da je vedno bolje, da se nudi raje več ko premalo; kazalo bi tudi, da bi se izkazala imena danes že v strnjenem nemškem jezikovnem ozemlju ležečih krajev, ki pa imajo v virih še prvotno slovensko nomenklaturu, kar bi našim jezikoslovnim in topografičnim raziskovateljem nedvomno dobro služilo. Tako n. pr. Kos sploh ne registrira listine solnograškega nadškofa Konrada I. o ustanovitvi hospitala v Brežah (Jaksch, Mon. duc. Car. III, št. 564, str. 227), a bi jo kazalo omeniti prav radi pristnih starih slovenskih krajevnih imen, kakor so n. pr. Ztoygoysdorf (danes popačen Stegsdorf), Pisiuwich, Ozteuvice, Motnize; med pričami pa se navaja neki Piligrim Uraz (Orač). Pri listini, ki jo navaja Kos pod št. 42, bi bilo, kljub temu, da je za stoletje mlajša kot hoče veljati, treba naštetih obilico (tudi slov.) krajevnih imen, katerih nekatera se nikjer drugod ne omenjajo.

Med pričami listine pod št. 7 (tudi 8) pogašam Popo-na de Sedelsach, akoravno Kos isto pričo sicer vedno navaja. Tu bi še pristavil, da je v tem slučaju registrirana nepristna, razširjena listina, ki jo je objavil Zahn pod št. 94 a; indikcija X. pa v nobenem slučaju ne soglašaja s pravo. Št. 11 ne navaja priče Valjhuna de Sunliburch. Amelbreta in Henrika de Cholmz (Holmec pri št. Pavlu). Ime Valjhun je moralo biti sploh jako razširjeno, celo samostanski bratje so ga imeli (cf. M. G. necr. II.); v listinah Gradiva pa med pričami ni naveden liber colonus Walchun (št. 671); Valjhun je izpuščen tudi v listini št. 666 in 22, v št. 20 pa Valjhun sin Viljemov, dalje neki Cholo i. dr.; Amelberta in Henrika de Cholmz in Hecila (Kocel) de Rûnitz ne navaja listina pod št. 33.

Med pričami so dalje izpuščeni: Viljem de Sedeltsah (št. 15^a), Luitold de Prewarin (danes Projern), Hecil de Runiza (Rainz pri št. Pavlu), Adelbero de Malotemplach (Matschenbloch^a pri št. Pavlu, št. 16), Scrowil, Rupert de Cella (št. 35), Popo comes de Cediltsah, Amelbrehth de Cholmitz, Megingoz Satzane, Archinger de Aznik, Ditr. de Criwig, Ebirhard de Viuriah (št. 71), Iwan, Popo comes de Cedelsach, Gotpold de Oztirwiz (št. 127, slednja priča tudi v št. 134, 135). Sigefridus de Bilstain (št. 510). Vir pod št. 615 je objavljen le radi nastopajočih prič, med katerimi pa kljub temu manjka Cholo de Flahsberc; 50 let kasneje srečamo iz ravno te rodovine nekega Šugoja.

Bili so ministeriali oglejskega patriarha, kar bi nam mogel povedati vir pod št. 671.

Navedel sem le nekaj imen, ne da bi temu seznamku hotel pripisovati kako popolnost, posebno še, ker je dostikrat odvisno čisto od osebnega čuta in prepričanja glede važnosti med pričami nastopajoče množice oseb.

Pri slovenskih osebnih imenih, posnetih iz nekrologijev XII. stoletja (št. 924 sl.) je izpustil dr. Kos tista, ki se že sicer omenjajo; zdi se mi pa, da bi bilo v tem slučaju radi statistike umestno pod črto navesti vsaj število izpuščenih imen. Pri starejšem nekrologiju solnograškega št. peterskega samostana (Gradivo, II, 256) pogrešam imena, n. pr.: Rihica, Sila, Cunza, Kisla, Scrot (večkrat v listinah omenjen, škrat?), Osa, M(oj)mir i. dr.

Pri listini št. 27 (kjer je izpuščena plem. priča Ceizolf, ki bo istoveten z onim pod št. 77) bi bilo uvrstiti listino pri Jakschu M. C. III, str. 211, št. 526, glede posestva Abstberg pri št. Andražu (ki ga omenja tudi št. 885), na vsak način pa tam sledečo listino o Megingozevi daritvi posestva Rudildorf šentpavelskemu samostanu s pričami: Henr. de Griwiggi (= Kreig), Rud. de Glodiniza, Hartv. de Gortsa, Ceizolf de Osterwiza... Slednje imenovani Ceizolf je Šponhajmovec in bi s krajevnim pridevkom bil izpopolnjen tudi rodovnik Šponhajmovcev na str. 644.

Vsled važnosti za slovensko socialno zgodovino nerad pogrešam daritve podložne Dieze in Hicile z njenim sinom Kraguljem (cum filio suo Gragulo; Jaksch o. c. št. 529, 530). Ni mi jasno, zakaj je izpuščeno za oglejski patriarhat važna listina (Jaksch o. c. št. 532; cf. tudi 533, 540), kjer se omenja med pričami (vdругič, prvič pri Kosu pod št. 5 in sicer med bavarskimi pričami) tudi Heinricus de Guriza, ki je Jakschu prvi pojav goriških grofov.

Pri določevanju v listini št. 614 omenjene vasi Utik se pisatelj ni mogel z gotovostjo odločiti: v topografičnem pregledu istoveti kraj z onim poleg Repenj, pri registru samem pa daje prednost Podutiku nad Ljubljano; v št. 779 pa je sploh opustil vsako določbo. Pri št. 247, kjer je govor o gori Zaplati, bi z Jakschem pristavil, da je še danes tam kmet Zaplotnik. Označbe »duas marchias« v št. 437 bi jaz ne vzel samostojno, marveč le kot stvarno dopolnilo in pojasnilo k besedam »Carniolam, Istriam«.

Pri viru št. 609 bi kazalo regist v toliko izpopolniti, da je šlo poleg treh drugih zemljišč tudi za eno kmetijo pri Mengozsdorfu (Magersdorf južno od Volšperka, kraj ima isto prvotno osebno koreniko ko naš Mengeš), čije obseg je enkrat točneje označen, kar je važno za določitev obsega zemljišč: mansum XVI urnarum. Registru št. 612 bi pristavil: »ter nevoljnika Henrika Chūzt z otroci vred, ki mu ga je daroval Rainhalm de Tramnich«. Tudi regist št. 163 bi trebalo glede Juditinega posestva toliko izpopolniti, da je bilo podarjeno s podložniki vred razen fevdov Siegfrida in Trutwina s sinovi. To se mi zdi značilno radi tega, ker sta, če sodimo po imenih, slednja dva Nemca, medtem ko se posestniki ostalih slovenskih kmetij v tem

slučaju odstopajo ko mrtva stvar. Odprto bi seveda ostalo še vprašanje, da li znači »slovenska kmetija« poleg kvantitete zemljišča tudi že obenem osebno in narodno kvaliteto imejitelja in se ni marveč slednje tekem časa zabrisalo tako, da ima pridevek »slovenski« značiti le še gotov in strogo določen obseg.⁴

Kraj Sliphes, imenovan v viru št. 77, se mi zdi, da nikakor ne more biti pravilno določen s Slivno nad Vačami. Kraj sam se označuje tudi le kot predium in se mi spričo njegove lege in oddaljenosti zdi izključeno, da bi se ondotno posestvo moglo tako daleč naokrog raztezati; iskati ga moramo bržkone v bližini Trojan, ozir. Špitaliča. Neprimeren je tudi izraz »občinska pravica«, ki ga tam rabi dr. Kos, ker bi si znal marsikdo pri tem vse kaj drugega predstavljati, ko ima vir v mislih vendar samo pravico do skupnega = občinskega, t. j. še nerazdeljenega zemljišča in ničesar več. Dostavek: »cum suis novalibus, pascuis, piscationibus atque venatibus« bo pač bolj gotovo pojasnjeval neposredno pred tem imenovano »communio«, kakor pa poprejšnji predium, ozir. mansum, kar bi bil vsekakor za to dobo že redek in izjemen pojav, da je bila razen drvarjenja in paše prosta tudi še pravica trebeža in lova.

Po Kosovem popolnoma pravilnem načelu, da je treba v regestu omeniti iz listine vse, kar presega okvir gole formalnosti, bi pričakoval, da pri ustanovni listini vetrinjskega samostana (št. 177) ne bo izpustil značilnega zaključka prič: et multi alii nobilium et mediocrium quorum innumera multitudo quocumque ibat comes aderant, quos omnes propter multitudinem nimiam scribere obmisimus. Dokaz velikanškega zanimanja vseh slojev prebivalstva za novo cerkveno ustanovo.

Pri listini št. 119 bi bilo pri pričah pristaviti, da je veljalo zanje bavarsko pravo (hii sunt testes per aurem tracti), četudi so vmes pristno slovenska imena (svobodina Ratuš in Pribigoj, Sebidrag, Tihonja): asimilacija je že tako napredovala, da slovenskih pravnih običajev niti vpoštevati ni bilo več treba (prim. še Gradivo III, št. 11, 48). Da se na drugi strani spozna tudi pritisk in vpliv juga, bi n. pr. pri št. 48 kazalo opozoriti na grožnjo kazni po rimskem pravu. Regest št. 24 (ki ne navaja koroških krajev Wilar, Asnic... cum omnis juris... et familia vel mobilia) bi moral vsebovati zanimiv način bavarske realne investiture, kar bi gotovo tudi juriste in folkloriste zanimalo.

Kar tiče tehnične strani regestov, jih kaže tako zasnovati, da je takoj jasno razvidno, za kaj gre, ali je darilna, kupna ali menjalna pogodba ali kaj drugega; za vse se mora dobiti glagol, ki pravno zadevo kratko, pa točno označuje. Radi jasnosti, pregleda in prostora naj izostanejo pri nastopajočih osebah vsi nepotrebni pridevki kot n. pr. (rimski) kralj N., pobožni možje v X. ali podobno. Začetek regesta pri št. 696: »Papež Lucij III. piše priorju in menihom samostana v dolini sv. Ivana ter jim vsled njih prošnje dovoli« bi se n. pr. mnogo bolje in krajše glasil: »Papež Lucij III. dovoli samostanu v Žičah na njegovo prošnjo«, — to še posebno radi tega, ker nam prvo že tako ali tako pove pridejano izvirno besedilo.

Glede datuma smatram, da je najbolje, ako je enostavno razrešen; kdor zahteva več, mu itak niti najboljše regest ne bo zadostoval, poseči mora po izvorniku, odnosno diplomatično vernem prepisu. Naše Gradivo pa ne prenese luksusa, da se samo za eshatokol porabi n. pr. kar sedem tiskanih vrst (št. 786). Naj bi bili raje mesto tega obširnejši regesti!

Glede interpunkcij mislim, da je mnogo jasneje in pregledneje, da se stavijo ločila po zmislu nego po slovničnih pravilih, ki besedilo preveč obremenjujejo: zadeva, ki spada skupaj, naj se tudi z ozirom na okolico kot taka vidno opredeli brez ozira na razne odvisne stavke, ki bi jih morali slovnično ločiti. Nemci so v podobnih zbornikih šli tako daleč, da so opustili tudi velike začetnice samostalnikov.

Pri regestih nam je dr. Kos vedno navedel tudi kraj, kjer se nahaja izvornik listine ter povsod vestno zbral zbornike in drugačno starejšo in novejšo literaturo, v kateri so viri bodisi v celoti, bodisi v odlomkih objavljeni. Posebno hvaležen mu bo uporabljavec tudi zato, da je označil predvsem one izdaje, ki so pri naših razmerah še najprej dosegljive. Da je vpošteval tudi vse nepristne listine, temu gotovo ne more noben zgodovinar ugovarjati, ker slonijo povečini na pristnih predlogah, ki so se ali pogubile ali nalašč uničile: nam na drugi strani kažejo bodisi aspiracije, bodisi da so ti falzifikati hoteli dati že dejanskemu stanju le še pravno podlago.

Neprecenljive vrednosti za znanstvenega raziskovalca pa je Kosov s hvalevredno akribijo sestavljen imenik oseb in krajev, izpopolnjen še s kratkim stvarnim registrom. Želel bi samo, da bi bila v svrhu lažjega iskanja dosledno povsod naznačena le številka regesta mesto letnice. Na koncu je pridejanih par genealogičnih tabel, katerim bi morda pisec v prihodnje dodal še topografično karto, ki bi nam vsaj v glavnih obrisih podala fevdalno razkosanost slovenskega ozemlja po stanju virov dotičnega zvezka Gradiva. S priznano vestnostjo so sestavljena tudi običajna uvodna zgodovinska in topografična razmotrivanja, katerim je v pričujočem zvezku nanovo dodal nekaj odlomkov iz kulturne in socialne zgodovine našega naroda. Semkaj je uvrstil tudi poprejšnja samostojna poglavja o cerkveni zgodovini, dasi v nekoliko zmanjšanem obsegu.

Četrta knjiga Gradiva prinaša končno nekaj dostavkov k dosedanjim trem knjigam (št. 931—948). Med te dostavke bi s kratko oznako vrnil tudi takozvane brižinske spomenike. Niso sicer nikak zgodovinski dokument v ožjem zmislu, a so za našo splošno in kulturno zgodovino tako pomembni, da je prav in umestno, da Gradivo v zvezi med drugim opozori vsaj nakratko tudi na te naše starine.

Gledè najstarejše dobe bi opozoril na elegijo Properca (*Quaeritis, unde avidis nox sit pretiosa puellis*), kjer žigosa pesnik pohlepnost sodobnih rimskih deklet, ki zahtevajo od ljubimca čez-

merno materielnih žrtev; stavi jim za zgled žene daljnega vzhoda, ki z veseljem sledijo svojim možem celo v smrt:

felix eois lex funeris una maritis,
 quos Aurora suis rubra colorat equis.
 namque ubi mortifero jacta est fax ultima lecto,
 uxorum fuis stat pia turba comis,
 et certamen habent, leti quae viva sequatur
 conjugium: pudor est non licuisse mori.
 ardent victrices et flammae pectora praebent
 imponuntque suis ora perusta viris.
 hic (sc. Romae) genus infidum nuptarum, hic nulla puella
 nec fida Eudae nec pia Penelope.⁵

Objavljam ta vir zlasti še vsled tega, ker bi ga na tem mestu malokdo iskal, dasi bi ne hotel trditi, da se nanaša ravno na Slované. Verjetno je sicer, da misli Propert pri teh soprogih skrajnega vzhoda na Slované, pri katerih je bilo splošno sežiganje vdov bojda v navadi. Ali bil je to obči indo-arijski običaj, samo da se je pri nekaterih rodovih preje izgubil, pri drugih pozneje. Herodot (V, 5) poroča o podobnem običaju nekega traškega rodu, Ciceron (Tusc. V, 78) pa nam prav isto pripoveduje o indskih razmerah in je zato mogoče, da ima tudi Propert v mislih te slednje.

Tudi Horac (carm. lib. III, XXIV, Intactis opulentior, 9—24) primerja gnile rimske razmere s čednostnim življenjem primitivnih severnjakov.⁶ Posebno se čudi lepemu ravnanju mačeh s pastorki ter dejstvu, da ondi bogata žena ne vlada možu in se ne vdaja nasladam ljubimca, ker jo sicer čaka gotova smrt.

V drugi knjigi svojega Gradiva (št. 341) je objavil dr. Kos ne-le za Slovence, marveč tudi za ostale Slované silno važne sklepe raffelstättenskega zbora cerkvenih in svetnih dostojanstvenikov glede carinskih krajev in visokosti carine po »vzhodnih pokrajinah«. V tem viru (nastalem med l. 903—905) se imenujejo Slovani kot popolnoma enakovredni soprebivalci Bavarcev, s kojimi delijo iste dolžnosti in enake ugodnosti: Bawari vel Sclavi istius patriae.

Zanimiv je ta pojav vsled tega, ker nam dokazuje, da so naši pradedje imeli lastne pravne običaje in živeli po svojih zakonih. Že zgoraj sem imel priliko opozoriti na priče po slovenskem pravu, ki se strogo ločijo od bavarskih; tudi glede cerkvene desetine so si znali Slovenci varovati lastno stališče. Raffelstättenske določbe so nam zopet nepobiten dokaz, da se tuje pravne odredbe niso meni nič tebi nič izvajale tudi nad Slovani, ako ni zato obstojal izrečen, pravnoveljavnen sklep.

Isti pojav srečamo nekako osem desetletij kasneje v važnih ranshofenskih dekretih vojvode Henrika (constitutio venerabilis ducis Heinrici et omnium primatum tam episcoporum quam comitum), ki so nastali proti koncu X. stoletja, nekako med leti 985—995, a jih je Kos popolnoma prezrl.⁷ Predočiti si moramo, da je bil prvi zakonik

izdan tik ob začetku madjarskih poplav, slednji pa po njihovem odločilnem porazu na Leškem polju in po izločitvi in osamosvojitvi karantanskega vojvodstva. S pravnozgodovinskega vidika so ranshofenške odredbe zanimive tudi zato, ker nam kažejo, da so po Tasilovem padcu uvedli na Bavarskem frankovsko sodno upravo v polnem obsegu. Frankovski centenar je postal istoveten z bavarskim Schultheissom, ki je po našem zakonu z grofom vred še uradnik, torej odstavljiv. Važno je tudi, da je že po teh določbah deželski sodnik redna sodna oblast tako za svobodne kot tudi nesvobodne ljudi.

Določbe ranshofenških sklepov urejajo postopek in kazen za gospodarja (dominus), ki bi prikrival ali si hotel prilastiti ubežnega nevoljnika (servus vel ancilla fugitivus); izguba oblasti in dohodkov, telesna in denarna, odnosno zaporna kazen čaka vse one oblastnike, od odvetnika in oskrbnika pa doli do klerika in skabína, ki bi se ne hoteli ravnati po teh sklepih. Osebam nižjega stanu, svobodnim in nesvobodnim, se za ta pregrešek izpulijo lasje (si autem inferior persona liberorum vel servorum id ipsum perpetraverit, depilatus excorticetur). Kazen pa se ima na vsak način izvršiti ob navzočnosti oškodovanca (in presentia dominis, cujus servus est). — Ako se je tujec zatekel pod zaščito kakega gospodarja (si quis advena alicujus domesticus factus fuerit et sub ejus positus fuerit tuitione), pa zakrivi tatvino ali drugačen prestopok, mora zaščitnik ali tožniku zadostiti, ali pa pribežnika staviti pred javni grofov sod. Če bi pa oni ušel, ne da bi plačal dolžne kazni, se naloži ta grofu. — Če štiti grof očitega izobčenca (forbannitum) in ga ne tira pred javni sod ali pa bi ga tukaj po krivici še zagovarjal in bi se pred vojvodo ne mogel opravičiti, izgubi milost in grofijo. Centenar in odvetnik izgubita za ta prestopok službo, oskrbniku se izpulijo lasje. — Ako bi gospod lastnega nevoljnika radi tatvine neopravičeno branil in bi ga ne hotel postaviti pred sodišče grofa, kjer je tatvino zagrešil in se mu to dokaže, naj se zapre ali izžene (vel in carcere aut exilio detinetur). — Če bi vojvoda obdolžil grofe ali skabíne, da izobčence in tatove, bodisi pred javnim sodom, bodisi kjerkoli protiposlovno zagovarjajo, naj se zapro ali izženejo, če se ne morejo s prisego opravičiti. — Tudi Slovani se morajo podvreči določbam tega zbora ali pa naj se izženejo t. j. iztrebijo (Sclavi etiam ejusdem coadunationis districtioni subjaceant aut exterminentur. — Actum Ranteshova feliciter Amen).

Te konstitucije bavarskega vojvode Henrika so jasen dokaz, da je tudi še po silovitih madjarskih navalih po vzhodnih pokrajinah ostalo tod še vedno toliko slovanskega življa, da je moral tudi zakonodajalec rad ali nerad ž njim računati. Kakor v rasselstättenskih določbah, tako je tudi v njim sledečih ranshofenških slovanskih naseljenik enako praven z bavarskim. Seveda, privilegijev ali izjemnih, samo za Slované veljavnih zakonov tudi sedaj ni. Če je Slovan magari grof ali odvetnik, oskrbnik, klerik ali kakršenkoli si bodi sodni uslužbenec, ako ne sluša vojvodovih ukazov, ga zadene

enaka kazen, kakršna je določena za vse druge podobne kršitelje. Ako daje slovanski vlastelin podložnim ubežnikom, tujcem in zločincem kakršnokoli protizakonito varstvo in zaščito, zapade enako splošno določeni kazni kot vsak drug; za vse večje delikte in za vsakoogar, tudi za nesvobodne Slovane, je kompetentno edino le redno grofovsko, deželsko sodišče in sicer tistega kraja, kjer je bil zločin izvršen.

Opozarjati moram, da te dekretalije urejujejo, rekel bi, le vrhovno sodno upravo, ki je bila višja v rokah sodnih uradnikov, nižja pa v posesti vlastelinov. In zbor svetnih in cerkvenih velikašev določa le tem kazni za slučaj, da bi se ne držali predpisov: kakšna kazen zadene ubežnega nevoljnika ali tatinskega ali podobnega zločinca, to je stvar rednega sodišča. V to zadevo se ranshofenske konstitucije ne spuščajo, ker hočejo pač samo urediti pravilno sodno postopanje. Če vlastelin ali kak drug gospod ali sodnik postopa protipostavno, se zapre ali izžene: vel in carcere aut exilio damnetur.

Ker veljajo gornje določbe za vse brez izjeme, torej tudi za slovanske gospodarje in morebitne sodne uradnike, je jasno, da jih zadene ista kazen kot recimo rojene Bavarce. Ker je pa zakonodajalec najbrže pričakoval solidarne nastopa vseh Slovanov, zato je opuščen pri njih prvi del kazni: vseh ne more dati zapreti. Pač pa velja tudi zanje izgon, ako se ne podvržejo. In če najdemo zato izraz exterminetur (= extra terminos ejicere), označuje to prav isti učinek za kolektivnost Slovanov, ki ga izraža za posameznika-upornika beseda exilio damnetur. Ako se posameznik iztira preko meje, ga enostavno tokraj ni, ako pa se to dogodi neki celoti, moremo o njej reči, da je bila iztrebljena.

Edino to nam more in hoče povedati ta Henrikov zakonik. Kdor išče ali najde kaj več, menim, da dela silo interpretaciji gornjih zakonskih določb. Celò na napačni poti je oni, ki bi hotel iz teh odredb konstruirati bajko o kakem splošnem zaslužjenju Slovencev potom imenovanega zakonika.⁸ Res je sicer, da je Nemeč kakor kmete drugod tako tudi slovenske domalega usužnjil, a to se ni zgodilo na podlagi kakih dekretov; sila razmer je marveč v neizprosni posledicah pritirala razvoj do onega končnega učinka.

In kako bi si mogli tudi razložiti velikansko razliko in nepremostljiv prepad, ki bi ga tako enostransko in nasilno tolmačenje virov postavilo med socialno pozicijo Slovanov začetkom in ono koncem enega in istega desetega stoletja? Leta 905 še prost in svobodni človek z vsemi državljanskimi pravicami germanskega sobivalstva, osemdeset let kasneje pa naj bo oni in isti človek zavržen, brezpraven rob, ki ga smeš pobiti ali pa pognati preko meje, kadar in komur se zljubi!

Da moje dokazovanje ne bo omejeno le na vire enega stoletja, naj podam na tem mestu še po en dokaz za obe prejšnji stoletji, odkar so alpski Slovenci prišli pod tujo nadoblast. Iz darilne listine vojvode Tasila kremsmünsterškemu samostanu (777) razvidimo, da tam omenjeni Slovani niso bili nikakovi robovi. Imeli so lastne

predstojnike in so plačevali deželnemu knezu ne po kaki samovolji narekovane in tirjane čezmerne davke, marveč so služili slednjemu le »cum opere fiscali seu tributo j u s t o«. Deželni knez se ne dotika lastnine Slovanov kot take, marveč razpolaga le s služnostmi, ki so jih dolžni odrajtovati. Pač pa ima prosto roko glede izazov, ki so jih Slovani napravili brez njegovega dovoljenja in vednosti (sine consensu nostro). Po starem nemškem narodnem pravu je namreč last deželnega kneza vsa s silo zavojevana in neobdelana zemlja, ki nima pravno priznanega lastnika.

Tudi piscu, ki je nekako 100 let kasneje ponarejal gornjo listino, ti Slovani niso nikaki glebae adscripti nevoljniki, marveč osebno popolnoma s v o b o d n i ljudje, katerim proste izbire bivanja nikdo ne more vzkračevati: ako bi namreč ne hoteli plačevati primernih, pravičnih davščin, smejo n e o v i r a n o oditi kamorkoli (si vero illi Sclavi rectum censum et laudabile servitium facere voluerint, terram illam possideant, sin autem, liberi discedant).⁹ Ugodnosti prostega odhoda pa navadni sužnji niso uživali. Če so se torej Slovani morda odločili za selitev, so odšli s v o b o d n i — liberi — v nova bivališča, katerih takrat ni bilo težko dobiti.

Kako lepo se torej ujemajo viri obeh prejšnjih stoletij z zmisлом ranshofenških konstitucij: tu in tam imamo opraviti s Slovani, katerih na noben način v svoji splošnosti ne moremo in ne smemo staviti v vrsto nevoljnikov ali jih naravnost istovetiti s sužnji. Seveda mi pri tem ne pride na um, da bi hotel tajiti vsako tedaj nastajajoče podložniško razmerje, ki jih je tekem časa kot povsod drugod vklenilo v popolno nevoljniško odvisnost. Protivim se le posploševanju posamnih pojavov, kakor tudi vzporedivanju položaja alpskih Slovanov z onim polabskih. Tem so Nemci kot nevernikom napovedali križarsko vojsko, Slovenci pa so se radevolje pokristjanili, tako da mora njihovo pobožnost hvaliti celo pomorjanski Helmold. Vrhtega so trčili severni Slovani na nemške rodove, ki so bili čisto drugega kova ko mehkejši in manj bojeviti Svabi in Bavarci.

Redko naseljene Slovence je vedno naraščajoči bavarski tok smatral za vrinjene goste, katerim se — da ne motijo enotne strukture — svetuje, naj se asimilirajo in prilagodijo dejanskemu stanju, ali pa izselijo. In zgodilo se je prvo vsled silnega nemškega pritiska proti vzhodu, in ker Slovenci niso našli zaslombe v kakem jakem plemstvu, ki je samo — kolikor je tačas sploh že obstojalo — najprvo podleglo potujčenju, kakor se je to v vseh zgodovinskih dobah in povsod dogajalo.

Zgodovinar, ki vestno pretehta vsako besedo in zmisel itak ne pregostobesednih sodobnih sporočil, mora biti pri presoji oprezen in se ne sme dati zapeljati v neutemeljene kombinacije, povzročene morda po vtisih poznejšega historičnega razvoja, ki nam pa tudi od svoje strani daje mnogokaj v premislek. Kako bi namreč pač bilo mogoče, da bi se ponosni nemški knezi, tudi kraljevega rodu, bili dali vstoličevati ne od slovenskega plemiča marveč kmeta, čigar signatura bi naj bilo suženjstvo? Kako naj si tolmačimo dejstvo, da

se je smel vojvoda karantanskih Slovencev zagovarjati v slovenskem jeziku pred samim nemškim cesarjem, najvišjim svetnim dostojanstvenikom krščanskega Zapada? Kako, da bi se mogli vitezi tujega rodu (Ulrich Lichtensteinski!) pozdravljati v jeziku naroda hlapcev? Ponosit, kakor je že bil, slovenski kmet celo pred lastnim knezom ni snel svojega klobuka. Ta predpravica se je prenesla po ustoličenju tudi na koroškega vojvodo, katerega kronist Otokar (v. 20135 sl.) radi te Nemcem nepojmljive posebnosti takole izgovarja: ouch sol im niemen tragen haz, — gegen swem er vermidet daz, — daz er niht ab nimt sinen huot: — durch hochvertigen muot — tuot er sin niht, — wan das er sin ze rehte giht.

Beseda Slave-Sklave¹⁰ ne pove ničesar, ker se prvič v oni dobi, ki jo imamo v mislih, ni rabila v današnjem njenem pomenu, drugič pa Nemci sami tudi pozneje kot preje niso Slovencev nazivali s tem imenom, marveč so jih — kakor često še danes — imenovali Vende, čemur dokaz so razentega tudi pogosta krajevna imena s predznakom Windisch.

To se mi je zdelo umestno, da, naravnost potrebno ugotoviti ob strani omenjenih konstitucij, da ne bomo brez potrebe in vsled golega nepoznanja teptali v blato svoje lastne prošlosti.

¹ Dr. Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Četrta knjiga (1101—1200). Str. CXIII+648. Založila in izdala »Leonova družba« v Ljubljani, 1915—1920.

² Pri tem registru bi bilo opozoriti, da izpopolnjuje onega pod št. 22, kjer bi se točneje glasilo »posest Glodnico« (predium Glodinic), kakor pa »posestvo v Glodnici«.

³ V srednjeveških listinah se omenja na Gorenjskem neki kraj Malocipiz; analogno gornji glasoslovni spremembi bi utegnile to biti Ma(v)čiče.

⁴ Prim. Hauptmann, Staroslovenska družba, Časopis za slov. jezik etc., I., str. 89 sl.

⁵ Sexti Propertii elegiae, lib. III, c. XIII (XI).

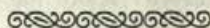
⁶ Imenuje Scite in Gete, ki na svojih vozovih živijo nestalno življenje. Prim. temu poročilo o taboru vozov Theophylakta Simokatta, katerega Geti so nedvomno Slovani (Gradivo I., št. 118).

⁷ Prvo objavo je oskrbel že Kopitar (Glagolita Clozianus, p. XXXIV, kjer trdi, da je avtor teh konstitucij brižinski škof Abraham, zaupnik vojvode Henrika), drugo Merkel v Monum. Germ. hist., leges (const.) III, c. 484/85 (additiones legis Bajuvariorum). Zakonik se nam je ohranil v dveh kodeksih, v brižinskem in samostana Tegernsee (sedaj oba v Monakovem, št. 6426, 19.415).

⁸ Zato se v tem tudi ne morem strinjati z zadevnimi izvajanji Gfrörerja (Pabst Gregorius VII. und sein Zeitalter, I. Bd., S. 497 ss.), ko obsirneje razpravlja o »protislovenskem zakonu«.

⁹ Kos, Gradivo I., št. 256, 275, 279.

¹⁰ Zvok »k« so vrinili v naše narodno ime že grški in rimski pisatelji, ker je bil zanje zlog »sl«, ustnik neposredno za sičnikom, glasoslovno nekaj popolnoma nemogočega.

Kulturni obzornik.

Bogoslovna akademija.

S politično osvoboditvijo se je živeje pojavila potrebnost in dala možnost kulturne, znanstvene osamosvojitve. Dobili smo vseučilišče, najpotrebnejšo znanstveno organizacijo za kulturno osamosvojitve. Delovanje tega državnega znanstvenega zavoda pa morajo podpirati in pospeševati še druge znanstvene organizacije.

Važen del kulturne osamosvojitve je osamosvojitve bogoslovne znanosti, ustvaritev samostojne bogoslovne književnosti. To nam je tem bolj potrebno, ker živimo v versko mešani državi na meji krščanskega Vzhoda. Naša bogoslovna znanost bo morala reševati znanstvene in sploh kulturne probleme, ki so drugim narodom težje razumljivi, probleme, katerih rešitev je posebno od nas odvisna. Na našem vseučilišču imamo moderno organizirano bogoslovno fakulteto. A poleg tega nam je potrebna še širša bogoslovna znanstvena organizacija.

Na občnem zboru »Leonove družbe«, dne 4. marca 1920, se je sprejel predlog, naj se osnuje bogoslovno-znanstveni odsek, ki bi avtonomno, a še vedno v okviru »Leonove družbe« organiziral bogoslovno-znanstveno delo. Za sedaj je gotovo primerno, da ostane bogoslovna znanstvena organizacija v zvezi z »Leonovo družbo«, pri kateri že sodelujejo mnogi bogoslovni profesorji. Tako se ohranja stik s svetno inteligenco. To priporočajo tudi upravni oziri.

Dne 1. junija 1920 je predsednik »Leonove družbe« sklical ustanovni občni zbor novega znanstvenega odseka. Po vsestranskem posvetovanju se je sklenilo, da se nova znanstvena organizacija imenuje »Bogoslovna Akademija« (BA). Določil se je naslednji poslovnik:

I.

»Bogoslovna Akademija« (BA) je odsek »Leonove družbe« v Ljubljani (v smislu § 7 pravil »Leonove družbe«).

II.

Namen BA je: Gojiti bogoslovno znanost.

1. V ta namen bo BA izdajala: a) bogoslovni znanstveni časopis; b) znanstvene bogoslovne spise; c) slovenske knjige za vse bogoslovne stroke; d) poljudne bogoslovne spise; e) prevode sv. pisma, cerkvenih očetov in klasičnih bogoslovnih, posebno ascetičnih spisov.

2. Prirejala bo: a) Vseučiliške kurze za duhovnike; b) bogoslovna predavanja za širše občinstvo.

3. Snovala in organizirala bo biblioteke.

4. Skrbela bo za vzgojo in organizacijo bogoslovnih znanstvenikov. Podpirala bo mlade znanstvenike, da bodo mogli obiskovati tuja vseučilišča, arhive in biblioteke.

III.

Člani so: a) redni, b) izredni.

Redni član more biti, kdor z znanstvenim delom pospešuje namene BA.

Izredni člani morejo biti vsi, ki so dovršili bogoslovne študije na kakem vseučilišču ali bogoslovnem učilišču.

Člane sprejema in članarino določa odbor. Za leto 1920/21 znaša članarina 50 K.

Člani imajo besedo in glas na shodih ter dobivajo bogoslovni časopis brezplačno, druge publikacije pa po znižani ceni, kakor določa odbor.

IV. Organizacija.

BA je odsek »Leonove družbe«, a ima svoje načelstvo in svojo blagajno. Na čelu Akademije stoji odbor (vsaj devet članov), ki sestoji iz predsednika, podpredsednika, tajnika, blagajnika, urednika in še štirih na občnem zboru izvoljenih odbornikov; vsako bogoslovno učilišče na slovenskem ozemlju pa ima pravico poslati po enega profesorja v odbor. Predsednika in tajnika voli občni zbor, podpredsednika, blagajnika in urednika pa volijo odborniki iz svoje srede.

Odbor se mora vsaj vsaka tri leta na novo voliti. Predsednik in tajnik se morata vsaj vsaka tri leta menjati; izjema je le tedaj, ako ju občni zbor v tajnem glasovanju soglasno zopet izvoli.

Odbor vodi delovanje Akademije, upravlja njeno imetje in s sodelovanjem strokovnjakov presoja predložene rokopise. Sklepčen je, ako so povabljeni vsi odborniki in ako je navzočih vsaj pet odbornikov. Ako je potrebno, se odbor dopolni po kooptaciji. Odborovim sejam sme prisostvovati vsak redni član. (Redni člani tvorijo širši odbor.)

Na ustanovnem občnem zboru je bil izvoljen naslednji odbor. Predsednik: dr. F. Grivec; podpredsednik: dr. F. Ujčič; tajnik: dr. M. Slavič; urednik: dr. F. Lukman; blagajnik: dr. A. Snog; odborniki: dr. J. Lesar, dr. A. Ušeničnik, dr. G. Pečjak in dr. F. Jerè.

Kakor je razvidno iz sestave načelstva, bodo jedro BA tvorili vseučiliški profesorji, a brez posebnih predprav. Odločilno bo znanstveno delo.

BA bo pred vsem gojila strokovno bogoslovno znanost in pospeševala strokovno bogoslovno književnost; izdajala bo znanstvene publikacije. To je potrebno za obstoj in ugled bogoslovne fakultete, a

prav tako tudi za osamosvojitve naše bogoslovne znanosti.

V jeseni bo začel izhajati znanstveni bogoslovni časopis »Bogoslovni Vestnik«, ki bo tako urejevan, da bo služil ne samo znanosti, ampak tudi potrebam dušnega pastirstva. Časopis bo kolikor mogoče aktualen in praktičen. Obširnejše in manj aktualne razprave se bodo objavljale posebe.

Strokovna znanost zadeva pri nas še bolj kot drugod na veliko zapreko, namreč premajhno število občinstva. To zapreko bo skušala BA odstraniti s tem, da bo zbujala zanimanje za bogoslovno znanost ter skrbela za gnotno podlago; na drugi strani pa se bo razširil krog občinstva s tem, da bo naša bogoslovna znanost dostopna tudi Hrvatom (Srbom). Ena prvih nalog bo, da v sporazumu s Hrvati in Srbi določimo bogoslovno terminologijo tako, da bodo bogoslovno znanstvene knjige brez težave razumljive vsem Jugoslovanom. S posredovanjem latinščine in francoščine pa bo mogoče naše znanstveno delo predstaviti tudi širšemu znanstvenemu svetu.

Strokovna znanost daje duševno hrano poljudni znanosti, a poljudna znanost zopet širi zanimanje za strokovno znanost. Zato bo BA gojila tudi poljudno znanost. Druge važne naloge BA so razvidne iz poslovnika.

Ustanovitelji BA se zavedajo velike naloge in velikih težav, ki jih bo treba premagati. Velike skrbi prizadeva gnotno vprašanje. Članarina nikakor ne bo zadostovala. Treba bo gnotne podpore velikodušnih dobrotnikov. Profesorji ljubljanske bogoslovne fakultete so dali v tem oziru lep zgled ter so darovali 6000 K kot prvi temeljni kamen. BA bo izvrševala tako važno kulturno nalogo, da se ne smemo ustrašiti žrtev. Odbor že živahno deluje. Prvi sadovi se bodo pokazali letošnjo jesen.

Dr. Fr. Gr.

„Zora“ in socialno vprašanje.

Naša revija se mora ozirati tudi na delo tistih, ki bodo v najbližji bodočnosti dajali smeri znanstvu in kulturi. To je naša visokošolska mladina. Že ločitev mladine po društvih kaže, da vzmira in giblje duhove predvsem socialni problem. Zato bo ta problem použil v bodočnosti gotovo še več znanstvenih in kulturnih sil kakor doslej. Kako resno išče naša mladina prave »socialne orientacije«, to izpričuje n. pr. »Zora«, glasilo katoliškega jugoslovanskega dijaštva. V zadnjem dvojnem zvezku (XXII, 1920, št. 6—8, str. 85—97) sta dva članka (eden se bo še nadaljeval), ki očitujeta, da je tudi v vrstah naše mladine neka notranja znanstvena borba, ki se je pokazala že tudi sicer v naši katoliški javnosti. Izpočetka se je zdelo, da gre bolj za besedo: solidarizem ali socializem. Vse bolj se pa odkriva, da gre za stvar, namreč da ena struja hoče odločno dalje, kjer se drugi struji zdi, da ne more. Že dr. Gosar je v zadnjem »Času« (str. 29—40) načel to vprašanje, a še bolj jasno in določno je opredelil to vprašanje J.

Kralj v »Zori« v članku »Do nove družbe«. J. Kralj ne vprašuje: ali solidarizem ali socializem, ampak mu je krščanski socializem prav neka konkretna oblika solidarizma. To se pravi: kakor dr. Gosar pojmuje tudi J. Kralj solidarizem zgolj etično. Solidarizem mu je notranje etično načelo ali bolje obseg etičnih načel, ki dajejo socialnemu in gospodarskemu življenju neke etične smernice. Ta načela so večno veljavna. Naj si bo gospodarska oblika taka ali taka, ta načela morajo vladati v vsaki. Če se čuvajo ta vrhovna etična načela solidarnosti ali socialne pravičnosti, tedaj so vse gospodarske oblike same po sebi nekaj relativnega, kakor so nekaj relativnega razne politične ali ustavne oblike. »V dveh tisočletjih, odkar obstoja krščanstvo,« pravi Kralj, »je imel svet različne gospodarske sisteme: rimski latifundijski sistem v poljedelstvu in kapitalizem, zgrajen na instituciji suženjstva; v posameznih krščanskih deželah družinske zadruge in ostanke skupnega vaškega ali pokrajinskega gospodarstva; v srednjem veku se je razvilo, polagoma, klijoč iz starih oblik, fevdalno gospodarstvo. Nosilo je v sebi že kali modernega gospodarskega sistema, kapitalizma. Napram vsem tem oblikam je krščanstvo kot v prvi vrsti duhovna, od izpreminjajočih se oblik gospodarstva neodvisna sila zavzemalo stališče: Dokler se te oblike gospodarstva gibajo v okviru solidarističnih krščanskih načel, jim ni oporekati... Ni mogoče, da bi se večno veljavna etična načela vezala na življenje in smrt s kakim gotovim gospodarskim redom. S propastjo dotičnega gospodarskega reda bi morala logično tudi propasti katoliška načela... V okviru solidarizma, t. j. etičnih načel, ki urejajo družbo, more (torej) najti prostor cela vrsta različnih gospodarskih in socialnih sistemov.«

»Nebroj poti« vodi torej do družabnega stanja, ki bo »v skladu z načeli etičnega solidarizma«. »Naloga krščanskega socializma« je izbrati tistega izmed številnih gospodarskih sistemov, ki bo najbolj odgovarjal dejanskim gospodarskim in socialnim potrebam. Gre torej »predvsem za to, da izberemo oni gospodarski red, ki more v sedanjih dobi realizirati solidaristična načela in prinesiti pravico najširšim ljudskim plastem«.

Tu je torej jasno načrtano, kako si J. Kralj misli krščanski solidarizem. Nekoliko nejasna je le oznaka krščanskega socializma. Ni namreč prav razvidno, ali mu je krščanski socializem neka socialna in gospodarska »formula«, ali ne neka »naloga«. J. Kralj govori le o nalogi, a zdi se, da misli formulo. Ker se giblje v miselnosti dr. Gosarjevi, kakor dr. Gosar v Plengejevi, mu je pač krščanski socializem neka formula, ali še bolj določno, neka konkretna oblika socialnega in gospodarskega reda. Nekaj težave dela pridevek »krščanski«, ker je J. Kralj pravkar dejal, da bi bilo »žalostno, če bi vezalo krščanstvo svoj obstoj na kako gotovo obliko družabnega reda«. Toda krščanski socializem bi se lahko imenoval »krščanski« v tem smislu, da je relativna, a najbolj časovna oblika gospodarskega in družabnega reda, zgrajenega v skladju z etičnimi načeli krščanskega solidarizma.

Kaj naj pravimo na to? Najprej moramo reči, da Pesch, ki je uvedel to besedo v krščansko sociologijo, besede ne pojmuje tako. Peschu krščanski solidarizem ni samo abstraktno etična formula, temveč mu je socialno-gospodarski sistem, in sicer socialno-gospodarski sistem, kakor se mu zdi v določnem nasprotju proti individualističnemu kapitalističnemu in prvtako proti socialističnemu gospodarskemu redu edino pravi. Peschu je ideja solidarnosti »organizacijski princip« narodnega gospodarstva. Doslej, pravi, so govorili nacionalni ekonomski o dveh osnovnih organizacijskih principih narodnega gospodarstva, o individualističnem in socialističnem, toda ne eden ne drugi ne more zadovoljiti, ker sta oba enostranska, zato je treba združiti pozitivne plati obeh in ta sinteza je prav solidarizem. In sicer misli Pesch, ko govori o krščanskem solidarizmu, tudi na konkretno organizacijo narodnega gospodarstva, kakršna naj bi bila prav v naši dobi. Jasno je, da nihče ne bo spravljal naše dobe v kolesnice srednjega veka in gospodarstva naše dobe v oblike srednjeveških cehov. Nova doba, nove gospodarske razmere, zato mora biti tudi konkretna oblika krščanskega solidarizma nova. Kot teoretik seveda ni izdelal praktičnega programa v vseh podrobnostih. Njemu je predvsem za zmago principa. Če zmaga princip, si bo tudi poiskal konkretnih oblik. Sicer pa ni mogoče reči, da bi ne bil zarisal nobenih konkretnih oblik. Že v »Casu« sem omenil, da si misli vse bodoče narodno gospodarstvo urejeno po primeru nemške »socializacije« premožnikov. Zadržno gospodarstvo, delavski sosvet, socialna kontrola, te in podobne formule izražajo praktične težnje solidarističnega principa.

Peschu je torej solidarizem prvtako kakor individualizem in socializem socialnogospodarski sistem. Logično je zveza ta: Če se imenuje socialnogospodarski sistem, ki skuša v gospodarstvu enostransko uveljaviti individualnost in pravice individua, individualizem, in zopet socialnogospodarski sistem, ki bi rad enostransko uveljavil pravice družbe, skupnosti, socialnosti, socializem, tedaj se socialnogospodarski sistem, ki na podstavi, da je človek individualno in socialno bitje, hoče tudi v gospodarstvu solidarno uveljaviti pravice individualnosti in socialnosti, po pravici in logično lahko imenuje solidarizem. In kakor je konkretna oblika individualističnega principa v gospodarstvu v naši dobi individualistično prosto gospodarstvo (kapitalizem) in bi bila konkretna oblika socialističnega principa socialistično gospodarstvo (podružabljeno gospodarstvo), tako bi bila konkretna oblika solidarističnega principa socialno vezano gospodarstvo.

Kljub temu pa poročevalec zase rad prizna, da bi bilo bolje, če bi ločili principe in konkretne časovne oblike. Ne da bi bil solidaristični princip samo etičen princip. Je etičen, socialen in gospodarski princip. Vendar je princip, torej načelo, ki se mora šele ostvariti in se v raznih časih in razmerah more tudi le na razne načine, v raznih oblikah ostvariti. Zato je res posebno vprašanje, v kakšni obliki naj se ostvari zlasti v gospodarstvu v naši dobi, v dobi tehnično in kooperativno tako visoko razvite velike industrije?

Ločiti bi morali torej po tem pojmovanju pravzaprav troje: solidariizem kot obseg krščanskih socialno-etičnih načel, ki jih tolmači krščanska socialna etika; krščansko-socialno akcijo, ki ima nalogo, da uveljavi v gospodarstvu ta načela; in tisto konkretno obliko družabnega in gospodarskega reda, ki bi v dejanskih razmerah najbolje odgovarjala zahtevam krščanskih solidarističnih načel.

Toda z vsem tem še ne bi prišli stvarno »za korak naprej«, kakor pravi Kralj, da moramo iti, tudi preko Kreka. S tem smo samo nekaj razločili, kar je bilo doslej pomešano v besedi in pojmu solidarizma. Če torej ena struja hoče za korak naprej, moramo sklepati, da ni zadovoljna s konkretno obliko, kakor jo je začrtal Pesch. In vse kaže, da je res tako. Potem je bilo seveda poročevalčevu prilagovanje v zadnjem »Času« na izraz »krščanski socializem« brez pomena. Tudi konkretna oblika krščanskega solidarizma, socialno vezano gospodarstvo, torej gospodarski sistem, ki ne zanikuje zasebne lasti, a jo hoče socialno vezati in tako uslužiti skupnosti in socialni blaginji, bi se lahko imenoval socializem (če socializma ne pojmujejo kot ekstrem k individualizmu). In res je H. Lechtape v sporazumu s Peschem krščanski solidarizem nazval »krščanski socializem« (Der christliche Sozialismus, die Wirtschaftsverfassung der Zukunft). (Vendar kritik v Theologische Revue XIX, 1920, 72, meni, da bi bil avtor bolje storil, če bi bil obdržal besedo solidarizem.) Lahko bi torej tudi krščanski solidarizem poimenovali z besedo krščanski socializem. A po Kraljevem članku sodim, da ne misli tega, ko govori o krščanskem socializmu, in tudi dr. Gosarjev članek se mi kaže sedaj v drugi luči. Ne more biti več dvoma, da gre prav za konkretno obliko. Krščanski socializem naj bi bil pravi socializem, a krščanski. Izvedla naj bi se razlastilna socializacija, a v soglasju s krščanskimi načeli. Zato je dr. Gosar nezadovoljen z Leonom. Pač ne samo radi besede, ampak radi stvari.

Če Gosarjevo in Kraljevo misel prav umevamo in tolmačimo — o Plengeju menda ni nobenega dvoma —, tedaj bi bilo važno vprašanje, ali ni v pojmu takega »krščanskega socializma« notranjega nasprotja, ali ni govorjenje o krščanskem socializmu — *contradictio in adiecto*? Če si mislimo, da bi se socializacija legalno, brez krivičnega nasilja izvedla, tedaj bi bilo to vprašanje bistveno le vprašanje, kako je z zasebno lastninsko pravico produkcijskih sredstev, ali jo krščanski etični principi brezpogojno čuvajo ali ne? J. Kralj se je res tudi tega vprašanje doteknil s stavkom: »Napačna je trditev, da moramo katoliški brezpogojno braniti zasebno last«, in z motivacijo: »Napačna je ta trditev predvsem v sedanji dobi, ko neomejeno gospodarstvo nad zasebno lastjo rodi posledice, ki so v popolnem nasprotju s krščanskim solidarizmom.« Ta motivacija premalo loči neomejeno zasebno last, socialno last in socialno vezano last. Neomejeno last je treba brez dvoma zavreči. Krščanski solidarizem jo že s svojim imenom zameta. Last ne sme biti neomejena, temveč mora po principu solidarnosti služiti skupnosti. Vprašanje torej ni: ali neomejena, ali ome-

jena last, temveč le: ali socialna ali zasebna, toda socialna vezana last?

To vprašanje se zopet deli v dvoje: prvo, ali last mora biti zasebna? drugo, če ne, ali je bolje, da je zasebna, a socialno vezana, ali bi bilo bolje, da bi bila socialna?

Ali last mora biti zasebna? Zdi se, da ne. Nekateri res uče, da je zasebna lastnina naravnopravna institucija, toda njih dokazi so vsaj dvomljive vrednosti. Gotovo je zasebna lastnina po naravnemu pravu upravičena, a vse nekaj drugega je trditev, da mora biti. Zakaj bi po naravnem pravu morala biti last produkcijskih sredstev zasebna? Dokazi, ki se navadno navajajo, imajo še največ moči zoper komunizem zemlje, a predvsem zoper komunizem zemlje, kjer bi zemlja ne bila nikogar, kjer bi torej ne bile nikoogar, ki bi skrbel za redno obdelavanje, ampak bi vsak počenjal, kar bi hotel. Socializem pa tak komunizem ni. Socializem je organiziran komunizem. Organizirana komuna bi bila lastnica in bi delo organizirala. Sedaj pa primerjajmo s tem n. pr. institucijo kolonata! Po instituciji kolonata ni ne kolon, ne glavni najemnik (affittore) zasebni lastnik, ampak lastnik je veleposestnik, ki svojega posestva še morda nikdar videl ni, nika da bi ga sam obdelaval. Ali bi bila kaj velika razlika, če bi namesto takega veleposestnika stopila recimo občina, ali tudi demokratična država? Zdi se, da bi bila razlika za kolone le na boljše, ker bi ljudstvo v demokratični državi lahko izvrševalo kontrolo nad stanjem kolonov. Če torej zastopniki naravnopravne teorije ne trdijo, da bi bila institucija kolonata proti naravnemu pravu — in tega ne trdijo —, ni razvidno, zakaj bi bila proti naravnemu pravu socializacija.

Kaže torej, da to vprašanje ni naravno-pravno in zato tudi ne vprašanje krščanske etike, zakaj krščanstvo v teh rečeh ni nič svojega določilo, ampak je samo sprejelo naravno pravo. Naravno pravo pa ima glede tega samo splošne norme: Zemlja prvotno ni nikoogar, ustvarjena je pa za vse. Služiti mora torej vsem. To je pa mogoče na več načinov, kakor dokazuje tudi zgodovina. Vsak način, če le res služi prvotnemu namenu, je po naravnem pravu dovoljen.

Tako se zdi, da bi vprašanje — ali socializem ali ne — ne bilo več krščansko-etično vprašanje, ampak le še vprašanje večje socialne smotrnosti: kateri način bi v današnjih razmerah najbolje služil občni blaginji? Če je to izvajanje pravo, tedaj bi bile misli o tem s krščansko-etičnega stališča svobodne. Če kdo misli, da je socializem za našo dobo najboljša ali celo edina možna gospodarska oblika, naj to obrazloži in dokaže. Če drugi misli, da ne socializem, ampak združna misel, in če tretji misli, da modra kombinacija združne misli s socializacijo, ali socializacija v širšem pomenu, naj vsak to dokaže. Kar bomo spoznali za boljše, tega se oprimumo in to izvedimo! In najbolje bo, če ne vsega hipoma, temveč le stopnjema. Tako bo mogoče popravljati hibe, če je bilo spoznanje nepopolno, tako mogoče kreniti v drugo smer, če je bilo spoznanje zmotno.

Jasno je, da govorimo samo o gospodarskem socializmu. Socializem, skopčan z Marxovim materializmom, je kajpada v skrajnjem nasprotju s krščanstvom.

Kako je torej z gospodarskim socializmom? Poročevalec je že opetovano razložil svoje misli. Že socialisti sami priznavajo, da bi se socializacija zemlje slabo obnesla. Niti ruski boljševiki ne morejo odpraviti zasebne lastnine zemlje. Kako bi bilo z velikimi industrijskimi podjetji, je težje reči. Da ali ne bi se tu socializem bolje obnašal, dasi bi ga bilo težko izvesti. Vsekako bi bilo treba poprej vsaj teoretično rešiti najtežje vprašanje vsega socializma, kako ohraniti interes za delo, to najmočnejše gibalno vsega napredka. Socialisti ne morejo nič gotovega povedati. Kautsky pravi, da si ne smemo misliti socializma kot nekaj trdega, ampak kot nekaj, kar je v večnem razvoju. Gotovo bo socializem vsaj izpočetka ohranil mezčno razmerje in razne oblike mezde (kakor so: »fester Gehalt, Zeitlohn, Stücklohn, Prämien für Leistungen...«) in nikjer ni rečeno, da bi vsi imeli enake plače. Če bi se bilo treba odločiti ali za enakostni princip ali za socialistično produkcijo, bi se morali odločiti pač le za to! (Prim. K. Kautsky, *Das Erfurterprogramm*¹⁰, 1910, 158—161.) Bodisi kakorkoli, brez dvoma je socializem »skok v temò! Tu je treba torej — več luči! Nasprotno pa evolucija s socialno kontrolo nad produkcijo, z delno socializacijo ne dela teoretično nobenih posebnih težav in srečno združuje važni individualni moment zasebne iniciative, zasebnega interesa s socialnimi interesi, z interesi skupnosti. Vsega seveda tudi ta teorija ne reši. V vseh teh rečeh je malo absolutnosti, a so široke meje relativnosti. Te relativnosti je priča ves zgodovinski razvoj. Vsaka doba izkuša po svoje rešiti problem sreče, a nobena doba ga še ni popolnoma zadovoljivo rešila, zato si ne smemo laskati, da ga bo prav naša. Tudi ne smemo iskati gesel, s katerimi bi množice pridobili, če za gotovo ne vemo, da bodo ta gesla res prinesla množicam obetano srečo. Pač pa to vemo o geslu: »Blagor ljudstvu, čigar gospod je Bog njegov!« (Ps. 143, 15), in o geslih krščanske ljubezni in pravičnosti!

Da se vrnemo k »Zori«, je torej J. Kralj, kakor se zdi, za neke vrste socializem, v katerih mejah, ni jasno. Malo bolj jasno je, kar je povedal dr. Gosar v »Času«, a dosti jasno še tudi ni. Nasprotno se je pa v isti »Zori« Fr. Žaren odločno postavil na stališče krščanskega solidarizma. V članku »Socializacija« tolmači najprej, kako je nastala med proletarci vsled peze življenja in smotrnega preudarka socialistična misel s socialističnim gibanjem. V drugem delu pa dokazuje, da bi privedel socializem, dosledno izveden, človeštvo v gospodarsko sužnost. V vsem socializmu se mu zdi, da tiči »petitio principii«: »brez vsakega dokaza domneva, da pomeni socializacija a priori rešitev iz vseh težav naših dni, kar je vendar tako zelo dvomljivo«. Žaren odločno odklanja kapitalizem, pozitivno je pa za krščanski solidarizem, »za socializacijo ne v komunističnem, marveč v solidarističnem smislu, za regulacijo gospodarskega življenja s pomočjo avtonomnih stanovskih zadrug in nadomestno države, potem pa še

posebno z okrepitvijo nравnosti in vesti s pomočjo praktičnega krščanstva. Oba dela sta dobro obdelana in vredna resnega premiselka.

Vsekako je treba le srčno pozdraviti mlade borce na socialnem polju. To je prava pot. Le resen študij more dovesti do prave orientacije v tako težkih problemih našega časa! Dr. Aleš Ušeničnik.

Zanimiv kulturnen dvoboj.

Dva svetovna nazora sta trčila skupaj ob konkretnem vprašanju, se li ujema s častjo, dostojnostjo in poštenjem moža sploh, da kakorkoli zagovarja obstoj javno toleriranih hiš z njih sramotno obrtjo in umazanim nečistim življenjem. Prvi nazor, ki je nazor krščanstva in vsake naravne etike, to odločno zanika; drugače misli pa nazor, ki izhaja iz materializma. Prvi nazor vidi nad človeštvom vrhovnega vladarja v Bogu, ki zahteva za vse spolno življenje od trenutnih misli in občutkov do dejanj rigorozen red v smislu ostre zapovedi: Ne delaj nečistosti. Zapoved je dana v blagor posameznika in človeške družbe sploh. Težko torej greši proti njej vsak, ki jo že kot zasebnik kakorkoli prestopi; a še težja je pregreha, če javna oblast ali javni funkcionarji legitimirajo, tolerirajo in zagovarjajo pota, kjer se greh proti veliki šesti zapovedi božji bodisi v zakonu bodisi izven njega nemoteno more vršiti. Taka pregreha se mora nujno prej ali slej tudi nad družbo samo maščevati. Zapoved je v zdravo človeško naravo tako jasno zapisana, da smatra za sramotno in nečastno vsako dejanje, ki ni v skladu z njo; za sramotne in nečastne tudi boleznii in razne druge posledice, ki izhajajo iz prestopkov proti njej.

Dvoboj na tem polju se je izvršil v Gradcu. Dva profesorja graškega vseučilišča sta si stala nasproti: dr. Rud. Polland, profesor na medicinski fakulteti in specialist za spolne bolezni, ter dr. Ivan Ude, profesor na teološki fakulteti in predsednik društva za boj proti javni nenravnosti »Österreichs Völkerwacht«. Zadeva je bila sledeča:

Dne 6. decembra 1919 je sklicalo to društvo v Gradcu velik javen shod, kjer je prof. dr. Ude govoril o predmetu: Skrb za stanovanja ali pokroviteljstvo nad bordeli. Tudi v Gradcu je namreč veliko pomanjkanje stanovanj, tudi tam morajo mnoge družine stanovati po živinskih vagonih. Da bi se tem družinam pomagalo, so malo preje v graškem občinskem svetu predlagali, naj se v Gradcu takoj odpravi vseh 15 sramotnih hiš ter tako pridobljeni prostori odkažejo potrebnim družinam za stanovanja. Predlog je bil odklonjen. Proti temu škandalu je dr. Ude na shodu nastopil. Poleg pristašev društva »Ö. V.« je bilo navzočega tudi mnogo bordelskega občinstva. Imenom tega občinstva sta govorila prof. dr. Polland, ki je zagovarjal nadaljni obstoj javnih sramotnih hiš, ter neki inž. Meier, ki je kot lastnik takih hiš obožgatel in si nabral kapitale. Dr. Ude je hotel oba govornika zavračati, a so

ga prevpili. Izdal je nato brošurico pod naslovom: »Universitäts-professor und Bordellbesitzer«, kjer dr. Pollandu očita, da je s svojim nastopom nečastno ravnal ter se pregrešil tudi proti svoji službeni prisegi, po kateri se je zavezal nič protipostavnega učiti. To pa je napravil, ko je obstoj bordelov zagovarjal (prim. § 512 kaz. zak. o zvodništvu); poleg tega pričajo strokovne izjave najkompetentnejših zdravnikov, da so ravno javne hiše najstrašnejša kužna ognjišča za venerične infekcije.

Prof. dr. Polland je vložil z ozirom na ta spis proti dr. Udeju tožbo radi razžaljenja časti. Državno pravdnništvo pa je dr. Udejevo brošuro zaseglo.

Dne 3. julija 1920 se je vršila pred porotnim sodiščem v Gradcu glavna razprava o vloženi tožbi. Poravnavo je dr. Ude odklonil. Dvoboj se je moral izpeljati do konca. Cela obravnava je trajala skoraj deset ur. Poskušalo se je na vse možne načine dokazati, da je bil dr. Polland na svoji časti v resnici žaljen. Zadnjo besedo je imel obtoženec dr. Ude, ki je v enournem govoru sijajno izpričal, kako strašna odgovornost pada na vsakega, ki kakorkoli zagovarja upravičenost javnih hiš, in da sploh ni mogoče tako stališče pred vestjo in pred svetom legitimirati. Govor je napravil na porotnike mogočen vtis. Prof. dr. Ude je bil oproščen. V dvoboju je zmagala sodba zdrave človeške narave!¹

Dr. J. S.

Verska filozofija in apologetika.

Princip entropije i opstanak Božji. Prof. Bernardo Brix y. Mostar, Hrv. tiskara F. P. 1919. Cijena 6 K. — Zanimiva je usoda sveta po sedanjih zakonih fizike. Trden je v termodinamiki prvi glavni zakon, ki nosi častno ime »princip energije«: V vsakem sklenjenem sestavu teles je vsota energij konstantna. Če ta princip obrnemo na tvarno vesoljstvo, moramo skleniti: Karkoli se v svetu dogaja, nikdar nikjer ne nastane nova energija, ampak nastajajo le nove oblike energij, te pa so v svoji skupni veličini vedno enake. Ko so prvokrat razkrili ta zakon, se je nekaterim ateistom zdelo, da so dobili v fiziki oporo, češ: vse ostane, kakor je bilo, svet je večn, Boga ni treba. Toda termodinamika je mirno napredovala, kazala, kako energije

¹ Zanimivo obširno poročilo o celi porotni razpravi je bilo izdano v posebni knjigi: »Die Kulturschande Europas vor dem Schwurgericht«. V knjigi je ponatisnjena tudi dr. Udejeva brošurica: »Universitätsprofessor und Bordellbesitzer«, ki je bila po porotni razsodbi seveda zopet izročena v promet, ter cela vrsta važnih sijajnih strokovnih izjav prvih medicinskih kapacitet na tem polju. Knjiga zasluži, da si jo vsak nabavi za uporabo v boju proti materialističnemu svetovnemu nazoru ž njegovim ciničnim zagovarjanjem bordelske nenravnosti in nečistega življenja sploh. Naroča se pri društvu »Österreichs Völkerwacht«, Graz, Richard Wagnergasse 36, ter stane 15 avstr. kron.

prehajajo druga v drugo, in je slednjič ustalila drugi glavni zakon, »princip entropije«: V vsakem naravnem procesu del energije postane manj sposoben za delo. Ko ta princip obrnemo na svetovni razvoj, ki je pač vsota vseh naravnih procesov, dobimo presentljiv zaključek: Energije, ki prehajajo druga v drugo, postajajo manj vredne za delo; slednjič preidejo vse v toploto, toplota pa se razprši ali izenači in — razvoja ne bo več. Naj konec svetovnega razvoja nastopi v času, ali naj se bliža konec asimptotično, sklep je isti: Svetovni razvoj gre neizogibno h koncu, biti je moral začetek, in tisti, ki ga je povzročil, je Bog.

Koliko velja ta dokaz za bivanje božje? Jasno je, da je uničevalen za tiste, ki so ateizem hoteli opirati na prirodoslovje. Zakaj, kar je fizika pozitivno dokazala kot zakon, kaže na konec; če pa je konec, je moral biti tudi začetek; in začetka si ne morejo misliti brez Začetnika Boga. — Za polnoveljavnost dokaza pa se ne moremo še zadovoljiti. Ozreti se moramo tudi na možnosti, o katerih zakoni fizike sicer ničesar ne ugotavljajo, ki pa jih ti zakoni morda v drugačnih razmerah vendarle dopuščajo. Zato je treba dalje razmišljati: Ali to, kar je ugotovil fizikalni zakon za poznani svet, velja tudi za vse vesoljstvo, ki ga še ne poznamo? In če mora veljati, ali ni morda svet neskončen? In če ni neskončen, ali entropija velja absolutno? Vsako vprašanje zaseka dvom. Pisatelj odgovarja z lastnim izvajanjem in s citati uglednih strokovnjakov, pred vsemi fizikov.

Zakoni so veljavni absolutno, svet ni neskončen, ni more biti neskončen, ker vsebuje protislovje. Entropija velja absolutno, ni možnosti za rešitev svetovnega razvoja. Pisatelj mirno zaključuje: Vsemir ni večni, ustvaril ga je Bog. — Pisatelju moramo priznati, da se je v stvarino dobro poglobil; prav posebno je pohvaliti, da je dobro pojasnil fizikalne pojme tudi za širše občinstvo in tako poskrbel, da čitatelju ne bo treba samo sprejemati trditve fizikov, ampak bo vsaj stvar tudi sam razumel. Med fizikalno podavanje je pogostoma vpletal teološka razmišljanja, za kar mu bodo nekateri hvaležni, a po mojih mislih bi bilo za čitatelje koristnejše, ako bi gledali do konca gole resnice iz fizike. Apologetičen zaključek, kratek in točen, bi čitatelj bolje sprejel.

Opozoriti moram na pogubno napako, ki jo je pisatelj zagrešil v predgovoru. Piše namreč: »Víše se puta čuje prigovor: da Bog opstoji, to se može vjerovati, naslućivati, pretpostavljati, ali se znanstveno, t. j. na temelju prirodnih znanosti, ne može dokazati. To nipošto ne stoji. Ako nam prirodne znanosti i ne dokazuju opstanka Božjega neposredno, one to mogu dokazati s svom sigurnošću posredno... Priroda nam pruži dokaz Božjega opstanka, jer je ona zrcalo Božje biti, Božje dobrote i njegove premudrosti. Ona nam jasno govori o svom Stvoritelju.« Nato preide pisatelj takoj na avtoriteto fizikov in na svoj dokaz iz entropije. V teološko nepoučenih čitateljih — tem je knjižica v prvi vrsti namenjena — bo ta predgovor vzbujal misel, da vera nima boljših dokazov, za bivanje božje. Ne trdim, da je pisatelj sam v tej zmoti, toda nesrečno stilizi-

rani predgovor jo čitateljem vsiljuje. Prosim pisatelja, naj pri kakih prilikah svoj predgovor tako pojasni, da ga ne bodo umevali v grajanem pomenu. Čitateljeva zmeta bo toliko pogubnejša, ker dokaz iz entropije ni primeren za neomahljiv temelj vere. Malokdo ga namreč tako jasno gleda, da bi ga ne begalo nesoglasje med fiziki. Naštetje že tako odlične fizike in utemeljui fizikalne zakone tudi s popolnim soglasjem vseh fizikov, za čitatelja, ki dokaza sam ni do dna videl, ostane nerešeno vprašanje, zakaj nekateri zaključka ne priznajo. Ako čitatelj sliši, da boljšega dokaza ni, ga to zavede v dvom, ali pa dvonuljivca v brezbožnem življenju pomiri, da ne gre iskat boljših, zanj primernejših dokazov. Ne prigovarjam s tem dokazu iz entropije, marveč priznavam, da ga imam sam zase za polnoveljavnega. V principu zadostnega razloga vidim še globlji razlog za neobratiivost prirodnih procesov, kakor je Boltzmannov, ki je zadovoljil velike fizike. Toda od hitrih čitateljev ali dijakov, ki so odvisni od profesorja, ne smemo pričakovati, da se bodo vzdignili nad vse pomiselke, če jih v resnici tudi nekateri veliki fiziki niso docela premagali (Dressel, Chwolson!). Kako naj se uporablja dokaz iz entropije, je dobro povedal dunajski profesor fizike, ko so mu teologi ugovarjali, da njegov dokaz ni enakovreden teološkimi dokazom. »Prav imate« — je rekel — »moj dokaz je dober za tiste, ki teoloških dokazov ne slišijo; dokaz iz fizike jih z r e s n i.« S tem namenom Brixyjevo knjižico priporočamo tudi Slovencem. Naj jih fizikalni zakoni zresnijo in od slepe vere monistov odtrgajo; dokazov za bivanje božje pa dobé boljših pri teologih.

Dr. Gr. Pečjak.

Zbornik svečnikov sv. Pavla, št. 3.—4., leto I. V Gorici 1920. — Z neupogljivo vztrajnostjo so se duhovniki na zasedenem ozemlju vrgli na polje kulturne lastne izobrazbe in izobrazbe neodrešenega dela našega naroda. Predstojéči številki nam zopet to izpričujeata. Vsebina jima je zelo bogata. Poleg mnogih drugih člankov prinašata tudi naslednje znanstvene razprave (št. 3): dr. Jos. Ličan: Katoliška cerkev in komunistična država; Ivan Rejec: Boljševizem (priređil po B. Duhru S. J.); X: Socialni program krščanskega ljudstva; P. Butkovič: Ernest Psichari, vnuk Renanov; (št. 4): dr. Jos. Ličan: Kantov kriticizem in temelji krščanstva; Ivan Rejec: Socializacija; A. Glavič: Taktika v boju proti komunizmu. — Socialno vprašanje, ki je pri njih radi komunistične propagande in strahotnega vojnega porušenja pereče, stoji pri znanstvenih razpravah v ospredju. Zelo potrebno bi bilo, da bi se tostran demarkacijske črte ž njih delom vsi socialni in kulturni delavci intenzivno seznanjali. Zato revijo zelo priporočamo.¹

J. S.

¹ Posredovanje za naročnino, ki znaša za leto 1920 lir 20 (brez pošt-nine), prevzema drage volje uprava »Časa«, Ljubljana, Kopitarjeva ulica 4.

Državno pravo in narodno gospodarstvo.

Leonid Pitamic, *Pravo in revolucija*. (Zbirka političnih, gospodarskih in socialnih spisov; zv. 5.) Založila Tiskovna zadruga. V Ljubljani 1920.

Ta spis vsebuje predavanje, ki ga je imel univ. prof. dr. Leonid Pitamic ob otvoritvi juridične fakultete na ljubljanski univerzi. Spis sicer ne podaja tega, kar navadni čitatelj po naslovu pričakuje, namreč razprave »o pravici do revolucije«, a podaja s čisto drugega vidika toliko novega, odkriva toliko presenetljivih problemov in kaže tako važne smernice našemu državnemu razvoju, da se prvotno drugačno pričakovanje hitro umakne zanimanju za te probleme in da zanimanje raste od začetka do konca.

Dr. Pitamic motri problem revolucije kot jurist. Juristu je revolucija zanikanje pravnega reda in sicer tistega pravnega reda, proti kateremu se obrača. Zato ne govori dr. Pitamic ne o pravici do revolucije, ne o načinu revolucije. Naj bo revolucija krvava ali nekrvava, naj se izvede s fizičnim nasiljem ali mirnim potom, revolucija je revolucija, če prevrne, to je, protiustavno izpremeni dosedanji pravni red, naj se to še tako mirno zgodi. Revolucija pa tudi ni zanikanje vsakega prava. Pravo sploh zanikuje le anarhija, revolucija pa zanikuje le dosedanji pravni red, a hoče ustvariti novo pravo. »Idea revolucije je potemtakem obenem pozitivna in reformatorična.« Vendar o pravici do revolucije s stališča pozitivnega prava ne more biti govora, ker je revolucija vsa obrnjena prav proti pravu in je torej to pravo, ki bi jo moralo legitimirati, logično legitimirati ne more. Pravo ne more logično legitimirati neprava. »Pozitivno pravo in revolucija sta pojma, ki se drug drugega izključujeta.« Seveda, pravi dr. Pitamic, je mogoče pojmovati revolucijo tudi pod drugim ne pozitivno-pravnim, torej »nejurističnim« vidikom, s stališča takozvanega naravnega prava, pod vidikom etičnih idej itd. S tega stališča se zdi dr. Pitamicu revolucija proti državnemu pravnemu sistemu v razvoju človeštva včasih celo potrebna. »Pravni sistem je ali že od začetka nepravičen ali pa to postane, ker se ne prilagodi normalnim potom razvoju, tako da je potem razmah človeške družbe, ki razdre okove, liki blagodejna vihra po času suše in gnilobe.«¹

¹ Etično je seveda to vprašanje zelo težko. Pij IX. je v »Syllabu« (prop. 63) obsodil načelo: »Legitimis principibus oboedientiam detrectare, immo et rebellare licet.« Vse vprašanje je torej, kdaj in dokler je oblast »legitima«. In prav tu je tista težava. Da je časih državni prevrat dovoljen, to, pravi Cathrein S. J., je bilo v XVI. stol. splošno mnenje pri katoličanih in protestantih. (Moralphilosophie II², 601 sl.) Tudi sv. Tomaž Akvinski je poznal primere, v katerih »perturbatio regiminis non habet rationem seditionis, magis autem tyrannus seditiosus est, qui in populo sibi subiecto discordias et seditiones nutrit, ut tutius dominari possit«, in kot »regimen

S pozitivno-pravnega stališča prinaša revolucija težke probleme s seboj. Brez ozira na človeške in gospodarske žrtve, »brez katerih ne uspeva skoraj nobena revolucija«, revolucija vedno in samaposebi prevrne pravni red. Brez pravnega reda je pa količkaj kulturna človeška družba nemogoča. Kako naj se torej prepreči, da se kljub revoluciji popolnoma ne poruši pravni red?

Pravzaprav je z revolucijo pravni red popolnoma porušen. Revolucija prevrne ustavo, in ves pravni red z vsemi zakoni in naredbami temelji na ustavi, tako da je brez ustave brez vsake pravne moči: »lastnine bi ne bilo več, dolgovi in terjatevi tudi ne, državni organi bi nehali biti organi, vsako pravno razmerje bi bilo razvezano«.

Dr. Pitamic navaja razne načine, kako državniki skušajo rešiti ta težki problem, in jih z bistro kritiko označuje. Francija, »kjer je sledila revolucija revoluciji«, je uveljavila teorijo, da »obdržijo navadni zakoni svojo moč naprej«. Ta teorija »ne more prenesti stroge logične kritike«. Zato je bilo pravilno, pravi dr. Pitamic, da je v Jugoslaviji takoj po revoluciji Narodna vlada s posebno naredbo (14. nov. 1918) proglasila, da ostanejo vsi zakoni, ki ne nasprotujejo določbam te naredbe, do preklica ali izpremembe v veljavi«. Seveda nastane tu za jurista cela vrsta novih problemov. Kakšno pravno moč imajo pri nas avstrijski zakoni, in da tudi »ne vemo, kdo jih sme spreminjati. Kje je pravni vir za kompetenco tega ali onega? Če se pravi tako ali tako, nastojajo dejanska nasprotja in protislovja. Sklep je ta, da »ne vemo, kako pravno moč imajo pri nas avstrijski zakoni«, in da tudi »ne vemo, kdo jih sme spreminjati«, in da zato enega ne vemo, ker drugega ne vemo. Zato bo do konstituante »vse neurejeno«, »o vsem se dá dvomiti, o veljavnosti avstrijskih in naših zakonov, naredb in drugih pravil, tudi o ustavnih pravicah sodnika, pravzaprav tudi o njegovi pravici do razsojevanja sploh.« Dr. Pitamic misli, da morda ni tu za sodnika druge pomoči kakor »naravno pravo«, na katero je v dvomnih slučajih opozarjal že § 2. avstrijskega občega državljskega zakonika.

Kaj pa z mednarodnimi pogodbami? Ali je Jugoslavija še ista država? Boljševiška Rusija je dejala, da ni stara Rusija in da torej nima nobenih nje obveznosti. Kakšno splošno meddržavno pravno pravilo imamo za take slučaje? »Nobenega.« Ustvariti ga bo morala še le Zveza narodov. Za to in ono so poskrbele mirovne pogodbe.

tyrannicum« je označeval »regimen, quod non ordinatur ad bonum commune, sed ad bonum privatum regentis«. (Summa theol. 2—II, qu. 42, a. 2, ad 3.) Vendar so stari teologi dodajali k vsemu temu še etično klavzulo »nisi sequatur maius malum«. Med modernimi katoliškimi teologi pravi dr. I. Seipel: »So slučaji, v katerih je državni prevrat popolnoma upravičen.« (Das Problem der Revolution; »Hochland« XV, 1917/18, 551.) Prim. o tem »Čas« XII. (1918) 188—190, najbolje pa rečeno razpravo Seipelovo v Hochlandu! Kot splošno načelo mora vsekako veljati načelo Pija IX. (Op. poročevalca.)

Da bi se že naprej rešili ali pravzaprav preprečili taki težki problemi, sta možna dva načina. Prvi je ta, da se da ustavi sami »kolikor mogoče elastična oblika«, da ustava ne govori več o »večno« veljavnih zakonih, kakor je govorila še pragmatična sankcija. Ustava naj sama določi, kako jo je mogoče ustavno izpremeniti. Tedaj bo namesto revolucij, ki so dostikrat nasilne in nikoli ne brez velike škode, nastopila mirna in pravna evolucija.

Drugi način je posebno zanimiv in veliki večini gotovo čisto nepoznan ali vsaj malo zavesten. Dr. Pitamic s širokega pravniskega obzorja duhovito razpravlja o njem.¹

Drugi način je torej ta, da pravni red po neki nelogičnosti revolucijo »legalizira«.

Prvi zgled za to nam podaja Amerika. V USA ima najvišje federalno sodišče ne le pravico presojeti zakone po njih ustavni veljavi, temveč interpretirati v konkretnih slučajih tudi smisel ustave. Ta interpretacija, ki je dana sodniku v zaščito ustave, se pa obrne lahko tudi proti ustavi. »Kdor ima pravico do interpretacije, ima moč nad zakonom.« Ameriški sodnik ima torej moč nad ustavo. On lahko s svojo interpretacijo smisel ustave izpremeni in tolmači za ustavno, kar je po ustavi v resnici protiustavno. Tako je najvišje federalno sodišče res naravnost izpremenilo pojem svobode v delavski zakonodaji. S tem pa, da je ženski Washington poveril sodnikom revolucionarno moč proti ustavi, je preprečil najbrže usodnejše revolucije »proti družbi«. Seveda je treba za to »neomejenega zaupanja do sodnika« in »visoke moralne kakovosti sodnika, ki to zaupanje upravičuje«.

Drug zgled nam daje Anglija. Angleži, pravi dr. Pitamic (v rezkem nasprotju z našimi navadnimi nazori) »sploh nimajo ustave«. Angleži »ne poznajo delitve prava v javno in privatno«, pri njih je vsak zakon »navaden zakon«; angleški parlament je v obliki navadnega zakona že prenesel krono z ene familije na drugo. A tudi sodnik ima materialno popolno svobodo interpretacije. Seveda je tudi to zopet le mogoče, ako vlada veliko zaupanje. »To zaupanje se pa ne da kodificirati in vkleniti v zakone, marveč je moralna sila.« Angležem je geslo: »možje, ne predpisi«. Dr. Pitamic misli, da »bo ta skrajno elastični angleški sistem izvrševal bodoče socialne revolucije nekrvavim potom«.

¹ Pripomnili bi le to, da ne prvi ne drugi način ne more pomagati prvi pravni osnovi takih držav, ki so, kakor naša Jugoslavija, izšle iz revolucije in nastale po razsulu druge države. Zakaž navadno ustava meri le na razvoj v državi in ji ni na umu, da bi že vnaprej legalizirala uničenje države in revolucionarne tvorbe novih držav, ampak hoče takšno uničenje prav za-
brani. Vendar sta oba načina važna za nadaljnji razvoj države, naj je nastala kakorkoli in posebno važna prav zato, ker sta zmožna preprečiti revolucijo, ki bi imela zopet za cilj uničenje države. (Op. poročevalca.)

Drugod v Evropi ima pravico interpretacije ustave parlament. »Zakon, sklenjen po parlamentu, velja, naj si bo v skladu z ustavo ali ne.« Pravno-logično ali bolje nelogično je parlament nasproti ustavi kakor jetnik, »ki mu je poverjen ključ ječe«. Teoretiki lahko konstatirajo, da se ni držal ustave, a to nima nobene pravne veljave. Če parlament n. pr. izreče, da je »kvorumu« zadoščeno, ta izrek velja, pa naj si bo po črki ustave zadoščeno ali ne. Parlament je torej »avtoriziran revolucionirati ustavo«. Seveda veže poslance vest, a to je zopet »moralna obveza«. Slaba stran tega sistema je, da sestojte parlamenti iz politikov-strankarjev in se zato lahko ta velika moč strankarsko zlorabi (neodvisen, neodstavljen, dobro izbran, izvežban in plačan sodnik se zdi dr. Pitamicu bolj zanesljiv), zato misli dr. Pitamic, naj bi se ustanovilo v Jugoslaviji kot kontrola parlamenta ustavno sodišče ali »vsaj neodvisen državni svet po zgledu srbske ustave, toda z razširjeno kompetenco«.

Dr. Pitamic označuje sploh vse državne oblike, vse vladavine po tem, kdo ima oblast ustavo interpretirati. Če monarh, je absolutna monarhija, če monarh in parlament, je konstitucionalna monarhija, če parlament sam, je parlamentarna monarhija ali parlamentarna republika, če sodnik, je to nekaka »sodnijska republika z deljenimi oblastmi«. Ob vsem tem pa se vedno zopet povrača etični postulat: Od moralnih kvalitete državljanov je odvisno, komu izroči to oblast, od moralnih kvalitete teh organov pa, ali bodo rabili te veliko moč in oblast narodu in državi v prid ali v pogubo. Zato to sicer strogo pravno predavanje na koncu izzveni v glasan nraven opomin vsem, ki ljubijo »našo veliko, osvobojeno, združeno domovino«: »Ne bomo ustvarjali, ne bomo delili in ne bomo našli pravice, če ni pravičnosti v nas!« — —

Dr. Leonid Pitamic je s tem predavanjem vsekako častno uvedel našo juridično fakulteto in čestitati moramo njemu in fakulteti. Še bolj pa želimo, da bi ta spis preučevali in premišljali naši državniki in politiki. Dr. Pitamic jim je pokazal pravna pota, ki morejo voditi k mirnemu in zdravemu razvoju naše po naravi tako oblagodarjene države. Pokazal je pa tudi na tisto moč, brez katere je tudi vse pravo brez moči, na moralno silo nas samih. Men not measures! Možje, ne predpisi! Potrebna nam je ustava in narod si jo mora dati čim prej, potrebni so nam zakoni in naredbe, a še bolj kot ustava in zakoni nam je potrebna pravičnost in poštenost. Boj sebičnemu strankarstvu in boj korupciji!

Univ. prof. dr. Aleš Ušeničnik.

Dr. Štefan S á g a d i n, *Naš sadašnji ustavni položaj* Založila Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1920. 77 strani. — Akoravno nimamo v Jugoslaviji nove napisane, po konstituenti sprejete ustave, vendar moramo imeti kot pravno žarišče naše države nekatera temeljna ustavopravna določila, sicer bi ne tvorili še države. Anglija je tudi država, čeprav nima napisane ustave v onem smislu, kakor jo imajo druge evropske vlasti, temveč le nekoliko historičnih listin, ki služijo poleg zelo razvite nenapisane tradicije kot izhodišče za ustavno živ-

ljenje. V tem oziru je naš sedanji položaj vsaj pravno podoben onemu Anglije. Ako hočemo pojmovati našo državo kot državo, si moramo konstruirati sedanjo ustavo iz onih historičnih listin, ki pričajo, kako je ta država nastala. Inače bi morali — kakor je dr. Ságadin popolnoma pravilno spoznal — trditi, da živimo v anarhiji.

Velika zasluga avtorjeva je, da se je lotil tega konstruktivnega dela in nam dal zelo zanimivo sliko o našem sedanjem ustavnem položaju.

V prvem poglavju obravnava zgodovino in pravni značaj ujedinjenja. V poštev prihajajo: sklep črnogorske Velike Narodne Skupštine 13. (26.) novembra leta 1918, s katero se je Črna gora prostovoljno stavila pod oblast kraljevine Srbije; potem proklamacija neodvisnosti jugoslovanskih dežel bivše Avstrije, ki so si ustanovile svojo suvereno oblast v Narodnem Veču v Zagrebu; slednjič adresa Narodnega Veča srbskemu prestolonasledniku Aleksandru z dne 1. decembra 1918 in prestolonaslednikov odgovor istega dne. S tema zadnjima dvema činoma sta se spontano in prostovoljno odpovedale kraljevina Srbija in jugoslovanska država, koje reprezentant je bilo Narodno Veče, svoji državopravni individualiteti ter sta se združile v novo državo, kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev.

V II. poglavju je razjasnjen sedanji pravni značaj naše države, ki je po ravno navedenih aktih ujedinjenja edinstvena država, in sicer ustavna monarhija z dinastijo Karadjordjevičev. G. avtor loči v adresi Narodnega Veča in odgovoru prestolonaslednika točke, ki tvorijo že sedaj ustavno pravo, in točke, ki pomenjajo bajé le »želje« Narodnega Veča, n. pr. da se mora konstituenta sestati najmanj šest mesecev po sklepu miru. Nadalje obrazloži, koliko je bodoča ustavotvorna skupština vezana glede notranje uredbe države in glede vprašanja: monarhija ali republika. V tem pogledu se mi ne zdijo njegova izvajanja povsem utemeljena.

V III. poglavju raziskuje avtor veljavo dosedanjih zakonov v ujedinjenih teritorijih.

Četrto poglavje se bavi s sedanjo upravno organizacijo. Dr. Ságadin odkriva slabe strani poverjeniških vlad in sistema ministrskih delegatov ter obžaluje po vsej pravici, da nimamo upravnega pravosodstva.

V V. poglavju so podane neke smernice, kako bi se dala naša uprava provizorno organizirati. Avtor je nasprotnik federalizma, pa tudi strogega centralizma ter priporoča kot srednjo smer »dekoncentracijo« po francoskem sistemu.

V VI. poglavju »Glavni problemi konstituante« se avtor izreka za dvodomni sistem glede parlamenta, za organsko zvezo med samoupravo in državno upravo ter za upravno sodstvo kot neobhodno potrebno zaščito državljanov nasproti javnim oblastem.

Kot dodatek so v brošuri natiskani še sledeči zanimivi dokumenti: Krfska deklaracija z dne 7. (20.) julija 1917; Ženevski dogovor z dne 9. novembra 1918 in Pariške resolucije 15., 18. in 22. marca 1919.

Dr. Ságadin, ki pozna že po svoji službi kot načelnik v ministru za pripravo konstituante navedene probleme vseskozi, je storil s to svojo knjigo zelo zaslužno delo. Kot teoretično in praktično dobro izvežban jurist razvija jasno in z znanstveno utemeljitvijo velevažna vprašanja naše ustave s pravnega stališča, kar je tem večje važnosti, ker manjka debatam v naši javnosti — vsaj kolikor se dá soditi po časopisju — znanstvene podlage in one stvarne objektivnosti, ki je pri takih problemih neobhodno potrebna. V lepi in tudi za Slovence lahko umljivi srbo-hrvaščini pisana knjiga bodi širši javnosti toplo priporočena.

Univ. prof. dr. Leonid Pitamic.

Dr. A. Gosar, **Narodnogospodarski eseji**. Ljubljana 1920. Založila Jugoslovanska knjigarna. Tiskala Jugoslovanska tiskarna.

Majhna, a bogata knjižica! V treh esejih razlaga dr. Gosar najvažnejše socialne nauke o narodnem gospodarstvu. Ideja-vodnica mu je pravičnost. Ko bi tudi mogli, ne smemo tudi narodnega bogastva ne množiti na tuj račun (68). Pravičnost bo pa v mednarodnem in narodnem gospodarstvu le tedaj zavladala, če bo na splošno prodrla »ideja neizogibne dolžnosti dela« (24), če se dejansko uveljavi načelo, da je »delo v resnici prvi in glavni vir osebne pravice do zadostnih življenjskih potrebščin« (24). Na tej osnovi govori v prvem eseju o delu kot podlagi za pravično ureditev gospodarskega življenja (3—24), v drugem o vprašanju: mednarodno ali narodno gospodarstvo? (25—48), in v tretjem o glavnih panogah narodnega gospodarstva (49—72).

Načelno najvažnejši je prvi esej. Dr. Gosar na kratko tolmači, kako je najprej zemljišče dobilo značaj samostojnega vira dohodkov in denar značaj kapitala, ki brez ozira na delo donaša obresti. Dr. Gosar ne zanikuje, da se dado delo, zemljišče in kapital pojmovati kot trije činitelji, ki so za gospodarstvo nujno, celo enako nujno potrebni. Toda uradna hiba moderne kapitalistične narodnogospodarske vede je, da prenaša to objektivno, rekli bi, gospodarskotehnično enakost tudi na subjektivno razmerje ljudi, da enači kapital z delom tudi tedaj »če ne gre za njegov objektivni gospodarski pomen, marveč le za pravično ureditev gospodarskih razmer« (9). Za to razmerje ne more biti odločilno le razmerje činiteljev delo — zemlja — kapital med seboj, ampak tudi njih razmerje do človeka. Z ozirom na človeka se pa delo bistveno loči od zemlje in kapitala. »Dočim je namreč dohodek zemljišča in kapitala neodvisen od lastnikovega dela, se delo samo, oziroma delavna moč, ne da ločiti od svojega lastnika.« Zato mora, ko gre za pravice, delo stopiti v ospredje in prevzeti odločilno vlogo. Če se pa tudi tu vsi trije činitelji enačijo, »mora nujno prej ali slej prevladati kapital kot edini činitelj, ki določa medsebojnemu gospodarskemu razmerju ljudi bistvo in obliko« (7).

Ni dvoma, da je segel tu dr. Gosar v globino socialno-gospodarskega problema in je tudi svoje misli na originalen način izrazil. Vendar pa dokaz, da je »delo podlaga in vir osebnih pravic, segajočih v gospodarsko življenje«, ni tako jasen in tudi nadaljnje izvajanje, »da

je vsak človek dolžan z lastnim osebnim delom pridobiti si, kar rabi za svoje življenje«, ne tako bistro. Indirektni dokaz, češ da največ bede izhaja prav odtod, »ker velik del človeštva ne vrši — tudi če sicer dela — ne produktivnega, niti splošno socialno-koristnega dela«, je jasen, direktno dokazovanje pa vsaj poročevalca ni zadovoljilo. Sploh je dvomljivo, ali je mogoče po tem potu, ki ga je ubral dr. Gosar, priti do cilja. Morda, a bilo bi vsekako treba, da bi sicer jako originalno dokazovanje spravil v bolj preprosto, prozorno in logično obliko. Jasna je podstava vsega, da vse človeštvo nujno rabi za svoje življenje stvarne dobrine, da imajo torej vsi ljudje (dodati bi moral: in abstracto, samoposebi) tudi enako naravno pravico do njih. Jasno sledi odtod, da socialno-gospodarske razmere na svetu niso prav urejene, če ni slehernemu človeku dana možnost, da si tako ali tako pridobi, kar nujno rabi za življenje. Ker pa zemlja sama ne rodi toliko, da bi bilo vsega za vse zadosti, zato mora človeštvo delati. Zemlja, če je bo človeštvo pridno obdelavalo, bo (vsaj v rednih naravnih razmerah) dajala vsega dovolj. Seveda se morajo sadeži tudi prav porazdeliti. Razdelitev je gotovo socialno krivična, če se nekaterim brez dela kupiči toliko dobrin, da si drugi s trdim delom ne morejo pridobiti niti tega, kar nujno potrebujejo za življenje. Tudi bo razdelitev najlažje pravična, če se bodo dobrine nasplošno delile po delu. Ali pa iz tega že sledi, da je torej »na splošno vsak dolžan z lastnim osebnim, produktivnim ali splošno socialno koristnim delom pridobiti si, kar rabi za svoje življenje« (15) ni tako jasno. Strogo logično ne. Saj dr. Gosar sam drugje pravi, da »mora dobiti sleherni človek, pa naj bo organizacija življenja taka ali taka, toliko različnih tvarnih dobrin, kolikor jih rabi za človeka vredno življenje ter da je do te meje pravica vseh enaka; ali naj bo onstran te meje med posamezniki kaka razlika, je samostojno vprašanje« (21). Tudi se zdi, da pojmuje dr. Gosar pravice vseh do zemeljskih dobrin preveč pozitivno-individualne, kakor da je ta pravica najprej pozitivna pravica »do enakega splošnega deleža, ki naj bi ga dobil sleherni človek od skupne zaloge naravnih neposrednih življenjskih potrebščin« (18). Res pravi nekje, da je ta pravica »pravzaprav le nujen pojav življenja« (14, malo jasno!), drugje, da si te enakomerne delitve ne smemo predstavljati »v dobesednem pomenu« (18), vendar se zopet in zopet vrača misel o nekaki pozitivno-individualni pravici do tvarnih dobrin. Dr. Gosar izvaja iz nje celo upravičenost obresti, češ obresti se prav tisti splošni delež, ki vsakemu brez dela pripada, kmet ga dobiva »in natura«, lastnik mrtvega kapitala v drugi obliki (19—20; a delavec?). Ta pravica se tako pozitivno-individualno ne da dokazati (tudi se število ljudi neprestano menja in bi torej tudi tisti »splošni delež«, ki bi šel posamezniku, neprestano nihal), dokazati se da le ta, da je zemlja dana vsemu človeštvu v užitek. Kako naj se porazdeli zemlja, kako nje sadeži, to še s tem dejstvom ni določeno. Splošna pravica do življenja daje pač splošno pravico do potrebnih tvarnih dobrin, a kako naj se ta pravica konkretno udeležuje, tega to splošno načelo ne pove.

Tu bi si torej želeli večje jasnosti. Ne zanikujemo pa s tem, da bi dr. Gosarjevo načelo ne bilo pravo. Na splošno je gotovo pravo (prim. »Uvod v krščansko sociologijo« 57—81. kjer izkuša poročevalc isto načelo »zakon dela«, po drugi poti razbistriti), gre le za utemeljitev, da bi bila kar najbolj prepričevalna in delavna.

Pravtako originalno, a dosti jasneje je izdelan drugi esej: Mednarodno ali narodno gospodarstvo. Dr. Gosar opisuje nekatere prednosti mednarodnega gospodarstva, presoja možnost velikih narodnogospodarskih enot, ter po kritični smotri prihaja do sklepa, da »služijo velika svetovna podjetja predvsem le lastnikom, splošnosti pa škodujejo« (40). Najprimernejša oblika je »narodno« gospodarstvo. V dobesednem pomenu. Edino to more rešiti »splošno gospodarsko in socialno vprašanje« (47). Na eni strani more dvigniti gospodarstvo na tehnično najvišjo stopnjo, na drugi strani pa udržati v mejah res produktivnega dela. Posledica mednarodnega gospodarstva za ubožnejše dežele bi bila skrajna beda. Tudi je mednarodno gospodarstvo nasprotno zdravi narodni kulturi, dočim goji narodno gospodarstvo posebno še zavest skupnosti in dolžnosti. »V mednarodnem gospodarstvu bomo vedno tujci, najemniki, v narodnem gospodarstvu pa smo doma in kar imamo tu, je naše« (48).

V tretjem eseju zavrača dr. Gosar najprej tisto splošno težnjo »moderniziranja« vseh gospodarskih panog. Ni vse slabo, kar je staro. Tudi ni vsak »napredek« koristen. Potem govori o poljedelstvu, obrti, industriji in trgovini. Pri kritiki trgovine prihaja do zaključka, da mora biti ena glavnih nalog smotrnega narodnega gospodarstva ta, »da izloči iz trgovine vse tiste člene, ki so dejansko nepotrebni« (66). Ne sme nas motiti »blagostanje« trgovskih narodov. »To je tako enostransko, tako nesplošno, da nam ne more biti vzor« (67). »Svoje blagostanje moramo postaviti na trdno, zanesljivo in pravično podlago, kakršno nam nudi le delo« (68).

Knjigo, ki tako resnobno in globoko etično pojmuje vse gospodarstvo, moramo le iskreno priporočati za prav tako resnoben študij!

A. U.

Zgodovina in narodoslovje.

Dragiša V. Vašič, **Karakter i mentalitet ječnog pokolenja.**¹ Novi Sad 1919. Stamparija »Karadić«. Cena 5 dinarjev. — Ta knjiga je odgovor na uničujočo sodbo, ki jo je izrekel francoski psiholog Gustave Le Bon o Balkancih. Le Bon je namreč v svojih delih (pisatelj jih citira samo z naslovi v srbskem prevodu: »Prve posledice rata«, »Psihološka učenja evropskog rata« in »Život istina«) opisal balkanske narode — ne da bi katerega izvzel — približno tako-le:

Ob Balkance se je kultura samo podrgnila (»očesala«), a izpremenila jih ni. Njihovi podedovani značaji so sploh neizpremenljivi,

¹ Knjiga je tiskana v cirilici.

ker so ustaljeni v verskih naziranjih in plemenskih mržnjah, ki so med njimi posebno globoke. Hudo so sovražili krščanski narodi Turke, a vendar je še silnejša mržnja, ki vlada med njimi samimi. Komaj so se osvobodili Turkov, se masakrirajo med seboj brez usmiljenja, v želji, da si povečajo svojo moč z ropanjem in uničevanjem sosedov. »Ropstvo tursko beše, možda, politički režim najbolje prilagođen njihovom mentalitetu.« (Str. XII.) Kajti oni se z vso okrutnostjo uničujejo med seboj, »čim nisu zadržavani gvozdenom (železno) rukom trećega.« (Str. XIV.) Taki so bili Balkanci že pred turško dobo, taki so tudi sedaj. Vse klice civilizacije jim služijo samo v ta namen, da jim olajšujejo sredstva za medsebojne ubijanje.

Jasno je, da na tako obsodbo niso »Balkanci« molčali. Vasić obširno zavrača te trditve, a samo kolikor se tičejo Srbov. Kajti Bolgare nam opisuje tudi Vasić tako, da jih tudi Le Bon ni naslikal v temnejših barvah, in tudi glede Arnavtov, ki so po pisateljevem mnenju v primeri z Bolgari »neizmerno pošteni in humani« (I), bi ne imel nič proti tej obsodbi, ker so morebiti Arnavti in Turki to — vsaj kar se tiče nekaterih točk — zaslužili. (Prim. str. 95!) Nikakor pa ne drži Le Bonova obsodba Balkancev glede Srbov, in sicer v nobenem oziru ne. Pisatelj — po poklicu očitno srbski častnik — nam poda obširno, z iskreno ljubeznijo pisano sliko srbskega vojaka, kakor ga je opazoval med prvo in drugo balkansko in med svetovno vojno. V zvezi s tem nas seznanja tudi z značajem in mišljenjem srbskega kmeta. Zato je knjiga za nas prav zanimiva, ker vemo o Srbih vendar v celoti jako malo, čeprav smo jih v zadnjem času imeli pri nas v raznih krajih kot vojake. Knjiga je sicer polemičnega značaja in je naravno, da skuša nasproti strašnim obtožbam Le Bonovim naglasiti skoro izključno samo svetle strani na Srbih, vendar bo pa vedno ostala važen donesek, ki ga bo moral študirati tisti, ki bo hotel podati — ne da bi gledal prečrno ali preoptimistično — objektivno sliko o najmočnejšem plemenu našega naroda.

Najprej brani pisatelj Srbe pred očitkom, da bi bili pričeli vojsko proti Turkom ali Bolgarom vsled mržnje, češ da je »osobina Srba da su nesposobni da mrze«. (Str. 24.) (Pač pa trdi pisatelj o Bolgarih na str. 167, da sovražijo Srbe.) Res je sicer, da je vladalo leta 1912 ob mobilizaciji proti Turčiji v Srbiji nepopisno navdušenje. Toda to navdušenje za vojsko ni imelo svojega izvora v maščevalnosti nad Turki, ampak je bilo posledica dveh vzrokov, od katerih je eden splošnega značaja, drugi je bil pa merodajen posebe za Srbe. Naj nam bo dovoljeno, da pisateljevo mnenje o teh dveh vzrokih vojne navdušenosti kratko ponovimo.

Splošni (t. j. pri vseh narodih enaki) vzrok navdušenja za vojsko je dolga časa, ki ga rodi dolga doba miru. Človek se naveliča enoličnega, suhoparnega, dušičnega vsakdanjega življenja z njegovimi malenkostmi, skrbmi in težavami. Želi si — izpremembe. Dalje pa v vojski ni časa, da bi človek razmišljal in živel zbrano, se razgovarjal s samim seboj. Vojska ne dá človeku, »da

se pribere, da dođe k sebi«. (Str. 7.) »A sve to godi čovječjoj prirodi« (namreč afektivno življenje brez razmišljanja). (Str. 7.)

Koliko so ti splošni razlogi za vojno navdušenje resnični — in kolikor so resnični, dokazujejo v prvi vrsti le, kako grda stvar je vojska — o tem moremo soditi samo na podlagi tega, kar smo doživeli sami ob mobilizaciji leta 1914. Kajti ta splošni vzrok je moral delovati tudi pri nas — če je res splošen vzrok. In tu moramo reči, da pri nas o kakem splošnem navdušenju za vojsko ne moremo govoriti, če izvzamemo nekatere posamezne redke izjeme, ki jih je res vojska kot taka mikala. Pri nas se je čutila vojska takoj spočetka kot huda šiba, kot žrtev, ki jo terja država. Na tem ne izpremeni nič dejstvo, da so bile več dni po mobilizaciji vse hiše po mestih v zastavah. Teh zastav ni izobesilo navdušenje, ampak — strah pred preganjanjem.

Zato se mi zdi, da moramo iskati glavnega vzroka za vojno navdušenje v posebnih razlogih, ki so govorili pri Srbih za vojno. Navajeni smo, da gledamo ta posebni razlog v opravičeni želji Srbov, da oproste svoje brate turškega robstva — torej v altruizmu — in da si pribore dohod do morja. Pisatelj nam da samo deloma prav; on vidi glavni vzrok vojnemu navdušenju v slavloljubju. Srbi so se »neiskazano« (= neizrekljivo) ponosili s svojimi predniki, ki so strli turški jarem iz lastne moči v najtežjih razmerah. Čutili so kot svoj dolg do slavnih očetov, da njih delo nadaljujejo. »Mi smo prosto hteli da budemo njihova dostojna deca.« (str. 10.)

Kdo ima sedaj prav, oziroma kdo ima bolj prav: ali je navdušilo Srbe za prvo balkansko vojsko bolj slavloljubje ali bolj bratoljubje in potreba po popolni — torej tudi gospodarski — neodvisnosti? Nam je tu težko izreči kako sodbo; vendar pa mislim, da nam je sam pisatelj podal tehtne argumente, ki govore za naše dosedanje mnenje o vzrokih vojne navdušenosti, ko konstatira, da je sleherni srbski seljak politično zaveden in da je bil prepričan, da je gospodarsko popolnoma odvisen od Avstrije, dokler nima drugega dostopa do svetovnega trga kakor preko Save in Donave v Avstrijo. Za naše dosedanje — recimo: optimistično — naziranje govori tudi portret srbskega seljaka, ki ga je narisal pisatelj s posebno ljubeznijo.

Te-le so glavne lastnosti Srbov: Srbski narod je najprej telesno skoz in skoz zdrav, zato tudi duševno čvrst in čil, samozavesten, podjeten, svobodoljuben (»ko bi mu zabranjivao slobodu, taj bi mu zabranjivao život«), brez strahu. V idiličnih vaseh je živel pred vojsko, ne da bi kaj vedel o skrbeh in socialnih bojih, ki so trli Evropo. Saj so bile pri njih socialne razmere tako zdrave; veleposestev skoro niso niti poznali od turških časov sem. Srbska hiša je bila dom kreposti, o zakonski nezvestobi se skoro ni slišalo. Srb se dá izredno rad voditi, ker zaupa svojim predstojnikom, da skrbe zanj. On je vedno optimist, kakor je optimističen vsak zdrav in delaven narod, in zaupa v zmago pravice nad krivico. Srbi so deisti, verujejo v Previdnost. Sicer pa ne govore mnogo o verskih vprašanjih. »Oni su, ukratko, više voleli da misle o životu s ove strane, nego o životu s

one strane.« (Str. 62.) Nikdar pa niso šli za tem, da komu vsilijo svojo vero. »Brat mi mio koje vere bio.«

Srbski seljak je »čisto suvo zlato iz koga se da kovati što se hoće« (str. 61), Srbi so »velika deca zlatna srca«. Po svojem nastopu je vsak Srb rojen gentleman, kakor jih je označil neki angleški potnik. »Ne zna čovek gde bi se moglo videti više prostog dostojanstva, više umerene srdačnosti od onoga što seljak pokazuje kad dočekuje goste.« (Str. 138. To so povedali tudi slovenski poslanci, ki so bili v poletju 1919 gostje v srbski vasi v notranjosti Srbije. Pokojni dr. Pogačnik je hotel ta obisk opisati v našem časopisju, da označi srbsko gostoljubnost in selsko življenje, a menda ni prišel več do tega.) Srbski seljak po pisateljevi sodbi tudi ni lakomen denarja, česar bi si človek n. pr. o belgrajskih trgovcih in oddajalcih stanovanj nikakor ne upal trditi.

Toda eno slabo stran ima Srb: ta narod, ki se je bojeval proti šestim tujim narodom, a ni mogel po pisateljevem zatrjevanju niti enega izmed njih sovražiti, ta narod — se sovraži med seboj zaradi politike, bolje rečeno zaradi strankarstva. »Mržnja, to beše pričešče (= obhajilo, koje smo mi bili dužni uzimati pre stupanja u onaj život i, prema tome, svaki ko bi ovaj otrov odbio da primi, smatran je bez smisla za taj život.« (Str. 58.) Ta politična mržnja je bila — v zvezi s krvno osveto, ki ponekod še ni izumrla — ob času avstrijske okupacije tudi vzrok številnim denuncijacijam, s katerimi so po pripovedovanju častnikov, ki so bili v Srbiji, Srbi sami olajševali vladno okupacijskih oblasti.

Mimogrede rečeno: Ali bo verjel po tej konstataciji Le Bon, da Srbi niso zmožni sovražiti, da niti Bolgarov niso sovražili? — —

Vse lepo, kar je povedal pisatelj o Srbih, pa velja samo za kmetški stan, ki »upoređen sa našim komersantom kao i sa našom inteligencijom, odskače za nekoliko kopalja (= kopij, sulic) nad njima... U svemu on je od njih viši: i kao moral, i kao etika i kao čisto srce, i prava duša i kao sigurna pamet«. (Str. 61.) Iskrena ljubezen do srbskega seljaka-vojaka je rdeča nit, ki se vleče skozi vse Vasićevo delo.

Zanimivo je, da se je čisto v istem smislu izrazil tudi Stojan Protić v govoru v klubu belgrajskih radikalcev dne 2. oktobra 1919: »Svuda gde je naš vojnik-seljak došao, obraz nam je osvetlao. Svuda se moglo činiti očigledno upoređenje, koje je uvek ispadalo u korist našeg vojnika-seljaka. Žao mi što ne mogu to isto reći i o nama u kaputu (= gosposki suknji) i u mandiru (= častniškem plašču)«. (»Naša spoljna i unutrašnja situacija«, str. 12.)

Pravo nasprotje k Srbu je pa po opisu našega pisatelja Bolgar. Na njem ne najde Vasić drugega dobrega razen to, da je izvrsten vojak. »Bugarin, to je komita. Taktikom komite on se služi u svima prilikama života: komita u borbi, komita u politici, komita u nauci, komita u privatnim odnosima. On sve radi podmuklo (= zahrbtno) i iz zasede... Bugarin predstavlja zver što se po nuždi privremeno pripitomila; ... bez časti, bez častoljublja, bez smisla za umetničko. za lepo, za ideal; on je nečist, neveran, nezahvalan, uobražen (= domišljav), bezdušan, drzak, drzak, drzak.« (Str. 33.)

Naj bo dosti! Iz tega jasno vidimo sedanje razpoloženje Srbov proti Bolgarom. Le Bon je lahko tega odstavek vesel, saj sijajno potrjuje njegovo mnenje o Balkancih, kar se tiče Bolgarov. Ali bo verjel, da Srb ne sovraži? Sedaj imajo besedo — Bolgari.

Kdor hoče razumeti, zakaj je zazijal tak prepad med Srbi in Bolgari, naj bere n. pr. govor poslanca R. Agatonovića v 14. seji narodnega predstavništva, ki je izšel v posebni izdaji pod naslovom »Bugarska zverstva«. (Banjaluka 1919.) Agatonović in Vasić trdita, da so Srbi narod, ki rad odpušča. Bodočnost bo to njih lastnost postavila na trdo preizkušnjo, ki o njej moramo na podlagi dosedanjih izkušenj z vojskami med slovanskimi narodi iskreno želeli, da jo Srbi — dobro prestanejo. To bo tudi najbolj uverilo Le Bona o napačnosti njegovega mišljenja o nekulturnosti Balkancev.

Ali Srbi niso v vojski nikdar prestopili meje, ki ji stavi — recimo — haaška konvencija? Pač. Pisatelj pravi, da so leta 1913 »brzo i grozno« zadušili upor Arnavtov. »Njegovi (= srbskega vojaka) udarci ... nisu štedeli ni slabe, a bedna sela plamtela su u ognju ... Samo posle nekoliko časova, on se beše trgao, on se beše gorko pokajao (= kesal se) za ovo što je bio uradio i što njemu nije bilo svojstveno da čini.« (Str. 82.)

Pisatelja vodi želja, da pove o vojski vso resnico. On je proti vojski in želi, naj je ta vojska vsem bodočim generacijam svarilen zgled. Človeštvo se iz zgodovine zato tako malo nauči, ker nikdar ne izve o dogodkih popolne resnice. Zato naj pišejo o svetovni vojski tisti, ki so jo doživeli, in pišejo naj samo golo resnico. »Potrebna bi bila iskrena pera koja bi, iznoseći suštu istinu, buduće generacije opila mržnjom prema ratu i ubedila ih: da je zemlja ipak raj kad njome vlada mir i da je ona pakao kad na njoj besni rat ... Ogromno iskustvo ovoga rata trebalo bi da posluži kao značajan činilac u borbi protivu rata.« (Str. 164.)

S tem sklepamo. Morebiti smo se itak predolgo zadržali pri vsebini te knjige. Storili smo to radi tega, ker so nam srbske knjige iz več vzrokov še vedno bolj težko dostopne, a je venčar za nas vse zanimivo delo, ki se peča, če ne baš z nami samimi, pa vsaj s plemonom, ki smo ž njim združeni. Morebiti nagnejo te vrste kakega bralca, ki je živel dalje časa med srbskim narodom (— ne med meščani, ker te pisatelj odklanja, ampak med kmetskim ljudstvom), da napiše svoje mnenje o vsebini te knjige, o posameznih trditvah pisateljevih. Kolikor smo imeli priliko, da smo se razgovarjali s poznavalci srbskega naroda, moramo reči, da smo našli Vasićevo hvalo v celoti potrjeno. Tak zdrav rod ima gotovo lepo bodočnost in mi bi želeli samo, da bi se tako izkazal tudi pri delih miru, kakor se je izkazal v vojni. Naloga sedanje generacije — ne samo srbske, ampak jugoslovanske sploh — je ta, da se izkaže vredno velikih žrtev z deli na vseh poljih kulture, ki niso nič manj potrebna nego vojna dela in ki so dostikrat od teh še težja in stavijo še na hujšo preizkušnjo vse moči duha, srca in volje. Od uspehov tega dela je sedaj odvisna naša bodočnost. Brez njih bo vsa prelita kri zaman; okvir brez slike.

Anton Melik, **Zgodovina srednjega veka za nižje razrede srednjih in njim sorodnih šol.** Ljubljana 1920. Str. 132. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. Tiskala Jugoslovanska tiskarna. Cena vezani knjigi 20 K (z doklado 24 K). — Pisatelj je razdelil knjigo v XIX. poglavij, podobno dosedanji učni knjigi »Anton Kaspret, Zgodovina srednjega veka. Ljubljana 1897.« Razlikuje se nova učna knjiga od prejšnje v tem, da je pisatelj precej okrajšal poglavja iz dobe preseljevanja germanskih narodov, iz dobe Frankov in nemških kraljev, poglavja o zgodovini Slovanov in narodov, ki so bili prišli v ožji stik s Slovani, je pa obširnejše, oziroma čisto na novo obdelal.

Prof. Melikova učna knjiga obsega 127 strani učne snovi. Za učence nižjih razredov srednjih šol je precej obširna. Knjiga je res pregledno razdeljena v poglavja in oddelke; tudi ima vsaka glavna oseba ali važen dogodek svoj poseben odstavek. Zato bodo strokovni učitelji z lahkoto izbirali, kaj naj služi učencem za razlago in kaj naj si učenci dobro zapomnijo. Poglavja V., X., XI. (1,2), XII. in XV. bo treba primerno okrajšati na nižji stopnji zgodovinskega pouka. — Knjiga bo pri sedanji draginji in pomanjkanju šolskih knjig služila tudi učencem višjih razredov. V šoli bodo dobili potrebne podatke iz ustavne in kulturne zgodovine, politična zgodovina je pa zadosti obširno opisana v tej učni knjigi.

Pisatelj se je točno držal predpisanega učnega načrta. Zgodovinski razvoj narodov in držav opisuje kolikor mogoče sočasno. Glavne osebe in dogodki so lepo pregledno opisani. Povsod se ozira na našo jugoslovansko državo, kateri je posvetil predvsem poglavja III., XI. (3—7), XIV. (1—4), XVI. (2, 4—6) in XVII. Glavne letnice so v knjigi debelo natisnjene, dodana je tudi časovna preglednica (str. 131/132). V knjigi so samo štirje tiskovni pogoški. Umestno bi bilo dodati pri tujih imenih v oklepajih izgovorjavo. Škoda, da knjiga nima primernih slik!

Priporočamo knjigo vsem, ki se zanimajo za zgodovino jugoslovanskega naroda in njegovih držav v srednjem veku.

Prof. Jožef Kržišnik.

Zdravstvo.

Dr. Jernej Demšar, **Spolne bolezni.** Z ilustracijami. V Ljubljani 1919. Izdala in založila Tiskovna zadruga. (Zbirka političnih, gospodarskih in socialnih spisov. III. zvezek.)¹ — Knjižica se mi zdi izdatno pomnožena in s slikami opremljena druga izdaja drobne brošurice, ki jo je izdal isti pisatelj pred leti. Namenjena je širšemu občinstvu, spisana je v resnem smislu in lahkoumevnem, gladkem jeziku. Ker je povsem uspela in ji želim kmalu nove izdaje, pričujem obširnejše poročilo o nji in nekaj stvarnih pripomb. V predgovoru naglašja pisatelj, kako potreben je tak spis zlasti po vojni, ko so se spolne bolezni razpasle tudi po našem narodu. V uvodu nam:

¹ Vsled neljube ovire je izostala ta ocena v prejšnji številki.

opisuje glavne vzroke, ki pospešujejo razširjenje spolnih kug. Ti vzroki so: nevednost, alkoholizem ter prostitucija. V glavnem se strinjam s pisateljevim izvajanjem, vendar pogrešam v tem poglavju (in v knjižici sploh) nekaj, kar se meni zdi nujno in bistveno — o tem kasneje; nekaj trditev pisateljevih pa ne sme ostati brez oporekanja. Pisatelj piše (str. 8): »Pri nas smatrajo spolne bolezni za sramotne, ker je naša vzgoja hinavska. Kar le diši po spolnosti, je že zavrženo in obsojeno; a spolne bolezni so nalezljive bolezni, kakor so koze, ošpice itd., in vsakega bolnega moramo obžalovati; sočustvovati moramo z njim in mu lajšati trpljenje. Spolno bolni zaslužijo ravnotako človekoljubno ravnanje kakor drugi bolniki.« Vprašam to-le: Če dobim višnjevo bunko v obraz zgolj po nesreči, je-li ta bunka zame sramotna? Vsekako pa je sramotna, če sem jo dobil v nečastnem tepežu ali vsled padca v pijanosti. Poškodba sama na sebi ni sramotna, pač pa postanek ali vzrok poškodbi. Isto velja za spolne bolezni. Sramotnost spolnih bolezni tiči pač v njih izvoru ali postanku; sramotnost spolnim boleznim odvzeti se pravi, njih izvor in postanek, ki je navadno izven zakonsko spolno življenje, proglašiti za nesramoten in dovoljen, kar pa javno ljudsko mnenje še ne priznava. Dalje beremo (na str. 9): »Pacijent, ki misli globlje, pride do spoznanja, da ni sam toliko kriv svoje nesreče, kakor oni činitelji, ki so odločevali smer njegove vzgoje in ga niso ob pravem času poučili o nevarnostih življenja. Imel je dobro vzgojo, stopil je v svet z vsemi pogoji, da se osamosvoji in vzdrži v življenjskem boju, a o spolnosti mu ni nihče govoril, kakor da bi sploh ne bilo tega vprašanja na svetu.« Ta trditev pač ni upravičena in utemeljena. Vsak v naših razmerah odrasel človek je imel neštetokrat priliko slišati vsaj v cerkvi in pri verskem pouku v šoli razlaganje šeste sinajske zapovedi, ki je neoporečno najboljši pouk o spolni higijeni. Uspešnost in učinkovitost tega spolnega pouka ogrožajo in onemogočajo razni činitelji: spolna slá v človeku samem, gmotna in duševna beda, razbrzdanost in razkošnost življenja sploh, prav posebno pa poltnost v umetniški odeji in razni lažizanstveni spisi, ki pod krinko vede obravnavajo resne in nežne spolne zadeve z zgolj čutnoživalskega stališča, mnogokrat v umazane spekulativne svrhe. V tem pogledu bi želeli v pričujoči knjižici več jasnosti in odločnosti, da si je nekaj takih misli načetih. V opisu kapavice (na str. 12 ni umeven četrti stavek radi zadnje besede, ki je očitno tiskovna pomota) je po moji sodbi premalo poudarjena izredna nevarnost kapavice za oči pri novorojencih in odraslih, saj ravno kapavica povzroča tolikrat nezdravno slepoto. Opis drugih dveh spolnih kug je prav čeden, istotako poglavje o splošnem zdravljenju. Najbolj važna po mojem mnenju sta sestavka: spolna profilaksa in navodila za bodoče zakonce, ki sta oba posneta, prvi iz knjige znamenitega prof. Blaschka v Berlinu, drugi po letaku pariškega društva za varstvo zdravja in morale. V njih tiči jedro vse knjižice kot poljudnozdravniškega spisa. Zato želim, da bi pisatelj te misli tudi sam razpletel in v ospredje postavil v prihodnji izdaji svoje knjižice. Povedati treba namreč na

vs a usta, kar uči resna medicinska veda soglasno, da je najboljša in edino zanesljiva profilaska proti spolnim kugam osebna čistost življenja: spolna zdržnost, ki je morda komu težja ko drugemu, a vsem možna in znosljiva in brez zdravstvene škode. Vse drugo, kar se smatra za spolno higijeno ali profilakso, je krparija in prevara!

Dr. A. B.

Jezikoslovje.

Fr. Bradač — Jos. Osana. **Grška slovnica.** V Ljubljani 1919. Založila Jugoslovanska knjigarna. Tiskala Jugoslovanska tiskarna. Str. 298. Cena (broš.) 28 K.

Ob razsulu stare Avstrije so »premnogi« gimnazijci vsled vpliva grščini sovražnega javnega mnenja z vso gotovostjo pričakovali, da se takoj ukine pouk grščine in vpelje mesto nje francoščina ali angleščina. Deloma se je to pričakovanje res izpolnilo: na II. drž. gimnaziji v Ljubljani, na gimnaziji v Novem mestu in Celju se v šolskem l. 1919/20 že ni več poučevala grščina v III. razredu in bo v 5 letih — kakor se zdi — izumrla. Popolnoma pa se pričakovanje »mnogih« le ni uresničilo, zakaj na I. gimnaziji v Ljubljani in na gimnaziji v Mariboru, na privatni gimnaziji v Št. Vidu nad Ljubljano (in vsaj sedaj še tudi v Kranju) se vrši pouk grščine v istem obsegu in z isto resnobo dalje. Dà, še več! Še celó nova grška slovnica je baš v tem kritičnem času zagledala beli dan! Ali ni to neprijeten, mrzel curek na razgreto pričakovanje »mnogih«? Gotovo, da je; je pa tudi sijajen dokaz nezlomljivega idealizma slovenskega profesorstva (in knjigotrštva). Da v tem času in v tej stroki, ki obeta takó malo dobička, gredó in spišejo (ter založé) znanstveno delo, ki bo našlo v teh razmerah le majhno število ukaželjnih bravcev in odjemavcev. Dokaz idealizma je ta knjiga, pravim; smelo pa tudi trdim: dokler bomo imeli kaj učiteljev grščine, ki bodo s tisto ljubeznijo in požrtvovalnostjo učili ta jezik, s kakršno je ta slovnica pisana, se bo vedno dobilo tudi idealne mladine, ki se bo rada in v svojo veliko korist učila tega predmeta.

Boj proti humanistični gimnaziji (ki je njen najvažnejši votek baš grščina!) se bje po vsem kulturnem svetú; povsod vstajajo pa tudi odločni borci in prijatelji, ki skušajo ta pouk prilagoditi tudi najmodernejšim zahtevam. Takó je l. 1911 bavarsko društvo *gimn. učiteljev* v svojem glasilu »Blätter für das Gymnasial-Schulwesen« (str. 449) od modernopisane grške slovnice zahtevalo, da bodi njen pouk kar le mogoče zanimiv in privlačen in v ta namen naj 1. izraža pravila kar se dá kratko, v najboljši nemščini, poudarjajoč le to, kar je v resnici važno in značilno; 2. zgledi naj so kar najbolj izbrani; 3. kjer le možno, naj se starogrščina primerja z materinščino.¹ Če bo slovnica taka — trdi dotični članek — bo imel grški

¹ Cit. Pharus, K. Zf. f. Orientierung in der gesamten Pädagogik 1919, str. 439.

pouk še dolgo časa dobrih prijateljev. No, in kaj je z našo slovnico? Ali odgovarja tem novim zahtevam? Srečen sem, da morem brez ovinkov in pridržkov vprašanje potrditi. Res, da je precej obsežna (skoro 300 strani), pa to ne bo v breme učencu, ampak v korist učitelju, ki mu na zanimiv način kaže pot, kakó naj razloži to ali ono pravilo. Vzemimo le en z g l e d ! Najtežje poglavje grške slovnice so pogojni stavki. Koliko se je marsikateri učitelj trudil pri razlagi, pa še ni šlo. Naša slovnica nam nudi novo, globoko razlago.

Tisto znano periodo: „*Εἰ προησόμεθα τοὺς Ὀλυνθίους, τὸ κωλύον ἔσται Φίλιππον*... (Če na cedilu pustimo O., kaj bo F. še oviralo...) bi bil Demostenes lahko izrazil, kakor znano še na tri sledeče načine: 2. *εἰ προείμεθα*... (potenc. per.); 3. *ἐὰν προώμεθα*... (event. per.) in 4. *εἰ προίμεθα*... (irrealna per.). Zakaj rabi torej D. prvo, t. zv. realno periodo? Slovnica nam tu lepo odgovarja: ako bi D. rabil rpot. per., bi s tem izrazil m o ž n o s t, da Atenci Olint na cedilu puste; ako bi rabil 3. per., bi s tem izrazil celó p r i č a k o - v a n j e, da Atenci to store, ker konjunktiv je naklon pričakovanja (str. 187), in ako bi rabil 4. per., bi s tem izrekel, da Atenci v resnici n e izdajajo Olinta, kar bi pa bilo v nasprotju z dejstvi. Ker torej D. kot govornik, ki hoče Atence navdušiti za pomoč Olintu, ne sme izraziti niti najmanjšega dvoma, da bodo Atenci kaj nasprotnega storili, zato mora rabiti t. zv. prvo ali »realno« periodo. Pri tej periodi je govornik (subjekt) čisto r e z e r v i r a n, rekel bi, z a p e t od vrha do tal; svoje subjektivno mnenje o možnosti ali pričakovanju pogoja z a h i p zataji in se postavi na čisto o b j e k : i v n o stališče mirnega razmotrivanja. Na stališče mirne, hladne objektivnosti se začasno, za par hipov, postavi govornik, da poslušavcem omogoči mirnejšo, hladnejšo uvidevnost posledic in nujne, notranje zveze med prorekom in porekom. In takó imamo lepo s t o p n j e v a n j e: pri I. periodi se govornik drži — vobče — čisto rezervirano gledé resničnosti pogoja, pri II. (pot.) stori že en korak ven iz zapetosti, izražajoč možnost pogoja, pri III. (event.) gre še dalje, p r i č a k u j o č uresničenje, in pri IV. (irreal.) stopi popolnoma ven iz rezerve, izrekajoč takoj, da je pogoj neresničen. Kakó zanimiva bo zdaj razlaga teh period! — Za I. periodo naša slovnica nima nobenega imena. Dosedaj mnogokje rabljeni naziv »realna« perioda naša slovnica po pravici graja, ker je le tedaj upravičen, če je pogoj istinit. In če ni istinit, ampak le namišljen? Kühner imenuje to periodo »Logischer Fall«. Je to dobro? Logične so menda vse štiri. Kakó naj zanaprej to I. periodo prevajamo in kakó naj jo zovemo? V vseh slučajih, kadar je pogoj samó namišljen, bi predlagal, da bi v s l o - v e n š č i n i prevajali: D e n i m o, d a... Zvali pa bi periodo morda p. čiste objektivnosti. (Sodnik, ki je poslušal zagovor obtoženca, kateri se zagovarja n. pr. s silobranom, ne be začel razprave s pogojnikom: »Ako bi bil ti to storil v silobranu...«, ker bi s tem takoj odbil obtoženca, ampak se bo postavil na objektivno t. j. obtoženčevo stališče, in rekel: »Denimo, da si ravnal v silobranu.« Zato je pa potem nadaljnje dokazovanje tem silneje. Na podlagi te dobro-

utemeljene razlage bomo marsikatero mesto starih piscev globlje umevali. Odprimo n. pr. tisto znamenito stran iz pisem sv. Pavla, kjer dokazuje resničnost krščanske vere, I. Kor. 15, 16, 17: *εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται*. Zdaj razumemo, zakaj ne rabi sv. Pavel irealne periode, dasiravno je prepričan o neistinitosti pogoja. — Postavi se na objektivno stališče: »Denimo, da vstajenja od mrtvih ni, — kakor to nekateri trdijo!« — da tem silneje učinkuje nujna posledica: »potem tudi Kristus ni vstal.«

In takó že iz tega enega zglada vidimo, da nas nova grška slovnica ne bo uvajala samo v razumevanje starogrških pesniških umotvorov in starogrške kulture (kar je en cilj tega pouka!), ampak tudi v umevanje duhá jezika in način mišljenja, kar je drugi, tudi velik in vreden smoter tega učenja.

Že iz tega zglada bodo, kakor upam, tudi širši krogi našega razumništva spoznali, kakó skušajo učitelji klas. filologije starogrški pouk sedanjemu rodu zanimiv, prikupen in obenem — priznajmo — tudi vzgôjen napraviti. (Ker gotovo je to vzgojno — da ostanemo samo pri tem zgladu, ako se mladina že zgodaj vadi, mirno poslušati razloge drugih, staviti se na objektivno stališče.) Ali naj zdaj naštevam še vse druge vzglede o zanimivosti knjige? Naj povem kratko: slovnica je za nas učitelje grščine zato takó zanimiva, ker se na raznih krajih ozira na zgodovinski razvoj jezika. (Na str. 18, 19, 20 govori o osmerih sklonih skupnega indoevropskega jezika in njih ostankih v grščini; str. 45 razlaga obliko *πόλεως* str. 78 nsl. prvotno sprego, str. 134 nsl. skuša na izviren način razložiti postanek oblik *ἔβην* in *πρδ.*, *ἐκόπην*, *ἐφάνθην*... itd.) Skoro vsaka stran nam je dokaz, kakó sta gg. avtorja porabila vsako priliko za primerjanje starogrščine in slovenščine v etimologiji in sintaksi (zlasti glagola). Kakó se zopet s tem približa grščina našemu učencu! Vtis prijetne lahkote delajo mnogoštevilne, lepotiskane pregledne tabele. In dodatek zadaj o tropih in figurah ter posebnostih grške metrike hvalevredno dopolnjujejo naše znanje o teh rečih, pridobljeno iz Breznikove slovnice. Grško kazalo (str. 289—297) je točno.

Naša slovnica je šele prvo leto v rabi. Praksa bo odkrila vse, vrline, pa tudi morebitne hibe in nedostatke, ter rodila zaslužen hvalo in morda primerne nasvete, ki jih bosta avtorja gotovo rada vpoštevala. Podpisani kritik ni mogel cele knjige do pičice proučiti; vendar moram reči, da me slovnica, kjer koli sem iskal svéta pri prevajanju stavkov iz Vadnice (Grška vadnica, sestavil Fr. Bradač, Ljubljana, 1920), ni nikoli na cedilu pustila. O podrobnosti bo pa gotovo izpregovoril naš strokovni list v Zagrebu. Taka podrobnost bi n. pr. bila, da v skladnji pri sociativnem dativu str. 203 pogrešam poleg *ὀμιλέω* še važnih glagolov *σύνειμι*, *συνδιατρέβω*, in vsaj še ené skupine: *ὀμολογέω*; glede izraza (ib.) *ὁ αὐτός* = isti, kjer bi bil potreben grški zgled; str. 204 pri *χράσμαι* bi bilo treba pripomniti, da ima često dvojni dativ; in (ib.) en grški zgled bi bil potreben za stavek iz Vadnice (str. 89): sodim po čem... Na str. 205 bi bili nujno po-

trebni še dve skupini, in sicer: 10. napadam in 11. bodrim; čemu so pridevniki: prijazen, sovražen itd. dvakrat (str. 203 in 206) omenjeni? V § 276 je pod točko 2, verba postulandi, p r e m a l o teh glagolov naštetih, zlasti n. pr. *ἀνέω, δέομαι* itd., ki se tolikrat rabijo; poglavje o v e z n i k i h, str. 170 nsl., bi si želel obširniše, ker se pri prevajanju, zlasti Platona, tega mnogo več rabi in potrebuje.

Dr. Jož. Debevec.

Grška vadnica. Sestavil Fran Bradač. Založila Jugoslovanska knjigarna. 1920. Cena 24 K, z doklado 28'80 K. Vadnica je prirejena za novo grško slovnico, ki sta jo sestavila Fr. Bradač in Jos. Osana. Prvi del, vadnica sama, je nekoliko obširnejši, kakor v dosedanji Tomiškovi, ne sicer toliko v oblikoslovju, kakor v skladnji. Da je pisatelj skladnjo bolj vpošteval, kot je bilo do sedaj v navadi, je hvalevredno; kajti ravno pri njej se morejo učenci poglobiti v duha grškega jezika, kar je neobhodno potrebno za dobro umevanje grških pisateljev. Grška skladnja je sicer, kakor so bili Grki, silno svobodoljubna, vendar so v njej stvari, ki zahtevajo, da se ugotové in utrdijo. Tvarina je razdeljena, kakor zahteva dosedanji učni načrt za grški jezik in nasveti izkušenih učiteljev grščine. Dobro de človeku dosledna raba lastnih imen in točna raba prezenta, imperfekta in aorista, za kar imamo v slovenščini lepo sredstvo v dovršenih in nedovršenih glagolih. Po vsebini je knjiga zanimiva. Vsebuje stavke, grške in slovenske, ki jih je pisatelj sam sestavil za vajo. So prav primerni, zgodovinsko zanimivi in imajo po večini lepo etično vsebino. Stavkov brez prave vsebine, kakor jih je večkrat v take vrste knjigah dosti, ni mnogo najti; in še tem učitelj lahko dá vsebino. Med take bi štel tudi stavke, kakor: Kdor uboga bogove, tega radi uslišijo. Drugače je soditi o stavkih, v katerih govori pisatelj o starih Grkih, ki so častili več bogov; tu je plural seveda na mestu. Drugi stavki so povzeti iz grških pisateljev in so zgodovinsko zelo zanimivi. Med posameznimi oddelki so večji, celotni sestavki, povzeti iz grških pisateljev, ki se navadno bero v šoli. Ti sestavki so večinoma novi in zelo zanimivi. Med njimi naj omenim Gospodovo propoved na gori (Mat. pogl. 5—7). Pripomniti bi pa bilo, da bodo učenci nekatere stavke mogli prevesti le z učiteljevo pomočjo, ker je v drugem delu knjige izostala kakšna potrebna opomnja in tudi kakšna beseda v slovarčku. Spredaj je seznam tiskovnih pomot. Želeti bi bilo, da bi bil ta seznam veliko popolnejši; manjka nekaj pomot, ki zelo motijo. Naj omenim samo: *μὴ τράπεσθε*, ki se mora glasiti: *μὴ τράπησθε*.

Dr. Fr. Jerè.

Leposlovje.

Poezije. Zložil S. Gregorčič. *Životopis* napisal Iv. Dornik. Založila Jugoslovanska knjigarna 1919.

V sklepnih številkah »Dom in sveta« l. 1919 je dr. Pregljeva ocena o pričujočem ponatisu obvisela večinoma med naglasi. S tem

se je ocenjevatelj — sicer ne naravnost, vendar dovolj jasno — izrazil o pravcu, po katerem naj se ponatiskavajo podobna dela. Ali se prirejajo v akademske ali ljudske svrhe in torej z večjo ali manjšo kritično doslednostjo in za katere kroge so v danih razmerah najpotrebnejša. Omenjena izdaja ne služi povsem, ne prvemu, ne drugemu namenu. Ljudska ni, ker jo uvodni životopis prej odtuja kakor privlačuje; akademska ni, ker jo moti nedoslednost in površnost v naglasih in še v čem drugem. Nedostatnost v naglasih ima svoj deloma opravičljiv razlog v temle: Pregledovalcu korekture — ne prireditelju izdaje — so prišli prvi listi v pregled z zatrdilom, da bo to (cenejša) ljudska izdaja. Tedaj je v prvih dveh polah črtal nekaj naglasov, ki jih ljudsko oko in uho že samo po sebi zadene. Pri zadnjih listih korekture se je pa nepričakovano pojavil Dornikov životopis, ki skuša seči nekoliko višje kakor prvotni namen izdaje. Ali za dosledno popravo naglasov v dr. Pregljevem smislu je bilo prepozno, ker so bile prve pole že končno natisnjene. Kar se je v ponatisu zgodilo z Gregorčičem, se je pripetilo tudi z Erjavcem in se utegne ponoviti še pri kom drugem. Povejmo vendar prirediteljem in založnikom ponatisov na levo in desno: kdor resno delo začne, naj je tudi vestno konča, a začne naj je z resnim premislekom. Vsaj pri izdajah in ponatisih naših leposlovnih del se postavimo predvsem na kulturno, ne na praktično stališče. Špekulantstvo katerekoli vrste naj se v teh rečeh umakne smotrnejemu delu za pravo ljudsko prosveto, do katere ima naše ljudstvo pravico toliko bolj, kolikor dražje so knjige, ki se mu nudijo.

A. M.

Bob za mladi zob. Pesmi za mladino. Zbral Cvetko Golar. V Ljubljani 1920. Založila Jugoslovanska knjigarna.

Zbirka »Bob za mladi zob« je zrastle najbrže iz knjigotržnih nagibov. Znano zbirateljstvo ime bo dalo knjigi potreben reklamni sloves, da bo poleg Župančičevih mladinskih knjig okusno knjižno blago. Zbirka sama ne bo splošno zadovoljila, ker je zrastle nekam enostransko iz preizrazito osebnega zbirateljvega okusa. Ta okus, ki se javlja že v lokalizmu (bob) naslovne besede, ki je n. pr. Goričan ne bo umel, je vonj Golarjevega estetskega nazora: trpkonazorne, materialistične konkretnosti in jezikovne, rezke trdosti. Jaz bi zase nadomestil vsaj dvajset pesmi v zbirki z drugimi in bi bil med drugimi izpustil vse »belokranjske«, že zato, ker niso ne nove, ne lepše od podobnih Župančičevih predelanih motivov! Potrdil bi izbiro Župančičevih brez »Kuma Jarnejka«, Kettejevih, Murnovih »Vlahov«, Levstikovih, Golarjevih: Svata na poljani, Ptičja svatba, Konja jezdi in Jezdec (nekaj malo enoličnosti v motivih!); nadalje Žgurjevo, Vide Jerajeve »Vrabčka« in »Uspavanko«. To bi bilo dvaindvajset pesmi. Cankarjevo zanimivo bi bil izpustil zaradi jezikovne slabosti (pes dobi nekaj, pismo bo mir imelo, pismo me peče, niso vedle, delal kes). »Dina, dina, dina« je prerobata. V »Pevcu« moti izraz »v no go pa bos«; v »Krmarju« pa »oko

— zmeraj stezo najdo (!) pravo sred valov, čerí tesno«. Pu-
gljeva se mi zdi preveč mladostnosladkostna, Murnova »Zimski
večer« preveč tradicionalnoepska, epigonska; Jerajeve »Kralj
Matjaž« ubije človeka s »pocukam«, prav tako Litijske: »Muca,
maca« s »smetano skazila«. Jenkovo moram pogrešiti zaradi
verza: »in da se ta cilj doseže«, še Kettejev »petelin« zner-
vozi poleg Golarjeve prisiljene podobe: »travica bolnó
je či«, trdosti v ritmu: »šči pljite v rep in kosti (!)« in nenazor-
nosti »je majka blestela na hčerko kot jasni sen« po-
leg slovstvenosti izraza »jad«. Ne čudim se, da ni izbiral Golar iz
mlajših, zato se tembolj, da je popolnoma prezrl Silvína Sar-
denka. Ali je to dovtip na rovaš založništva, ki je izdalo toliko
in tolikokrat pesnika klasičnih Svetih treh kraljev, Mlina, Cigana
itd. (Marjetice!) ?!

Dr. I. Pregelj.

Glasba.

St. Premrl, **Godovnice nebeški materi**. S to zbirko nam po-
daja Premrl venec Marijinih pesmi za Marijine praznike in godove
celega leta. Zbirka bo vsakemu dobro došla, posebno ker smo bili
dozdaj zlasti ob manjših Marijinih praznikih v zadregi, kje naj dobimo
za dotični praznik primerno pesem. S to zbirko si bo vsak lahko ob
vsakem slučaju odpomogel. Večina pesmi bo tudi podeželskim zbor-
rom lahko dostopna, pa tudi bolj izurjen zbor bo dobil marsikatero
mesto, kjer bo preizkusil svojo moč.

St. Premrl, **Cerkvena pesmarica za mladino**. Izšli so v pri-
ročni obliki glasovi k partituri, ki je bila že med vojsko dotiskana.
Pesmi so lahke, mladim grlom primerno postavljene; večinoma so že
znane, razen nekaterih, ki se bodo pa naši mladini na prvi hip pri-
ljubile. Ena tretjina pesmi je prirejena enoglasno, druge so dvoglasne,
ali pa se v njih menjava enoglasnost z dvoglasnostjo. Primerno je,
da je pridejan pesmarici kratek molitvenik z najpotrebnejšimi molit-
vami, zlasti takimi, ki se rabijo pri sv. maši. Mladina, kateri je pred-
vsem namenjena pesmarica, bo čas med posameznimi odmori porabila
za molitev, ker bo imela zraven not tudi molitvenik. Lahko rečemo,
da smo storili s to pesmarico velik korak naprej do ljudskega petja
in le hvaležni moramo biti g. Premrlu, ki je uvidel, kje je treba pri-
četi, da dosežemo ta smoter: pri mladini. Kako znajo sveži otroški
glasovi osvojiti srca poslušalcev, ve vsak, ki je že poslušal lepo otro-
ško petje. V tem slučaju bo dajala mladina odraslim dober zgled. In
ko bo naša mladina odrasla, bo z veseljem prepevala pesmi, ki se jih
je naučila v mladih letih in se ne bo sramovala skupnega petja v
cerkvi, kot to navadno zdaj opažamo pri odraslih. V. Hybásek.

Z univerze v Ljubljani.

1. Nova imenovanja.¹

Višji deželnosodni svetnik v Ljubljani dr. Metod Dolenc je bil z naredbo Nj. kr. Vis. prestolonasl. Aleksandra z dne 26. marca 1920 imenovan za rednega profesorja za kazensko pravo in kazenskopravdni red na juridični fakulteti (Služb. Nov. št. 77, 5. aprila 1920; Uradni list št. 49, 9. aprila 1920).

Z odloki št. 791, 793, 1437, 1438 in 1752 ex 1920 ministrstva za prosveto so bili potrjeni za honorarne profesorje (Uradni list št. 46, 14. aprila 1920):

Na teološki fakulteti:

dr. Josip Ujčić, bivši ravnatelj v Avguštineju na Dunaju, za moralno teologijo;

dr. Gregor Rožman, bogosl. profesor na bogosl. učilišču v Celovcu, za kanonično pravo;

dr. Josip Demšar, profesor verstva na učiteljišču v Ljubljani, za pedagogiko in katehnetiko;

dr. Mihael Opeka, stolni pridigar, za homiletiko;

Stanislav Premrl, stolni korni dirigent, za cerkveno glasbo;

dr. Franc Kimovec, stolni kanonik, za krščansko arheologijo in cerkveno umetnost;

dr. Ivan Fabijan za sistematično dogmatiko.

Na juridični fakulteti:

dr. Milan Škerlj, dvornosodni svetnik, za trgovsko in menično pravo;

dr. Janko Polec za kazensko pravo in jugoslovansko pravno zgodovino;

dr. Stanko Lapajne, odvetnik v Krškem, za kazensko pravo;

dr. Bogumil Senekovič, direktor oddelka ministrstva za prehrano v Ljubljani, za upravno pravo;

dr. Henrik Steska, okrajni glavar, za upravno pravo.

Na filozofski fakulteti:

dr. Ivan Lunjak, bivši profesor na univerzi v Odesi, za klasično filologijo;

dr. Jos. Pipenbacher, gimnazijski profesor, za latinski proseminar in latinski kurz za absolvente realk;

dr. Jos. Debevec, gimnazijski profesor, za grški proseminar.

Na tehnični fakulteti:

Ivan Arh, dvorni svetnik, za zemljedelstvo.

Na medicinski fakulteti:

dr. Pavel Grošelj, licejski profesor, za biologijo. —

¹ V dobi od ureditve »Časa« št. 1.—3. dne 31. marca 1920 do zaključka ureditve pričujočih št. 4.—5. dne 5. julija 1920.

Štev. 96 Služb. Novin z dne 3. maja 1920 (Uradni list št. 56, 11. maja 1920) je prinesla naslednja tri imenovanja:

dr. Artur G a v a z z i, izredni profesor na vseučilišču v Zagrebu, imenovan z naredbo Nj. kr. Vis. reg. Aleksandra z dne 19. aprila 1920 za rednega profesorja zemljepisja na filozofski fakulteti;

dr. Fr. G r i v e c, redni profesor na vseučilišču v Zagrebu, imenovan z naredbo Nj. kr. Vis. reg. Aleksandra z dne 20. aprila 1920 za rednega profesorja osnovnega bogoslovja na teološki fakulteti;

dr. Nikola R a d o j č i č, gimnazijski profesor v Sremskih Karlovcih, imenovan z naredbo Nj. kr. Vis. reg. Aleksandra z dne 20. aprila 1920 za izrednega profesorja zgodovine Srbov in Hrvatov na filozofski fakulteti.

Sledila je še naredba Nj. kr. Vis. reg. Aleksandra z dne 12. maja 1920, s katero je bil imenovan višji finančni svetnik dr. Fr. E l l e r za rednega profesorja finančne vede in finančnega prava na juridični fakulteti (Služb. Nov. št. 116 z dne 28. maja 1920; Ur. list št. 68 z dne 4. junija 1920). —

2. Juridična fakulteta.

Študijski red ter red za državne izpite, ki ga je juridična fakulteta sprejela s svojim sklepom 1. marca 1920, št. 26, je bil objavljen kot »Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo o pravoslovnih in državoslovnih študijah in teoretičnih državnih izpiti na univerzi kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani z dne 1. aprila 1920, št. 172« v Uradnem listu št. 48, 17. aprila 1920, str. 209—211.

V smislu § 15 te naredbe je nato po zaslisanju fakultetnega sveta juridične fakultete v Ljubljani poverjenik za uk in božičastje dr. K. Verstovšek imenoval z naredbo 10. maja 1920, št. 210 (Uradni list, 14. maja 1920, št. 58) predsedništvo izpraševalne komisije za pravnozgodovinsko državno preizkušnjo na juridični fakulteti: za predsednika je bil imenovan dr. Danilo M a j a r o n, predsednik odvetniške zbornice in advokat v Ljubljani; za podpredsednika pa dr. Anton S k u m o v i č, redni profesor na juridični fakulteti.

3. Tehnična fakulteta.

Radi prostorov, ki jih tehnična fakulteta za razne svoje oddelke nujno potrebuje, so se z ozirom na celokupen razvoj in nastanitev v prihodnjih semestrih pojavile prav velike težave. Tč. dekan univ. prof. dr. K. Hinterlechner je z občudovanja vredno vztrajnostjo vse poizkušal, da bi dobil primernih prostorov vsaj začasno v poslopju državne obrtne šole v Ljubljani, bodisi z nezatno prezidavo v poslopju samem, bodisi z zgradbo novega trakta pri njem. O svojih korakih je poročal v ljubljanskih dnevnikih.² Perspektiva za prihodnje šolsko leto je postala zelo neugodna. Zato je sklenil profesorski zbor te fakultete v svoji redni seji dne 25. junija nabiti

² Prim. njegov članek: »Tehnična fakulteta in njena bodočnost«, n. pr. »Slovenec« št. 134, 16. VI.; št. 135, 17. VI.; št. 136, 18. VI.; št. 137, 19. VI. 1920. — Na ta članek je odgovarjal ravnatelj državne obrtne šole vladni svetnik Ivan Šubic v protičlanku »Državna obrtna šola in tehnična fakulteta«, ki je bil priobčen v istih dnevnikih, tudi v »Slovenec« št. 140, 23. VI.; št. 141, 24. VI.; št. 144, 27. VI.; št. 149, 4. VII. 1920.

na črno desko sledečo izjavo: Dijaštvu se naznanja, da otvoritev V. semestra v jeseni 1920 radi pomanjkanja prostorov še ni zajamčena. Ali se V. semester prične ali ne, se bo objavilo, event. po časopisih, pravočasno, t. j. gotovo pred vpisovalnim terminom v inozemstvu.

Upajmo, da se prav gotovo posreči dobiti primerne prostore ter tako zagotoviti nemoteno kontinuiteto v razvoju tehniške fakultete!

4. Rektor in dekani za šolsko leto 1920/21.

Tekom zadnjega tedna meseca junija so bili za študijsko leto 1920/21 izvoljeni:

dr. Rikard Zupančič, profesor na tehniški fakulteti, za rektorja;
 prof. dr. Aleš Ušeničnik za dekana teološke fakultete;
 prof. dr. Gregor Krek za dekana juridične fakultete;
 prof. dr. Ivan Prijatelj za dekana filozofske fakultete;
 prof. dr. Makso Samec za dekana tehniške fakultete;
 prof. dr. Alfred Šerko za dekana medicinske fakultete.

5. Nj. kralj. Vis. prestolonaslednik Aleksander na univerzi.

Za prelepih slavnostnih dnevov 26.—29. junija, ko je prestolonaslednik Aleksander bival v Ljubljani ter potoval po Sloveniji, je imelo tudi ljubljansko vseučilišče priliko pozdraviti v svoji sredi Nj. kr. Visočanstvo. To se je zgodilo nedeljo, 27. junija, dopoldne v deželnem dvorcu na Kongresnem trgu, kjer ima rektorat svoje začasne prostore. Prišel je med špalirjem akademikov v palačo, kjer se je pojavil na verandi v spremstvu vseh vseučiliščnih profesorjev. Ob nepopisno navdušenih aklamacijah nepregledne mladine, ki se je iz vseh ljubljanskih šol zbrala spodaj na trgu, ga je gori na verandi tč. rektor vseučilišča dr. Jos. Plemelj v imenu univerze kraljestva SHS v Ljubljani nastopno pozdravil:

»Vašemu Visočanstvu izrekam v imenu svojih kolegov in v svojem iskreno zahvalo za čast, ki jo je izkazalo s svojim posetom mlade naše univerze.

Vaše Visočanstvo je s svetlim svojim potrdilom ustanovitve jugoslovanske univerze v Ljubljani svečano izrazilo to, o čemer je uverjen ves narod: o kulturni višini tukajšnjega prebivalstva, o njega vdanosti naši junaški dinastiji, o njega ljubezni do mile naše domovine.

Prebivalstvo našega lepega mesta in vseh krajev toliko stoletja tlačeno Slovenije je razumelo, da je to darilo najsijajnejši uspeh po dolgih mukah pridobljene svobode, ki mu jo je priboril v zvezi z našimi velikimi zavezniki svojih pradedov vredni rod junakov na Kosovem polju pod slavnim vodstvom našega kralja spasitelja in njega dinastije; prebivalstvo je razumelo, da mu zaščiti ta kulturni zavod, posvečen mladeži iz vseh delov naše velike države, najboljšo udejstvitev ujedinjenja, ki je po njem tako hrepenelo in katero je spočetka videlo izvršeno samo po svojih sinovih legionarjih.

Mi pa, univerzitetni profesorji, imamo trojico svetih dolžnosti: da prekrbimo svojim učencem temeljito znanstveno izobrazbo, ki naj jih usposobi za mednarodno tekmo, da sami gojimo globoke znanstvene študije, ki naj

nam ohranijo naša imena po svetu in pospeše priznanje jugoslovanskega naroda kot enakopravno kulturnega, da vdahnejo svoji mladeži hvaležnost do svoje dinastije, idealno razumevanje jugoslovanske ideje in požrtvovalnost za domovino.

Nadejamo se pa, da bomo lažje izpolnjevali te težke dolžnosti, ker nam je Vaše Visočanstvo ne samo podalo univerzo, ampak tudi moderni statut s popolno avtonomijo in popolno svobodo pouka.

Izrekam Vašemu Visočanstvu še posebno hvaležnost našo za ta dragoceni biser in obljubljam, da se ga hočemo izkazati vredne in pa tudi z vso odločnostjo vedno si prizadevati, da se mu brez madeža ohrani njegova sveta nam čistost.

Razume se, da imamo še na vseh krajih obilico težkoč, zlasti radi prostorov, utemeljenih deloma v današnjih izrednih razmerah, a v svesti si smo, da bo Vaše Visočanstvo blagoizvolilo podpirati nas, da bomo lahko čim prej vršili v celem obsegu svoje, za narod prevažne posle pod lastno streho.

Ponavljajoč svojo iskreno zahvalo za ustanovitev univerze ter za svetli poset, zaključujem svoje besede z veselim klicem: Živio kralj Peter, živio regent Aleksander!

Regent je na ta pozdrav podal sledeči odgovor:

»Iskreno sam dirnut pozdravima, koje mi podnose predstavnici prosvete u ime svoje i u ime omladine, budućnosti naše. Sloboda, koju smo tako skupim žrtvama izvojevali, a koja danas ozarava i visoke planine i pitome doline lepe slovenačke zemlje, ne znači još potpuno oslobodjenje naroda, ako se vojničkome i političkome delu našem ne pridruži i prosveta. Vaše reči, gospodine rektore, koje ste mi u ime predstavnika prosvete izrekli i oduševljenje, kojim se omladina pridružila Vašem pozdravu, dovoljno su jamstvo, da sa pouzdanjem možemo dogledati buduće dane sjajnog razvoja naše kulture, uskraćenog nam u prošlosti, koja je bila tako surova prema našem plemenu. U velikoj svetskoj kulturnoj utakmici ne može izostati narod, kojega umni predstavnici tako svesrdno pojimaju svoju dužnost prosvetavanja, a omladina tako oduševljeno prihvata nauk ljubavi prema domovini. Da živi omladina, budućnost naša!«

Ko je regent končal svoje besede, si je dal predstaviti prorektorja in dekane vseh petih fakultet. Spodaj pa so pevci »Glasbene matice« pod vodstvom g. Hubada in z njimi vse navdušene množice mladih grl pele naše tri himne »Bože pravde«, »Liepa naša domovina« in »Naprej«. Bili so to trenutki, ki ostanejo vsem v neizbrisnem spominu.

Pri ti priliki se je regentu poklonilo tudi dijaštvo ljubljanske univerze, poslavši pred njega petčlensko deputacijo, obstoječo iz enega zastopnika vsake fakultete. Tehnik Milutin Debelak mu je čuvstva in želje celokupnega dijaštva takole tolmačil:

»Vaše kraljevsko Visočanstvo! Akademsko omladina jugoslovenske univerze v Ljubljani pozdravlja z navdušenjem v svoji sredi prvoboritelja narodnega edinstva in ustanovitelja univerze. Omladina, ki je vedno prednjačila v borbi za osvobojenje, bo tudi v bodoče zastavila vse svoje sile, da zavzame naš narod odlično mesto med narodi kulturnega sveta. Da pa za-

moremo izpolniti veliko nalogo, ki nas čaka, tako, kakor pričakuje od nas naš narod, prosimo Vaše Visočanstvo blagohotne naklonjenosti.

Prepričani smo, da nam Vaše Visočanstvo pripomore do prostorov, ki jih nujno rabimo, do imenovanja naših profesorjev in do gmotnih sredstev, potrebnih za uspešen razvoj središča naše prosvete, iz katerega se bo širila edinstvena jugoslovenska ideja, narod pa bo črpal iz tega svojo srečo in ta srečna bodočnost našega naroda bo večna spomenplošča kulturnega dela Vašega Visočanstva.

Mi akademiki pa kličemo: Dobrodošel med osvobojenim narodom! Živel naš jugoslovenski kralj Petar I.! Živel regent Aleksander! Živela popolno ujedinjena večna Jugoslavija!

Z vso ljubeznivostjo je regent kipeče besede akademske mladine poslušal ter nanje odgovarjal. Akademiki so mu pri odhodu z dvorca z največjim navdušenjem nazdravljali.

Rektorja dr. Jos. Plemlja, kot predstavitelja ljubljanske univerze, je regent odlikoval z redom Sv. Save III. razreda.

Kmalu potem je major Radko Raketić rektorju izročil kot dar prestolonaslednika regenta Aleksandra 40.000 kron za siromašne dijake ljubljanskega vseučilišča.

6. Zaključek šolskega leta.

Letni semester ter I. šolsko leto na ljubljanski univerzi je bilo zaključeno v soboto dne 26. junija 1920. Frekvenca vpisanih slušateljev je bila ob koncu letnega semestra sledeča:¹

Fakulteta	Slušatelji		Skupaj	Med temi žensk
	redni	izredni		
teološka	90	8	98	—
juridična	234 ¹	11	245	3 ¹
filozofska	96 ¹	7 ²	103	10 ¹ + 4 ²
tehnična	257 ¹	1	258	3 ¹
medicinska	63	—	63	6
Skupaj	740	27	767	26

¹ Po podatkih, ki jih je za datum 17. junija 1920 univerzitetna pisarna uredništvu dala prijazno na razpolago.

Doneski iz kulturnega dela.

Papež Benedikt XV. za svetovni mir.

Papež Benedikt XV. je bil od vsega početka svojega pontifikata edini, ki je z vso odločnostjo deloval za mir med narodi. Ni mogel seveda neposredno posegati v tok dogodkov samih, pač pa je skušal posledice vojskinih grozot blažiti, kjer je le mogel. Z velikim spoštovanjem zre radi tega na njega prijatelj in neprijatelj, zmagavec in premaganec in mu je hvaležen. Tudi po vojski deluje v isti meri naprej. Pomaga sirotam in mladini, ki na raznih krajih trpi zbog pomanjkanja potrebnih živil; posreduje na misijonskem polju, da se zopet dopusté k misijonskemu delu povsod, kjer so že bili, tudi številni misijonarji iz Nemčije ter pozivlja vse zadevne činitele, naj neutrudno vstrajajo pri svojem vzvišenem, eminentno kulturnem, res božjem poklicu. Izdal je v ta namen koncem l. 1919 posebno okrožnico o katoliških misijonih.

O binkoštih, dné 23. maja 1920, je poslal v svet novo encikliko »Pacem Dei munus pulcherrimum«, ki je izključno le miru posvečena. Uvodoma poudarja papež, da je vsak mir brez podlage in vsaka zveza brez moči, ako nista istodobno med prizadetimi narodi odstranjena sovraštvo in mržnja, kar se more zgoditi le potom odkritoščne medsebojne prijateljske sprave. Opominja vse brez izjeme, naj se staremu nasprotstvu odpovedó, kajti sovraštvo in odpornost sta narodom v vsestransko škodo, v še posebno škodo krščanstvu, čigar bistveni temelj je ljubezen. Ljubezen je Kristus učil, ki je hotel, da bi bila znak, po katerem se kristjani ločijo od nekristjanov, in ki je opetovano molil, da bi njegovi učenci bili edini; isto so tudi apostoli in njih nasledniki učili. Kar je Kristus učil, to je dejansko vršil v življenju do smrti na križu. Njegov zgled moramo mi posnemati, osobito dandanes, ko nas obkrožuje toliko gorja in toliko revščine. »Naj gledamo kamorkoli, kjer je vojska divjala, povsod so pred nami opustošene pokrajine; ljudske množice, katerim manjka celó kruh, obleka in bivališče; vdove in sirote, ki pri-

čakujejo te ali one pomoči in končno nepregledna vrsta oslabilih bitij, posebno med mladino in otroki, katerih slabotna drobna telesa pričajo, kako grozotna je bila vojska.«

Tem hoče cerkev pomagati in pomaga brez izjeme. Dela ljubezni do bližnjega so najbolj sposobna, da blažijo nasprotstva med narodi. Zato Benedikt XV. opominja škofo, naj navažajo vernike, da gojijo ljubezen do sovražnikov in dobroteljnost do vseh potrebnih; naj opozarjajo še posebno duhovnike, da v ti smeri delujejo. Tudi časopisje in pisatelji naj bodo v svojih izrazih mili in spravni.

Evangeljska postava o ljubezni obvezuje tudi narode. Pripravljajo se pota do edinosti med njimi. Sveta Stolica je vedno že med vojsko poudarjala bratsko spravo med narodi. Ker pa razni obiski, ki si jih glavarji držav in vlad drug drugemu napravljajo, tako spravo zelo pospešujejo, zato je v ta namen pripravljena »šeste pogoje kolikor toliko omiliti, ki so jih po razbitju svetne vlasti Sv. Stolice naši predniki postavili, da se uradni obiski katoliških knezov v Rimu preprečijo.«

To pa se ne sme tolmačiti, kakor da bi se hotela Sv. Stolica svojim svetim pravicam molče odpovedati; ne, iz istih razlogov kakor njegovi predniki, ponavlja z vsem poudarkom tudi on, Benedikt XV., protest proti krivicam, ki se Sv. Stolicy še vedno godé, ter zahteva, da preneha abnormaalno stanje, v katerem se ona nahaja.

Zelo bi bilo želeli, — izvaja papež — da bi se vse države združile v eno samo družbo ali boljše v eno samo družino narodov. Tako bi vsaka svojo neodvisnost lažje branila, pa tudi mir bi se med njimi lažje vzdrževal; poleg tega bi odpadli neizmerni izdatki za oboroževanje in vojske bi se v bodočnosti preprečile.

Če se ta zveza narodov po krščanskih načelih izvede, bo cerkev gotovo vedno pripravljena za sodelovanje; poklicana je k temu

po namenu, ki ga ima; ljudje bi spoznali, kako se dado večne dobrine pridobivati, ne da bi pri tem časno škodo trpele. Zgodovina nas uči, kako krasno je cerkev v tem oziru svojo nalogo za korist splošne blaginje in v varstvo vsakega naroda vršila.

Zaključujoč svojo okrožnico poziva papež še enkrat vse narode, naj se združijo v eno samo zvezo, ki naj trajno ostane pod varstvom pravičnosti ter prosi vse ljudi, naj se po duhu in po srcu priklopijo katoliški cerkvi in po cerkvi Kristusu, spasitelju človeškega rodu. . . .

Važna v ti okrožnici je izjava, da bodo smeli odslej dalje tudi vrhovni državni zastopniki katoliške vere oficijelno prihajati v Rim, kot sedež italijanske vlade in glavno mesto Italije. To jim je bilo do sedaj od Sv. Stolice zabranjeno; če je pa kateri prišel kakor n. pr. Loubet kot predsednik francoske republike, tedaj je ona protestirala. Nikakor pa ne namerava papež s svojo izjavo priznati, da ima vlada italijanske kraljevine legitimno svoj sedež v Rimu. Ne, on dovoljuje izjemo iz velike ljubezni do sprave med narodi; proti krivici pa, ki jo laška vlada Sveti Stolici dela, ponavlja proteste svojih prednikov.

Druga važna izjava je papeževa želja, da se narodi ozir, države združijo v višjo organizacijo narodov. S tem se pridružuje stremljenju po zvezi narodov, toda le pogojno, v oni obliki namreč, ki je zgrajena na temelju pravičnosti in ljubezni, in ki jo on radi tega imenuje družino narodov. Pred očmi ima, kakor kažejo njegova nadaljnja izvajanja, »*Republica christiana*« srednjega veka. Tu je bil, mimogredé omenjeno, razrešen najidealnejše tudi tisti problem, kako naj se konstituira vrhovna koaktivna oblast, da je vsak član zveze narodov, četudi morda najmožnejši, prisiljen sprejeti in izvesti pravdorek mednarodnega razsodišča.¹

J. S.

Svetovni shod krščanskih veroizpovedanj.

Misel zveze narodov je vzbudila podobne načrte tudi na verskem polju. Kaj bi zmoglo krščanstvo, če bi bilo edino, organizirano! Kako silen bi moral biti njegov vpliv! In zastopniki raznih krščanskih ločin v Ameriki so se podali takoj na delo. V Zedinjenih državah so ustanovili »Zvezni svet Kristusovih cerkvá«, ki obsega trideset cerkvá s približno 50 milijoni pristašev. Nikakor niso zahoteli pri tem edinosti v veri — podobni poskusi iz prejšnjih časov so pokazali, da je to nemogoče, — imeti hočejo le edinost v stremljenju za skupnimi nalogami; v zvezi sami naj vsaka cerkev uživa svobodo v zadevah vere, lastne organizacije in lastne bogoslužja. Kar pa je vsem skupno, to bodi osredotočeno ter naj tvori vir in pobudo k vsemu nadaljnemu skupnemu delu.

V to zvezo, ki se je započela v Ameriki, naj bi vstopila vsa krščanska veroizpovedanja na svetu, tudi katoliška cerkev. Kot apostol te ideje nastopa dr. Gardiner iz Massachussetsa, mož globoke odkritosrčne vernosti. Zasnovali so načrt svetovnega shoda krščanskih veroizpovedanj. Kot mesto, kjer naj bi se vršil, so mnogi predlagali Rim, in papež naj bi mu predsedoval. Končno so se odločili za Ženevo v Švici. Dne 12. avgusta 1920 bo name-ravani kongres tam odprt. Akcijski odbor »Zveznega sveta Kristusovih cerkvá« v Ameriki je poslal že spomladi 1919 posebno odposlanstvo v Evropo, da stopi v stik z odločujočimi činitelji raznih krščanskih konfesij in shod z njimi organizira. Odposlanstvo je bilo v Atenah, Smirni, Carigradu, Sofiji, Bukarešti, Beogradu; bilo je tudi v Rimu ter se v dveh skupinah od tukaj podalo v Aleksandrijo, Kairo, Jeruzalem in Damask, v drugi smeri pa na Norveško, Švedsko in Angleško. Zdi se, da bodo cerkve pravoslavnega vztoka na shodu v Ženevi posebno dobro zastopane.

Kako stališče je zavzel Rim? Kajti Sv. Stolica je dobila vabilo na shod. Poslanstvo, ki je to vabilo oddalo, so tvorili protestantski škofje Anderson iz Chicaga, Vincent iz Cincinnatija in Weylar iz Font-du-Lac-a. Dne 16. maja 1919 so bili sprejeti v posebni avdienci pri Sv. Očetu. Bili so z vso lju-

¹ Prim. k temu aktualno razpravo »*Republica christiana*«, »*Čas*« 1917, XI. letnik, str. 145—176.

beznivostjo sprejeti. Že državni tajnik kardinal Gasparri jih je iskreno pozdravil ter izrekel željo, da bi vse krščanstvo eno bilo in edino. Prav tak je bil tudi sprejem pri Sv. Očetu. Osebnost sama ljubeznivost. Uradno, kot glavar katoliške cerkve, pa je z vso jasnostjo odklonil udeležbo pri kongresu.

Uradno ni mogel drugače. Kajti kongres predpostavlja, da so si krščanske konfesije enake, predpostavlja tudi možnost, da bi katoliška cerkev projektirani zvezi v korist odnehala ali popustila v kaki zadevi od svoje strani. To pa je izključeno. Katoliška cerkev je nositeljica polne in vse verske resnice ter nje bogooizbrana varihinja; ona je edina Kristusova cerkev, zunaj katere ni zveličanja. Resnica in cerkev in edinstvo je le pri njej, nikjer drugod. Odposlanstvo je pri papežu omenilo, da bi katoliška cerkev pri kongresu imele priliko izvajati svoj apostolat. Papež je odgovoril, da kot namestnik Kristusov nima gorečnejše želje kakor to, da je ena sama čreda in en sam pastir. Toda nauk in stališče rimsko-katoliške cerkve glede enotnosti vidne Kristusove cerkve je vsemu svetu znan, zato se ne more udeležiti kongresa, kakor je nameravan. Radi tega pa nikakor ne obsoja shoda za tiste, ki niso v zvezi s stolico sv. Petra; obratno, on ga želi ter moli za udeležnike; da bi z božjo milostjo spoznali resnico ter se združili z vidnim glavarjem cerkve, ki bi jih sprejela z odprtimi rokami.¹

V načinu, kako papež tukaj nastopa, moramo tudi mi zreti navodilo za podobne slučaje v lastnem okrožju. Kot katoličani smo le edino mi v posesti polne absolutne versko-nravnne resnice. Vsako kakršnokoli zatemnjevanje našega stališča bi pomenjalo zapostavljanje resnice same ter hkratu škodo za tiste, ki stremijo za resnico. Polna odkrita jasnost je za katoličana v takih slučajih edino umestna in dolžnost, seveda združena z vsemi milinami, ki jih prijateljsko osebno občevanje more podajati.

O poteku ženevskega kongresa bomo pri priliki poročali. J. S.

Sedemdesetletnica ljubljanskega knezoškofa dr. Ant. B. Jegliča.

Mal spominček, nji posvečen, spada prav gotovo tudi v kulturno revijo, kakor je »Čas«. — Ni na svetu institucije, ki bi svojim podrejenim članom nudila toliko priložnosti za samostojno vseobsežno iniciativno kulturno delo, kakor jih katoliška cerkev nudi svojim škofom. Država se v tem oziru niti od daleč ne more primerjati s cerkvijo. Je pa zaupanje, ki ga ima cerkev do škofov, in vdanost, ki škofo s cerkvijo veže, ki poraja to možnost, kakor jo sicer že drugače izraža zadni zakon, ki ga je Kristus za notranjo organizacijo v cerkvi postavil. Zato morejo postati kakor nihče drugi ravno škofoje, katere je Previdnost obdarila s talenti in katerim je naklonila primerno število zdravjapolnih let, velmožje v kulturi lastnega naroda, da jih pri tem odlikujeta le dve lastnosti: gorečnost v službi cerkve in ljubezen do ljudstva, med katerimi delujejo. V vrsto takih mož lahko štejemo ljubljanskega knezoškofa dr. A. B. Jegliča.

Veliko je kulturno delo, ki ga je že od mladosti dalje razvijal in ga še vedno razvija kot književnik. Stopetdeset in še več je spisov, knjig, razprav, ki so izšli iz njegove roke, in posebnega študija bi trebalo, da bi se o njih mogla podati pregledna slika. Kulturno nas zanima smer njegovega pisateljskega delovanja radi tega, ker služi pred vsem preporodu ter dvigu npravnega in verskega življenja. Tu pa so temelji prave civilizacije. Kakor nihče drug je izdajal na tem polju spise za krščansko družino, za zakonce, za otroke, mladeniče, dekleta. Svojo organizatorno silo je za isti preporod razvijal na treh sinodah v Ljubljani; trije katoliški shodi pa so pod njegovo egido razlili krščansko prerajanje na vse panoge javnega življenja med Slovenci; zadnji l. 1913 je kot hrvaško-slovenski katol. shod posegel tudi med Hrvate, tvoreč skoroda uverturo k nadaljnim dogodkom do današnjih dni. Vse krščanske organizacije so našle v njem očetovskega pokrovitelja. Gorečnost do cerkve in ljubezen do naroda mu je vdehnila misel, da je otvoril prvo popolno slovensko gimnazijo z zavodom sv. Stanislava v št. Vidu nad Ljubljano,

¹ Prim. Kath. Kirchenzeitung, 6. Mai 1920, Nr. 18.

ki tvori in bo vedno tvoril sijajen dokaz, kako je cerkev po svojem škofu našemu narodu dobro hotela. Za natisek ene same knjige, ki je Slovenci še nimamo, za latinsko-slovenski slovar, pa je daroval 100.000 kron. Višek svoje nesebične ljubezni do naroda pa je pokazal tedaj, ko se je v septembru 1917 javno podpisal za majniško deklaracijo, da bi pravičnosti pomagalo do zmag. Bil je to kulturni čin najvišje stopinje. S svojim nastopom, ki je prinesel strastne napade vesoljnega tudi krščanskega nemškega časopisja na njegovo osebo in ki bi ga bil v tistih težkih časih lahko stal škofovsko dostojanstvo in osebno svobodo, je zanesel idejo deklaracije v vse plasti našega naroda ter narod sploh disponiral za razumevanje in sprejemanje poznejših dejanj. On je tako posebno z ozirom na naš narod postal eden izmed graditeljev svobodne države SHS; on je torej pomagal, posredno sicer, a na najuspešnejši način do vseh kulturnih ustanov, ki jih s svobodo imamo danes v svoji sredi.

Spomin na vse to je stopil v ospredje, ko se je sedemdesetletnica približala. Hvaležno mu je soboto, dne 29. maja 1920 čestital k njej predsednik deželne vlade dr. Brejc osebno v spremstvu ostalih članov deželne vlade. Isti dan popoldne je celokupno katoliško dijaštvo v Ljubljani priredilo slavnostno akademijo jubilarntu v čast; zvečer pa je pevska zveza »Ljubljana« proslavila škofovo sedemdesetletnico s posebnim koncertom. Naslednji dan, v nedeljo, 30. maja, se je v stolnici vršila velika cerkvena slovesnost; škof dr. Karlin je imel slavnostni govor; s prižnice pa se je po sv. maši prečitalo pismo, v katerem papež Benedikt XV. čestita jubilarntu ter naglašja v toplih besedah njegove izredne zasluge za katoliško cerkev in slovensko ljudstvo. Po cerkveni slovesnosti so prihajale razne krščanske organizacije ter poklanjale jubilarntu svoje čestitke. Tudi Leonova družba mu je po posebni deputaciji izrazila svoje čestitke. — Isti dan popoldne je zavod sv. Stanislava v navzočnosti knezoškofa dr. Ant. B. Jegliča proslavil njegovo sedemdesetletnico in zvečer se mu je poklonila Orlovska zveza v veliki dvorani hotela »Union«, kjer mu je izročila po svojem predsedniku diplomu častnega

članstva ter njemu v čast priredila teledavno akademijo.

Lepi jubilejni dnevi so pokazali, da se katoliško slovensko ljudstvo zaveda, kaj mu je ne samo v verskem, ampak tudi v splošno kulturnem oziru veliki škof v Ljubljani, dr. Ant. Bon. Jeglič.

—b—

Odkritje nagrobnega spomenika dr. J. E. Kreku.

Nedeljo, dne 30. majnika 1920, točno na dan tretje letne obletnice majniške deklaracije je dobil nje duševni oče dr. Janez Ev. Krek svoj spomenik ob grobu, kjer počiva na pokopališču pri Sv. Križu v Ljubljani. Nagrobnik je delo kiparja L. Dolinarja in kamnoseškega mojstra Al. Vodnika. Dva orjaka, polna kipečih telesnih sil, slonita nemo sklonjena kakor v srce zadeta globoke notranje boli nad grobom. Zdi se, kakor da bi žalovala po sebi enakem tovarišu, ki sta ga s smrtjo izgubila — — —

Orjak je bil dr. Janez Ev. Krek. Ko je začel, so bili Slovenci le ljudstvo, atomizirano po političnih in administrativnih mejah, po provincialno diferenciranih delovnih okvirih in smotrih; zapustil pa je Slovence kot narod, kot nacijo, kulturno in gospodarsko enotno organizirano, po svoji svobodni volji celokupno oddano in zaupajoče istemu vrhovnemu vodstvu Jugoslovanskega kluba v nekdanjem dunajskem parlamentu ter izražajoče isti cilj v majniški deklaraciji. Ta velikanska sprememba je njegovo delo. Tako je on ustvaril vogelni kamen za mogočno zgradbo kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev. Dve orjaški ideji sta v njem izgubile svojega brata in tovariša: ideja krščanskega demokratizma, ki hoče ustroj človeških družbe v luči večno veljavnih krščanskih načel pravičnosti, svobode, avtoritete in odgovornosti pred Bogom sedanjim razmeram primerno preurediti, in ideja narodne neodvisnosti, ki zahteva za vsak narod pravico samoodločbe ter svobodnega po krščanski obzirnosti do drugih narodov umerjenega razvoja. Te dve ideji sta v Kreku živele ter vršile mogočna dejanja. V orjaških moških telesih žalujeta sedaj nad njegovim grobom. Njiju žalost je krčevita, skoraj brezupna. Kakor da bi hotele zopet izklicati novega orja-

ka, ki bi ju dvignil ter z orjaško silo svojega duha v svetu tolikih socialnih krivic in nasilja nad slabejšimi narodi zopet uveljavljaj in vodil do zmag. Da bi ga kmalu izklicale!

Slovesnega odkritja so se udeležili najvišji zastopniki vlade, vojaštva, uradništva, premnognih organizacij in mnogobrojno občinstvo. »Glasbena Matica« je slovesnost otvorila s prelepo žalostinko. Prvi govor je imel pisatelj Fr. S. Finžgar; proslavljal je v Kreku moža, »ki si je želel umreti in cesti dela za svobodo in blažino ljudstva«. Za Hrvate sta govorila dr. Vendo Megler in dr. Markulin iz Zagreba, ki sta poudarjala, koliko se imajo Hrvati njemu zahvaliti, ki je »od kršne Dalmacije, Hercegov-Bosne pa do ravne Slavonije obhodil vse in klical narod k prebujenju« in »se ni strašil truda, da bi zanesel tudi v hrvatske pokrajine svoje velike ideje«. Velikih zaslug pokojnika se je dalje v imenu Ruskega krožka spominjal bivši guverner v Odesi Markov, na kar je predsednik odbora za Krekov spomenik dr. Fr. Detela v prelepih besedah izvajal pomen hvaležnosti, ki jo narod mora imeti do svojih velikih mož. Dr. Ivan Tavčar je kot župan Ljubljane sprejel spomenik v varstvo mestne občine, spomenik moža, »ki je bil prvi zastopnik socialne in gospodarske pravičnosti v Sloveniji ter svetli reprezentant tistega navdušenja, iz katerega se je rodila naša blagoslovljena Jugoslavija«. —ič.

Društvo prijateljev humanistične gimnazije.

Tako se imenuje nova eminentno kulturna organizacija, ki je imela v soboto, dne 19. junija 1920 popoldne na I. državni gimnaziji v Ljubljani svoj ustanovni občni zbor. Zbralo se jih je mnogo, takih prijateljev. Zborovanje je otvoril prof. dr. Pipenbacher, ki je objasnil pomen sestanka. Prof. dr. Osana je raztolmačil pravila, posebno § 1., ki se ozira na naloge humanistične gimnazije. Pri pozdravnih besedah, ki so jih govorili vladni svetnik dr. L. Požar, predsednik višjega šol. sveta prof. Vadnjal, prof. dr. V. Korun, univ. prof. dr. Srebrnič, prof. dr. Jos. Debevec, dr. Glonar in dr. Puntar se je v soglasnih mislih poudarjala zveza humanistične gimna-

zije z našim ljudstvom ter velikanske prednosti, ki jih nudi humanistična izobrazba pred izobrazbo drugih srednjih šol bodisi v splošno-kulturnem, bodisi v jezikovnem oziru, bodisi še posebe za znanstveno delo v naši državi in za razumevanje naše preteklosti ter iz nje izvirajoče sedanjosti. Zato je treba humanistično gimnazijo ne samo obdržati/temveč številno sploh razširiti. Izrazilo in utemeljilo se je prepričanje, da bi ravno humanistična gimnazija ter z njo spojena izobrazba Slovencev pomagala do kulturne superiornosti nad vsemi pokrajinami v državi. Idejo humanistične izobrazbe treba širiti ter ji vedno več prijateljev iskati med Srbi in Hrvati; saj je ravno znanje grščine neprecenljive važnosti za vsako znanstveno delo na Balkanu! — V odbor novega društva so se v vzklikom izvolili naslednji gospodje: vladni svetnik dr. L. Požar, predsednik; prof. Jos. Pipenbacher, podpredsednik; ravnatelj I. drž. gimnazije Fr. Novak blagajnik; prof. Jos. Osana, tajnik; odborniki: šolski svetnik A. Bartel, prof. dr. Jos. Debevec, skriptor dr. J. Glonar, prof. dr. Fr. Jerč, izred. un. prof. dr. Fr. Lukman, prof. I. Maselj, gimn. ravnatelj v Mariboru dr. Jos. Tomišek.

Članarina je letno 2 K, ustanovnina enkrat za vedno 40 K. Član postane lahko vsak, ki se prijavi pri kakem odborniku.

Mi novo društvo iskreno pozdravljamo ter mu želimo popolnega uspeha. J. S.

Listnica uredništva. Dr. P. A. T. Nikar ne jemljite vendar preveč resno tistih opazk, ki Vam jih nekateri nudijo z ozirom na nekatere uredniške opombe k Vaši razpravi. Opombe so imele le dopolnilen značaj. Prepričan sem, da se boste kmalu zopet oglasili. — Gg. prof. dr. Preglju in J. Pavlinu. Vajini razpravi sta postavljene, kakor veste; ampak gradiva se je toliko nabralo, prostor pa je uredništvu po odborovem sklepu tako omejen, da pri najboljši volji ni bilo mogoče že tokrat razpravi priobčiti. Izideta gotovo v oktobru. — P. n. drugim gg. sotrudnikom. Iz istega razloga so morale izostati sedaj tudi nekatere Vaše ocene. Bodo priobčene v zadnji številki v oktobru.

Od biskupa Antona Mahničā.

Dne 20. in 21. septembra je imel urednik »Časa« priliko, razgovarjati se o raznih aktualnih problemih z velespoštovanim presvetlim gospodom biskupom dr. Antonom Mahničem, ki biva sedaj v Zagrebu, težko bolan, a duševno popolnoma čil. Njegove misli so, kakor vedno, pri Kristusu, pri cerkvi, pri Jugoslaviji, pri katoliškem pokretu, pri dijaški mladini. Nekaj takih misli je urednik iz razgovorov s častitljivim biskupom izbral, da jih javnosti izroči. Tako je nastal naslednji dialog, ki ga je 24. septembra biskup sam pregledal in odobril.

»Čital sem pismo, ki ste je Presvetli lani pisali še iz jetništva v Rimu in ki je bilo priobčeno v »Narodni politiki«. ¹ Čudil sem se, da ste v njem tako jasno povedali svoje misli o Italiji. Ste li trpeli radi tega pisma kako preganjanje?«

»Nisem opazil. Sv. Stolica se je vedno zavzemala pri italijanski vladi zame. Njej se moram zahvaliti, da sem se smel zopet v svojo škofijo povrniti.«

»V pismu se tudi prelepo izražate o Jugoslaviji. Presvetli pravite: ‚Hrvati, Srbi, Slovenci! Božja je volja, da ostanete na vijeke nerazdruživo ujedinjeni.‘« ²

¹ »Narodna Politika«, Zagreb, 6. studenoga 1919, broj 265. Pismo je datirano: Rim, 12. rujna. Slovenski listi pisma niso mogli priobčiti, ker je v Sloveniji prav tedaj izbruhnila tiskarska stavka.

² Celo dotično mesto v pismu se glasi sledeče: »Bog nas je u svojoj mudroj providnosti na čudesni upravo način, štono riječ, zbio u jedno tijelo. Osvanu nam veliki dan, a na nebu se ukaza znak s natpisom SHS. Narode moj, u ovom češ znaku pobijediti! Hrvati, Srbi, Slovenci! Božja je volja, da ostanete na vijeke nerazdruživo ujedinjeni. Promisao odredila vas za visoke ciljeve. Samo u jedinstvu je vaš spas, vaša budućnost. Gdje je izdajnička ruka, koja se usuduje rušiti ovo jedinstvo? što je Bog združio, čovjek neka ne rastavlja! — Ne smetaju nam toliko vanjski neprijatelji, premda i od njih pri-

»Tako vedno mislim. Božja volja je bila gotovo, da je nastala Jugoslavija. Zato jo moramo sprejeti, kakor je. Ne delajo dobro tisti, ki ne marajo pozitivno sodelovati za njeno konsolidacijo. Bog je hotel, da se je tako zgodilo. Kaj bi vendar bilo s Slovenci, če bi Nemci zmagali? Nemci bi vas pomandrali. Krivica se vam godi seveda, da so vas razdelili; a še hužše bi bilo, če bi bili Nemci zmagali. Zato bodimo Bogu hvaležni in delajmo za Jugoslavijo.«

»Sedaj smo pred volitvami v konstituantu. Volivni boj se bo vršil v znamenju avtonomije, zanjo ali proti njej.«

»Država je radi ljudstva. Jaz sem za avtonomijo. Razmere so dandanes v Jugoslaviji take, da jo nujno zahtevajo. Liberalci ali demokrati pri nas so za centralizem, ker se to bolj krije z njih kulturnobojnimi tendencami. Toda objektivno-resnični blagor naše države zahteva, da se dá pokrajinam avtonomija. Ljudstvo, zadovoljno v pokrajinah, bo državo toliko bolj ljubilo. Centralizem nasprotuje svobodi.«

»Silno važni problemi stoje pred nami.«

»Res je. Zato svetujem, da se mnogo posvetujete o njih. Ne samo vsak mesec, tudi vsak teden prihajajte skupaj in se posvetujte. Jaz sam sem kot škof mnogokrat odločitev v javnih

jeti pogibao našoj domovini, nego mi smo sebi dušmani: naša nesloga i rascjepkanost, naša tjesnogradnost i ograničenost. Robovanje, što smo ga kroz vijekove podnosili od tuđih gospodara, zatomilo je u nas samosvijest, ropska nam je ćud regbi postala drugom naravi. Kao da smo nesposobni iz niske sfere izvjesnih predrasuda, osobnosti, već davno zastarjelih natražnjačkih tradicija vinuti se do visine prosvijetljenog, u pravom smislu slobodnoga prosuđivanja savremenih epohalnih događaja. Hoće li se u nas obistiniti, da je veliko doba našla malene ljude? Ili stojimo još uvijek pod prokletstvom slavenskog istočnog grijeha? Vijek trći naprijed, a mi zaostajemo sve dalje iza njega, misleći, da će vijek natrag k nama, dok bismo se morali mi povesti za njim, naprijed, naprijed! Braćo, ovo je dan, što nam ga Bog stvorio. Tko zna, da li će se nama ikad više vratiti. Carpe diem! Nemojmo iznositi ono, što nam državu dijeli i razdvaja, nego ono, što nam je ukupno, što nas ujedinjuje. Salus rei publicae suprema lex esto. Sada valja, da utvrdimo temelje Jugoslaviji. U našim je rukama njezin udes: da je uskrisimo, ili iskopamo joj grob. Kada se bude neprijatelj uvjerio, da stojimo svi kao jedan, da nema u našim redovima izdajice, onda će, videći, da su sve njegove spletke i makinacije uzaludne, klonuti duhom i pustiti nas u miru; jer budimo uvjereni, svu svoju nadu na uspjeh oslanja neprijatelj na slavenskoj neslozi.«

važnih zadevah, preden sem jo objavil, predložil v pretres senioratu, da se posvetuje o njej, in sem svoje stališče podredil njegovim sklepom. Rečem Vam, da počiva poseben blagoslov božji na takih skupnih posvetih. Posamezniku je sicer dostikrat težko, da mora svoje stališče popraviti ali celo umakniti. Pa premagovanje samega sebe rodi zmerom dobre sadove. Stvari s tem koristimo. Osebe in njih misli stopajo v ozadje, stvar in resnica v ospredje. Zato imejte mnogokrat take posvete. Tudi s Hrvati in Srbi, kadar je treba. Kdor hoče le po svojih mislih delati, se prej ali slej zaleti v svojo škodo in, če javno nastopa, tudi v škodo naroda.«

»Načelo treba varovati povsod.«

»Dā, dā! Načel ljudje malo poznajo ali pa ne marajo slišati o njih. Breznačelnost je Avstrijo ugonobila. Nekoč sem bil pri visokem, drugače dobrem uradniku v ministrstvu na Dunaju in sem mu rekel: 'Ekscelenca, Vi morate svoje delovanje načelno urediti.' Veste, kaj mi je odgovoril: 'Presvetli, kaj pa je načelo?' Kakor Pilat pred Kristusom! 'Mi moramo delati,' mi je dotični uradnik odvrnil, 'kakor razmere zahtevajo.' Glejte, to je Avstrijo uničilo. Z narodi so delali, kakor so razmere zahtevale. Z Bogom in s cerkvijo so delali, kakor so razmere zahtevale. Z mladino, s šolo, s poukom in vzgojo so delali, kakor so razmere zahtevale. To je Avstrijo uničilo. Zatorej načelen nastop in načelno delo vedno, brez izjeme, povsod.«

»Sedaj se nekaj govori o krščanski podlagi, na kateri naj bi se našli katoličani in pravoslavni.«

»Sem že slišal o tem. To je zabloda. Nikakor ne gre v načelih popuščati. Kaj pa je pravzaprav 'krščanska' podlaga? Ali vsebuje vso resnico ali pa ne. Vso resnico vsebuje samo katoličanstvo. Motijo se zelo, če mislijo s tem pridobiti le enega pravoslavnega za resnico. Saj pravoslavni poznajo naše dogme; zato morajo kmalu uvideti, da se zastopniki 'krščanske' podlage izneverjajo svojemu katoličanstvu in da niso dosledni. To spoznanje jih mora razočarati; ne more jih pa pridobiti. Taka 'krščanska' podlaga pa tudi pravoslavnim samim silno škoduje, ker jim stavi zapreke pri iskanju resnice. Mi moramo pa resnico, ki jo imamo po katoličanstvu, vedno zastopati, zasebno in javno, v programih in v dejanju, v politiki, v umetnosti, skratka povsod. To zahteva načelo! Ni pa to nobena ovira za eventuelno skupno kooperacijo katoličanov s pravoslavnimi na političnem

in socialnem polju, pa tudi pri delu za javno nrvnost in pri brambi verske vzgoje v šoli itd.«

»Dosledna načelnost predpostavlja mnogo religioznosti v človeku.«

»A gotovo! Načelo zahteva celega človeka. Kar mislim in učim, kar spoznavam za dobro in resnično, to moram izvajati v dejanju. To je jasno. To zahteva katoliško načelo. Meni se zdi, da se je v tem oziru pričelo nekaj popuščati. Zneane so mi pritožbe, ki se tičejo srednješolske in visokošolske mladine, posebno slovenske. Praktično krščanstvo se je pričelo opuščati, namreč večkratno prejemanje svetih zakramentov, molitev, pridiga, meditacija. Katoličanstvo ni teorija, ni le teoretično razpravljanje o dogmah, o moralih, o socialnih problemih; katoličanstvo zahteva dejansko aplikacijo verskega znanja na življenje posameznika in družbe, na zasebno in javno delovanje, na vzgojo, na zakonodajo, na državo. Toda poudarjam, aplikacija mora pričeti najprej pri lastni osebi.«

»Presvetli imate v tem oziru gotovo posebne želje?«

»Res je, imam jih. Zelo priporočam dijaštvu in inteligenci sploh askezo, to je stalno premagovanje lastnih strasti in slabih nagnjenj. Svoje misli sem v tem oziru povedal v pismu na dijaštvo v Mariboru koncem julija t. l.³ Vsak človek ima posebne strasti. 'Omne quod est in mundo concupiscentia carnis est et concupiscentia oculorum et superbia vitae.' Ni treba takoj misliti na ravno najnižje strasti. So tudi druge, kjer se mora vsakdo premagovati: gospostvaželjnost, samoljubje, občutljivost, častihlepje, pohlep po bogastvu in udobnosti itd. Ako ni premagovanja, odpove lahko ves človek v odločilnih trenutkih radi ene same strasti, v kateri se ni premagoval. Zato askeza in zopet askeza. Brez nje ni mogoča tudi trdna zveza z Bogom, od katerega prihaja vendar vsa jakost in ves blagoslov na naše delo, zasebno in javno. Tega naj bi se dijaštvo in inteligenca sploh zavedala. 'Qui facit voluntatem Dei, manet in aeternum'.«⁴

»Presvetli imate mladino zelo radi.«

»Dà. Dvajset let sem preživel kot prefekt in ravnatelj deškega semenišča v Gorici med njo. Že moja pokojna mati je bila vedno vesela, kadar so se dijaki zbirali v naši domači

³ Pismo priobčujemo v celoti na drugem mestu str. 288.

⁴ I. Jan. 2, 16.

hiši na Krasu. Zelo rad se tega spominjam. — Seveda! Kdor ima dijaštvo, ima bodočnost naroda. Če bi si vzgojil iz dijaštva le deset načelnih katoliških narodovih voditeljev, sem brez skrbi za bodočnost. List, kakor je bil 'Mentor', bi moral zopet izhajati in služiti bi moral vsem srednješolcem, tudi trgovskim, obrtnim itd. Tudi 'Zora' naj ima zopet posebno prilogo za srednješolce, kakor nekaj. Zelo je potrebna.«

»Pri nas se skuša osnovati tudi zavod za misijone med pogani.«

»Bog naj te načrte blagoslovi. Dobro, zelo dobro je Apostolstvo sv. Cirila in Metoda. Toda poganov ne smemo pozabljati. Slovanski katoličani smo — žal — tukaj na zadnjem mestu. Nekaj malega izkazujejo Poljaki v Afriki. Pa jih je 25 milijonov. Čehi nič. Hrvati nič. Slovenci do sedaj tudi ne! Le začnite! In otvorite misijonsko delo z domačimi močmi v posebnih misijonskih provincah v Afriki ali Aziji ali kjerkoli. To delo bo tudi versko življenje doma oplodilo in pomladilo. Bog blagoslovi vse, ki hočejo misijonsko idejo realizirati. Od Slovencev bo prešla tudi k Hrvatom.«

»In sovražne sile doma?«

»Močne so, a ni se jih treba bati. V Jugoslaviji je postalo židovsko vprašanje, kakor se meni zdi, nekaj strašnega. Ubogi Hrvati v tem oziru! Srečni Slovenci; vi ste tukaj še deviški. Pri Hrvatih nima židovstvo samò industrije in kapitala v svojih rokah, ono zastruplja moralno tudi ljudstvo samo. Tako hoče nad ljudstvom zavladati. Zdi se, da odločuje loža pri nas. Nujno bi bilo potrebno, da bi se na vseh poljih pri Hrvatih započela odločna akcija proti židovskemu vplivu, tudi na gospodarskem polju.«

»In inteligenca?«

»So nekateri, ki o cerkvi principijelno nočejo nič slišati. A mnogi bi se dali zopet pridobiti za krščanstvo. To je problem, ki bi ga nikjer ne smeli zanemarjati. V Rimu so na Gregorijanski univerzi za svetno inteligenco uvedli posebne filozofske in apologetične kurze, kjer se slušatelji obvežejo, da jih bodo redno obiskovali ter koncem semestra napravili izpit iz absolvirane tvarine. Na kaj podobnega naj bi se mislilo tudi v Zagrebu in pri vas v Ljubljani. Težava rešitve je v tem, kako naj bi se kurzi zasnovali, da bi jih inteligenca v resnici obiskovala.«

»Razprave v revijah lahko služijo tudi istemu namenu?«

»Gotovo. Vendar treba imeti pred očmi, da so dandanes duhovi že razdeljeni. Časi niso več taki, kakor tedaj, ko sem jaz začel. Tedaj je bila odločna polemika potrebna, da se je najprej napravila jasnost v načelih. Sedaj bodi polemika bolj v ozadju, dasi se ji nikakor ne smemo odpovedati. Sedaj velja pred vsem z razlogi in dokazi in silo resnice nasprotnike pridobivati zopet Bogu in katoliški cerkvi.«

V Z a g r e b u , dne 24. septembra 1920.

Sedemdesetletnica biskupa dr. Antona Mahniča.

Bilo bi odveč naštevati misli, ki jih je ta spominski dan — bil je 14. september 1920, praznik povišanja sv. Križa — vzbujal v nas vseh. Biskup Mahnič spada k onim redkim osebnostim, katerim je dano poseči do globin narodnega življenja ter ne samo uvajati, ampak tudi stvarjati velike kulturne preobrate in z njimi otvarjati nove dobe v zgodovini narodovi. Previdnost je hotela, da je on z veliko stvarjajočo silo posegel v življenje slovenskega in hrvatskega naroda na enak neodoljiv način. Katoliški misli je bil voditelj, s katoliško mislijo nositelj prave kulture in največjega razmaha v slovenskem ljudstvu. Ko je dr. Krek začel, je že našel polje, ki ga je bil dr. Mahnič razoral in sčistil ljulike in plevela, Dr. Mahnič ni hodil od vasi do vasi, ni vsaj direktno ustanavljal množice gospodarskih in raznih socialnih ter izobraževalnih organizacij; eni pa je bil neposredno duševni oče: prvi, najvažnejši, namreč organizaciji katoliške slovenske akademične mladine na Dunaju. Tu se vidi čudovita intuitivnost njegovega dela. Drugače pa je bilo njegovo delo moč katoliškega načela, ki je živelo in živi posebljeno v njem, moč krščanske filozofije, moč logike. Dr. Anton Mahnič je eden izmed tistih herojev, ki se ideji popolnoma žrtvujejo. On se je žrtvoval katoliški ideji. Zato je njegovo delo oplajalo ne samo versko življenje, ampak narodu tudi neizmerno koristilo v vseh časnih ozirih. Kajti ni bolj plodovite ideje, kakor je katoliška. Kristusu je njegovo delo veljalo, zato je bila njegova beseda tolmačica božje besede ter je izzivala iste učinke kakor ta: »Božja beseda je namreč živa in krepka ter ostrejša od vsakega dvoreznega meča, ki predere do tja, kjer se ločita duša in duh, tudi členovje in mozeg in razsoja srčne misli in naklepe.«¹ Na Slovenskem je njegova beseda nastopila kakor prava »Fiat lux«; razgnala je mračnjaštvo neznačajnega liberalizma, razgnala oblake njegovih fraz ter solncu katoliške resnice odprla vrata na stežaj. Slovensko ljudstvo je pričelo živeti novo dobo. Ko je svojo nalogo izvršil med Slovenci, ga je Bog poklical za apostola med Hrvatse. —

¹ Hebr. 4, 12.

Postao je biskupom krčkim. Godinu dana promatra hrvatske prilike, šuti i misli. I dok su njegovi učenici u Sloveniji brali lovorike, on je u tišini izgarao od želje, da i Hrvatsku prepородi u Kristu. U Hrvatskoj su prilike tada bile slične onima u Sloveniji pred trideset godina. Trebalo je živu vjeru hrvatskih katolika iz skrovne sobice, kamo ju je bio zatjerao liberalizam, iznijeti na danje svijetlo i njome prepородiti javne prilike u Hrvatskoj. Trebalo je i u Hrvatskoj podijeliti duhove. Trebalo je kršćanskom filozofijom podučiti i ohrabriti one, koji su u duši bili katolici, ali... I to je postigla Mahnićeva »Hrvatska Straža«. Reakcija je bila nada sve žestoka, a uspjeh na oko malen. Mahnićeve su ideje naišle u Hrvatskoj na jaki otpor upravo tamo, gdje bi ga se najmanje očekivalo. No tko pozna politički, crkveni i prosvjetni razvitak Hrvatske, ne će se tomu čuditi. Stoga je Mahnić glavnu svoju brigu posvetio novoj generaciji, koja je imala biti zarana potpuno prožeta kršćanstvom i koja je trebala da se sustavno pripravi za kršćanski preporod Hrvatske. I zato Mahnić preko Butkovića okuplja oko sebe katoličko đaštvo i daje mu i štampa »Luč«. Tu su se odgojili oni mladi ljudi, koji su ne mareći za sve pogrde, nerazumijevanja i stradanja visoko uzdigli zublju kršćanske prosvjete u Hrvatskoj. Ima ih već i u grobu... i to su prvaci... Mahnić je katoličkoj Sloveniji dao mnogo, ali katoličkoj je Hrvatskoj dao sve.

U Hrvatskoj je biskup Mahnić *ignis ardens*. On plamti svetim oduševljenjem, on potiče i hrabri druge na žrtve i rad. A najviše se žrtvuje i radi sam.

I ovaj živi plamen počeo je da izgara. Muža, koji je u najkritičnije doba otvoreno i jasno ustao za oslobođenje naroda, koga su austrijske vlasti kao političkog sumnjivca dale nadzirati po talijanskim činovnicima, sedamdesetgodišnjeg starca odvodi »osloboditeljske« prevarom i baca ga u jednogodišnje progonstvo. A kad su siarcu patniku u progonstvu uništili zdravlje, dopuštaju mu, da ide »preko granice«, da se liječi. I u to je nadošla sedamdeseta godišnjica biskupova rođenja. Proslava je bila posve tiha, kako je to sam biskup izričito zaželio u svojoj poslanici katoličkom đaštvu prigodom mariborskog sastanka. On želi, da njegovi prijatelji pristupe toga dana k stolu Gospodnjemu, a svaku drugu svečanost odbija. Teško je dozvolio i onu tihu proslavu najintimnijih prijatelja u Zagrebu 14. rujna. Tu je prvi urednik »Hrv. Straže« P. Dr. A. Alfirević i prvi urednik »Luči« Dr. Lj. Maraković prikazao ideje vodilje, rad i značenje biskupa Mahnića u Hrvatskoj.

Uz ostale je i Leonova družba prikazala visokom svečaru svoje skromne čestitke.

S. & D.

Pismo Mahnićevo dijaštvu.

Tudi katoličko dijaštvo, zbrano koncem julya od vseh krajev naše Jugoslavije na svojem prvem velikem zborovanju v Mariboru, se je Mahnića in njegove sedemdesetletnice spominjalo. Saj drugače ni mogoče. Katoliški pokret med slovenskim in hrvatskim dijaštvom

datira od njega ter je v najtesnejši zvezi z njim. Čim bliže je katoliško dijaštvo stalo pri Mahniću in njegovih naukih, tem idealnejše je bilo. Dr. Anton Mahnić pozna mladino kakor malokdo. Dijaški mladini je vedno odpiral svoj dom, svoj list in svoje srce. Vsa njegova ljubezen se odsvita tudi iz pisma, ki ga je kot vabilo na zborovanje v Maribor odposlal iz Varaždinskih toplic, kjer si je v težki bolezni iskal pomoči. Pismo je silno značilen dokument za razmere v našem dijaštvu in za skrb, ki jo zanj ima dr. Mahnić še v poslednjih dnevih svoje starosti; prelepo tudi označuje prijateljstvo in čustvovanje, ki je iz dr. Mahnića napravilo največjega dobrotnika katoliškega jugoslovanskega dijaštva; zato je tu v celoti priobčujemo:

Predragi mi sinovi v Kristusu!

Zahvaljujem se vam iz vsega srca za lepi pozdrav, ki mi ga je poslal v imenu Jugoslovanske katoliške dijaške lige vaš g. predsednik, ko sem prvič stopil na tla osvobojene in ujedinjene domovine. Razveselil sem se, ko sem videl, kako se je združilo jugoslovansko katoliško dijaštvo v edinstveno dobro urejeno falango. Nedavno še majhna četa se je danes že toliko ojačila, da more obdržati ta vaš veliki sestanek v Mariboru ter misliti na osnovanje slovanske, pa tudi internacionalne katoliške lige.

Želel bi, da osebno prisostvujem vašemu zborovanju, toda Previdnost je odredila drugače. Ker ne morem radi bolezni priti v Maribor, vam hočem povodom vašega zborovanja reči prav iz srca par besedi o vaši orientaciji in o konsolidaciji vaših vrst po vojni.

Ko je šel Odrešenik na pot trpljenja in ko se je ločil od svojih učencev, je molil: »Oče sveti, varuj jih v imenu svojem, ki si mi ga dal, da bodo eno kakor tudi mi.« Bodite tudi vi edini! Bodite ene misli in ene volje med seboj, bodite edini z vsem jugoslovanskim katoliškim gibanjem! Vi ste mlada junaška generacija, ki se pripravljate, da bo svoj čas zmožna bojevati Gospodove boje. Zgledujte se v svojem trudu in pripravah za svoje bodoče delo na prvencih katoliškega gibanja, na prvih njegovih žrtvah, na prvih svojih vitezih: pokojnem dr. Eckertu in dr. Rogulji. Bodite vedno sporazumni s starešinstvom, ki ima voditi vso akcijo katoliškega gibanja pri nas.

Temelj našega gibanja je katoliška vera z vsemi onimi kulturnimi močmi, ki jih ima v sebi. Tudi vaše dijaško gibanje temelji na katoličanstvu. Mi smo in ostanemo nacionalci ter smo srečni, da je ravno naša katoliška organizirana mladina pripomogla k ujedinjenju Srbov, Hrvatov in Slovencev v skupno, krasno in bogato domovino. Da smo še vedno ločeni po veri, ni naša krivda, ali to nas absolutno ne ovira, da priznamo in želimo narodno edinstvo. Mi spoštujemo vsako prepričanje in želimo iskreno približati se našim pravoslavnim bratom. Da, mi bi se iskreno radovali, ko bi se tudi pri njih razgibal pravoslavni dijaški pokret na verskem temelju in bi tudi vi, organizirani katoliški dijaki, kooperirali z njimi v borbi proti skupnemu sovražniku: brezverstvu in lažnemu liberalizmu. Vsekakor mora

ostati nedotaknjen katoliški značaj vašega katoliškega dijaškega gibanja in vseh njegovih edinic.

Predraga katoliška omladina! Naloga katoliškega organiziranega dijaka je, da se v svojih organizacijah in društvih pripravlja na bodoče delo in borbo. Eno pa posebno želim; da bo v vas vedno živ in svež duh verskega življenja. »Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona et glorificent Patrem vestrum, qui in coelis est.« Naj vsi vidijo v vsakem našem dijaku ne samo dobro poučenega in globoko prepričanega, ampak tudi praktičnega katolika.

Pristopajte, predragi moji, posebno često k mizi Gospodovi, da tam uživata nebeški kruh, ki vas bo ojačeval v borbi za večno življenje in da tam pijete kri neomadeževanega Jagnjeta, ki poraja deviške duše. V tem vam stavim za zgled vaše zagrebške tovariše, kateri skupaj s seniori vsak mesec pristopajo skupno k sv. obhajilu.

Po mojem globokem prepričanju je neobhodno potrebno, da je vsakdo od vas v kakem verskem društvu, bodisi v Marijini kongregaciji ali v III. redu sv. Frančiška.

Razmere moderne dobe so prisilile, da se jugoslovansko dijaško gibanje širi tudi na dijakinje. Jaz popolnoma odobravam ta vaš korak ter želim, da tudi katoliške dijakinje z ozirom na svojo naravo in naloge, ki jo je sama Previdnost odredila ženi v človeški družbi, sodelujejo v katoliškem dijaškem gibanju in se tako pripravljajo za svoje poznejše delo pri rekristjanizaciji naše družbe. Previdnost in narava odrejujejo ženi kot glavno nalogo skrb in vzgojo dece. Želim, da se katoliške organizirane dijakinje z gojitvijo globoke, iskrene pobožnosti v svojih posebnih organizacijah pripravljajo za ta svoj poklic in misijo med narodom. Poleg tega naj se praktično usposabljaajo za krščansko karitativno in prosvetno organizatorično delo med katoliškim ženskim svetom. Nad vse pa naj bodo z vsem svojim pojmovanjem življenja, nošnja in ponašanjem svetel zgled krščanske čednosti vsem svojim tovarišicam in vsemu svetu. Naj ne teže za praznimi zabavami in trenutnim uživanjem, pač pa jačijo svojega duha in telo s požrtvovalnim delom, polnim nadnaravne krščanske ljubezni. Naj imajo vedno na umu naš lepi slovenski pregovor: Mlado lice lepo ni, če ga čednost ne svetli.

S pohvalo poudarjam, da ste zelo dobro storili, ko ste vse organizacije katoliških dijakinj združili v posebno žensko tajništvo Jugoslovanske katoliške dijaške lige. Pravilno je, da so organizacije katoliških dijakinj zastopane v upravnem odboru in na sestanku zastopnikov Jugoslovanske katoliške dijaške lige. Taka idejna vez z organizacijami katoliških dijakinj tudi popolnoma zadostuje.

Z veseljem sem opazil, da se delo v vaših organizacijah in akademskih društvih razvija po potrebah časa. Dobro je, ker ste v svojih organizacijah in njihovih sekcijah posvetili pozornost ne samo lepi knjigi, umetnosti, socialnemu študiju, katoliškemu tisku, apologetiki in filozofiji, temveč tudi plemeniti zabavi: petju, glasbi, pa tudi sportu in gimnastiki. Res je dobro, da nudijo vsa društva organiziranemu katoliškemu dijaku vse. Za sedanjō dobo posebno priporočam, da

proučujete in širite idejo in organizacijo orlovstva, in to ne samo v lastnih vrstah, nego tudi med vaško in mestno mladino. Orlovska ideja ne bo samo jačila vašega telesa, temveč bo zanesla v vaše vrste še več samozavesti in moči in izredne koristi vam bo tudi pozneje pri delu med krščanskim ljudstvom.

Za eno vas pa posebno prosim. Ne pozabite, da so vse te stvari samo sredstvo za doseg našega glavnega namena: obnoviti vse v Kristu. Ta namen je unum necessarium, ki se mu mora vse podrediti. Vaše katoliško dijaško gibanje ne sme biti nikakor literarno, glasbeno ali sportno udruženje, pač pa mora ostati veliko idejno gibanje za obnovo v korist vsakega posameznega od nas in vse sedanosti.

Cujem, da vam nasprotniki v najnovejšem času očitajo, da ste se vrgli v vrtinec strankarske politike. Vem, da so ta očitanja popolnoma neosnovana in zlobna. Vi ste vedno bili dijaška skupina, ki se ni bavila s politikom. Vašemu gibanju je temelj živa vera v Krista Boga in cilj mu je, da s to živo vero prepojite sebe same in da se tako pripravite za izgradbo krščanske jugoslovanske kulture. Ravno dejstvo, da niste nikdar bili politična skupina, niti kdaj odvisni od katerekoli politične stranke, je vaša glavna moč in tajnost vaših uspehov. Prepričan sem, da se Jugoslovanska katoliška dijaška liga kakor doslej tudi v bodoče ne bo spuščala v politiko. Ako vam kdo zameri, ker vidite Boga ne samo v cerkvi, temveč tudi na ulici, v šoli, v znanosti in umetnosti, vsled česar skušate dosledno povsod delati v verskem smislu, pustite ga in delajte mirno naprej. Da ste od tega sveta, bi vas svet hvalil; a tako, ker ste od Boga, vas mora svet sovražiti in preganjati.

Vaš g. predsednik me je vprašal, kako želim, da proslavite moj 70. rojstni dan. Pada ravno na praznik sv. Križa, ko pričanja cerkev svojo liturgijo z besedami: »Nos autem gloriari oportet in cruce Domini nostri Jesu Christi, in quo est salus, vita et resurrectio nostra: per quem salvati et liberati sumus.« Pristopite ob tej priliki, predragi moji sinovi in hčerke v Kristu, širom Jugoslavije in zunaj v tujini skupno s starešinami k skupnemu sv. obhajilu v namen, da blagoslovi Gospod vse naše katoliško gibanje, v zadoščenje za javne grehe in žalitve božjega imena, ki izzivajo božjo jezo na našo milo Jugoslavijo. Spomnite se v molitvah tudi mene, kakor se tudi jaz dnevno spominjam vas, deca moja. Vsak drugi način proslave, in naj bi si bila kakršnakoli prireditev, bi mi bila neprijetna. Izvolite vpoštevati to mojo željo.

Končno vam, predragi bratje in sinovi v Kristu, priporočam čvrsto disciplino in duha edinstva, ki je duh katoliške cerkve in duh božji.

Blagoslov Gospodov naj pride na vas in ostane vedno z vami!

† Dr. Anton Mahnić, škof.

Pismeni jeziki in pesništvo.

Sestavil dr. Ivan Pregelj — Kranj.

Pred nekako šestdesetimi leti se je oglasil France Levstik proti neimenovanemu (dr. Pajk?) »Naprejevemu« dopisniku, ki je predlagal, »ko bi se poprijeli tudi mi hrvaškega in srbskega jezika in slovstva«. ¹ Misel Vergerijeve dobe, poizkus Ilircev, predlog »Naprejevega« dopisnika so oživelci popolnoma novim našim razmeram in »časov zmedam« primerno kot srdita časnikarska pravda naših dni. Črkarska pravda Prešernovega časa je našla vnukinjo v pravdi za jugoslovenščino v dobi Otona Župančiča. To je bil zunanji povod tem vrsticam, ki bodo skušale podati nekaj več in širjega obzorja o življenju in rasti pismenih in književnih jezikov in o njih razmerju do besedne umetnosti in umetniške osebnosti. Pri neskončnem bogastvu in brezskrajni mnogoličnosti snovi bo slika pač le kaj površen posnetek najvidnejšega, za naše slovensko vprašanje najpoučnejšega. ² Morda se bo izcimila kljub nedostatkom te predrzno široko označene, v neskončni tesnosti izražene študije nekaj »filozofije« naše »besede« (Župančič) v bodočnosti...

* * *

Slika, ki se nam nudi pri opazovanju pismenih in književnih jezikov, je pestra, da bolj biti ne more. Imamo takozvane mrtve jezike in žive, jezike z dolgotrajno, zrelo kulturo in jezike z mlado pisno tradicijo, ki še ni dozorela do gotove »akademske« pravilnosti. Imamo narečja, ki so nadvladala kot enotni pismeni jeziki velikemu, krajevno raztegnjenemu svetu podnarečij in sonarečij in pismene jezike, ki so se razvili iz razmeroma enot-

¹ Levstik, Zbrani spisi IV., str. 312. Levstikov odgovor, str. 161 sl.

² Pod črto navajam: E. Engel, Gesch. d. deutsch. Lit. I. II. E. Engel, Deutsche Stilistik. O. Behaghel, Deutsche Sprache. K. Borinski, Deutsche Poetik. I. Seemüller, Deutsche Laut- u. Formenlehre. H. Paul, Mittelhochdeutsche Grammatik, Hinneberg-Teubner, Kultur d. Gegenwart P. Štrekelj, Slov. nar. pesmi. I. Grafenauer, Val. Vodnik (Knez. knjiž. XXII). I. Grafenauer, Kratka zgodovina slov. slovstva. I. Grafenauer, Zgod. nov. slov. slovstva. Nekaj malega sem rabil (deloma po spominu) R. M. Meyerja, Diltheya, Lansonja, Šurmina, E. Reicha, Hochland VIII, Rengerjeve in Velhagenove šolske izdaje i. p.

nega krajevno neobsežnega ljudskega občila. Imamo končno pismena narečja, ki so se uveljavila v književnost enotne narodnostne pismenosti poleg takih, ki se skušajo nekako zunanje strankarsko osamosvojiti kot samostojni književni jeziki. Iz temé zgledov le nekaj prav značilnih! Italijanščina je jezik, ki je dandanes bistveno še vedno jezik Dantejev, dočim je treba slovarja Angležu, ki bi hotel razumeti staroangleščino. Svetovni jezik francoski je dozorel do nekake okamenele pravilnosti, potem, ko je bil popolnoma nadvladal književni južni francoščini, provansalsščini, ki je živela le še kot »Patois« do felibriističnega gibanja in Mistrala, ki jo je obudil prav kakor Burns pozabljeno škotščino. Imamo novogrščino, kjer se odigravajo pravde za jezikovno enotnost z orožjem, in slovaščino, ki se hoče ob češčino (srednječeščina) uveljaviti kot poseben književni jezik. Imamo narodnostno književnost v novovisokonemščini in neskončno vrsto slovstev v nemških narečjih od Gradca do Königsberga in Hamburga.

Kako so pismeni in književni jeziki nastali in se razvijali v enotnost, ni mogoče povedati načez. Mogoče je to povedati le za vsak jezik posebe. Vendar je videti, kako odločujejo vedno zopet in vedno sorodni zunanji, tvorni vzroki: politična in kulturna nadrast in propast gotovih pokrajin, sosedstvo s tujo kulturo (srednjevisokonemščina), tisk in knjiga z gotovim miselnim pokretom (biblija: Luther, Dalmatin, Karólyi, Christiern, Kralice i. dr.), časovni nazor (humanizem, romantika, naturalizem), šola in prosveta in tuji zgledi.³ Tako je vsak pismeni in književni jezik ne le slika narodove duše, temveč tudi zrcalo tistega kulturnega in zgodovinskega sveta, iz katerega je rasel in raste. Rasel in raste! Ugotoviti je treba namreč, da pismeni oziroma književni jezik ni nikoli popolnoma ustaljen, docela enoten⁴ in velja Štrekljeva tožba iz l. 1895., da piše celo »vsak pisatelj drugačno književno slovenščino danes, drugačno čez nekaj mesecev«, v gotovem smislu tudi za Francoze, Nemce in Italijane.⁵ Pismeni jezik zaostaja namreč vedno nekoliko za ustnim,⁶ ker je moral svojo zglednost šele po preteku gotove dobe uveljaviti,

³ Proslula transfuzija 10.000 novih izrazov v ogrski jezik za časa Kazinczyja (1759—1831).

⁴ Behaghel, str. 58.

⁵ Engel, Stil s. 40; Behaghel, s. 89. Voßler, Ital. Literaturgesch. st. 9.

⁶ Paul, st. 4.

dočim je rastel ustni jezik svoje mirno a naravno življenje naprej;⁷ prvi je tudi bolj odvisen od tujih vplivov, kakor pa krepko v ljudstvu ukoreninjeno narečje.⁸

Pismeni jezik je pravzaprav drugotnost pod prvotnostjo narečja. Prvotnosti pa je ime narava. Poetika pa zopet uči, »da je umetnost v čistem, znanstvenem pojmu le najvišji nujni izraz narave«,⁹ dočim je pismeni jezik umska tvorba in ne neposredna rast. Ta pismeni jezik kot družabno občilo hodi sicer s časom in potrebo svoja pota (tehnični, stanovski jezik, naša nemškoslovenska uradna »slovenščina«), književni jezik umetnosti pa išče v ljudstvo in domačnost. In po književnem jeziku umetnosti merimo pravzaprav višino narodnostnih kultur in jezikovne izobraženosti. Če je pa res, »da se je ob vseh časih ob pesništvu pomlajal pismeni jezik«,¹⁰ se nam odkrije jasno, da je pesniški jezik tisti činitelj, (da Danteja kot zgled niti ne omenim), ki prestvarja in utrjuje narečje v pismeno enotnost in varuje na drugi strani pismeni jezik, da se ne odtuji matici, ne postane brezdušen, jezik na papirju, kakor so vsi umetni »svetovni jeziki«: volapik, esperanto i. dr. Naravno je torej, da je baš umetnostni jezik tisti kriterij, ki odločuje življenjsko vrednost gotovega besedišča v enotnem pismenem jeziku in deloma kot zgledna snov služi organiziranemu slovniškemu pouku v šoli, čeravno je vedno nekak »style soutenu« nad občevalnim pismenim, ki se naravno več ali manj približuje v ustnem občilu jeziku narečij. *E s t e t s k a n a č e l a*, ki odločujejo rast in razvoj pesniškega izražanja, dajejo umetniškemu jeziku prednost pred vsakim le bolj socialnim svrham služečim občilom. Saj je beseda pesniku sredstvo in umetnostna snov obenem in umetnost sama skrbi, da se ne odtuji družabnemu umevanju, ljudstvu, iz katerega umetnik nabira kakor čebela po cvetju medu, da vrne istemu ljudstvu čistejšo, plemenitejšo snov. Če pa opazamo, da se je baš pesniški jezik včasih razvil v nezdrave smeri, v gotovo prenapeto višino, v precioznost okusa proti naravnosti (gaulois), se je to zgodilo pod vplivom tujih vzorov, v slepem nadcenjevanju tujega okusa. To se je zgodilo n. pr. pri marinizmu, mojstrovskem pevu, kultizmu, klasicističnosti,

⁷ Seemüller, st. 98.

⁸ Behaghel, st. 72.

⁹ Borinski, str. 42.

¹⁰ Behaghel, st. 35.

rokokočni in sentimentalni nabreklosti, dekadenci¹¹ in podobnem. Iz teh zablod je vedno našel umetniški izraz zopet nazaj v zdravo naravo, tako odločno, da vsi ti preporodi nosijo znake preobratnih teženj, pa najsi je to gibanje moderni naturalizem ali romantika, ki se bori proti prosvetljeni »pravilnosti«, Rousseau ali Herder, izhod pleneristov iz Pariza ali borba za Argot in Poilu.¹²

Da je razmerje umetniškega jezika do pismenega pri raznih narodih različno, je jasno. Francoz ima že »v krvi« gotovo »akademstvo«, gotov »bon sens«, gotovo psihologijo pravilnosti in neoporečne enotnosti že od Boileaujevih časov doli. Nemec, ki ga posnema, se pa mora še boriti za pravo pravilnost¹³ in mi, ki tudi še nismo našli svojega pravega narodnostnega lica v izražanju, se otresamo tujstva, ki nas je prešinilo v vseh odtenkih tujčevanja, pa bodisi, da živimo udobno s tujkami (znanstveni izrazi in tehnični), kujemo samovoljno iz duha tujine nove neokusnosti besednega in stavkovnega značaja in se dozdej še nismo otresli tujega duha niti v umetniški kaj šele v časnikarski in uradni slovenščini.¹⁴

Poedine zajemljivosti, ki kažejo razmerje umetnikov do enotnega pismenega jezika, so zgledi gotovega večalimanj podarjenega samostojnega, stvariteljnega hotenja proti že dani in ukrepljeni pismeni enotnosti. Čim mlajša in šibkejša je ta (umetnostna, šolska, slovniška) jezikovna enotnost, tem večja je umetnikova svoboda, ko črpa iz naravnega zaklada, iz duše svoji materi in postvarja iz duha tujine, ki mu je dala s svojo zrelejšo kulturo estetske pravce in vzorce. Ni skoraj treba, da je velik umetnik, ki v tem slučaju započenja književni in pesniški jezik (Vodnik, Kotljarevski) in je vendar res in cel stvaritelj, dočim govorimo pri močnih umetnikih v že dani pismeni in književni tradiciji le o reformiranju, bogatenju jezika, stvarjanju poedinih slogov i. p. Kadar pa je slovstvena zgodovina označila eno ime z izrazom

¹¹ Borinski, str. 56.

¹² Anatol France je povedal duhovito, da bere samo francoske pisatelje, ko so ga vprašali, kaj sodi o Zolaju.

¹³ Zadnje čase se je pojavil odpor proti »pravilni« legi povedka v odvisnih stavkih na koncu, kar baš ni nemško. Galicizmi v lepem slovstvu, n. pr. pri K. F. Meyerju i. dr.

¹⁴ Prim. dr. Breznik, Slov. slov. in knj. ocene v Domu in Svetu 1918—20.

»stvaritelj in klasik«, tedaj je to doumela iz razvoja, ki ga je započel močni duh in mu s svojo umetnostjo v novi obleki priboril priznanje kulturnega književnega jezika. Ali je Gezelle s svojo zapadno flamščino (West-Vlaamsch Idioticon) to dosegel, ne vem,¹⁵ vem pa, da je to storil Prešeren s slovenščino in Domjanić še ne z zažorsko kajkavščino in da je slovaščina zaenkrat imela svojega Gogolja v Kollárju, a še ni našla svojega Ševčenka.¹⁶

Kakor se gotov enotni pismeni jezik le stopnjevaje uveljavlja, tako zraste tudi umetnik le sčasoma v splošno priznanje in v pismeni jezik in se mora, če je stvaritelj, za to včasih odločno boriti.¹⁷ Klopstockovo novo besedišče, ki je služilo Gottschedu in njega smešnomajhnemu varovancu Schönaichu kot dobro orožje¹⁸ proti Bodmerju in Breitingerju, je dandanes splošna last nemškega knjiž. jezika, dočim se je pri slov. Klopstocku Koseskem ohranil le »pogin« do Župančiča.¹⁹ Preciozni okus je zameril Racinu besedo »chien«. Verhaerena je priznaio mnenje šele potem, ko je bil postal poljuden s svojo nemško-bojno pesmijo v svetovni vojski. Reklo pa je postala »pravilnost« Voltairejevega »Tancreda«. Prav tako lepe zglede, kako resen in ne samo navdušen diletantski umetnik vpoštevava zakonitost danih pismenostnih, slovniških in estetskih pravilnikov, nam nudijo naši starejši pisatelji Vodnik, Prešeren, Levstik, Erjavec, Gregorčič, dočim neestetski površnež vzame besedo, ki so mu jo že drugi pripravili²⁰ in ne išče ne iz sebe, kakor je mnogokrat celo s telesno muko Flaubert,²¹ ne v Ade-

¹⁵ Prim. sicer Hochland VIII. II. 694.

¹⁶ Jagić, Die slaw. Sprachen. Hinneberg-Teubner, str. 31.

¹⁷ Dositejeva in Vukova reforma je zadela na podoben odpor kakor »lutheranum« pri katol. Gornjih še v Gottschedovi slovnici. Koliko trmoglave neenotnosti je pri naši »Bühnensprache« v izgovarjavi l—a. Pa še čudaškotrmasti škrabec z »vertom« i, p.

¹⁸ Izdala sta slovar neumljivih izrazov in novih skovank iz »Mesije«.

¹⁹ Celo Goethejev »Übermensch« v smislu tačasnega prometejstva je postal splošna last šele po silnem štilistu Nietzscheju, ki se je učil pisati iz duha franc. moralistov 18 st. in Jeana Paula »svetobolje« (byronstvo!) je oživel v drugem smislu po Schopenhauerju.

²⁰ Behaghel, 98. Der Lässige greift nach dem Nächstliegenden, nach den Wendungen, die andere schon zubereitet haben.

²¹ Po Engelu Stil. 93. pravi Flaubert: Quelle che soit la chose qu'on veut dire, il n'y a qu'un mot pour l'exprimer, qu'un verbe pour l'animer et qu'un adjectif pour la qualifier.

lungu, kakor je Wieland.²² Tudi v tem oziru bi mogel Župančič dandanes premnogim služiti za zgled,²³ kateremu slovnica rada odpusti: s p e r o t i. (V zarje Vidove.) Oglejmo si iz neskončne množice le nekaj značilnih zgledov, kako se javlja duh modernega individualizma v novejšem slovstvu pri umetniškem izražanju. Ta individualizem, ki se je koncem srednjega veka pojavil kot živa misel proti katerikoli avtoritativnosti in vzbudil prve narodnostne jezike poleg svetovnega občevalnega jezika latinščine, ta individualizem je odtedaj rasel vidno in enakomerno gori do romantičnega nacionalizma in našega subjektivizma. Prvi tradicijski vzorci so slovstvom Aristotel, Plautus, Terenc, Virgil, Horac. Njim sledijo Shakespeare in narodna pesem (naravnost, naravna poezija, rojaštvo). Sporočilo velja le pogojno, mesto tujega baje-slovnega stroja se pojavi narodnostni. Proučevanje narodnih ljudskih jezikov in slovstev je odkrilo gotove skupnosti vse poezije in gotove razlike v življenju poedinih jezikov. Herder, bratje Grimm, Wundt, Taine, slovníčarji in raziskovalci nar. življenja vseh narodov so z analitično metodo in s pomočjo primerjajočih ved poglobili pojem o vrednosti domačega jezika, ki je od Guttenberga doli postal po knjigi tudi najmočnejši vzgojni činitelj v življenju ljudstev in družbe sploh. Iz drugotnosti latinščine je našla moderna Evropa v prvotnosti domače, dejanske govornice. Prav tako je zrastle umetnost iz drugotnosti suženjskega posnemanja klasičnih vzorcev v

²² Engel, Lit. I. 414. »Meine Frau muß es bezeugen, wie oft ich täglich diesen Hund (Adelung) nachschlage aus Angst ein undeutsches Wort zu schreiben.«

²³ Zgledi take površnosti ali pa pomanjkljivosti estetskega čuta so n. pr. raba besede »takorekoč«, »nebosklon« (Gradnik), »vagon buta ob vagon« (Lovrenčič) itd. Bolijo prav tako kakor časnikarski »težkopaden« = schwerfällig, »slamnjak« = Strohmann (mešetar). Celó »zvestosrčen« Prešernov zaskele ob »trdosrčnosti«, ki ne boli. Kako mučna je tujka v leposlovnem berivu, so povedali že drugi in tudi meni (Breznik), zlasti če niti ni točna; manj zoprna se zdi nekaterim (Škrabec) v znanstveni prozi in tam, kjer imamo za zdaj slab domač izraz (češčena — zdrava, blažena — žegnana — blagoslovljena). V tem oziru so jeziki, ki tujk sploh nimajo v našem, nemškem, ruskem i. dr. pomenu n. pr. Francozje, katerim pa časnikarstvo vceplja dan za dnem nove kulturne in modne izraze (Engel). Italijani latinizmov skoro niti ne občutijo in jih tudi mi ne pri Danteju. Goethe in Schiller sta v znanstveni prozi veliko tujčila in moderni ju posnemajo vse doli do Eriha Schmidta in Hardena.

prvotnost domačnosti oblike in se dandanes v istem načelu cepi v slovstva narečij, v osebnostne umetniške šole, celo v samostojne umetniške osebnosti, katerih umetni jezik je včasih (zlasti pri modernih n. pr. A. Oehlenschläger, Verlaine) celo nemogoče prevesti, da ne bi izgubil vsaj deloma poezije svoje praoblike. D u h r e a l i z m a , ki je v naših časih tako živ, veje torej že dolga stoletja doli v gibanju umetniških struj, tako da je naturalistično gibanje v vseh svojih danih odtenkih danes in včeraj le zavednejša raba š e v e r n e j š e g a izraza za orisno predmetnost, kakor pa svojčas v prosvetljenosti, ki je čutila nesoglasje petja v operi a še ne nesoglasja vezane besede v epu, ki riše moderni svet; še naravnejšega izraza, kakor svojčas v Rousseauju, ki je pisal nam že preveč sladkozanosni jezik; še predmetnejša kakor v Scottu, ki nam je spričo Flauberta danes strašno »nezgodovinski« i. p. Realistična jezikovna sredstva, ki služijo umetniku, so številna, a bi se dala razvrstiti v gotove tipične vrste. Tako imamo n. pr. karakterizujoči s l o g , ki se giblje od makaronščine, komedijsko in groteskno posnetega pačenja govorice pri tujcu (govorica indijancev in zamorcev itd. pri raznih ljudskih potopisnih romanih), do umetniško-zavedne pesniške parafraze in do realitike dialoga v drami in v modernem pripovedništvu bodiši v resnem, satiričnem in komedijskem smislu.²⁴

Drugo priljubljeno besedno sredstvo realizma je raba starinskih izrazov (arhaizmov) in krajevnoomejenih besed (lokalizmov in idiotizmov).²⁵ To sredstvo je zrastlo v družbi s prvim

²⁴ Francoskonemška makaronščina oficirja v Lessingovi »Mini Barnhelmski«; »barbarski« jezik Galomirjev v Grillparzerjevi »Gorje mu, kdor laže«; kapucinska propoved v Schillerju, meščanski pev v Wagnerju (Meistersinger), trubadurstvo v Rostandu (Daljna knežnja), dovtipnost norcev v Shakespeareju, tipika jezika v starejši drami in individualnost jezika v dialogu moderne pri Shawu, Ibsenu, Sudermannu. Jezik »petrinstva« pri Cankarju, »kozmpolitični slog« v »Kasiji«, kjer je Majcen podal nemščino z našo »nemško slovenščino v družbi« (»v najnemogočnejšem kostumu«) podobno kot Šorli manj opravičeno v svoji zadnji večerniški povesti.

²⁵ Heine, Uhland, Radičević (Šurmin), Levstik (cerkvenoslovenščina). V Nemcih je pesnil naturalist A. Holz pesmi v pravopisu, jeziku in okusu stare pastoralne erotike, O. Kernstock v jeziku starejših narodne pesmi. Grimm je zapadel vplivu staronemškega slovstvenega jezika itd.

sredstvom karakterizujočega govora v rabo narečja²⁶ v vseh možnih odtenkih od književnopisanega lokalizma do splošne rabe narečja v fonetičnem pravopisu in v duhu pokrajine in narečja.²⁷

Odsev istega realističnega načela je rast časovnotočnega jezika v akademskokritični folklorni izraz pri modernem zgodovinskem, epskem pesništvu v romanu in noveli.²⁸ Starejši čas tu še ni imel pravega verističnega sredstva (Scott) in si je pomagal z nekakim idealnim jezikom, z ritmičnostjo (epski slog).²⁹ Skrajni naturalizem sedemdesetih let je vsa ta sredstva pogнал do fotografskotehnične točnosti in uveljavil v dostojnost

²⁶ Prav mnogokrat se dogaja, da je duh dialektične umetnine nenaravno duh enotnega pismenega čustvovanja, n. pr. pri Klausu Grothu, F. Reuterju, nemškoalpskih »štanclerjih« in pri nas n. pr. pri Prpiću (Agr. Tagbl. 94), ki ima v svojih zagorsko kajkavskih pesmih čiste štokavske izraze.

²⁷ Sprva le v komedijah in v šaljivem smislu kakor pri nas pri Murniku, Kreku, Verovšku, je postalo narečje potem jezik resne naturalistične umetnosti v družabni tragediji (Hauptmann, De Waber; Schönherr). Zgledi za naše idiotizme so zlasti Vojnović (Dubrovačka tritogija i. dr.), kjer rabi italjanizme »da jo prolegaš«, »para mi se« itd., Ogrizovič, A. I. Šantić, Stanković i. dr., ki rabijo turcizme iz Bosne, Makedonije i. dr. V slovenščini rabimo tuje izraze le pogojno, z navednicami, kar je Jaklič pri »gatra« pozabil (Dom in Svet 1920) in Govekar v »cegnici« prefonetično napisal; če so pristni slovanski, pa brez navednic, kakor n. pr. belokranjske izraze, ki jih v slovstveni jezik uveljavlja Župančič podobno kot lokalizme Finžgar v »gorenjstvu«, Tavčar v »sorštvu« (nožička, maslovník — bolje maselnik), Prelesnik, Milčinski i. dr.

²⁸ Posnemanje sloga v kronikah, raba jezika, ki je bil okus gotove preteklega dobe, n. pr. baročne; artizem posnetega tujega sloga, n. pr. pri Sienkiewiczu, ki je pisal »Quo vadis?« v Tacitovi stavkovnosti; palilogizirani jezik pri Hanki, raba postariničenega narečja naših dni, n. pr. pri E. Handel-Mazzettijevi, ki je to opravičeno storila po Behaglu (str. 33), ki pravi: »daß in dem Kleinleben der Mundarten das Dasein verhältnismäßig einfach und ruhig gewesen ist«. Samo v svrhe komičnega orisa je v tem oziru pisal pri nas Murnik, dočim je Tavčar vsaj čustveno zadel ton kronike, ki jih v slovenščini nimamo in si mora naš umetnik v tem oziru pomagati le bolj v načinu Levstikovega »nestorstva«.

²⁹ G. Freytagovi »Dedje« se zibljejo v taki ritmiki, kakor sploh vsi »altertümelnde« romani in mladinski spisi, n. pr. indijanarice (vsa čast jim, tudi iz njih se je človek učil pripovedovati), ki dišejo nenaravno neokusen zanos govorniške spretnosti kakega črnega pantra. Popolnoma pod vplivi Nemcev so podobni poskusi v slovanskem (češkem) slovstvu (Kraljica Dagmar) in pri nas (Prelesnik), kjer se Flaubertova metoda do Finžgarja doli (Pod svobodnim solncem) še ni uveljavila.

okusa še goloto pouličnih, pivniških in blodnostnih vzdušij.³⁰ Pridobitve naturalizma služijo vsem umetniškim strujam, predvsem pa umerjeni domačnosti umetnosti (Heimatskunst), ki pomeni odpor proti enoličnosti socialne, velikomestne naturalistične snovi in je izhod iz Pariza, Londona, Berlina v prokrajino, v vonj »zemeljske grude«, torej v prvotno naravo in³¹ v dobo realizma pred naturalizmom. Svetskemu meščanstvu modernega umetnika včasih ne zadošča več samo materni jezik in so umetniki, ki pesnijo v več jezikih (Przybyszewski) kakor so že starejši vsaj deloma in v drugem smislu: Petrarca, Goethe, Chamisso,³² Prešeren. Te slučaje je presojati glede kakovosti pesniškega izraza z istega vidika kakor prevodno slovstvo, kjer so redki toliki jezikovni talenti in tako podobno ubrane duševnosti, da morejo popolnoma presaditi izvirno lepoto in dušo predloge v novo jezikovno obliko (Vrchlicky, H. Voß).³³ Prav tako redko se bo zgodilo, da bo mogel en umetnik »kreativno obvladati več jezikov« (Joso Jurković v »Sl. Nar.«).³⁴

V istem načelu, samo v drugo smer kakor realizem, ki išče preko tradicije³⁵ vedno vernejši in točnejši izraz za orisni predmet, se gibljejo tudi vse artistične struje, ki sicer navadno najraje zahajajo v jezikovno neokusnost, vsled nekakega enostranskega hotenja in vsled želje po senzaciji in po izvirnosti za vsako ceno. Tako iščeta zlasti simbolizem in neoromantika v novo podobo, v besedo za besedo, v prabesedo, simbol na sebi, v poezijo razpoloženja, barve, vonja, čutnosti in čuvstvenosti,

³⁰ Takoimenovani besedni »naturalizmi«, ki jih občutimo podobno mučno kot je »style soutenu« jezik »gaulois«.

³¹ Zgledi so: A. Daudet, R. Bazin, Guillaumin, Ch. L. Philippe, Ceresole, Kröger, Schönherr itd. Pri nas je opaziti, da se zlasti zadnje čase odločno (ujeljavlja že dana tradicija (Levstik, Jurčič, Kersnik) pri Tavčarju (Jesensko cvetje), Finžgarju in mladih (Lovrenčič: *Mystica montium*, Gradnik — Brda, Novačan — Pohorje i. dr.). Gjalskega zagorščina je našla v mladih pesnikih kajkavskega narečja (Domjanič) domačnostno moderni izraz.

³² Ni nikoli gladko govoril nemško, dasi je nemški klasični pesnik.

³³ Zlasti prevodi iz ruščine pričajo še dandanes to, n. pr. Harambašič.

³⁴ Dokaz je slovita nemška prošnja za štip. pri Gregorčiču ali pa naša Zofka Kvedrova, ki piše slovensko, srbohrvatsko, nemško in menda celo češko, a ni ne Cankar, ne Matoš, ne Ebner Eschenbachova.

³⁵ Behaghel, st. 38. ... in dem sie zu treuerer Beobachtung des Lebendigen, Natürlichen anleitete, dem Festhalten an der Überlieferung den Krieg erklärte.

v svetove sanj, vizij, psihopatije in utopije, halucinacije in nevroze i. p. Iz danega besednega zaklada iščeta svoj jezik s pomočjo novih relacij med pojmovno in stavkovno zvezo, rišeta s pomočjo »prenesenega« pojma ali pa s čisto fiziologijo glasov in samo s podobami, ki naj vzbujajo asociacije brez logične osredotočenosti. Estetsko dorastli vedó pri tem uporabljati pridobitve jezikoslovja, jezikovne psihologije, moderne poetike, pa celo slovarstva. Tako dela naš Župančič s Pleteršnikom,³⁶ iz katerega uporablja sočne, neobrabljene, zato prijetne izraze (vsevdilj, kar ima sicer že Funtek v »Faustu«, smilje, predrožiti, perušati m. perušiti itd.); Župančič ustvarja pa tudi sam iz sebe (něstrah, nepokor), prisluškujoč duši naše prabesede, ki je slova n s k a prav tako kot je s r b o h r v a t s k a slova n s k a !

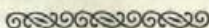
Tako! Morda se zdaj ne bo čudil spoštovani časnikar (»Slovenec«), zakaj slovenski umetniki molče v pravdi za »jugoslovensščino«. Živijo pač zvesto iz Zoisovega pravca³⁷ in imajo svoje mentorje v Čopu, Levstiku, Erjavcu, Škrabcu in Brezniku in svojo zrelo in pametno sodbo, kakor Prešeren,³⁸ in vedo, da je književni slovenski jezik poplemenitena slovenska narodna pesem, iz katere se je vcepila v Župančiča in Cankarja komaj ena nepopolna slovenska beseda: »židan«. Če pa ni prodrł Aškerc niti s svojo pravdoj,³⁹ kako naj teoretiki naših dni, ki nikoli niso z umetnostjo uveljavljali svojega reformnega narodnjaštva. Zato mi tudi neskončno bolj prija dr. Glonar, ki je prvi poskusil napisati zgodbe o »našem jeziku« in ki zasluzi, da ga bere naša šola in naš izobraženec. Spoštujmo »strastno ljubezen«, veliko državnonacionalno jugoslovensko čuvstvovanje pri komurkoli, a ne derimo slepo za načrti, ki niso niti zdrav »hišni razum«. D u h j e n a m r e č , k i n a j n a m s e v a !

³⁶ Podobno dr. Debevec v prevodu Danteja.

³⁷ Iz ljudstva za ljudstvo. Grafenauer, Vodnik, str. 113.

³⁸ Grafenauer, Krat. zgod. slov. slovstva. I. 157 sl.

³⁹ Samo Kette ga je nekaj sprejel, ubogi Kette, ki je tako zgodaj umrl pred Aškercem, ki se je bil preživel.

vse na celem slovanskem jugu in pograničnih deželah... Bezenškov spis »Beiträge zur Geschichte der Stenographie bei den Südslaven« je nekakva vrst auto-apotheoze.¹⁵ Bezenšek je prej Magdića hvalil, pozneje pa piše: »Magdićev prevod ne velja niti v teoriji, niti v praksi. Tako povrhnostnega prevoda — da ne rabimo strožje besede — kakor je Magdićeva »Hrvatska stenografija«, še skoraj nismo videli na drugem jeziku.«¹⁶

Bezenšek je slovensko stenografijo popravil in jo je spet ponudil Slovenski matici, ki jo je leta 1893 res izdala. V predgovoru poroča, da sta mu marsikaj dobrega nasvetovala praški profesor Pražák in novomeški profesor Fr. Novak. V knjigi se lahko opazi, da je stenografijo precej popravil in jo približal duhu slovenskega jezika. V primerih ima lepšo slovenščino, ne izpušča znaka v med dvema soglasnikoma, rj izpisuje, pri sklanji in spregi rabi dvojino. S tem je pokazal, da je prišel do spoznanja, kakšna enotnost je mogoča.

Že naslednje leto je prof. Novak izdal v izvestju novomeške gimnazije spis: »Samoznaki in okrajšave v slovenski stenografiji«, ki kaže velik napredek glede na Bezenškovo stenografijo. Leta 1896 in 1897 je napisal v izvestju kranjske gimnazije slovensko debatno pismo. Nato je na poziv kranjskega deželnege odbora izdal leta 1900 slovensko korespondenčno pismo in leta 1901 še debatno pismo. V uvodu navaja med viri poleg drugih: Těsnopis český, Magdićevo Hrvatsko stenografijo in Bezenškovo Slovensko stenografijo. V predgovoru 2. in 3. izdaje navaja kot vir le Těsnopis český.

Tudi Novak je vzel češko stenografijo za podlago slovenskega prenosa kakor Bezenšek; vendar je delal kritično in samostojno in je sestav prevedel dosledno in enotno, ozirajoč se na posebnosti slovenščine. Novakove knjige je češka in nemška kritika zelo pohvalila in vlada jih je potrdila za šolo. Tako je v slovenski stenografiji zmagal Novak.

Največ uspeha je dosegel Bezenšek v bolgarski stenografiji. Bolgarska vlada ga je leta 1879 pozvala v Sofijo, da bi sestavil bolgarsko stenografijo in pisal v sobranju. Bezenšek je jeseni istega leta otvoril v Sofiji stenografski tečaj in je postal gimnazijski profesor. Že naslednji mesec je bilo sobranje in Bezenšek je stenografiral dolge razprave. Nekoliko mu je pomagal češki inženér Jurij Prošek, ki je razumel bolgarščino in je znal češko stenografijo. Za Bezenška je bilo to delo težavno, ker še ni dobro znal jezika in je stenografijo šele sestavljal. A kmalu so se učenci toliko izvežbali, da so mu pomagali.

Bezenšek je v Sofiji nadaljeval izdajo svojega lista in je izdal v letih 1880—1882 4. in 5. tečaj. V njem je objavil bolgarsko stenografijo. V uvodu pravi: »Znano je, da je med Slovenci, Hrvatí, Srbi in Bolgari bistvena razlika v pisavi, ker pišejo Slovenci in Hrvatje z latinico, Srbi in Bolgari pa s cirilico; stenografija pa je sredstvo, da

¹⁵ Stenograf. IV., str. 41.

¹⁶ Jugoslavjanski stenograf. VI., str. 30.

preмага to razliko in more vsa plemena zbližati.«¹⁷ V listu je izdal kratko slovnico bolgarskega jezika za Slovence, ki je pozneje izšla v posebni knjigi.

Tudi pri ustanavljanju bolgarske stenografije ga je vodila misel na enotno jugoslovansko stenografijo, a vendar je že bolj vpošteval posebnosti bolgarščine kakor prej slovenščine. Piše po izreki, zato ne označuje črk, ki se ne izgovarjajo. Posebne glasove, ki jih slovenščina in hrvaščina nimata, piše s posebnimi znaki. Samoznake ima po večini iste kakor jih piše za hrvatsko in slovensko stenografijo.

Z listom je spet imel težave, ker je kmalu prenehala litografija v Sofiji in se je moral stenogram tiskati v Zagrebu. Že na koncu 4. tečaja je prišel v denarne zadrege in ni vedel, ali bo mogel nadaljevati. A knez Aleksander mu je na predlog ministra za narodno prosveto dovolil 600 levov podpore. Še večji je bil moralni uspeh te podpore, ker je Bezenšek spoznal, da se njegovo delo priznava.

V listu je pozival, naj bi se v Sofiji ustanovilo osrednje stenografsko društvo za vse Jugoslovane, vsak narod pa naj ima zase še posebno društvo. V Sofiji je imel stenografske tečaje z javnimi izpiti, katerih se je udeleževalo mnogo izobražencev. Število učencev je bilo precejšnje. Leta 1883 je izdal prvi del Bolgarske stenografije v posebni izdaji in leta 1889 drugi del. Prvega dela je izšlo že šest izdaj, drugega pa dve.

Leta 1884 je Bezenšek odšel v Plovdiv v vzhodni Rumeliji, ki je imela takrat svoj deželni zbor. »Merodajna za mojo preselitev v Plovdiv je bila moja srčna želja, Bolgarom na oni strani Balkana podati brzopis, kakor so ga že imeli Bolgari na severu; šel sem torej zopet za ciljem enotnosti.«¹⁸ V Plovdivu je izdal leta 1895 in 1896 6. in 7. tečaj »Jugoslavjanskega stenografa«.

Bezenšek je porabil vsako priliko, da bi deloval za stenografijo. Leta 1889 je v Parizu na mednarodnem stenografskem kongresu predaval o razvoju stenografije med Jugoslovani. Leta 1891 je bil v Pragi na prvem sestanku slovanskih stenografov in je predaval o enotni slovanski stenografiji. Leta 1904 so v Plovdivu obhajali slovesno petindvajsetletnico bolgarske stenografije.

Leta 1905 je zapustil Bezenšek Plovdiv in se je vrnil v Sofijo, kjer je postal gimnazijski profesor in vseučiliški docent za stenografijo. Umrli je dne 10. decembra 1915.

Bezenšek je vse svoje življenje posvetil stenografiji. Radi priznavamo njegove velike zasluge za stenografijo, a še vendar ne moremo pridružiti tistim, ki ga imenujejo apostola jugoslovanske stenografije.

¹⁷ Jugoslavjanski stenograf. V., str. 3.

¹⁸ »Luč«, str. 77.

Priprave za diktaturu proletarijata u Jugoslaviji.

Prof. dr. Dragutin Kniewald — Zagreb.

Željezničarski je i generalni štrajk imao obilježje slabo pripravljene i zato neuspjele socijalne revolucije. Odmah kako je štrajk skršen, opazilo se u komunističkim redovima neko vrijenje, neke trzavice i nesuglasice. Dotadanji komunistički ideolog i vođa dr. Mijo Radošević stao je u »Novoj Istini« objelodanjivati niz načelnih članaka o diktaturi proletarijata. On ne zabacuje ni sada diktature, koje bi se jugoslavenski proletarijat imao dohvatiti putem socijalne revolucije, ali preporuča oprez, dobru pripravu i lagani razvitak događaja. »Obzirom na jaki plemenski separatizam buržoazije drže krajni naši lijevi, da je kod nas nastupilo vrijeme akcije i to permanentne akcije za socijalnu revoluciju. Mi treba da pripremamo i pravimo revoluciju (kao da je to žemlja) i da preuzmemo inicijativu u vodstvu same svjetske socijalne revolucije. To što bi uslijed toga stava bili stavljeni van zakona — ne smije da nas smeta. Ako se ne može raditi legalno — neka se radi ilegalno i konspirativno. Naš zadatak nije čekanje, pripremanje, organizovanje i prosvječivanje — mi imamo da udarimo na juriš, jer je kod nas revolucionarna situacija zrela posvema za juriš.

Da je to mišljenje posvema u protuslovlju sa marxizmom, jasno je kao na dlanu. Uslovi politički ne određuju i ne formiraju gospodarskih odnosa, nego gospodarski odnosi određuju i uvjetuju politiku. »Tokom razvoja imadu se stvoriti materijalni uslovi jednog novog društva,« veli otvoreno i jasno Marx. Toga se osim naših krajnih lijevih nije odrekao itko, pa ni Lenjin. Iz feudalne sredovječne države kao što je naša, a i Rusija, ne može se preko noći skočiti u socijalističko društvo...

Rusija je imala razvijeni industrijski proletarijat i za to je mogla provesti proletarsku diktaturu i to u vreme, kad je njena buržoazija bila potučena. Naša buržoazija nije pobijedena, nego militaristički i policijski konsolidovana pobjednička zemlja, a mi smo zemlja bez razvijenog industrijskog proletarijata. Kod nas nije moći provesti ono, što je učinjeno u Rusiji.

Oprovrđavati upravo djetinjasto bulažnjenje, da smo mi danas sposobni i zreli za juriš, da brzim naletom preko noći preuzmemo diktaturu i vlast u državi u svoje ruke — suvišno je.

Za vladavine Narodnih Vijeća godine 1918 postojala je kod nas u listopadu mogućnost zahvatiti političku vlast u zemlji u svoje ruke, proglasiti diktaturu proletarijata i postaviti se kao svijesna manjina na čelo besvijesnih, širokih seljačkih masa.

Ta je mogućnost policijskom i vojničkom konsolidacijom naše buržoazije danas minula. Ono što je prošlo ne vraća se. Naša je danas dužnost misliti na ono, što postoji i što će doći, a ne na ono što je bilo. Do te diktature se može doći, kad za istu bude pridobivena većina građana, tako da će oni znati, što to znači. Zato mi ovime i predlažemo, da do toga dođemo ne taktiku juriša i permanentnih štrajkova, nego taktiku organizovanja, propagande, prosvjećivanja, pripremanja — jednom riječi taktiku sredine, koja planomjerno dovodi do takta — juriša.«¹

No partijski se kongres (20.—25. juna 1920) u Vukovaru stavio na radikalno stanovište. »Uslovi su za svjetsku revoluciju danas razvijeniji no ikada«² i zato je zaključeno: »revolucionisanje masa i sve jače očitovanje prave revolucionarne situacije.«³ Ciljevi ove revolucije jesu: »1. Sovjetska republika. 2. Narodna i crvena vojska. 3. Ekspropriacija i socijalizacija proizvodnje i trgovine. 4. Zaštita rada. 5. Rekvizicija zgrada i stanova. 6. Narodno zdravlje. 7. Obavezno i naučno vaspitavanje omladine oba spola, nastava nereligiozna. 8. Razdvajanje crkve i države. 9. Ukidanje drž. dugova i poreza.«⁴ U borbi za ostvarenje ovoga programa »odbija K. P. J. svaki kompromis i služit će se svim revolucionarnim sredstvima... i onim najjačim i najtežim...«⁵

»Sva vlast u gradu i na selu pripada narodu organizovanom u radnička i seljačka vijeća.«⁶ »Da bi se što bolje vršila socijalizacija proizvodnje i opskrbe iskorišćivat će se svi kvalifikovani i umni radnici. Proletarijat nema namjere da ih ugnjetava, naprotiv on će im pružiti mogućnosti da razvije svoje stvaralačke sposobnosti.«⁷

Osim toga zaključeno je osnovati balkansku komunističku federaciju, prihvaćena su rukovodna načela za općinske izbore, statut partije, rezolucija o partijskoj štampi i rezolucija o organizovanju rada u dječjoj grupi »Budućnost«.

Na kongresu su pobijedile misli radničkih masa i omladinskih udruženja. I rasap je bio gotov. Posve je prirodno, da su Radošević i drugovi ostali posve osamljeni. Oni su uza sve to i dalje izdavali »Novu Istinu«. Sva je ostala komunistička štampa prihvatila zaključke kongresa. Centralni je organ K. P. J. »Radničke Novine« u Beogradu. Osim toga izlazi u Zagrebu »Novi Svijet« (3 put nedjeljno), u Sarajevu »Glas Slobode« (dnevnik), u Novom Sadu »Radnički List« (2 put nedjeljno), u Ljubljani »Rdeči Prapor« (2 put nedjeljno), u Splitu »Oslobođenje« (tjednik), u Skoplju »Socijalistička Zora« (2 put nedjeljno), u Požezi »Narodna Volja« (tjednik), u Osijeku »Radnička Riječ« (tjednik), u Vukovaru »Radnička Straža« (tjednik), u Virovitici

¹ »Nova Istina« 2. VI. 1920.

² »Odluke II. kongr. kom. part. Jug.« Zagreb 1920, str. 14.

³ Ib. 16.

⁴ Ib. 10.

⁵ Ib. 11. 17. 31.

⁶ Ib. 25.

⁷ Ib. 9.

»Proletarac« (tjednik). Komunističkoj P. J. pripada i »Crvena Zastava« (organ K. O. J.; polumjesečnik), »Jednakost« (polumjesečnik, organ žena komunista) i »Budućnost« (mjesečnik, organ dječje grupe).

Borba je između K. P. J. i »Nove Istine« bila divlja i nekulturna. Kad već nije koristila ni najdivlja novinska kampanja, izlupaše i izraniše ljevičari na jednoj skupštini u Zagrebu dr. Radoševića i Delića. Konačno dođoše ljevičari 30. srpnja u uredništvo »Nove Istine«, razbiše vrata i prisvojše si svu imovinu. Nakon dugih pravničkih rasprava konfiskovala je policijska vlast svu imovinu (preko 300.000 kruna), spise i knjige, zapečatila stolove i ormare, zaključila vrata redakcije i zapečatila ih. Time je onemogućeno daljnje izlaženje »Nove Istine«, pa Radošević i Bornemissa izdavaju sada »Slobodnu Riječ« kao glasilo socijalističke partije Jugoslavije (komunista).

Velika većina komunističkih općinskih odbornika pristaje gotovo bez izuzetka uz radikalnu K. P. J. No na mnogim mjestima, osobito gdje imadu većinu u općinskom vijeću, osjećaju se slabima i nedoraslima svojoj zadaći, pa često ništa ne poduzimlju bez mjesnoga svećenika. A u Cirkvenici, gdje su sami komunisti izabrani, izabraše svećenika za načelnika.

U širokim je pučkim i radničkim masama slomljeni štrajk i kasniji rascjep u partiji izazvao veliko nezadovoljstvo, nepovjerenje i desorientaciju. Sada je najzgodniji čas, da se — osobito u Hrvatskoj — unese u te mase svijetlo kršćanske socijalne reforme.

No varao bi se svatko, tko bi mislio, da je komunizam skršen. Vodstvo radi željeznom ustrajnošću, osobito u smjeru intelektualnog revolucionisanja širokih masa umnog i tjelesnog radništva. U Beogradu i Zagrebu izlazi mnoštvo socijalističkih knjiga, većinom prijevodi Marxovih, Engelsovih, Plehavljevih, Bebelovih, Kautskyevih, Lasalovih, Lenjinovih i Buharinovih djela. Tko god kani zarađivati kod socijalnog reformovanja našega naroda u kršćanskom smjeru, mora da prouči ovu komunističku biblioteku, koja već zalazi u široke mase umnog i tjelesnog radništva.

Osobitu su pažnju posvetili komuniste u zadnje vrijeme komunističkoj omladini. K. O. J. bila je s 4 delegata zastupana na vukovarskom kongresu. Prema partijskom statutu, koji je prihvaćen u Vukovaru, imade K. O. J. da i u buduće sudjeluje kod partijskog kongresa s 4 izaslanika.⁸ K. O. J. i njezino glasilo »Crvena Zastava« ostala je vijerna najradikalnijim revolucionarnim načelima i taktici. »Vreme legalnih borbi je prošlo« ističe »Crv. Zastava« 15. jula 1920. 177. »Perioda proletarske revolucije nužno zahteva od mladinskih organizacij... najmarljivejšo udeležbo pri stvoritvi »rdečih gard«, pri organiziranju demonstracij, štrajkov in bojev... prenesti proletarsko revolucijo na vse dežele.«⁹

⁸ Čl. 15. 9. — »Odluke II. kongr.« str. 34.

⁹ C. Z. 15. VIII. 1920. 181.

Napadaji na kršćanstvo prekoračuju već svaku mjeru:

»I kada osjećam glad...
Zastrepim od gnjeva uvijek tad,
Stisnem pijesti, vičem: Bog je gad.«

C. Z. 1. VI. 154.

I zatim slijedi dugi red stihova — svaka riječ nova blasfemija. Na đ a č k a v i j e ć a nijesu zaboravili, nego su ih samo odgodili. »Po zmagi proletarske revolucije čekajo socijalne mladinske organizacije nove naloge... sodelovati na reformi ljudske škole, nadaljevalne in obrtne škole, delavske visoke škole¹⁰ in sodelovati na vseh prireditvah za izobrazbo in zabavo mladine, izdelati nove predloge in načrte za organizacijo škole in njenih učnih metod...« C. Z. 15. VIII. 1920, 181. Međutim pak nastoje srednješkolicima prikazati ministarstvo prosvjete i njegovo činovništvo potpuno nesposobnima (C. Z. 1. V. 1920, 138). Školske prilike u Rusiji crtaju najljepšim bojama i prikazuju ruske crvene gimnazijalce i njihov revolucionarni rad (C. Z. 1. V. 1920, 141).

Od 10. do 14. jula 1920 održan je u Beogradu I. r e d o v n i k o n g r e s S. K. O. J. Savez je do kongresa imao 26 mjesnih udruženja s 3160 članova. Na kongresu je prihvaćen statut, koji je »stupio u život publikacijom u saveznom listu »Crv. Zastavi« (1. VII. 1920, 170—172). Ciljevi su S. K. O. J. glasom čl. 2.: 1. Organizovanje mladih tjelesnih i umnih radnika. 2. Ekonomsko zaštićivanje. 3. Teoretsko i praktično vaspitanje za borbu proletarske revolucije i predane zidare komunističkog društva. Ti se ciljevi postižu glasom čl. 3. osim prije¹¹ spomenutih sredstava. 4. »Učešćem u raznim političkim i ekonomskim akcijama zajedno s revolucionarnim proletarijatom, kao: generalnim štrajkovima, uličnim manifestacijama i demonstracijama i najzad oružanim sukobima.«

Članom Saveza može prema čl. 4. biti »svako lice od 12—25 godina, a svaki član iznad 18 godina mora biti član partije.« Čl. 30. određuje, da je S. K. O. J. »član komunističke omladinske internacionale. Internacionalni kongresi su njegove najviše instance. Njihovim odlukama Savez se bezuslovno pokorava.« S komunističkom partijom stoji Savez prema čl. 32. statuta »u najtješnjoj vezi i radi s njom u najpunijoj borbenoj zajednici pomažući je u svima revolucionarnim akcijama.«

Na prvoj internacionalnoj konferenciji komunističkih omladinskih organizacija jugoistočne Evrope u Beču 16. i 17. svibnja 1920 bio je S. K. O. J. zastupan po jednom delegatu. — C. Z. 1920, 173.

U Vukovaru se 20.—25. lipnja 1920 održao II. partijski kongres komunista, na kojem su službeno bili delegati S. K. O. J. i d j e č j e g r u p e »B u d u ć n o s t«. Na kongresu je primljena i ova rezolucija: »Kongres smatra, da je došao trenutak, da se obrati veća pažnja na

¹⁰ Jedini školski tipovi u komunističkoj državi.

¹¹ »Čas« 1920, 227.

vaspitanje proleTERSKE djece... Radi toga kongres stavlja u dužnost svim organizacijama, gdje bi bilo najmanje 20 djece, koja bi mogla da stvore grupu »Budućnost«, da se toj djeci stavi na raspoloženje lokal potreban za rad, a s ovim i sredstva za osiguranje ovog rada. Kako naš dječji list »Budućnost« može da pruži djeci kako materijalne pomoći, tako i moralne koristi, komunistička partija ga priznaje za svoj ostavljajući djeci eventualni prihod od njega i stavlja u dužnost svim organizacijama, da se za list angažuju...« Odluke II. kongr. K. P. K. str. 42. Prema čl. 15. t. 9. partijskog statuta imade na svakom kongresu kom. partije Jugoslavije pravo učešća izvjestilac o radu dječjim grupama »Budućnost«.¹²

U ovom se zabavno-poučnom listu »Budućnosti« sustavno povijeda pučkoškolskoj djeci potreba trostruke komunističke revolucije: ekonomsko-socijalne, političke i kulturno-vjerske. Sva sreća dolazi iz boljševičke Rusije i Madžarske. Ruska je revolucija za tu djecu ideal i idol, »sem koga nema drugog boga«. — »Budućnost« 1, VIII. 1920. 6.

Rusija i Madžarska prikazuju se kao »dečje carstvo« i »jedini dečji raj«, gdje imadu djeca svoje vrtove, domove i zabavišta i pozorišta, gdje uživaju potpunu slobodu, gdje se učitelji i učiteljice staraju, da se što manje miješaju u dječji život... Ib. 14.—15. 1, III. 14. 1, V. 8. 1. IV. 14.

Mališi se pozivaju, da stupe u »internacionalu djece pod crvenim znakom«, a mjesto općeg komunističkog gesla: proleter i sviju zemalja, ujedinite se! imade grupa »Budućnost« geslo: djeco radnika (intelektualnih i manuelnih) sviju zemalja, zagrlite se! »B.« 1, III., 1920. 1.

Djeca se u »Budućnosti« odgajaju posve anacionalno: »Šta ja to otadbina? Zar nije ljepše i bolje, da nema vojske niti otadbine...« (Govori 8godišnji Milorad.) »B.« 1, III., 4.

U djeci se raspiruje mržnja na bogataše i kapitaliste:

Mrzim one, što u zoru
Moga tatu k sebi kreću (tvorničari),
Mrzit ću ih uvijek mnogo... »B.« 1, VI., 1920, 5.
Eno vidite, gdje strišen pada
U ponor crni silinom snom (stari svijet).
Na mjesto njega radnici sada
Podižu novi društveni dom.
Od kosti ljudskih zidaju, grade,
Sa krvlju vrelom mešaju klak,
A krov te divne društvene zgrade,
Blistav je jasan slobode zrak! — »B.« 1, IV., 1920, 9.

Djeca se otvoreno pozivaju, da 1. maja proglase štrajk i da ne pođu u školu. — »B.« br. 5, 1920, 9.

I pouci je o vjeri posvećena velika pažnja: »Naša religija, ta popovska vjera je prepunjena svačega, što uliva strah kod čovjeka,

¹² »Odluke II. kongr.« str. 34.

a taj je strah još uvećan time, što se iznose i pričaju događaji, koje nam um ne može da shvati, jednom riječi, što čovjeka još od detinjstva lažu kojekakvim izmišljotinam. Takvo vaspitanje je vrlo štetno. Naša se deca ne smiju ničesa bojati...« — »B.« br. 7, 1920, 10.

»Dok smo mali, glavu našu sa bajkama raznim pune,
Sa lažima, koje um naš nikad ne može da razume,
Govore nam da nebesa tamo gore ima neka,
Pričaju nam o svecima i o nekim anđelima,
A nekuda — ne zna niko — kažu da i pako ima,
Gde bacaju grešne ljude u naručaj đavolimal...«

Zašto tako mozak dečji da mrcvare ludostima,
Zašto dušu našu truju sujevjerjem i lažima?
Bežite, deco, od tih laži, ne verujte u čudesa,
Ne verujte u đavole, nit verujte u nebesa.

»B.« br. 2, 1920, 3, 4.

Kršćanske se svetkovine i dogme izvrgavaju ruglu »B.« br. 2, 1920, 9. U broju 3, 1920, str. 10, čitamo ovaj razgovor između »starog učitelja i novog đaka: U.: Ti znaš, da nas vjeronauka uči, da su svi ljudi braća, a Bog da nam je otac. — D.: Da mi je Bog otac, to ne vjerujem. Kad bi bio moj otac, on bi se i o meni brinuo, a ne samo o gospodskoj djeci. Kakav je to otac, koji jednu svoju decu obuče, nahrani i vole, a drugu pušta da gladuju i crkavaju od zime? Hvala lepo!... I kad bi bio moj otac, ja bih ga se odrekao...« — »B.«

Broj 6, 1920, donša na str. 5 pripovijest o »čuvnom bezbožniku, koji je pisao mnoge knjige dokazujući svetu, da je sve ono, što uči crkva, lažno, odvratno i nisko«. On oboli i njegovi ga prisile, da pozove popa. »Ne potraja dugo i eto ti popa — nosi veliki križ. Kad je došao do vrata bolesnikove sobe, reče: Ej ti bezbožniče! Vidiš li, ko je ovo? i pokaza na križ. Bolesnik tiho reče: Vidim, to je lik Isusa Hrista. — A šta znaš o njemu? — Znam, da je bio veliki čovjek. Znam, kad je bio živ, da ga je jedan mađarac doveo u Jeruzalem, a sada, kad više ne živi, drugi mađarac ga donosi u moju sobu... Zatim se mirno okrene i zatvori oči. A sakupljena svetina gromko se nasmeja...«

Počevši od 1. VI. 1920 donša svaki broj seksualnu uputu na djecu pod natpisom: Na izvoru života. Ova rubrika »služi za objašnjenje deci, kako su došla na svet i kako je uopšte svet postao«. — »B.« 1, VI, 1920, 10. Ta je rubrika vrlo opširna i dosta nedelikatna.

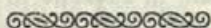
List je uređivan prilično dobro, mnoge su stvari iznesene u obliku pjesmica i pripovijesti. Određen je ne samo za djecu, nego za roditelje i osobito za rukovodioce dječjih grupa »Budućnost«.

Dječje su grupe »Budućnost« organizovane, koliko nam je dosad poznato, u Beogradu, Sarajevu, Mostaru, Negotinu, Prokuplju, Pirotu, Nišu, Čačku, Smederevu, Bitolju i Vukovaru. List se »Budućnost« štampa u Beogradu u 5000 primjeraka, a cijena mu je po broju 1 dinar.

Započeli su već i izdavanjem malih dječjih pozorišnih komunističko-propagandističkih igara. Imadu i svoju himnu »Budućnost«. Dječje grupe vode odrasli. U zabavi i igri dobivaju ovdje djeca komunističku ideologiju.

Učitelj u Skeli Miloš B. Janković izdaje u Beogradu biblioteku »Budućnost«. Tu se prikazuje, kakova jest i kakova treba da bude narodna škola prema komunističkim načelima. Dosad je izašlo 14 svezaka. Spominjemo samo neke knjige: Ril, Objašnjenje polnih (spolnih) odnosa deci; Papekuk, Religija i Socijalizam; Šulc, Majka kao vaspitačica; Petkin, Školsko pitanje; Socijalna demokracija i škola; Voltman, Etika seksualnog života; M. B. Janković, Škola bez boža; Protiv hrišćanskih zabluda u narodnoj školi; isti, Zašto tražimo svetovnost (nereligioznost) nastave; isti, Tko traži svetovnost nastave?

I dok komuniste posve nesmetano odgajaju pučkoškolsku i srednješkolsku mladež za »oružane sukobe«, za socijalne, državne, kulturne i vjerske revolucionere, dok pojedini učitelji, profesori i direktori pogoduju ovim idejama i sami ih šire među mladeži, dok vlada i centralna i u svim pokrajinama na sve to šuti, dotle se u Bosni i Hercegovini vladinom naredbom zabranjuju đacima Marijine kongregacije pod prijetnjom isključenja, a u Hrvatskoj su kongreganisti izloženi šikanijama i progonima i vlada traži »vrhovni državni nadzor nad kongregacijama« — ona ista vlada i isti referenti, koji su 1919 uveli u naše srednje škole »đačka vijeća«, recte: komunističke dačke sovjete.

Kulturni obzornik.

S. Hieronymus.

Obletnice dogodkov in obletnice življenja velikih mož se ponavljajo. Znanstveni in kulturni svet pa upravičeno porablja take prilike, da opozarja sodobje na velike vrednote, ki so v zvezi z njimi. S tem širi ne samo duševno obzorje svoje okolice, ampak vzbuja tudi zavest, kako tvori zgodovina in z njo človeško življenje ter njegova kultura nepretrgano kontinuiteto. K temu spoznanju naj prispeva tudi naslednja spominska beseda o sv. Hieronimu, ki je umrl 30. septembra 420, pred 1500 leti. Povsod po katoliškem svetu se tega velikega moža pri ti priliki spominjajo, Hrvati še posebej, ki imajo znamenito kulturno društvo pod njegovim imenom in ki njega samega imenujejo svojega na pol rojaka.

Sophronius Eusebius Hieronymus je živel od leta približno 340 do 420. Burni časi so bili, ki jim pripada njegovo življenje. Rimska država se je politično vedno bolj razkrajala, dokler se ni z l. 395 definitivno razcepila v dva dela. Germanska ljudstva so pričela nanjo pritiskati in se trgati za njene pokrajine. Bitka pri Odrinu l. 378, kjer so Goti Valenta pomandrili, in zavzetje in oplenitev Rima l. 410 po istih Gotih so bili le strašen uvod k nadaljnim velikim dogodkom. Istočasno je poganstvo v zadnjih krčevitih dihih padalo smrti v naročje. Ni bilo več sile, ki bi mu mogla pomagati. Teodozij je l. 392 proglasil vsako pogansko bogoslužno dejanje za »*crimen laesae majestatis*«; l. 394 pomenja konec olimpskim igram, in še isto leto je gledala Vipavska dolina, kako je Teodozij zadnji poskus poganstvu z orožjem pomagati v krvi zadušil. Tudi v Kristusovi cerkvi je življenje silno valovalo. Na grškem vztoku je drzno-podjetno spekulativno razpoloženje hotelo tolmačiti razodete resnice ter jih polnemu razumevanju odpreti. Areios, Makedonios, Apolinarios, Photinus so ustvarjali gesla, a prav toliko verskih zmot. Origenes je po svojih pristaših in nasprotnikih koncem 4. stoletja znova pričel fanatizirati duhove, dasi je bil sam že davno mrtev († 254). Tudi na zapadu ni bilo miru. Poleg velike razkolniške propagande donatistov v Afriki so verske množice razburjali Priscillianus v Hispaniji († 385) in Pelagius početkom 5. stoletja v Palestini in Afriki. Njim so se pridruževali Jovinius in Helvidius v Rimu, Vigilantius v Galiji itd. Dasi je bilo poganstvo politično ubito, je v kulturnem oziru še vedno igralo svojo vlogo posebno v tedanjih središčih javnega življenja na visokih šolah v Atenah,

Aleksandriji in Rimu. Krščanska mladina, ki je tukaj iskala izobrazbe, je sredi tistega pogansko okuženega vzdušja npravstveno mnogokrat podlegla. Politično, kulturno in versko je bila torej doba sv. Hieronima razburkana do dna. Značilno je, kako so se ji radi tega premnogi odtegovali z begom v puštinje in samoto. Menišvo se je prav tedaj čudovito razvijalo in širilo.

Hieronim se je rodil v Stridonu ob meji med (tedanjo rimsko) Dalmacijo in Panonijo. Bulić je dokazal, da je bilo to mesto najbrž na sedanjem Grahovem polju med povirjem Krke in Une. Bil je torej v resnici v Hrvatih doma. Kot dvajsetleten mladenič se je okoli l. 360 podal v svet, iz katerega se je potem samo še enkrat za kratek obisk vrnil v domačo hišo in Dalmacijo sploh (okoli l. 373). Samo enkrat se v svojih spisih spominja svojega očeta Evzebija, nikdar svoje matere. Zdi se, da ni užival v svojih otroških, deških in mladeniških letih tiste blažene domačnosti, ki zapašča v otroku mehke nežne poteze neizbrisno do smrti.

Mladi Sophronius Eusebius Hieronymus je bil skoz in skoz kolerične narave. Južna kri je plala po njegovih žilah. Mogočne strasti so v njem dominirale. V Rimu se ga je polastila neodoljiva želja po znanju.¹ Sam pripoveduje (ep. 22, 30), da je pričel klasike prepisovati za svojo biblioteko. Poč vodstvom svojih učiteljev je dosegel tako popolnost v latinski dikciji, da so ga poznejši humanisti kar oboževali. Latinske klasike si je privladal popolnoma. Toda v Rimu ga je druga stran njegove strastvenosti zavedla na opolzla pota. Kako je pozneje s kar naravnost grozno voljo za svoje mladostne zablode delal pokoro!

Iz Rima ga je gnalo hrepenenje po vedi daleč na severozapad v Trevire. Neznani povod je dal tukaj njegovemu življenju čisto novo smer. Sklenil je odslej živeti le Kristus. Silna volja se odslej dalje dejstvuje v njem v ti meri do smrti: meniško življenje s strogo askezo je odslej njegova vsakdanja strast, Kristus in Kristusova cerkev vedni predmet njegove ljubezni, znanstveno delo njegova neprestana misel. Toda s tem ni rečeno, da je njegov duh dosegel s heroičnim sklepom tudi popolno ubranost in mirnost v značaju samem. Krivico pa delajo Hieronimu protestanti ter oni, ki stavijo slučajne navidezne izrastke v njegovem impetuoznem koleričnem temperamentu na račun celega moža in pozabljajo na dominantno njegove silne volje.

Iz Trevirov je odšel v Akvilejo in se tu sprijateljil z Rufinom. Početkom l. 373 se je podal preko Balkanskega polotoka in Male Azije v Antiohijo. Pri ti priliki je, kakor že omenjeno, stopil še enkrat in zadnjikrat na kratek obisk v rodno mesto. V Antiohiji se je naučil grščine in se pričel baviti z grško literaturo. Cerkvene, grške pisatelje je do dobra preštudiral ter se vzljubil posebno v velikega Origena. Posvetil se je tisti čas tudi zelo strogemu asketičnemu življenju

¹ »Dum essem juvenis,« piše l. 399 ali 400, »miro discendi fe-rebar ardore nec juxta quorundam praesumptionem, ipse me docui.« Ep. 83, 3. M. P. L. 22, 744 s.

v sirski puščavi Chalkys.² Malchus je bil tukaj njegov učitelj. Skoraj pet let je ostal v samotji; smer njegovih študij pa je že v Antiohiji in še bolj v puščavi krenila na polje bogoslovja in sicer bibličnih ved. Z neizmernim trudom se je pričel baviti še z učenjem hebrejščine, ne samo radi svetih knjig, ampak tudi, da bi poželjivost v svojem telesu ukrotil.³

V Antiohiji je bil okoli l. 379 posvečen v mašnika. Toda razkol in verski prepiri, ki so tedaj v Antiohiji izbruhnili, so ga pognali naslednje leto v Konstantinopol, da bi se tukaj pri učenem Gregoriju Nacianškem v svoji znanstveni smeri izpopolnil. Na povabilo papeža Damaza (366—384) je l. 382 odšel v Rim, kjer je ostal 3 leta. Tu je po naročilu Damaza prevzel novo redakcijo sv. pisma, ogromno delo, ki je postalo zanj in za cerkev do današnjih dni odločilnega pomena. Po papeževi smrti je moral Rim zapustiti; preveč nasprotnikov si je bil radi svojih ostrih nastopov proti nenravnosti in skopuštu nakopal. Odšel je zopet v orient; l. 386 ga vidimo v Jeruzalemu, v Aleksandriji in končno v Betlehemu, kjer je ostal do svoje smrti.

Premožne bogoljubne osebe so mu tukaj sezidale samostan; on je postal voditelj in učitelj meniškega življenja, voditelj in učitelj tudi na šoli, ki jo je za klasično izobrazbo pri svojem samostanu ustanovil, ter slednjič središče velikega učenjaškega sveta. Hieronim je bil ves v študiju; ni miroval ne po noči ne po dnevu.⁴ Prijatelji in sovražniki njegovi so se trgali za njegove razprave; še časa mu niso pustili, da bi jih dovoljno pregledal in predelal. Prepisavali so jih, da so se kar bliskoma širile povsod.⁵ »Čitajo ga po celem svetu,« piše v Galiji sodobni Sulpicius Severus (363—420),⁶ Joannes Cassianus pa (365—440)

² Prim. ep. 22, 7 M. P. L. str. 398 ali ep. 22 M. P. L. 22, 394 ss.

³ Sam priznava prvo in drugo: »Dum essem juvenis et solitudinis me desertat vallarent, incentiva vitiorum ardoremque naturae ferre non poteram, quam cum crebris jejuniis frangerem, mens tamen cogitationibus aestuabat. Ad quam edomandam cuidam fratri, qui ex Hebraeis crederat, me in disciplinam dedi, ut post Quintiliani acumina, Ciceronis fluvios gravitatemque Frontonis et lenitatem Plinii alphabetum discerem et stridentia anhelantiaque verba meditarer. Quid ibi laboris insumpserim, quid sustinuerim difficultatis, quoties desperaverim, quoties cessaverim et contentione discendi rursus in ceperim, testis est conscientia tam mea qui passus sum, quam eorum, qui mecum duxerunt vitam. Et gratias ago Domino, quod de amaro semine litterarum dulces fructus carpo.« Tako je pisal 35 let pozneje (l. 411.) menihu Rustiku. Ep. 125, 12. M. P. L. 22, 1072 ss.

⁴ »Totus in lectione, totus in libris est; non die, non nocte requiescit; aut legit aliquid semper aut scribit,« tako se izjavlja priča o njem, ki ga je od blizu opazovala; cf. Sulpicius Severus; Dialogus 1, 20; M. P. L. 20, 189.

⁵ »Non sum tantae felicitatis,« pripoveduje l. 395 Pammachiju, »quantae plerique hujus temporis tractatores, ut nugas meas quando voluerim emendare possim. Statim ut aliquid scripsero aut amatores mei aut invidi diverso quidem studio sed pari certamine in vulgus nostra disseminant; et vel in laude vel in vituperatione nimii sunt: non meritum stili, sed suum stomachum (!!) sequentes.« Ep. 49, 2. M. P. L. 22, 511.

⁶ »Per totum orbem legitur.« Dialogi I, 20. M. P. L. 20, 189.

govori enajst let po njegovi smrti: »Hieronim je učitelj katoličanov; njegovi spisi se po celem svetu bleste kot luči z nebes.«⁷

Občudovali so ga radi njegovega jezikovnega znanja in radi njegove učenosti. »V nobeni vedi se ne drzne nihče meriti ž njim.« pripoveduje Sulpicius Severus.⁸ Od vseh strani so se v najrazličnejših zadevah, bodisi pismeno bodisi ustno, obračali k njemu za svet; sam ugotavlja, kako je pri svojem znanstvenem delu zadržan »occupatione de toto huc orbe venientium.«⁹ Bil je v resnici mož velikega dela.

Hieronim je začel pisateljvati šele v svojih moških letih. Svoj prvi poskus na tem polju je napravil v puščavi Chalkys okoli l. 376, ko je napisal »Vita Pauli«, legendarično biografijo sv. Pavla, početnika meniškopuščavniškega življenja. Priredil je naslednje leto tudi svoj prvi poskus na polju sv. pisma z malim komentarom preroka Abdija; to delce se je izgubilo, sam ga je pozneje označil za nezrelo in ga med svojimi spisi ni hotel navesti. V tisti dobi je on še mnogo študiral, da bi se bolje usposobil za svoje nadalnje delo. Pričel je prevajati razne spise v latinščino, n. pr. Evzebija iz Cezareje († 339), Didyma († 398), Pachomija († 346), Epiphanija († 403), Theophila iz Aleksandrije († 412), posebno pa Origena († 254), ki ga je radi njegove učenosti globoko spoštoval in od katerega je za svoja svetopisemska dela zelo mnogo pobude dobival, dasi je bil v dogmatičnem oziru njegov odločen nasprotnik. Potovanje v Rim l. 382 ga je postavilo pred pglavitni znanstveni problem njegovega življenja, pred sveto pismo.

Svete knjige nove zaveze so bile napisane v grškem jeziku,¹⁰ ki je bil dolgo časa v splošni rabi tudi v Italiji in še dalje na zapadu. Sveti Pavel n. pr. je pisal celo Rimljanom v grškem jeziku. In sv. Irenej († 202), škof v Lugdunu (Lyon) v Galiji, je še koncem drugega stoletja pisateljval v istem jeziku. Od srede III. stoletja pa se je tukaj izvršil velik preobrat. V Italiji, v podonavskih provincah in na zapadu sploh je zavladata latinščina, grščina se je umaknila v orient. Nujna potreba je torej nastala, da so morali sv. pismo, ki je bilo napisano v grščini, podajati vernikom tudi v latinskem prevodu.

⁷ »Hieronymus catholicorum magister, cujus scripta per universum mundum quasi divinae lampades rutilant.« De Incarn. Christi VII, 26, M, P. L. 50, 256.

⁸ »Vir enim praeter fidei meritum dotemque virtutum non solum Latinis atque Graecis, sed et Hebraeis etiam ita litteris institutus est, ut se illi in omni scientia nemo audeat comparere.« Dialogi o. c.

⁹ Commentariorum in Ezech. lib. VII, M. P. L. 25, 199. Na istem mestu slika svoj položaj tako-le: »Dum nulla hora nullumque momentum est, in quo non fratrum occurramus turbis et monasterii solitudinem hospitem frequentia commutamus.« — Ne preostaja mu nič drugega, kakor izrabiti ponočni čas: »Itaque lucratis immo furtivis noctium horis, quae hyeme propinquante, longiores esse coeperunt, haec (namreč komentar k Ezechielu) ad lucernulam qualiacumque sunt dictare conamur...«

¹⁰ Izvzemši evangelij sv. Mateja, ki je bil napisan v hebrejščini, oziroma aramejščini, a je bil že zgodaj, t. j. za časa apostolov samih preveden v grščino; njegov grški prevod je veljal od vsega početka kot avtentičen.

Prvi prevodi so bili nastali zelo verjetno v prokonzularni Afriki; sledili so jim pozneje drugi v Italiji; toda enotnega besedila ni bilo, kar je povzročevalo veliko zmedo. Radi različnih tekstov ni bilo mogoče niti proti heretikom uspešno nastopati. Papež Damaz je hotel napraviti red in poveril je Hieronimu nalogo, da priredi točen enoten latinski tekst za sv. pismo, ki bi ga potem cerkev za svojega sprejela. Bila je to, kakor razvidno, zelo zaupna in važna naloga. Hieronim je to nalogo sijajno izvršil. Na podlagi grškega originala je celo sv. pismo nove zaveze pregledal in priredil novo latinsko izdajo, ki jo je Rim takoj sprejel v svojo liturgijo. Te pregledane izdaje so se na zapadu splošno oklenili in je še dandanes v rabi povsod. Ni torej pisatelj, ki bi bil v cerkvi po svojem delu tako razširjen, kakor je sv. Hieronim! Svoje delo je Hieronim pri sv. pismu nove zaveze izvršil v letih 383 in 384.

Mnogo več časa in mnogo več truda ga je stala latinska prirediteljev svetih knjig stare zaveze. To nalogo si je postavil v Betlehemu l. 386, a izpeljal jo je šele l. 405. Naloga je bila neizmerno težka ne samo radi velikega števila svetih knjig, ampak še posebno radi tega, ker je bilo polno med seboj različnih izvodov grškega prevoda, po katerem je on hotel prirediti latinski tekst. Poskušal je dvakrat. Delo njegovega prvega poskusa se je izgubilo. L. 391 je začel znova, in sicer z naravnostnim prevajanjem iz prvotnega jezika, iz hebrejščine ozir. aramejščine v latinščino. Z železno voljo in veliko ljubeznijo do cerkve je vztrajal, dokler ni po štirinajstih letih prevoda končal. Tudi to delo je cerkev sprejela za svoje ter ga še vedno rabi tudi dandanes. Besedilo sv. pisma, kakor ga je sv. Hieronim priredil in kakor je v cerkvi udomačeno, se imenuje »Vulgata«.

Seveda je Hieronim naletel na mnogo zavistnih nasprotnikov. Očitati so mu, da uvaja novotarije; da število napak množi, ne pa manjša; da vernike vara; proglašali so ga celo za heretika, ljudstvo pa bunili proti njegovemu prevodu. Hieronim se je zavedel, da ima opraviti le z zlobo, nevoščljivostjo in nevednostjo, zato ni poznal mehkih rokovic, ko je take nasprotnike zavračal. »Priznavam,« je na splošno konstatiral nasproti Rufinu l. 402, »da izmed vseh klevet, s katerimi me napadaš ali ogrožaš, ne bom ničesar bolj energično zavračal kakor očitke, da varam, da sem zahrbtnen, da sem krivo-verec.«¹¹ — Posrečilo se je nasprotnikom, da so tu in tam uspeli, toda Hieronim je s svojim prevodom vendarle zmagal in od 7. stoletja dalje je vse druge tekste iz cerkve izrinil. —

Istodobno s prevajanjem je samostojno pisal obširne komentare k raznim knjigam sv. pisma. Začel je z njimi l. 387 ter ostal pri njih do svoje smrti. Prvo res občudovanja vredno mesto zavzemajo tukaj njegove razlage velikih in malih prerokov. Komentari sv. Hieronima so postali neizčrpen vir za vsa poznejša dela na tem polju.

¹¹ Liber III. seu ultima responsio adversus scripta Rufini, M. P. L. 23, 481.

Tudi polemično je sv. Hieronim nastopal, in sicer z velikim podarkom in večkrat z osebno ostjo.

Hieronim je bil pač v službi idej in kolerične narave, ki v svoji gorečnosti ne pozna mej celo tedaj, kjer bi objektivno bila umerjenost bolj umestna. Polemično je nastopil že v Rimu l. 382 proti razkolniški luciferianski propagandi in zelo ostro l. 383 proti Helvidiju, ki je v neki svoji brošurici dokazoval, da Marija ni bila vedno devica in da deviško življenje nikakor ne presega zakonskega. Kdo more Hieronimu zameriti, da je tega človeka brezobzirno razgalil v njegovi nevednosti? Oster in brezobziren je bil, ko se je l. 394 v Palestini razvnel boj radi Origena; posebno Rufinus, njegov nekdanji prijatelj iz Akvileje, je moral občutiti težo njegovih besed. Pa tudi tukaj bo vsakdo Hieronima opravičil, kajti Rufinus ga je hotel pred vsem latinskim zapadom razkričati, da je pristaš Origenovih dogmatičnih zmot. Nikjer pa ni bil Hieronim bolj občutljiv kakor v točki pravovernosti. Ni čuda, da je vzrožil. Leta 406 se je Hieronim s svetim ogorčenjem dvignil proti Vigilantiju v Galiji, ki je napisal knjižico proti češčenju svetnikov, proti devištvu duhovnikov in prostovoljnemu uboštvu menihov. »Mnogo spak se je na zemlji že pojavilo,« tako pričinja svoj spis proti temu heretiku, »pri Izaju beremo o centaurih in sirenah. o zmajih in faunih... (naštevava celo vrsto takih nestvorov). Le v Galiji se niso še spake pokazale, pač pa je Galija imela obilico mož velikih po svojem junaštvu in znanju. Tu se je Vigilantius, ali bolje Dormitantius rodil...«¹² »Zaplodil se je nekje v gnezdu tolovajev,«¹³ se roga o njem in mu očita nevednost v jeziku in znanju in nespretnost v izrazih.¹⁴ — Svoj zadnji polemični spis je l. 415 naperil proti pristašem Pelagijevih zmot.

S tem pa še dolgo ni izčrpana literarna delavnost sv. Hieronima. Imamo od njega še razne cerkvene govore, življenjepise in pisma. V svojih življenjepisih proslavlja vzvišenost meniškega življenja. »Vita Pauli« je bila že omenjena; napisal je tudi »Vita Malchi« in »Vita Hilarionis«, obojno v Betlehemu okoli l. 391. Način, kako nam slika življenje, svetost in čudežna dela tu omenjenih puščavnikov-svetnikov, je za dolga stoletja pozneje postal zgled podobnim spisom svetniških biografij.

Od sv. Hieronima imamo tudi mnogo pisem — okoli 125 jih sedaj naštevajo —, ki so po klasičnem jeziku, v katerem so pisani, po svoji raznovrstni vsebini in občutju, ki diha iz njih, čudovito lepa in pestra. Vse tedanje življenje se zrcali iz njih: dogodki in pojavi iz cerkvene in svetne zgodovine, iz religioznega in kulturnega gibanja. Naslavljal jih je sedaj na osebe moškega in ženskega spola, ki so se Bogu posvetile, sedaj na osebe sredi velikomestnega vzdušja; sedaj na hierarhične zastopnike v cerkvi; sedaj na prijatelje in znance. V pismih proslavlja kakor v življenjepisih lepoto življenja, ki se je svetu od-

¹² Contra Vigilantium, M. P. L. 23, 339.

¹³ Pravitam 23, 342.

¹⁴ Pravitam.

povedalo in se Bogu oddaja, bavi se v njih pa tudi z znanstvenimi vprašanji. Pisma so stilistično skrajno skrbno izdelana; pisatelj jih je od vsega početka nameraval prirediti za širšo javnost, dasi jih je pisal določnim osebam. Zato so ta pisma vedno radi čitali vsi, menihi v svojih celicah in izobraženci v svetu, posebno poznejši humanisti.

Sv. Hieronim je bil mož zelo širokega obzorja. Bil je sicer po svojem poglavitnem življenjskem delu prvi strokovnjak svojega časa v bibličnih vedah, — »in exponendis s. Scripturis Doctor maximus«, ga cerkev še vedno imenuje —, vendar radi tega ni bil samo na to polje omejen, kakor se pri strokovnjakih dostikrat godi. Profane latinske klasike je temeljito poznal; z isto lahkoto porablja citate iz njih kakor iz sv. pisma, in kar očarljivo je, da dobimo v njegovi literarni ostalini pismo¹⁵ z navodili, kako naj izrabljamo pogansko literaturo. On, menih in tako strog asket, tukaj poudarja, da se moremo skoraj pri vseh poganskih pisateljih nekaj naučiti, če drugega ne, vsaj lepoto jezika. Edini Epikur nam ne more nuditi ničesar. Na svojih potovanjih, po bivanju v največjih mestih rimske države si je pridobil mnogo življenjskihkušenj. Dasi se je svetu odpovedal, se je vendar tudi v celici čutil Rimljana, ki živi z veliko svojo domovino. Trpel je, ko je videl, da se velika rimska država ruši pod udarci barbarov. Pretresljivo nam slika, kako prihajajo obupani in obubožani begunci preko morja v orient, ker so v Rimu in Italiji barbari (Alarih) zavladali. Jok mu sili v oči, ko jih vidi pred seboj.¹⁶ »Kdo bi si bil mislil,« vzklika poln boli, »da se bo porušil Rim, ki je bil zgrajen z zmagami vesoljnega sveta, da postane svojim narodom roditelj in grobokop; da se bodo obrežja Azije, Egipta in Afrike polnila s sužnji tistega mesta, ki je nekdanj tukaj gospodarilo; da bo sveti Betlehem sprejemal kot berače ženske in moške, ki so preje sredi največjega bogastva plemiško živeli. Žal, da jim ne moremo pomagati, a njih bol je naša bol, in ko plakajo oni, plakamo ž njimi še mi.«¹⁷

Cerkvi in rimski stolici kot njenemu središču je bil vdan iz celega srca. Že okoli l. 376 je pisal iz sirskih puščav papežu Damazu: »Za samim Kristusom hodim, ko se tesno spajam s Tvojo Svetostjo, to je s stolico apostola Petra. Dobro mi je znano, da je cerkev na to skalo (petra = skala) sezidana. Tujec je, kdorkoli bi zunaj te hiše jagnje jedel... Kdorkoli ne zbira s Teboj, razsipa, to je kdorkoli ni Kristusov, je Antikristov.«¹⁸ — »Vedi,« je poudarjal v pismu na škofa Theophila v Aleksandriji okoli l. 397, »da je moja prva skrb varovati pra-

¹⁵ Naslovljeno je na rimskega retorja Magna; v zbirki pisem je označeno kot 70.

¹⁶ Comm. in Ez. lib. VII. M. P. L. 25, 199.

¹⁷ »Quis crederet, ut totius orbis extracta victoriis Roma corrueret, ut ipsa suis populis et mater fieret et sepulcrum; ut tota Orientis, Aegypti, Africae litora olim dominatricis orbis servorum et ancillarum numero complerentur; ut quotidie sancta Bethleen nobiles quondam utriusque sexus atque omnibus divitiis affluentes susciperet mendicantes? Quibus quoniam opem ferre non possumus, condolemus et lacrymas lacrymis jungimus.« Com. in Ez. III. M. P. L. 25, 75.

¹⁸ Ep. 15. (papežu Damazu), M. P. L. 22, 355.

vice Kristusa in se nikakor ne pomekniti preko mej očetov ter vedno imeti pred očmi vero Rima, ki jo je apostol proslavljal...¹⁹ — »Hočeš, da molčim?« je vzklikal proti Rufinu početkom l. 402. »Prenehaj dolžiti! Odloži meč in jaz odstavim ščit. V eni reči pa ne bom mogel soglašati s teboj, da bi namreč heretikom prizanašal in svojega katoliškega prepričanja ne zagovarjal. Če je tukaj vzrok najine nesloge, tedaj sem pripravljen umreti, molčati pa ne.«²⁰ Vso svojo veliko otroško vdanost do cerkve in Kristusa pa izliva v ginjive besede, naslovljene na istega Rufina: »Psi lajajo za svoje gospodarje, in ti hočeš, da bi jaz za Kristusa ne lajal?«²¹ — — —

Sedanji papež Benedikt XV. je izdal k 1500-letni obletnici smrti sv. Hieronima posebno okrožnico »Spiritus Paraclitus«, datirano v Rimu 15. septembra 1920. V njej podaja najprej kratek pregled življenja in del sv. Hieronima, potem pa opozarja na načela, ki jih je ta sveti učenjak in »Doctor maximus« glede sv. pisma imel in ki jih je Leon XIII. v svojo okrožnico »Providentissimus Deus« sprejel. Ostro zavrača zmotne misli, ki se v zadnjih časih na tem polju pojavljajo ter postavlja za zgled sv. Hieronima, ki se je pri razlagi sv. knjig točno držal navodil iz Rima in ki je »cerkev z otroško ljubeznijo visoko čislal ter jo pred vsakim napadom nasprotnikov junaško branil«.

Dr. Jos. Srebrnič.

Potrebna pripomba k novemu učnemu načrtu za pouk slovenščine na humanističnih in realnih gimnazijah.

S šolskim letom 1920/21 je stopil v veljavo novi učni načrt za pouk slovenščine na naših humanističnih in realnih gimnazijah. (Pov. z. u. i. b. z 13. avg. 1920, št. 2503, oziroma V. š. s. z 23. avg. 1920, št. 9372.) Načrt je v celoti trezno in dobro premišljeno delo, predvsem glede slovniškega, jezikovnega pouka. Občutil pa sem živo, da bo v gotovem času nujno potrebna revizija druge točke, ki zadeva slovestveni pouk zlasti na višji stopnji. Načrt predpisuje sledeče: »Spoznavanje najvažnejših del slovenskega slovstva od početkov do današnjih dni (po šol. in domačem štivu). Pregled njegovega razvoja. Na tej podlagi in na podlagi najvažnejših pojavov srbohrvatskega in svetovnega slovstva (kolikor so jih spoznali učenci v ostalem jezikovnem pouku) naj se razvije pravo umevanje različnih vrst književno-

¹⁹ Ep. 63. M. P. L. 22, 607.

²⁰ »Vis ergo me tacere? Ne accuses. Depone gladium et ego scutum abjiciam. In uno tibi consentire non potero, ut parcam haereticis, ut me catholicum non probem. Si ista est causa discordiae, mori possum, tacere non possum.« Liber III. seu ultima responsio adversus scripta Rufini. M. P. L. 23, 489.

²¹ »Canes latrant pro dominis suis, et tu non vis me latrare pro Christo?« Pravitam. M. P. L. 23, 488.

umetniških oblik v poeziji in prozi. Najlepši namen literarnega pouka pa bodi, da zbudi v učencih gorško ljubezen do pravih književnih umetnin in do materinščine ter globoko spoštovanje slovenskih in splòh jugoslovenskih pesnikov in pisateljev.« Iz navedenega je jasno, da novi načrt na splošno predpisuje študijslov. slovstva v gotovi perspektivi do srbohrvatskega slovstva, da si tega pri predpisih za poedine razrede ne določa prav nič, očitvidno prepuščajoč ureditev srbohrv. slovstv. pouka načrtu za pouk srbohrvaščine. Tu se mi zdi, da leži gotova težkoča, gotova hiba tega načrta, ki bi znal biti vsled nje samo prehodno veljaven. Če ne gre, da bi se jugoslovensko domoznanstvo poučevalo le tako, da bi tvoril jedrovito snov pouk o Sloveniji v perspektivi do jugoslovenskega ozemlja in zgodovine, ne gre z isto pravico, da prednašamo slovstveno snov jugoslovenskih rodov komaj celotno, detailirano. Odkod naj vzraste naši bodoči inteligenci pojem jugoslovenskega nacionalizma, če bo živela v vtisih, da zgodovina jugoslovenske kulture ni enotna, da jugoslovenske umetnosti kot take ni, da so le umetnosti Srbov, Hrvatov in Slovencev, da so samo »lokalne« literature, kakor bi rekel Skerlić. Novi učni načrt je v jezikovnem oziru predpisal — snovi nujno — določno in jasno smer, pri pouku slovstva v jugoslovensko-narodnemu smislu pa tega ni storil. Praktična uveljavitev novega načrta so sicer nujne šolske knjige, ki jih še ni. Uveljaviti kaže v njih načelo, ki sem ga navel. Pomožno knjigo, ki naj nudi pregled slovstvenih datov, je treba napisati v smislu Murkovi h sintetičnih zgodovinskih spisov o jugoslovenskem slovstvu, deloma celo s tendenco malovredne Popovičeve literarne zgodovine (Lj. Z. 1920, str. 124 sl.). Šele taka »jugoslovenska slovstvena zgodovina« bo neprisiljeno odprla perspektivo v svetovno zrovstvo, s katerim gotove dobe samo slovenskega slovstva nimajo nič ali malo perspektivnega stika. Kako neskončno bolj vzgojna bo ta knjiga, ki bo n. pr. naštela poleg malih srednjeveških drobcev v slovenskem jeziku še močno slovstveno snov Srbov in Hrvatov v isti dobi (srednjeveški viteški roman, n. pr. trojansko vojsko, psevdokalistenovskega Aleksandra, Tristana, dalmatinske humaniste — Crijevića, Marulića i. dr.). Kako malo bo treba »temperirati« obseg slovenskega gradiva, pa se bo vendar predmet slov. slovstvenosti neskončno poudaril s paralelnimi navedbami: prva slovenska, prva srbska, prva hrv. tiskana knjiga itd. Ali je organično možen tak oris s stališča stroge znanosti — Murko bi prepričal, da je —, je drugo vprašanje. Dejstvo ostane, da se nemški, francoski, italijanski dijaki učijo iz knjig, ki so tako napisane, in sicer iz temeljnih, akademskih orisov teh »nacionalnih slovstev«. Naj rešijo vprašanje »jugoslovenščine« kakor hočejo, naj bo usoda slovenskega jezika v Jugoslaviji kakršnakoli, zgodovinska slika jugoslovenske kulture mora biti vsaj v šolskem pouku ena celota, kakor je slika nemške kulture, pa najsi se zrcali iz starovisoko-nemškega »Krista«, Luthrove biblije ali G. Hauptmannovega sleškega narečja. S to pomožno slovstveno in tako

pisano knjigo se mora seveda ujemati ureditev šolskih čitank na nižji in na višji stopnji.* V vse druge podrobnosti, n. pr. v dokazovanje, koliko prednosti bi novo načelo nudilo praktično pri pouku poedinih pesniških vrst, oziroma pri poglobitvi slovstvenega znanja, se ne bom spuščal. Zato tudi nikakor inektivno ne vsiljujem zgledno navedenega obrazca, kako bi neprisiljeno razdelil razširjeno učno slovstveno snov! Doba učenja obsega 16 polletij. Prvih pet tvori najnižjo stopnjo (v okviru sedanjega načina, a s štivom iz srbohrvaščine v prevodih, nato stopnjeva je v izvirniku in cirilici). Tri nadaljnja polletja so uvod v poetiko in prozodiko (epika, lirika, dramatika) z že predpisanim kratkim pregledom slovstva koncem leta. Prvi dve polletji višje stopnje je porabiti za poglobitev učne snovi v predhodnih treh polletjih, je torej organski uvod v slovstveni pouk višje stopnje, dočim je bila ista snov na nižji stopnji zaključena analitična slika. Šest zadnjih polletij je posvečeno pouku »razširjene« slovstvene snovi, morda sledeče: I. Jugoslovani (z Bolgari), Staroslovensko slovstvo in srednjeveško slovstvo. Narodna pesem. II. Humanizem, renesanca (Dalmacija), reformacija, 17. in 18. stol. do 1800. III. 1800—1848. IV. 1848—1870/80. V. Moderna. VI. Pregled in poglobitev.

Ta sestavek naj bo nekak »materialen« zaključek predhodnega članka o »jezikih in umetnosti«. Ne verujem namreč v »jugoslovenščino« naših načrtnikov, a verujem v to, kar je že bilo. In bilo je že. da je ideja pobedila ves svet (krščanstvo!), ena misel zavladala vsem narodom, toda ne po centralizaciji jezika in občila, pač pa z uveljavitvijo nove idejnosti v narodnih jezikih. Tako bode tudi z nacionalno idejo v Jugoslaviji!

Dr. Ivan Pregelj.

Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku.

Nekoliko opazk.

Gospod dr. J. Mal je v XIV. letniku Časa, str. 229—238, priobčil oceno o 4. zvezku mojega Gradiva za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Zdi se mi potrebno, da na nekatere njegove izjave nekaj malega odgovorim.

Str. 230, v. 13—25. Dr. Mal pravi, da naj bi bil v registih navedel imena krajev v nemškem ozemlju, ki imajo v virih še prvotno slovensko nomenklaturu, tako n. pr. Ztoygoysdorf (sedaj Stegsdorf), Pisiuwich (sedaj Pisweg), Ozteuice (sedaj Osterwitz), Motnize (sedaj

* Samo doslednost je, če zahtevam take, za vso Jugoslavijo enotne učne knjige, a v posebnih redakcijah za Srbe, Hrvate in Slovence.

Metnitz). — Nato odgovarjam, da je takih imen jako veliko. Ako bi bil sprejel vsa taka imena v svoje regeste, bi bil 4. zvezek Gradiva za polovico debelejši.

Beseda »Uraz« pri priči Piligrim Uraz ni isto, kar Orač, pač pa to, kar Fras. Omenim naj, da so nekateri člani plemenite rodovine. Fras imenovane, živeli v 14. stoletju v Starem (Spodnjem ali Malem) Devinu tik sedanjega Devina, kjer se še sedaj nahajajo razvaline dotičnega gradu. To so bili Henrik, njegov sin Hans (Anzil) in tega sin Leonard. V virih se nahajajo imena Vras, Vrazz, Uraz, Vraxius in Frass. (Orig. 1385, apr. 7 in Cod. B 534, f. 351, oboje v Državnem arhivu na Dunaju; Izvestja Muz. dr., IX, 205; Archivio Veneto, XV, 163; Pichler, Il castello di Duino, 84 in 231, op. 2.)

Str. 230, v. 26—47, ter str. 231, v. 1—6. Dr. Mal pogreša mnogo osebnih imen v mojih regestih, tako n. pr. pod št. 7 Popona de Sedelsach, potem pod št. 11 Valjhuna de Sunliburch itd. — Nato odgovarjam, da so v mojih regestih navedena imena takih prič, ki so se zvala po slovenskih krajih, kakor po Vovbrah (Hunenburch), Savinjski dolini (Sone) itd., izpuščena so pa imena prič, ki so se imenovala po krajih, ležečih na sedanjem nemškem ozemlju, tako n. pr. po Sedelsach (sedanje Selče-Zeltschach) pri Brežah na severnem Koroškem. Izpuščal sem tudi razne Walchune, ker nisem prepričan, da bi bilo to ime slovensko, ako ni pokvarjeno iz imena Volkun. Tudi ime Hecil ni slovensko. Cholo de Flahsberc ni naveden, kajti grad Flaschberg je bil na zahodnem Koroškem blizu tirolske meje.

Str. 231, v. 12. Imena Rihica, Cunza, Scrot niso slovenska, zato jih tudi nisem navedel. V besedi Rihica je koren »rich« = bogat, plemenit, mogočen, v besedi Cunza pa »kuone« = predrzen. Koren rich se nahaja tudi v imenih Rihard, Rihbrand, Rihwin itd., koren kuone pa v imenih Konon in Konrad. Kisla je isto, kot Gisla (Gizela). Podlaga temu imenu je »gisel« = vojni ujetnik.

Str. 231, v. 25—29. Listine, katero Jaksch navaja pod št. 532 (oziroma 533), nisem prezrl. Jakscheva letnica 1106 je na vsak način napačna. Dotično dejanje se je najbrže vršilo okoli leta 1090. (Gl. Gradivo, III, št. 393.) V listini omenjeni Henrik, odvetnik Oglejske cerkve, je bil leta 1086 mejni grof istrski. (Gr., III, št. 386.) Najbrže leta 1090 je ta Henrik postal vojvoda koroški, odvetništvo Oglejske cerkve in mejno grofijo Istrsko je pa takrat dobil Burghard iz rodovine Mosburgov. Leta 1101 je bil Burghard še mejni grof istrski. (Gr., IV, št. 2.) Kaže se, da je kmalu potem umrl. Že naslednjega leta je bil njegov zet Konrad odvetnik Oglejske cerkve (Gr., IV, št. 4—5) in tudi potem leta 1106. (Gr., IV, št. 12.) Ako je imel tega leta odvetništvo čez Oglejsko cerkev rečeni Konrad, je tedaj izključeno, da bi to dostojanstvo v tistem času dobil njegov tast Burghard od takratnega koroškega vojvoda Henrika.

Kar se tiče Henrika de Guriza, sem napisal o njem par vrstic v Gradivu III, 230, op. 2.

Str. 231, v. 34. Ako bi bil pri št. 247, kjer je govor o gori Zaplati, z Jakschem pristavil, da je še danes tam kmet Zaplotnik, bi bilo to

popolnoma odveč, in sicer zato, ker prvič brez Zaplotnika dobro vemo, kje je gora Zaplata, drugič pa ima beseda »zaplata« ves drug pomen, kakor pa beseda »zaplotnik«.

Str. 232, v. 38 i. d. Regesti so večinoma tako zasnovani, da je takoj razvidno, kaka pogodba se je sklenila. A je tudi mnogo izjem. Dostikrat je cel regest razkosan, in sicer zato, da je lažje umljiv.

Str. 233, v. 26. Letnice v imeniku niso odveč. Sicer jih je pa v mojem imeniku relativno mnogo manj, kakor pa pri Jakschu, Zahnu, Meillierju in drugih.

Gospodu doktorju sem hvaležen za njegovo oceno. Ž njo mi je dal priložnost, da sem zagovarjal svoje nazore, ako se niso ujemali z njegovimi.

Dr. Fr. Kos.

Hrvatska in slovenska Leonova družba.

»Čas« je že poročal o sklepih, ki so se 4. marca t. l. pri občnem zboru slovenske Leonove družbe sprejeli glede skupnega znanstvenega delovanja s hrvatsko Leonovo družbo.¹ Odgovor na te sklepe je došel. Hrvatska Leonova družba se v polnem obsegu strinja ž njimi, kakor sledi iz naslednjih vrstic:

Slavnom predsjedništvu Leonove družbe u Ljubljani.

Na Vaš cijenjeni dopis od 16. marta o. g. javljamo Vam, da se je 27. jula o. g. obdržavala izvanredna glavna skupština hrvatskog Leonova društva, koja je jednoglasno prihvatila slijedeće rezolucije:

1. Izvanredna glavna skupština L. D. u Senju, koja se obdrže 27. jula 1920 u Zagrebu, radosno pozdravlja misao o združenju slovenske i hrvatske Leonove družbe u jednu organizaciju. S toga prihvaća u načelu zajednički znanstveni rad obiju društava u jedinstvenoj organizaciji.

2. Ova glavna skupština izriče želju, da bi oba Leonova društva imala zajedničko znanstveno glasilo. Dok se oba društva formalno ne sjedine, neka »Čas« bude zamoljen, da donša i hrvatske članke.

3. Budući da je »Čas« pretežno socijalno-kulturna revija, a za hrvatske je prilike prijeko potrebna i revija filozofsko-apologetskog značaja, kako je to bila »Hrvatska Straža«, to ova glavna skupština želi, da što prije dođe i do filozofsko-apologetske revije.

4. U svrhu izvedbe predradnja i formulacije predloga za buduću glavnu skupštinu L. D. u Senju izabire ova glavna skupština L. D. odbor od 4 lica, koji će stupiti u vezu s već izabranim odborom slovenske L. D. i s nime zajedno vijećati i konačno formulirati formalne predloge glede fuzije obiju društava, o kojoj će odlučiti buduća glavna skupština.

Javlajući slavno naslovu ovo znanja i ravnanja radi, radujem se, da ćemo započeto djelo oko izgradnje zajedničkog rada za kršćan-

¹ Primeri »Čas« XIV., 1920, str. 4 in 135.

sku kulturu Jugoslavije moči doskora i formalno provesti. U odbor ad hoc izabran je dr. Velimir Deželić otac, dr. Ljubomir Maraković, dr. Andrija Živković i dr. Dragutin Kniewald.

Za izabrani odbor

Dr. D. Kniewald,

U Zagrebu, 2. septembra 1920.

Iskreno nas to veseli. Sedaj ne preostaja nič drugega, kakor da se organizacija obeh družb čim prej določi in izvrši. Upamo, da se Hrvati in Slovenci še to zimo najdemo v skupnem domu katoliške znanstvene organizacije.

Apologetika.

Postanek sveta na podlagi naravoslovja in Biblije. Dr. Gvido R a n t. Mostar, Hrvatska tiskara F. P. 1920, 8°, str. 125. Cijena 12 K.

Knjiga obstoji iz dveh delov. V prvem delu govori o naravi vobče, šele v drugem delu obravnava postanek sveta najprej na podlagi naravoslovja in potem biblije. Vsekako pa je dobro, da nam je pisatelj po različnih virih pokazal najprej naravo in njene sile, da je tem lažje razumeti postanek sveta. Opisuje nam sonce, zemljo, luno, planete in komete. Potem pa nam razloži Kant-Laplace-Braunovo teorijo o kozmogoniji, geogoniji in paleontologiji. V zadnjem delu, v bibličnem sporočilu o postanku sveta, se dokazuje celo primerno zlasti to, da je nasprotje med vedo in biblijo le navidezno. Zato so razlage šesterodnevja bolj sumarične, ker pisatelju očitno ugaja najnovejša liturgično-apologetična razlaga. Z razložitvijo te razlage se končuje ta zanimiva popularizacija težkih, velevažnih problemov. Marsikaj še je seve več ali manj samo podmena, katere tehtnost se v okviru te knjižice ni mogla ocenjevati. Vendar tudi že te podmene kažejo čitatelju, kako se more razvozljati navidezno nasprotje, ki nastaja tuintam med razlago S. P. in rezultati naravoslovnih ved.

Ta 6. in 7. zvezek »Savremenih pitanja« je pisan v slovenščini, pod črto pa je hrvatski tolmač manj znanih besed.

Dr. Matija Slavič.

Pravi pojam Svetoga Pisma. O. Petar V l a š i ć, Mostar, Hrvatska tiskara, 1919, 8°, 71 str. Cijena 4 K.

Navedeno delo je 5. zvezek »Savremenih pitanja«, zbirke versko-znanstvenih razprav za izobražene kroge. Pisatelj ni imel namena, da bi obdelal to tvarino s strogo znanstvenega stališča. Hotel je podati le glavne nauke katoliške cerkve o pojmu S. P., ne da bi se veliko oziral na razna moderna vprašanja, ki so v zvezi s tem pred-

metom. Središče razprave mu je inspiracija S. P. Poleg tega govori o verodostojnosti, nezmotljivosti in znamenitosti S. P. S pozitivno razlago teh pojmov hoče knjiga koristiti širšim krogom. Knjiga govori s hvalevredno lahkoto in jasnostjo o teh predmetih, ne da bi se veliko ozirala na desno ali levo. Le v manjšem tisku se nahaja kaka krajša polemika. Dosledno s tem načinom učenja so utemeljevanja kratka. Zato je ta ali oni dokaz netočen. Tako ima n. pr. za dokaz, da je Mojzes avtor Peteroknjžja, samo to-le: »Čitamo na više mjesta, da je Mojsije napisao zakon Gospodnji; a jer se taj zakon Gospodnji nalazi zapisan u Petoknjžju, odatle imamo pravo zaključiti, da je Mojsije napisao Petoknjžje.« Iz tega se dá striktno samo zaključiti, da je Mojzes napisal »zakon Gospodnji«. Ravnotako prekratek je dokaz, da je Jozue avtor Jozuetove knjige; stoji samo motivacija: »jer to iz iste knjige razabiremo«. Pri dokazih, da proroki pričajo o inspiraciji S. P., se premalo loči proroška inspiracija od svetopisemske inspiracije. Vobče pa bo knjiga gotovo ustrezala svojemu namenu.

Dr. Matija Slavič.

Filozofija.

M. Markič, *Izpopolnjena in izenostavljena Silogistika sledeča metodi kompleksnih števil*. Nov donesek k eksaktni logiki; obenem pomožna knjiga za logiko. Založil L. Schwentner v Ljubljani. 1920.

Prof. Markič preučuje takozvano matematično ali algoritmično logiko. Ta logika, ki operira z matematičnimi simboli, ima svoj prav. Že Leibniz je opozarjal na pomen simbolov za mišljenje. Simboli nimajo nič čuvstvenega, obenem pa imajo tako splošno in abstraktno veljavo, da ne zavajajo miselca na konkretne, morebiti varljive predstave. V tem je že pomen tistih znakov S M P v silogistiki. S pomočjo hladne in tako eksaktne algebre je boja razrešila matematična logika že nekaj najtežjih starih sofizmov.¹

Prof. Markič izkuša v tej knjižici z matematiko »izenostaviti« in izpopolniti Aristotelovo silogistiko. Osnovna misel je, da Aristoteles ni izrabil vseh možnih kombinacij. Iz tega izhajajo razne druge hibe. Potem pa izkuša vsa pravila silogistike navesti na dve matematični formuli: $n^2 = 1$ in $aa'' = a'$, oziroma matematično dokazati, da sta ta dva principa izražena v teh formulah (principium negationis in principium partis) alfa in omega vse silogistike. Praktičen pomen teh izsleditev ni velik, ker mislec pri svojih izvajanjih ne more imeti vedno matematike v roki in morda tudi poseben matematičar ni; misli morda jako logično, a funkcijske enačbe so mu bolj tuje. Sploh tudi silogistike ne smemo precenjevati. Logika človeškega duha se giblje navadno v jako preprostih oblikah. Kdo kdaj v praksi misli na vsa tista pravila, ki jih podaja logika v silogistiki? Ta pravila so zakoni

¹ Prim. Revue Néoscholastique XXII. (1920) 186.

duha, in če človek sledi razvidu duha, se že naravno ravna po teh pravilih. Res pa silogistika jako bistri duha. S takimi vajami se postri umski bistrec, da človek takoj vidi, takorekoč »čuti« logičnost ali nelogičnost misli.

Aristoteles je po pravici poiskal za silogizme najpreprostejše oblike, ki so mogoče. Te oblike so prvine tudi v najbolj zapletenih sklepih in z analizo je mogoče sklepe razstaviti v prvine in tako predoditi njih veljavo. Bistvo silogizma je, da duh izvaja odnos med dvema idejama S in P iz odnosa obeh k tretji ideji M: $S-M-P$. Zato je najpreprostejša oblika silogizma ta: S je M, M je P, torej je $S-P$. To je prva figura, le v bolj naravni obliki. Aristoteles je premisi preštaval, ker je presojal premise po imenitnosti in mu je predikat imenitnejši kakor pa subjekt in zato premisa, ki vsebuje P konkluzije »prva premisa« (maior); torej M a P (I), S a M (II). Da človek misli v zgorajšnji obliki, na to je že Leibniz opozoril (Nouveaux Essais l. 4, c. 17). V tej figuri je tretja ideja, ki se z njo S in P primerjata, enkrat predikat, enkrat subjekt, in tako tudi po stavi srednja ideja. Sedaj je pa logično mogoče le še dvoje: da je srednja ideja M v obeh premisah predikat, potem pa, da je v obeh subjekt. Tako dobimo drugo in tretjo figuro. Četrte, ki si jo je pozneje izmislil Galenus, Aristoteles ni poznal, ker je za logiko ni. Da se pa za oči »konstruirati« in torej tudi matematično izraziti, a je vse to brez logične vrednosti.

Pravtako je med S in P kvalitativno naraven le dvojen odnos, da je $S-P$, ali da ni. Tu torej nikalnica nič ne koleba med materijo in formo. Če nikalnico dodanem predikativu, nimam več treh idej, ampak štiri, zato formalno silogizem ni več pravi, ker silogizem primerja le dve ideji s tretjo. Pravtako pa ni več treh idej, če nikalnico pridenem subjektu. Bile bi v obeh primerih tri ideje le tedaj, če bi nikalnica ostala pri predikativu ozir. pri subjektu tudi v konkluziji, tedaj bi se kombinacije ne pomnožile, zakaj formalno-logično je isto ali sklepam: S je M, M je P, torej $S-P$, ali pa: (non — S') je M, M je P, torej je (non — S') — P. Zato je Aristoteles vse take kombinacije po pravici opustil.

Zgolj teoretično je pa mogoče kombinacije res pomnožiti. Prof. Markič je to storil, ohranil četrto figuro (razen enega načina) in dodal še pet novih relacij z znaki u, y, v, j in w, s tem, da je pritegnil nikalnico k subjektu in dodal še nedoločno sodbo. Tako je dobil tudi način, da najde k vsaki sodbi popolno konverzijo. Vse to je potem matematično eksaktno izrazil s tem, da je izpremenil sodbe v enačbe, katerih funkcije so kompleksna števila. Rezultate je potem sestavil v takozvanem Cayleyevem kvadratu. Tu se je tudi pokazalo, zakaj treba v četrti figuri prvi način Bamalip črtati. Poročevalec mora priznati, da matematičnim izvajanjem ni mogel slediti, ne dvomi pa, da so rezultati pravilni. Teoretično je torej razprava vsekako zanimiva in za znanstveno logiko ne brez novih vidikov. Namesto konca iz Pitagorove filozofije, da je »število izvor vsega in vse je število« — kar je brez dvoma enostransko povedano — bi bil bolj upravičen

izrek sv. pisma, da je Bog »vse po meri in številu in po teži uravnal« (Modr. 11, 21), ali tisti platonski izrek: $\Theta\epsilon\acute{o}\varsigma \acute{\alpha}\epsilon\iota \gamma\omega\mu\epsilon\tau\rho\epsilon\iota$, ki bi mu dal Francoz Mansion (*Revue Néoscolastique* XXII, 1920, 181) še rajši obliko: $\acute{\alpha}\epsilon\iota \acute{o} \Theta\epsilon\acute{o}\varsigma \acute{\alpha}\rho\iota\theta\mu\eta\tau\iota\zeta\epsilon\iota$.

Prof. dr. F. Weber v Lj. Zv. XL (1920) 504 sl. dokazuje, da je vsa matematična logika pogrešena, češ da matematične enačbe izražajo količinsko kvantitativno razmerje, logično razmerje subjektov in predikativov je pa bistveno nekvantitativno, logični zakoni sklepanja se torej »absolutno ne dajo spremeniti v neke matematične zakone.«

A. U.

Matematika.

Fran Jeran: Osnovni pojmi opisne geometrije. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani 1920. Cena K 38—, z doklado K 45-60.

Nova šolska knjiga za stroko, o kateri se je dosedaj malo pisalo v slovenskem jeziku. Prijetno dirne človeka, ko bere v materinščini stvari, katere je proučaval v tujinščini, ko na vsaki strani knjige sreča tehnične izraze v domačem jeziku, ko so mu prešli isti izrazi v tujem jeziku že v meso in kri.

Vrlina te priročne šolske knjige je nekaka poljudnost, s katero je g. pisatelj iz šolske knjige odstranil puščobo, dal zanimivosti predmetu, ki je v nekaterih oddelkih zelo neprebavljiva hrana, postavil v praktično luč stvari, ki so navidezno nepraktične. Dosegel je to s tem, da suhi teoriji prideva zglede iz življenja, da opozarja, kaj je delo inženerejevo, polirjevo, kamnosekovo, mizarjevo, in da pri nalogah posega prav v dejanski svet in pri pojasnjevanju po predmetih iz učenceve okolice in obzorja, n. pr. svinčnik, radirko, šestilo, vrvice, cevi, peščene ure, projekte, zakovice, kristalografijo, in celo narezke salam.

Druga vrlina knjige je ta, da se g. pisatelj skozinskoz zaveda, da razlaga osnovne pojme, da ima pred seboj začetnike. Zato skuša biti kolikor mogoče jasen, lahkoumljiv, pregleden in nazoren. Ogiba se nepotrebnih definicij, s katerimi mali učenec ne ve kaj začeti. Rajši opiše postanek kake tvorbe, n. pr. piramido, valj, kroglo, stožec stvorimo... ali pa k vprašanju privede učenca do pravega pojma (str. 162). Definicijo rabi samo tam, kjer definicija bolj jasno poda pojem kakor opisovanje, n. pr. definicija parabole. Kjer zahteva jasnost pojma, porabi tudi etimologijo, n. pr. asimptota. Nazornost pa dosega s slikami, ki so jasne in točne in če le mogoče na isti strani kakor razlaga. To jasnost in točnost zahteva knjiga tudi od učencev, zato navaja na str. 69 konkreten zgled netočnega izražanja, podobno str. 151.

Velika vrlina knjige je tudi to, da naravnost sinu učenca, da se uči pregledno, da ga opozarja na prejšnja poglavja, da primerja slike. Vzorno je v tem oziru poglavje o stožkosečnicah. Če pa kritika

mora opozarjati na kake malenkosti, bi bilo zaradi večje jasnosti dobro, da bi se tehnični izrazi, kadar jih knjiga rabi prvič, podali v nominativu. Morda pri tehničnih izrazih tudi malo slovanske vzajemnosti v tem smislu, da rabimo iste kot drugi Slovani, n. pr. bokoris. S tem se izognemo, da kak izraz ne bo dišal po nemščini (projicirna ravnina). Radi jasnosti naj bi dobila beseda premičje naglas prémičje. Kot nekak pleonazem se slišijo izrazi: afinno sorodne točke — liki, vendar bi bilo to geometrično razmerje težko boljše izraziti. Tiskovna napaka: z oznovnim krogom str. 86.

Knjiga je to, kar ima biti. Podaja osnovne pojme opisne geometrije v jasni, lahko umljivi, nazorni in prebavljivi obliki. Vidi se, da je plod praktične skušenosti g. pisatelja. G. Porenta. •

Leposlovje.

Fran Levstik, *Poezije*, II. III. Uredil C. G o l a r. V Ljubljani 1920. Založila Jugoslovanska knjigarna.

Bilo je zares hvalevredno podjetje, poljuditi zdravo in domačo Levstikovo poezijo, ki je po svoji besedi tako izrazito slovenski človek in po svojem čustvovanju tako prijetnonaraven, samosvoj, klimatičnokranjski umetnik. Kako je uredil Cvetko Golar prvi zvezek, ne vem. Ureditev drugega in tretjega kaže določen namen, podati vsak zvezek kot vsebinsko celoto zase, tako, da bi iz vsakega pogledala gotova vsebinskosvojstvena Levstikova stran. Drugi zvezek je predvsem slika Levstikovega prav osebnega duševnega dožitvetja, kakor se javlja: a) v objektivni prigodnici romančne in rapsodne literarnosti, b) v refleksivni impresiji ljubezenskega občutja (Franjine pesmi) in c) v liriki miselne in rodoljubne vsebine. Tretji zvezek pa očituje Levstika bolj vsestransko kot zunanjega prigodničarja, kot domačnostnega rapsoda naše deželске in zemeljske idilike, kot popešnika v ritmu, okusu in zanosu tujih slovanskih slovstev (Čehi, Rusi, Srbi), kot neprisiljenega slovenskega koledarnika in svežetrpkega satiričarja. Drugi zvezek je očitvidno bolj organsko in umetniško-premišljeno urejen kakor tretji, ki vzbuja občutje, da je zrastel bolj iz paberkovanja iz še neizbranega. (Pretežno Levec I. za 2. Golarjev zvezek, dočim je 3. Golarjev po eni četrtini iz Levčevega II.). Golar je Levčevo redakcijo prepisal v pravopis in slovniško rabo naših dni: kder — kjer, hčeri — hčere, česti — časti, nehče — neče, vetrove — vetrovi, slobo — slovo, mej — med (a meu III. 133), nebeski — nebeški (kar ne bi bilo spričo malo potrebne pietete potrebal), i. p. Ni pa prav, da je Golar nedosleden: oče (II. 39), oča (II. 76), lažnjivih (II. 42), ležnivo (II. 79, 139), rudeče (II. 110), rdeča (II. 123), ena (II. 5), jedna (II. 171), nebi, nebu (III. 142) i. dr. Golar je ponekod besedilo popravljal: poskušal — izkušal (II. 8); kaj li počnem zdaj na sveti — ali kaj mi je začeti (II. 8), kjer je Levstik zaradi čiste rime b o l j š i;

pod bandera se razvita steka vojska silovita (II. 11) — pod prapôre se razvite čete družbe silovite; rešenja (III. 15) — otetbe; reši (III. 21) — izbâvi, višava (III. 14) — visota i. p. Sprememba »vže« v »že« je ubila čitljivost verza: v mladostnih dnevih sem že izgubil (III. 113). Prav nedosledno je, da Golar nekod ni popravljaj, kjer bi bil moral: da perot ga svoja pase (II. 4); srečuje i svoj te obraz (III. 4), jemó — začno (II 97) in zlasti pri onem čudnem rod. mn., ki je sicer v Plet. registriran: lónec (III. 29). Čemu sicer ugaša (II. 20) za ogaša, če ni Golar popravil: spústili ga v ga spustfli (III. 119), ne izgíne osem dni v ni minilo osem dni (III. 120). Za dvopičjem, ki ne uvaja direktnega govora, ne pišemo z véliko (II. 6, 35, 46, III. 23 itd.). Tiskovnih hib je razmeroma malo (kl ubuček II. 25, ša II. 77, meno II. 103, ok olí III. 9, vse m III. 61, je val III. 112 i. dr.), najmučnejša je na strani III. 38, kjer je izpadel cel verz: past na telčo stajo.

Opombe, ki so pesmim pridejane, se mi zdijo spričo še te in one Levstikove besedne in vsebinske posebnosti premalo izčrpne. Oprema knjig je razmeram primerna in približno poceni (12 kron za zvezek).

Dr. I. Pregelj.

Josip Jurčič. Spisi. Uredil dr. Ivan Grafenauer. VI. zvezek. Doktor Zober. Tugomer, 1919. Založila Jugoslov. knjigarna. Natisnila Jugosl. tiskarna (broš. K 19'20).

Zasluzna Grafenauerjeva časovna iniciativna poljudna izdaja Jurčičevih spisov ni od I. pa do VI. zvezka izgubila prav nič kljub Prijateljevi deloma in ponekod navidezno z večjim akademskim sredstvom urejevani. Ne dvomim, da bo našla odjemalcev, zlasti v zasedenem ozemlju, kjer zna danes ali jutri bridko nedostajati slovenskih knjig. Po svoji vsebini je šesti zvezek Grafenauerjevega Jurčiča izredno zanimiv tudi kot šoli potrebno gradivo. Glede umetniške vrednosti romana »Dr. Zober« se mi zdi vredno omeniti, da je epična snov večalimanj okus tedanje mednarodne fabulistike. Motiv »mizoginstva« (prim. Pigasova v Rudinu Turgenjevem!) je pri Jurčiču samo variacija podobne akcije v »Desetem bratu« in še prav nič problem, ki ga je načela zrelejša psihologično-realistična šola in povzdignil v izrazito osebnostni motiv — Strindberg (in njega hoduljski potomec — Schönherr). Tudi tehnika Jurčičeva je tipična sodobnemu družinskemu, zabavajočemu romanu z romantično ekspozicijo in cauda, z narejeno ljubezensko spletko, z vzdušjem psevdorealističnega ozadja in epizodičnih oseb. »Zapletek« dejanja je v Jurčiču širok; listarsko tesen, komedijsko eksmahinalen pa je razplet. Založna »Tugomer« pa pomeni našo najboljšo dramatično snov. Po svoji obliki je pa komaj užitna »šolska«, historična veličina. Genialnost Jurčičeve invencije je jasna, a preočita je njegova preveč diletantska dramatična spretnost. Kljub »srečni roki« ni Jurčiču uspelo, da bi bil iz fabule vzobličil tragedijo, zapletel globlje lepo ekspozicijo. Utonil je pod vplivom narodne psihoze svojih dni v okus časnikarstva, se razdeklamiral, ne da bi bil dal življenje odru

Ohlapnost oblike, ki dandanes ubija igrivost »Tugomerjevo«, je živ dokaz, da je delo rodoljuben čin slovenskega časnikarja, ki je kljub Levstiku zagrešil lepo število nepravilnih tragičnih kvinarjev: Slovenske zemlje ni Peruna videli 114, Nego če brez premisleka udarimo 116, Premočne so orožju njih 129, Uničiti! Čim prej, tem bolje 132, Za moja sina, ka ubili Nemci so 134, Glavó in črna kri po travi 134, Govórit s Tugomerom o svoji stvari 136, Uže razburja ženskimi srca 139, Zakaj? Zato, ker Nemci so jednodušni 144, Kadar poslušam tebe govorečega 145, Na Nemce. Mir vsi hvalimo 148, Za zdaj ter Nemcem nesti danj 149, Zatorej deni križem roci ter ostavi 151, O nemški gavran! Bog ti prôsti 153, V obilem čislu. Jezik, narod 153, Krepkó in dobro! Boljše pitje 161, Jaz nikar ne! Da niti bi ga ti ne bil 162, Prostaki ti? Kaj deješ li? 167, Ko zopet videla sem tebe zdravega 181 i. p. Besedilo in besedni red je Grafenauer ohranil v prvotni obliki. »Pravopis in besedne oblike so se izpremenile, kolikor se je zdelo za ljudsko izdajo nujno potrebno.« S tem je Grafenauer ustregel predvsem šoli, kateri predvsem je napisal štiri strani »opomenj« in razširil Jurčičev slovarček manj znanih izrazov v »Tugomerju«. Tiskovnih napak skoroda ni (No 50), pač pa je tisk ponekod zabrisan (str. 69, 72).

Dr. J. Pregelj.

Fran Erjavec. Izbrani spisi. Uredil Ivan Dornik. I. zvezek. Povesti. V Ljubljani 1919. Založila Jugoslovanska knjigarna.

Ponatis Erjavčevih spisov bo predvsem ustregel šolskemu pouku. Prvi zvezek nove izdaje je oblikovni in vsebinski ponatis davno pošle Levčeve redakcije (I. del), ki ne vsebuje »Božičnega večera na Kranjskem«, zato pa »Schnackschnepperleina«. Nova izdaja pa žalibog ni tako točna ko Levčeva in ima številne tiskovne napake: zájno (13), moj(m) (13), ke boš (16), kamenér (16), spremljevalo (17), človeku (se) kar (17), si (se) nisem (18), Vnder (27), nakomerno (29), s(a)ma (30), nizah (31), mo (mi, 32); vladalo (35), Martjn (46), Kmo (smo) 49, 60; jarma (i) 49, (š)ele (59), zadnjè (65), misl. (77), tuda (78), znano (79), mogli (a) (81), njegovi (a) (81), (go)spod (85), ograd (90), nek (90) pe(t)je (90), razletle (95), zajetn (119), fem (124), čalostna (193), nepračakovano (228). Ne vem, čemu se je ponatisnilo besedilo v starejšem pravopisu in čemu se ni popravilo v duhu nove književnosti. Erjavčeva proza vendar ni vezana beseda Prešernove ali Gregorčičeve važnosti. Za šolo bi bilo nujno tiskati po novem stare oblike: prsij (13), stranij (13) i. p., oblaci (61), kacih (9), taci (10) i. p., rmen (23), vender (123), Klanjec (42) poleg klanec (140), zibelj (68), hrovaške (79) i. p. Prav tako ne bi bile škodile male sintaktične poprave: bo vesel, najti tako ljubeznivih gostov (146), tega sem prepričan (95), kakor sta Miško in Janez se gnala (151), Anka, ko opravi molitev svojo, gre k pokoju (194), morem (moram) (194) i. dr. Dornikov uvod je strašno tesen in premalo izrazit. Vsebino zvezka Dornik komaj omeni po naslovih in z oceno, da »Erjavčeva glavna moč in pomen nista v povestih, ampak v druge vrste spisih«. Čemu ponatiskovati, če je temu tako, čemu ne samo »Velikega petka«.

ki se zdi Dorniku tako važen, da ga je podčrtal? Šolskoneznaten je stavek: »Nobeden pred njim (Erj.) in nobeden za njim še ni opisal narave tako« (5). Označba »naravoslovec-pesnik« ni točna. »Mravlja«, »Rak« i. dr. p. niso umetnost, niso pesem, so le poljudne naravoslovne črtice v leposlovnem odelu, so samo idilično-sladki orisi in v tem oziru zares klasicizem sloga pred Pengovim in po Seidlu. Označbo o »pesniku« — pripovedniku Erjavcu je ostal Dornik dolžan, ker ni mogel biti ali ni hotel biti Erj. pravičen vsled svojega preizrazito modernega okusa. Pozabil naj ne bi bil poudariti vsaj historične veličine E. epike, če že ni soglašal o »Ocepku« s sodbo Prijateljovo in Grafenauerjevo (Slovstvo II. 413). Mož, ki starejšega pisatelja ne more vzljubiti, naj ga ne bi urejal za nov natis! Lična knjiga bi bila z malim trudom postala izvrstna. Dobra je še vedno, ker je bila nujna in potrebna!

Dr. J. Pregelj.

Dr. Ivo Šorli, **Sorodstvo v prvem členu**. Povest. Slov. Večernice 37. zvezek. Družba sv. Mohorja v Celovcu 1919.

Šorlijeva večerniška povest priča o veliki pisateljski spretnosti, ki pa je le formalna rutina iz komedijske tehnike Scribeja ali Sardouja. Vsebina povesti sliči motivnosti Spielhagenove epike (plebejstvo — plemstvo). Šorli jo je zunanje lokaliziral na Goriško in vzobličil iz svojega stanovskega doživetja, ne da bi bil znal obuditi vonj goriškega solnca, ne da bi bil problem poglobil in moralo povesti dokazal iz dejanja samega in duše delujočih lic. Hladno strmi skozi tanko prevlako dispozicionalno okostje komedijskega intrigantstva (pogl. 8—15), šele proti koncu postane povest psihološko globlja, a sune spet v plitvine člankarsko-besedne opredelbe, da je tudi uradniškemu človeku, ki je bil rojen na kmetih, »vsa duša še polna sokov naravnost iz zemlje, naše matere, s katero smo v rodu še v prvem členu« (118). »Sorodstvo« zato ni nobena umetnina, je samo dobro stilizirana, vzgojna, poučna povest, ki pa tudi kot taka ne bo imela uspeha, ker bo njena snov duši preprostega slovenskega ljudstva preveč tuja in nezajemljivo abstraktna. Mladini bo pripovedovanje premalo živahno, premalo romantično, prerazumno, dolgočasno. Izobraženec bo morda izpregledal, da je govorica oseb netipična, da tujka Selma govori »brdavs« in kmet Kos tako kakor kakšen višji sodni svetnik. Ne bo pa odpustil Šorliju strašno ime pisarniške slovenščine: da vam stavim to vprašanje (39), pridejo v poštev (40), da bo pomagano (41), smo že tako daleč (46), No, in potem (47), lepo bi se zahvalil, če bi to čul (49), je kazalo vzeti Kosove čim bolj hrepeneče poglede malo bolj v pretres (50), dovolj dobrih prašanj si imela (snubili so te) (51) itd. itd. Izobraženec se bo tudi posili smejal naivnosti pestalozijanstva pri Šorliju, ki uči slov. kmeta, kaj je zeleni car, pedel, univ. dekan, konte, roman, cilinder i. p.

Kljub vsem tem hibam sem občutil ugodje, ko sem knjigo prebral. Šorli je vendarle močna osebnost s svojo širokoepsko, malce

filistrsko kokerističnostjo, iz katere veje kakor ozon trpkost mirne juridične pameti. Baš zato, ker ni Šorli noben slovstveni filolog, se mu je posrečilo napraviti sijajen, nena merovan dovtip. To je? Tiskal je svojemu junaku vizitke s pravopisno hibo Jaques mesto Jacques (32). Založništvo je napolnilo osmo tiskovno polo knjige (Večernice 73.) še s čedno poudarjeno črto »Naš voznik Marti n« (Starogorski), ki bo znervožala s svojimi »plavimi očmi (124).

Dr. J. Pregelj.

P. L. Coloma, **Kraljica — mučenica**. Zgodovinski roman iz 16. stol. Po šesti izdaji prevel Franc Poljanec. Ljubljana 1919.

Sloviti španski pisatelj Coloma, čigar dela so postala Slovencem znana sprva posredno po nemškem kat. tisku, nato predvsem po prevodu »Malenkosti« v knjigah »Leonove družbe« in »Boy-a« v prevodu prošta A. Kalana, je napisal v »Kraljici — mučenici« roman nesrečne škotske kraljice Marije Stuartove, ki je silno priljubljena umetniška snov. Coloma je pokazal tudi tu svojo izrazito apostolsko tendenco in podal sliko, ki naj vzgojno vpliva kot protitež spricho zgodovino potvarjajočega romanovskega slovstva, kakor so ga na debelo delali Dumas st. i. dr. in kakor ga zadnjih deset let Slovencem prevaja iz Zevacca — Vl. Levstik. Colomov roman je izredno zajemljiv. Pisan je v slogu in načinu zgodovinske monografije z mogočnim zgodovinskim materialom, tako vestno, da vzbujajo celo osebne umetnikove čustvene poteze bolj vtis učenjakovega temperamenta, nego predpravico umetnika, čustvovati s svojimi junaki. Tako je »Kraljica — mučenica« skoroda nekaka »opravičba« obrečene kraljice v smislu Lessingovih »Rettungen«. Baš zaradi te svoje lastnosti zasluži roman tudi pažnjo slovstvenega krasnoslovca: je namreč vzorec modernega zgod. romana v bodočnosti, če vse ne varajo smeri, ki sta jih odprla Flaubert (Salambo) in Merežkovski. Poljančev prevod (knjiga je ponatis iz »Slov. družine«), je dober, besedilo je opremljeno z bogatim komentarjem in celo s klišeji slik, kakor v zgodovinskoučnih knjigah. To zadnje pač po zgledu nemških prevodov (Alte und neue Welt), ki še dandanes odločujejo izbor pri prevajanju slovenskemu ljudstvu potrebnih vzgojnih katoliških in etično dobrih leposlovnih del iz svetovne literature.

Dr. J. Pregelj.

Glasba.

St. Premrl, Marija, dobrotno nam ohrani dom in rod! Nekaj zagonetnega ima ta pesem na sebi. Na prvi pogled se ti zdi, da imaš pred seboj staro, mogoče že obrabljeno melodijo. Toda čim večkrat pesem igraš, toliko več lepote najdeš v njej, toliko bolj jo uživaš. Ne naveličaš se je tako kmalu. Ravno vsled svoje preprostosti seže do srca. S harmonijo dela Premrl čudeže. Preprosti melodiji je podstavljena harmonija, ki te s silo potegne za seboj: zdaj se glasi ponižno

proseče, nato upanje narašča, konec pa izzvani v mogočno prošnjo, ki z elementarno silo prodira oblake. Pesem bo učinkovala posebno pri velikih zborih, pa tudi šibkejši zbori jo bodo z uspehom izvajali, ker nima nikakih težkih mest; poje se lahko tudi dvoglasno s spremljevanjem orgel.

V. Hybášek.

Z univerze v Ljubljani.

I. Imenovanja.*

Na teološki fakulteti:

dr. Gregor Rožman, honorarni profesor na teološki fakulteti v Ljubljani, za docenta kanoničnega prava (naredba Nj. kr. Vis. prestolonaslednika Aleksandra z dne 26. avgusta 1920, priobčena v Službenih novinah št. 206 dne 18. sept. 1920, Uradni list št. 111 z dne 24. sept. 1920).

Na juridični fakulteti:

dr. Aleksander Bilimović, redni profesor na univerzi v Kijevu, za kontraktualnega rednega profesorja za narodno gospodarstvo (naredba kakor sub Rožman);

dr. Rado Kušej, izredni profesor na juridični fakulteti v Ljubljani, za rednega profesorja za cerkveno pravo (naredba Nj. kr. Vis. prestolonaslednika Aleksandra z dne 27. avg. 1920, priobčena v Službenih novinah št. 207 dne 20. sept. 1920, Uradni list št. 111 z dne 24. sept. 1920);

dr. Stanko Lapajne, odvetnik v Krškem, za rednega profesorja za meddržavno zasebno in kazensko pravo in za obč. državljsko pravo.

Na filozofski fakulteti:

dr. Wojciech Rubinowicz, privatni docent na vseučilišču v Črnovicah, za rednega profesorja teoretične fizike (naredba Nj. kr. Vis. prestolonaslednika Aleksandra z dne 9. julija 1920, priobčena v Službenih novinah št. 176 dne 13. avgusta 1920, Uradni list št. 96 z dne 20. avgusta 1920);

dr. Franc Kidrič, kustos dunajske dvorne biblioteke in privatni docent na dunajski univerzi, za rednega profesorja starejših slovanskih literatur s posebnim ozirom na slovensko (naredba kakor sub Rožman);

dr. Maksim Salopek, kustos na geološko-paleontološkem oddelku Narodnega muzeja v Zagrebu, za izrednega profesorja geologije in paleontologije (naredba kakor sub Kušej);

dr. Franc Weber, privatni docent za teoretično filozofijo na univerzi v Zagrebu, za izrednega profesorja teoretične filozofije (naredba kakor sub Kušej);

dr. Vojeslav Molè, privatni docent v Tomsku (Sibirija), za docenta antične in bizantinske umetnostne zgodovine.

* V dobi od ureditve »Časa« št. 4.—5. dne 5. julija 1920 do zaključka ureditve pričujoče št. 6. dne 5. oktobra 1920.

Na tehnični fakulteti:

Z naredbo Nj. kr. Vis. prestolonaslednika Aleksandra z dne 27. avg. 1920, priobčeno v Sl. nov. št. 207 dne 20. sept. 1920, Uradni list št. 111 dne 24. sept. 1920, so bili imenovani:

inž. Josip Kropač, višji rudarski svetnik, za rednega profesorja za rudarstvo in trebljenje rud;

inž. Anton Danihelka za rednega profesorja za plavžarstvo in solovarstvo;

dr. Alfonz Klemenc, privatni docent splošne kemije na dunajski univerzi, za izrednega profesorja teoretične in fizikalne kemije in anorganske tehnologije;

inž. Miroslav Kasal za izrednega profesorja stavbne mehanike in železnobetonskih stavb;

inž. Vladimir Stanek za docenta za parne stroje;

dr. Marij Rebek, asistent na kemičnem inštitutu ljubljanske univerze, za docenta kemije.

Dr. Albert Botteri, redni profesor na medicinski fakulteti v Ljubljani, je bil z naredbo Nj. kr. Vis. prestolonaslednika Aleksandra z dne 17. junija 1920 (Služb. nov. št. 141 dne 30. junija 1920, Uradni list št. 81 dne 6. julija 1920) imenovan za javnega rednega profesorja oftalmologije na medicinski fakulteti vseučilišča v Zagrebu.

Dr. Leonid Pitamic, redni profesor na juridični fakulteti v Ljubljani, je prevzel vodstvo poverjenišva za notranje zadeve pri deželni vladi za Slovenijo glasom naslednje objave ministrstva za notranje zadeve, izdelka za Slovenijo: Ministrski svet je sklenil v seji dne 26. avgusta 1920 na predlog ministra za notranje zadeve, da se upravljanje poslov poverjenišva za notranje zadeve v Ljubljani poveri drju. Leonidu Pitamicu, rednemu profesorju na vseučilišču v Ljubljani, s tem, da obdrži tudi nadalje neizpremenjeno dolžnosti in pravice rednega profesorja. (Prim. Služb. nov. št. 192 z dne 2. sept. 1920, Uradni list št. 103 dne 9. sept. 1920.)

Dr. Matej Šmalc, tiskovni referent pri predsedništvu deželne vlade za Slovenijo v Ljubljani, je bil z naredbo Nj. kr. Vis. prestolonaslednika Aleksandra z dne 27. avgusta 1920, priobčeno v Služb. nov. št. 206 z dne 18. sept. 1920, Uradni list št. 111, dne 24. sept. 1920, imenovan za univerzitetnega sekretarja s činom izrednega profesorja.

II. Težave in ovire.

1. **Tehnična fakulteta.** Že zadnjikrat smo poročali,¹ da se mora tehnična fakulteta radi pomanjkanja primernih prostorov pri svojem razvoju boriti z velikimi težavami. Da se te težave po možnosti premagajo, se je ustanovil poseben gradbeni komite za nastanitev tehniške fakultete. Postavil si je nalogo, pridobiti letošnjemu III. letniku iste fakultete ter oddelku za arhi-

¹ »Čas« 1920, str 272 s. —

tekturo potrebnih prostorov. To se mu je tudi vsaj deloma posrečilo, kajti 6. septembra je pričel zidati novo poslopje, in sicer na zapadnem vogalu Aškerčeve in Iv. Murnikove ulice poleg državne obrtne šole, na zemljišču, ki ga je univerzitetna uprava vzela v zakup od nemškega viteškega reda. Zadevno poročilo v listih² pravi, da se je gradbeni načrt izdelal ob sodelovanju znanega arhitekta Plečnika, profesorja praške akademije umetnosti, ter dr. inž. Krala, profesorja tehniške fakultete v Ljubljani; izvršitev zgradbe pa je prevzela Kranjska stavbinska družba. Radi nedostajanja sredstev in materiala se ne more izvršiti ves načrt za projektirani prvi paviljon že letos; za sedaj se zgradi le večja polovica stavljenega načrta; ostali trakt se bo sezidal prihodnje leto. — Prizadevanju gradbenega komiteja se je posrečilo, da je sklenil s Kranjsko stavbinsko družbo zelo ugodno stavbno pogodbo in da je dobil pod zelo ugodnimi pogoji i potrebna denarna sredstva i stavbeni material na razpolago. Mnogi denarni zavodi v Ljubljani so pomagali z izdatnimi darili ali brezobrestnimi posojili; prav tako so prispevali še drugi činitelji, razne industrije in veleposestniki. Tudi mnogo stavbenega materiala se je brezplačno nabralo. — Na predlog predsednika dr. Brejca je tudi deželna vlada dovolila gradbenemu komiteju za zidavo poslopja brezobrestno posojilo v znesku 800.000 kron.³ Tako smemo pričakovati, da bo de tehnična fakulteta kmalu imela prostore za nemoten razvoj. —

2. Medicinska fakulteta. Še z večjimi težkočami kakor tehnična fakulteta se mora boriti medicinska fakulteta. Težkoče niso samo v nedostajanju nujno potrebnih prostorov in priprav, ki jih potrebuje za razne svoje oddelke in klinike; glavna težkoča je v tem, da ji zakon o univerzi v Ljubljani garantira le prva dva letnika.⁴ Na občnem zboru slov. zdravniškega društva v Ljubljani 22. avgusta je o tem vprašanju poročal dekan medicinske fakultete prof. dr. A. Šerko, kjer je z najtehtnejšimi razlogi dokazoval nujnost tretje kompletne medicinske fakultete v naši državi, in sicer poleg dveh že obstoječih v Belgradu in Zagrebu s sedežem v Ljubljani.⁵ »Boj za naše kulturne zavode,« je takoj uvodoma kar najodločneje poudaril, »predvsem za našo univerzo ni nikak izraz ozkosrčnega, malenkostnega separatizma nasproti Hrvatom in Srbom, temveč izraz globokega prepričanja, da je razvoj in procvit ljubljanske univerze v vseh njenih fakultetah eminentne važnosti za kulturni napredek vsega jugoslovanskega naroda. Če smo zahtevali svojo popolno univerzo v Ljubljani, smo jo zahtevali, ker nismo hoteli, da bi bili ravno mi Slovenci izločeni od skupnega kulturnega dela, ker nam je bilo na tem, da razvijemo i mi vse svoje latentne duševne moči in svojo individualnost, ker smo mnenja, da je signatura visoke kulture diferenciacija in razvoj vseh sil in vseh delov kakega naroda.

² Prim. n. pr. »Slovenec«, št. 207 z dne 11. sept. 1920.

³ Prim. »Slovenec« št. 209, dne 14. sept. 1920.

⁴ Prim. »Čas« 1920, str. 98.

⁵ Njegovo poročilo je bilo priobčeno tudi v ljubljanskih dnevnikih; prim. n. pr. »Slovenec«, št. 192, dne 24. avg. in št. 193, dne 25. avg. 1920.

Če zastopam torej tukaj javno interese ljubljanske univerze, nisem radi tega nič manj iskren Jugoslovan, kakor to menijo vsi odkriti in prikriti nasprotniki našega vseučilišča, ki vidijo v vsakem pokretu slovenstva strašilo separatizma. Slovenec, ki ne čuti slovensko, ne čuti prav nič, najmanj pa jugoslovansko.«

V poročilu je statistično izkazal, da je docela nemogoče, da bi mogli dve fakulteti izobraziti število zdravnikov, ki ga nujno potrebujemo v naši državi; tudi je primerno izobraževanje medicincev na samo dveh fakultetih nemogoče, kar je izpričal z razmerami, ki se medicinski študij kot tak v njih razvija. Odločno je protestiral proti nameri, da se v Beogradu v obliki paralelnih stolic za iste predmete ustanovita dve medicinski fakulteti, dočim bi »Ljubljana oziroma Slovenija nobene ne imela. Mi hočemo biti enakopravni bratje svojim bratom ali pa sploh nočemo biti.« Tudi bi povzročala le dva letnika na medicinski fakulteti v Ljubljani največje sitnosti in ovire našim medicincem pri njih nadaljnem učenju; to bi imelo nadaljnjo posledico, da bi medicinska fakulteta v Ljubljani sploh prenehala. Zato je izjavil:

»Moja dolžnost pa je, da opozorim našo in vso javnost na to okolnost, da se pravočasno prepreči smrt naše tako nujno potrebne in kulturno nič manj važne medicinske fakultete. To se da preprečiti na ta način, da se nemudoma razširi naša fakulteta na predpisanih deset semestrov in se ji dajo vse pravice, ki jih imata njeni sestri v Zagrebu in Beogradu.«

Krasno je tudi razvil pomen kompletnega vseučilišča kot velevažnega činitelja v kulturnem življenju vsakega naroda: »Univerze so kulturna centra, ki izžarivajo izobrazbo v široke plasti inteligence naroda dotične pokrajine. V okrožju vseučilišč se razvije intenzivno zanimanje za znanstvena vprašanja, ves duševni nívó prebivalstva univerzitetnega mesta se dvigne, družabno življenje izgubi svoj malenkostni provincialni značaj; instituti, zbirke, biblioteke, poljudna predavanja, kongresi itd. so trajen vir razvijajoče se kulture in naobrazbe. Zame ni najmanjšega dvoma, da se ima nemški narod, kolikor presega v svoji grandiozni homogeniteti svoje zapadne sosede, zahvaliti za to v nemali meri obsežni decentralizaciji univerzitetnega pouka na svojih 26 univerzah.«

Referentova izvajanja o nujni potrebi izpopolnitve medicinske fakultete v popoln zavod je zdravniško društvo sprejelo za svoja ter se odločno zanje zavzelo.

Doneski iz kulturnega dela.

Misli o pravoslavju.

Sotrudnik »Časa« Fr. Tersegla v se je po šestletni odsotnosti iz vojnega službovanja in jetništva v Sibiriji meseca avgusta t. l. zopet vrnil v domovino. Sredo, 25. avgusta, je imel v Zagrebu pred mnogobrojnim občinstvom predavanje o razmerah v ruski pravoslavni cerkvi.¹ Tu nas zanimajo podatki, ki si jih je on ugotovil kot svoje prepričanje pri študiju pravoslavja v Rusiji in razmer v ruski pravoslavni cerkvi.

Splošno je najprej konstatiral, da pri študiju krščanstva ni mogoče govoriti o krščanstvu kot kakem višjem pojmu, ki naj bi mu bilo enakomerno podrejeno katoličanstvo, protestantizem in pravoslavje. Zanj je krščanstvo istovetno z naukom, ki živi v organizmu edino istinite Kristusove cerkve; z drugimi besedami: njemu je krščanstvo istovetno s katolicizmom in brez katolicizma ni pravega krščanstva. Krščanstvo zunaj katoliške cerkve je le abstrakcija, ki nikjer ne živi. Le v katoliški cerkvi imamo univerzalizem in vesoljnost krščanskega ideala, ki ima središče svojega edinstva v Kristusu na nebu ter na zemlji v najvišjem duhovniku kot nositelju polnosti njegove oblasti.

Zedinjenje cerkva pomeni torej le prehod v katolicizem. Tega se tudi pravoslavni zavedajo; predavatelj ni našel ne enega izobraženega pravoslavnega duhovnika ali laika, ki bi predpostavljal, da bi se v resnici verni katoličani hoteli kdaj oddaljiti od principa zunanjega in notranjega edinstva cerkve, kakor ga imajo v životvornem centralnem organu naslednika prvaka apostolov. Le v liberalnih krogih se pojavlja naivna misel, da bi se moglo zedinjenje preko tega principa izvršiti. Njim se namreč zdi primat taka razlika med katoličanstvom in pravoslavjem, ki se da omalovaže-

vati in zakriti. Toda s takim prikrivanjem se pota k zedinjenju ne hodijo. Primat ni samo dogma na papirju; ni samo — kakor mislijo — historično nastala upravna oblika katoliške cerkve; ni tudi zadeva, ki se tiče izključno le religiozne strani našega svetovnega nazora, on je vitalni princip katoličanstva v celem njegovem obsegu, in vsako prizadevanje za zedinjenje obstoji v tem, da se smisel za ta princip budi in dviga tam, kjer so ga bili iz raznih razlogov zatrli in potvorili.

Dalje je dobil predavatelj v Rusiji zavest, da vidi znaten del pravoslavnih razložek med zapadnim in vztočnim krščanstvom v tem, da pojmuje mo mi krščanski svetovni nazor sploh čisto drugače kakor oni. Vrhu tega se ruska cerkev orientira v demokrasko konstitucionalni smeri in se bliža s tem protestantizmu; tudi smatrajo krščanstvo kot zadevo naše notranjosti, kot »Sache des Gefühls«, ki v svetnem, javnem, aktivnem življenju nima mesta. Kar je Solovjev učil, je širši pravoslavni javnosti dosti neznano, kakor se tudi njega samega malokdo spominja. Ruski episkopat in rusko svečenstvo je vrlo malo dostopno i ideji zedinjenja i ideji kake kooperacije v katoliškem duhu. S kakim prikrivanjem od naše strani ni mogoče pričakovati nobenega uspeha, kajti rusko pravoslavje prav dobro razlikuje med istinitim in odkritim katoličanstvom ter prikritim in kompromisnim. Delo za zedinjenje se mora vršiti odkrito in jasno, a le posamezniki bodo našli pot h katoliški cerkvi. Lajiki v ruski cerkvi bodo imeli za to več smisla kot svečeniki; kajti v ruskih izobraženih laikih se javlja odločna antipatija proti ženitvi svečenstva; tudi se izraža od mnogih izmed njih želja, da se v svečenstvo uvede asketska vzgoja, ki je tam do sedaj popolnoma nič ni; mnogi laiki se klanjajo pred organizatorno silo papeštva, pred sijajem zgodovine katoliške cerkve, pred aktivnostjo cerkve v odporu proti brezverstvu itd.

¹ Misli iz tega predavanja so bile priobčene v zagrebški »Narodni politiki«, br. 153, 154, 155 in 156 z dne 25., 26., 27. in 28. kolovoza 1920.

»Moderni katoliški in pravoslavni mislitelji so prišli do tega praktičnega zaključka, da se bo zблиžanje doseglo potom poglobitve religioznega življenja in socialnega delovanja v vsaki cerkvi posebej, tako da bosta končno prišli skupaj čisto naravno, vsled zблиžanja vsake izmed njih k istemu cilju. Kakor je to na naši strani poudarjal poljski filozof Lutoslawski, tako je isto povedal od strani pravoslavnih bratov duhoviti knez Grigorij Trubeckoj.«

»Seveda je treba dobro pomniti, da je, kakor je za zdaj še dogmatična unija utopija, tudi vsaka skupnost na podlagi tako zvanega interkonfesionalizma načeloma izključena. Mi moramo pomisliti, da bo o tem velikem vprašanju v prvi vrsti odločila velika pravoslavna Rusija, ta pa, kolikor se tiče njenega versko-pozitivnega elementa, interkonfesionalno stališče prav tako odločno odklanja, kakor katoliki, ker odklanja racionalistično, necerkveno, modernistično stališče. O tem se more vsakdo prepričati, ki je imel osebne stike z ruskim episkopatom in verujočo rusko inteligenco. Mogoča, plodovita in edino realna je kooperacija, praktično sodelovanje obeh cerkvá, kakršne so, povsod tam, kjer se to pokaže kot nujno za udeleževanje načel krščanske pravičnosti in ljubezni pri vseh velikih vprašanjih, ki se tičejo modernega človeka in družbe — vsaka druga pot bi vedla k razjedinjujícím sporom in razočarovanju.« -b-

Sedemdesetletnica lavantinskega škofa dr. Mihaela Napotnika.

Za škofom Jgličem in Mahničem je obhajal 20. septembra t. l. tretji slovenski škof svojo 70letnico, dr. Mihael Napotnik v Mariboru. — V cerkvenokulturnem oziru bo ostalo njegovo ime nerazdružljivo zvezano s škofijskimi sinodami. Prve lavantinske škofijske sinode pod knezoškofo I. M. Stepišnikom se je udeležil leta 1883 kot tajnik. Sam pa je kot škof obhajal od leta 1889 do 1911 pet škofijskih sinod ter izdal o njih velike sinodalne knjige. Nagromadeno je v teh obširnih knjigah obilo času primernih razprav, ki bodo poznim rodovom pričale, s kako marljivostjo in na kak način se je cerkveno organizirala in vodila la-

vantinska škofija. S svojim zgledom je dal škof Napotnik pobudo drugim škofijam, da so prirejale enake sinode. — V zgodovini cerkvenega govorništva bo zavzemalo ime škofa Napotnika eno najodličnejših mest. Knezoškof Mihael velja za najboljšega izmed sodobnih škofovskih cerkvenih govornikov. Z veliko natančnostjo so izdelani in spisani njegovi cerkveni govori ter prednašani s svetim ognjem v gladki, glasni, navdušenja kipeči in navdušeneje vlivajoči besedi. Njegovi zbrani in izdani govori tvorijo cele foliante. — S pridigami je zvezana škofova ljubezen do domače zgodovine. Povsod se vidi, da knezoškof dr. Napotnik ne dela in ne piše samo za hip, ampak za veke. Cerkevni zgodovinar ne bo šel mimo njegovih spisov, ampak bo nabral v njih obilo zgodovinskega gradiva. — Za bogoslovno znanost si je pridobil veliko zaslugo s tem, da je povzročil ustanovitev bogoslovnega glasila »Voditelja v bogoslovnih vedah«. Za cerkveno umetnost je skrbel s pospeševanjem novih cerkvenih zgradb, s podporo za izdajo cerkvenoumetnostnih zbornikov ter glasila »Ljubitelj cerkvene umetnosti«. — Razen obilnih svojih cerkvenih govorov ter obširnih znanstvenih pastirskih listov, v katerih je temeljito razpravljajal o vseh časovnih vprašanjih, je izdal škof dr. Napotnik znamenito knjigo »Sveti Pavel, apostol sveta in učitelj narodov«, ki je prevedena tudi na hrvatski jezik. V svoji mladosti je izdal knjižico »Pregled bosanskega slovstva«. — Neumornega delavca na polju cerkvene organizacije in kulture, cerkvenega govorništva in pisateljavanja je sedemdesetletnica izvabila iz njegove študijske sobe le za trenutek slovesne sv. daritve v stolnici v Mariboru. Ker se je lansko leto obhajala slovesno tridesetletnica njegovega škofovanja, zato je obhajal sedemdesetletnico le v najožjem krogu. Po vsej škofiji pa so se opravljale slovesne molitve, da podeli Vsemogočni neutrudljivemu vladiku še dosti zdravih in plodonosnih let. —v—

Popravki:

V članku o Svetovni vojski in slovenskem slovstvu, str. 75, je izpadlo v drugega odstavka zadnji vrstici za besedo »Frankopanke«.

sledeče: posebno pazne budnice »Slovenaci Hrvata«.

V članku »Cerkev in pojavi narodnih cerkva«, str. 168, se glasi v vrsti 20 (od zgoraj dol) ne »solus«, ampak »salus«; ne »svoj sedanji razlog«, ampak »svoj zadnji razlog«.

Dostavki in popravki k spisu »Narodnostno načelo in mirovna konferenca«. (»Čas« 1920, str. 137—157.)

K str. 142. Pisatelj Johannot, iz katerega sem povzel francosko sodbo o nemški narodnostni teoriji, podaje izreku Goethejevega Fausta naslednji »retouche«:

Im Anfang war der Staat! (Le Principe des Nationalités str. 206.)

Prva vrsta na str. 142 mojega spisa bi se imela glasniti: ... na katerega bi se dal z inačico dobro obrniti izrek Goethejevega Fausta: V začetku je bila država.

K str. 150, vrsta 19 od zgor: mesto Justinija se ima glasniti Justinijana. Opazka v oklepaju (po rodu Slovana!) se seveda nanaša le na Justinijana. Cesar Justinijan I. (Uprava, 527 do 565) je bil nečak Justina I., sin njegove sestre Viglenice in Iztoka. Tako novejši zgodovinarji trdijo, da je bil ilirskega in ne slovanskega rodu, je to domneva proti domnevi, ki se iz takratnih kaotičnih narodnostnih razmer na Balkanu ne dá z gotovostjo dognati. Za moj spis ni glavna stvar, je li bil Justinijan Slovan ali Ilir, ampak da se zavrne uprav smešen slavospev na italijansko civilizacijo v listu »L'Information«, ko vendar Justinijan ni bil niti latinske krvi.

K str. 153 ob koncu prvega odstavka: Namenu mojega spisa zadostuje smisel izreka Palackega o Avstriji. Doslovno navaja ta izrek Fr. Šuklje v svojem spisu »Fr. Palacký« (Letopis M. Slov. 1877, str. 21) takole: »V istini, ako avstrijske države ne bi bilo že iz davnega, truditi bi se morali na vso moč, da se ustvari v evropskem interesu, v interesu človečnosti.« Šuklje navaja za ta izrek kot vir Palackega Gedenkbücher, str. 152, Radhost III., str. 278 in Pisma I. Izrek je prikrojen po Voltaireju, ki je rekel o Bogu, če bi ga ne bilo, bi ga morali iznajti.

Dejanski se je Palackega izrek v slovanskih političnih spisih mnogokrat navajal v tem smislu, da so avstrijski

Slovani hoteli ohraniti Avstrijo, kar so l. 1848 z dejanjem potrdili Slovenci in Hrvati z banom Jelačićem; tudi Palacký je prav iz avstrijskega rodoljubja odklonil mandat za frankobrodski parlament.

K str. 155. Niti ene izmed tam navedenih točk ni izpolnila mirovna konferenca. Tudi druge točke ne, da se Srbiji zagotovi prost dohod do morja. Ta točka nikakor ni izpolnjena niti z ozirom na Srbijo v prejšnjem obsegu, četudi Italija prepusti naši državi južno Dalmacijo ali tudi celo Dalmacijo. Ne more se imenovati prost dohod do morja, če Italija smatra Jadran kot »svoje morje« in le pod njeno kontrolo smejo ladje uvažati in izvažati. Naša sodba torej ni pretirana.

K str. 156: ob koncu prve vrste zgoraj beri mesto »a ne tvorna narodnosti«: a ne tvori narodnosti...

Dr. Fr. K.

Zvišanje naročnine za leto 1921.

Odbor Leonove družbe je pri svoji seji dne 9. oktobra soglasno sklenil, da se naročnina za »Čas« zviša v prihodnjem letu 1921 na 10 dinarjev ali 40 kron. Ustanovniki (200 K) doplačajo še 35 K; dijaki dobe list, ako se jih najmanj 15 pod skupnim naslovom naroči, po 25 K za isto leto 1921. Zvišanje naročnine je v primeri z naročnino, ki jo drugi listi zahtevajo, zelo neznatno, saj se je letošnja naročnina (25 K) premočno zdela smešno nizka. Bila je res smešno nizka! Tekoči letnik »Časa« stane samo v tiskarni nad 55.000 K brez izdatkov pri pošti, upravi in sodništvu. Letošnja naročnina 25 K niti od daleč ne more kriti stroškov za list v l. 1920. Treba bo apelirati na dobrotnike, ki jim je eksistenca in pomen »Časa« zadeva srca... Žal, da je navzlic mali in neznatni naročnini med abonenti »Časa« mnogo takih, ki v svoji lahkomišelnosti preradi pozabijo na dolžnost, ki so jo do lista prevzeli, ko so se nanj naročili in si ga pustili redno pošiljati. Dopusčajo, da se jim prožijo vsi užitki znanstvene revije, za protiuslugo pa ji ne klonijo niti tega, k čemur so se sami prostovoljno zavezali. Da bi takih pri listu nikdar ne bil! Prepričani pa smo, da se krog iskrenih prijateljev »Časa« nikakor ne zmanjša; obratno,

mi vidimo, da se mu pota odpirajo med brate Hrvate. Nam vsem je katoliška znanstvena revija nujno potrebna! Dal ji Bog tako število sodelavcev in takih med njimi, da bi mogli vsem časovnim potrebam in željam v polni meri zadostiti. Izhajal bo »Čas« odslej dalje po možnosti redno kot dvome-

sečnik na štirih polah (64 strani). Prva številka za leto 1921 izide ob novem letu. Naša skupna častna zadeva bodi, da izide za mogočen mnogobrojen krog čitateljev-prijateljev, ki naj že kot tak izkazuje tudi tukaj veličino večno lepe katoliške ideje. Uprava »Časa«.

Leonovi družbi so darovali (od jan. do 15. sept. 1920):

- Mihael Arko, dekan, Idrija, 160 K.
 Rudolf Potočnik, kaplan, št. Jurij pri Kranju, 25 K.
 Franc Jaklič, nadučitelj, Dobrepolje, 25 K.
 Val. Zabret, dekan, št. Vid nad Ljubljano, 100 K.
 Dr. Fr. Lukman,izr. univ. profesor, Ljubljana, 10 K.
 Ant. Oblak, župnik, št. Lovrenc, 25 K.
 Ignacij Breitenberger, kaplan, Spodnja Idrija, 15 K.
 Dr. J. S. 1200 K.
 Dr. Aleš Ušeničnik, vseuč. profesor, Ljubljana, 100 K.

Vsem gospodom iskrena hvala! Iskreno želimo, da bi našli mnogo plemenitih posnemovateljev. Vemo, da je dobrih namenov nebroj, konkurenca med njimi velika... »Spiritus ubi vult spirat« — naj bi vzbudil tudi Leonovi družbi in »Času« mnogo dobrotnikov, tudi generoznih mecénov, da bi mogla zopet nadaljevati tisto lepo delo, stoječe v službi večne Resnice in Lepote, ki se je pred vojsko tako krasno razvijalo, a mu je vojska zastavila pot.

Uprava Leonove družbe.

